SINTEZE DOCUMENTE ESEURI

Ion Hobana

DOUĂZECI DE MII DE PAGINI ÎN CĂUTAREA LUI JULES VERNE

gramar

Ion Hobana

20000 de pagini
în căutarea lui Jules Verne

Ediţia a doua
substanţial revăzută şi adăugită

Ion Hobana – 20000 de pagini în căutarea lui Jules Verne, Editura 100+1 Gramar, Bucureşti, 2000

Coperta de Done Stan

Ediţia electronică ver. 1.0 Dyo67 & Fizikant

Cuprins

„CU BRAŢELE ÎNCRUCIŞATE” (În loc de prefaţă)
PRELUDII
FANTOMA PRIMEI IUBIRI
„MOBILIS ÎN MOBILE”
LEGENDA „CĂLĂTORULUI ÎN FOTOLIU”
EFORTUL CĂTRE VEROSIMILITATE
„PLONGER AU FOND DU GOUFFRE...”
SPRE LUNĂ, CU UN SECOL MAI DEVREME
NAŞTEREA UNEI CAPODOPERE
IDEILE LUI PASCHAL GROUSSET
EXPLORÂND IMPOSIBILUL
SECRETUL N-A RĂMAS PIERDUT PENTRU OMENIRE
ÎN AMURG
COLABORARE FAMILIALĂ
„CEL MAI NECUNOSCUT DINTRE OAMENI”
VOLUME, ÎN ORDINE CRONOLOGICĂ
BIBLIOGRAFIE

Jules Verne. Fotografie din anul 1853

Soţiei mele

Am retrăit incitanta aventură a explorării continentului Jules Verne, studiind documentele şi lucrările de exegeză care au ieşit la lumină în ultimii douăzeci de ani. Aşa s-a născut această ediţie, cu adevărat substanţial revăzută şi adăugită, a cărţii mele din 1979.

Trebuie să-i previn pe cititorii de atunci că am înlocuit capitolul *Chipuri şi peisaje româneşti,* care a constituit nucleul volumului *Jules Verne în România?* (1992), cu altele şase, consacrate unor opere remarcabile: *Parisul în secolul XX, Călătorie spre centrul Pământului,. De la Pământ la Lună* şi *În jurul Lunii, Călătorie prin imposibil, Robur Cuceritorul, Stăpânul lumii, Insula cu elice, În faţa steagului, Sfinxul gheţarilor.*

Sunt dator să precizez încă o dată: cele douăzeci de mii de pagini din titlu sunt doar ale textelor verniene; includerea lucrărilor citate în bibliografie ar fi dus la dublarea acestei cifre.

În sfârşit, îi amintesc pe cei fără al căror sprijin nu aş fi putut să vă înfăţişez această nouă mărturie a vechii mele iubiri pentru autorul „Călătoriilor extraordinare”: Pierre Barbet †; Dragoş Cojocaru; Cécile Compère; Daniel Compère; Jacques van Herp; Charles-Noël Martin; Claude Pichois; Angela Popescu-Brediceni: Robert Pourvoyeur; François Raymond †; Adrian Rogoz †; Darko Suvin: Pierre Versins.

„CU BRAŢELE ÎNCRUCIŞATE”
(În loc de prefaţă)

În bagajul sumar cu care descinsesem la Bucureşti, în toamna anului 1949, se afla şi *La Jangada. 800 lieues sur l’Amazone,* într-o superbă ediţie policromă. Mi-o dăruiseră părinţii mei la o aniversare, parcă pentru a înviora albastrul şters al seriei Jules Verne publicate de editura „Cugetarea”. Pe coperta acestui exemplar bibliofil unic în biblioteca mea de adolescent provincial, portretul scriitorului, în semi-profil, cu părul şi barba de un alb încă neuniform, purtând la rever rozeta Legiunii de onoare. Este imaginea care a pătruns în conştiinţa atâtor generaţii de cititori, ocultând tinereţea agitată şi dramele ascunse sub însemnele unei seninătăţi iluzorii.

Dar în acea toamnă a intrării mele la facultate, mărturiile care ar fi putut să-mi schimbe optica erau puţine şi cvasiinaccesibile. Citisem, desigur, *Romanul lui Jules Verne* de Dinu Moroianu, care se plângea şi el, în prefaţă, că „dacă numărul versiunilor şi legendelor verniene e mare, actele şi documentele reale sunt extrem de puţine”. Lucrarea citată ca sursă principală, *Jules Verne et ses voyages* de Franck Bernard, era o prelucrare onestă a primei biografii întemeiate pe amintiri şi scrisori de familie, *Jules Verne, sa Vie, son Oeuvre,* publicată în 1928 de Marguerite Allotte de la Fuÿe, soţia fiului unui văr al scriitorului, biografie pe care aveam s-o găsesc, mai târziu, la anticariatul de lângă cinematograful „Scala”. Cine cunoştea însă, la noi, existenţa Societăţii Jules Verne şi a buletinelor sale apărute (prima serie) între 1935–1938? Şi unde să fi căutat numărul 15/1949 al revistei „Arts et lettres”, care marca începutul erei moderne a exegezei verniene?

Am evocat acel timp, de care ne desparte o jumătate de veac, pentru a face să se înţeleagă mai limpede impactul apariţiei numărului special „Europe”, din primăvara anului 1955. Studiile şi articolele colaboratorilor revistei aduceau date noi despre viaţa şi opera lui Jules Verne, situându-le în contextul social, politic, artistic, al secolului trecut. Cu toate

inexactităţile şi accentele sociologizante pe care le amendăm astăzi, în lumina revelaţiilor documentare şi a interpretărilor recente, ele au contribuit la menţinerea şi stimularea efervescenţei critice materializate într-un număr relativ important de lucrări de referinţă. În ceea ce mă priveşte, şocul principal l-a constituit descoperirea în fotografia din anul 1853 a unui zeu tânăr, cu părul rebel deasupra frunţii înalte, cu o privire magnetică şi braţele încrucişate, într-un gest care părea să-i fie familiar. Jules Verne avea atunci douăzeci şi cinci de ani şi era mare amator de butade, după cum stă mărturie o scrisoare trimisă tatălui său, în aprilie 1853: „...căci bătrâneţea coboară asupra şuviţelor noastre blonde; craniul nostru lasă de pe acum să se vadă câteva fire albe; chipul nostru este brăzdat de riduri, asemeni câmpiei romane de tranşeele asediului (...) am spus adio tuturor iluziilor copilăriei, acum că bătrâneţea mi-a imprimat labele ei de gâscă pe tâmple...” Ceea ce ne interesează însă aici este atitudinea tânărului Verne, braţele sale încrucişate ca un simbol cu multiple semnificaţii. Mai întâi, meditaţia, căutarea firească la un om care nu-şi găsise încă drumul în viaţă şi în literatură. La douăzeci şi cinci de ani, secretarul onorific al Teatrului Liric „s-a instalat cu bună ştiinţă în sărăcie” (37, p. 53), scriindu-i mamei sale: „Ştiu că sunt cai de familie bună şi câini de neam mare mai bine îmbrăcaţi decât mine, dar nu i-e dat oricui să tropăie în faţa caleştilor sau să doarmă pe plapuma duceselor” (id., p. 52). În aceeaşi scrisoare şi în altele din anii aceia, problema lenjeriei strict necesare revine cu insistenţă, învăluită deseori în metafore care încearcă să ascundă penibilul situaţiei. Lucrurile nu stau mult mai bine în planul creaţiei. Comedioara în versuri *Les Pailles Rompues,* jucată de douăsprezece ori pe scena Teatrului Istoric al lui Alexandre Dumas, a avut un succes modest şi i-a adus cincisprezece franci. Opereta *Colin Maillard,* al cărei libret l-a scris împreună cu Michel Carré, nu dezlănţuie nici ea entuziasmul spectatorilor şi al criticii. Jules Verne mai are la activ câteva texte apărute în „Musée des Familles”: *Les premiers navires de la marine mexicaine, Un voyage en ballon, Martin Paz.* Dar singurul lucru cert îl

constituie, în acest moment, hotărârea lui de a deveni literat şi nu jurist, aşa cum îi cerea tatăl său, căruia îi scria încă în 12 decembrie 1848, anul stabilirii la Paris: „Este într-adevăr o plăcere prea neînţeleasă la Nantes aceea de a fi la curent cu literatura, de a te interesa de aspectele pe care le dobândeşte, de a urmări diferitele faze prin care trece, prăvălindu-se mereu de la Shakespeare la Racine, de la Scribe la Clerville! Trebuie întreprinse studii aprofundate asupra genului prezent şi mai cu seamă asupra genului viitor”. Iată şi o scrisoare din 26 ianuarie 1851: „Lucrez şi dacă scrierile mele nu vor da curând un rezultat, voi aştepta (...). Pot să devin un bun literat şi nu voi fi decât un avocat prost, văzând în toate doar latura comică şi forma artistică (...) trebuie deci să acţionez în prezent şi să am încredere în viitor”. În sfârşit, o declaraţie programatică din martie 1851: „Literatura înainte de orice, pentru că e singurul domeniu în care pot reuşi, pentru că spiritul meu este orientat fără şovăire în această direcţie”.

Interesul pasionat pentru tot ceea ce ţine de destinul creaţiei îl face pe tânărul autor dramatic să condamne vehement cenzura conservatoare: „Se pare că administraţia municipală a oraşului Nantes a interzis *Claudie* de George Sand! Cretini! Nu ştiu la ce grad de perfecţiune antiprogresivă va ajunge oraşul Nantes!” Astfel de ieşiri sunt însă destul de rare. Nota dominantă a corespondenţei familiale din perioada 1848–1852 este, cel puţin aparent, indiferenţa faţă de evenimentele politice, dacă nu chiar ostilitatea declarată în scrisoarea din 12 decembrie 1848: „Din păcate, această politică infernală înghite totul şi acoperă în întregime frumoasa poezie cu mantaua ei prozaică. La naiba cu miniştrii şi preşedintele (Ludovic-Napoleon), dacă în Franţa mai rămâne un poet pentru a face inimile să tresară!” Iată şi alte citate grăitoare: „Nu se ştie dacă vor fi tulburări. În orice caz, eu nu mă amestec”; „Un război, o rebeliune nu pot fi acum decât război civil; cui să i te alături? Cine va reprezenta partidul ordinii? Sub ce steag să te înrolezi? (...) Ce se va întâmpla? Într-adevăr, nu se ştie unde vom ajunge! Cât despre mine, cric, crac, îmi încui uşa şi lucrez, cu condiţia să nu fiu deranjat. Să se

descurce cum vor”; „Nu ştiu cum se vor sfârşi toate astea, dar nu mă amestec deloc şi, pe deasupra, trebuie să taci mâlc, altfel eşti înhăţat”; „Sâmbătă vom asista la întoarcerea în binevoitorul său Paris a Majestăţii Sale Imperiale Napoleon al III-lea. Toate astea mă amuză grozav. Vom vedea cum vor evolua lucrurile”. Se simte în aceste profesiuni de credinţă cam ostentative nu numai intenţia de a da asigurări liniştitoare celor de acasă, dar şi îngrijorarea faţă de o situaţie tensionată şi haotică. Iar că indiferenţa este numai o mască reiese şi din alte scrisori, de astă dată fără echivoc: „Ni se pregătesc serbări pentru 24 februarie, faimoasă aniversare (a revoluţiei din 1848 – I. H.); în locul lui Napoleon, în ziua aceea aş face să fiu numit rege! N-ar fi cea mai stupidă şi mai puţin interesantă dintre surprizele zilei!”; „Toate magazinele îşi trag obloanele. Se ridică baricade pretutindeni; oamenii sunt arestaţi şi târâţi de păr, pe străzi! reprezentanţii Baudin şi Madier de Montjau sunt ucişi![1] Nu mă amestec, dar unde o să ajungem?” (Aici, leit-motivul neamestecului îşi demonstrează clar caracterul factice!); „Joi s-au dus lupte grele în josul străzii, casele au fost distruse cu lovituri de tun! Este o josnicie! E o furie generală împotriva preşedintelui (Napoleon) şi a armatei, care s-a dezonorat cu acest prilej. Poate pentru prima oară, dreptul şi legalitatea sunt de partea insurecţiei!” Putem considera, aşadar, că braţele încrucişate înseamnă şi un protest împotriva loviturii de stat a lui Ludovic-Napoleon, care pregătea suprimarea republicii şi instaurarea celui de-al doilea imperiu, împotriva oricărei atingeri aduse idealurilor revoluţiei din 1848, cărora Jules Verne avea să le rămână credincios până în ultima clipă.

Aceste consideraţii pe marginea unei fotografii din tinereţea scriitorului ar putea să pară abuzive, dacă braţele încrucişate n-ar constitui o imagine frecvent întâlnită de-a lungul „Călătoriilor extraordinare”. Marcel Moré pretinde chiar, în *Le très curieux Jules Verne,* că această «atitudine» a sfârşit, fără îndoială, prin a dobândi la el un caracter cu adevărat obsesiv, căci a atribuit-o tuturor personajelor sale, benefice sau malefice, când acestea bravează societatea”

[1] Madier de Montjau a izbutit să fugă în Belgia.

(29, p. 106). Obsesie sau trăsătură voit definitorie, atitudinea în cauză are oricum înţelesuri mai cuprinzătoare, nefiind reductibilă la interpretarea univocă a lui Moré. Argumente în acest sens ne oferă chiar exemplele propuse de exegetul francez. Referindu-se la un incident din romanul *Doi ani de vacanţă,* el scrie: „Am putea să remarcăm chiar de la început că, în cursul unei altercaţii cu Doniphan, Briant ia o atitudine pe care Jules Verne părea să o fi rezervat până atunci eroilor având ceva comun cu el, ca Ayrton, Aronnax sau Nana-Sahib: un bulgăr de zăpadă aruncat cu stângăcie de un copil îl răneşte pe unul dintre tinerii săi camarazi. Briant îl socoteşte răspunzător pe Doniphan şi, sfidându-l, îşi „încrucişează braţele” (id.). Aş putea să remarc chiar de la început alterarea textului, procedeu întâlnit şi în pagina următoare: „...tânărul colegian căruia Briant tocmai i-a luat apărarea împotriva lui Doniphan nu e altul decât propriul său frate, al lui Briant...” (id., p. 107). Or, Briant nu-l socoteşte răspunzător pe Doniphan pentru lovirea fratelui său, căruia, deci, nu-i ia apărarea împotriva lui Doniphan. Bulgărul de zăpadă a fot zvârlit de Cross şi Doniphan se amestecă în discuţia paşnică dintre acesta şi Briant pentru că, precizează autorul, „caută ceartă”, vrând să tranşeze o mai veche rivalitate (între doi copii cu o personalitate mai puternică decât a celorlalţi, dar şi – citim printre rânduri – între francezul Briant şi englezul Doniphan). Din păcate, ipotezele lui Moré sunt deseori întemeiate, cum vom vedea, pe astfel de alterări în folosul demonstraţiei...

Interpretarea să-i spunem socială nu se susţine nici în cazul profesorului Aronnax, reprezentant al „establishment”-ului ştiinţific, pe care pasiunea cunoaşterii nu-l face nicio clipă să „braveze societatea”, asemeni gazdei sale fără voie. Atitudinea în care l-a surprins graficianul Riou pe puntea fregatei „Abraham Lincoln” (dându-i trăsăturile lui Jules Verne!) este aceea a meditaţiei calme în faţa infinitului mării. De altfel, nici momentele în care ni-l înfăţişează Moré pe căpitanul Nemo nu corespund schemei propuse. La înmormântarea tovarăşului său în cimitirul de mărgean, comandantul „Nautilus”-ului, „cu

braţele încrucişate şi toţi ceilalţi îngenunchiară pentru rugăciune”, iar în finalul romanului, „El venea spre mine cu braţele încrucişate (vorbeşte Aronnax – I. H.), tăcut, mai mult alunecând ca o nălucă, decât mergând. Ofta într-una. L-am auzit murmurând câteva cuvinte, ultimele care mi-au ajuns la urechi: «Dumnezeule atotputernic! Destul! Destul!» Era oare mărturia remuşcării care îşi făcea drum în conştiinţa acestui om?” Aşadar, reculegere şi remuşcare. Dacă vrem să descifrăm în braţele încrucişate ale geniului mărilor semnul opoziţiei sale faţă de societate, trebuie să recurgem la alte momente: discuţia în care Aronnax pledează inutil pentru eliberarea sa şi a însoţitorilor săi, sau aşteptarea febrilă a navei de război sortite distrugerii de către pintenul răzbunător al lui „Nautilus”.

În cartea sa, Marcel Moré se referă la „braţele încrucişate” ale personajelor cu încă trei prilejuri. La miliardarul William Kolderup, din *Şcoala Robinsonilor,* acest gest trădează însă iritarea stăpânită în faţa obstinaţiei cu care nepotul său condiţionează căsătoria cu Phina, pupila miliardarului, de săvârşirea periplului proiectat. Iar când Nana Sahib, neîmblânzitul conducător al răscoalei cipailor împotriva colonialiştilor englezi din *Casa cu aburi,* apare „cu braţele încrucişate, tăcut, cu privirea vagă a celor care scrutează nu trecutul şi prezentul, ci viitorul”, viitorul acesta se străvede eliberat de asuprirea naţională. Protestul social este evident doar în cazul profesorului Dimitri Nicolef, din *O dramă în Livonia:* înfruntându-i pe cei care-l acuză pe nedrept de crimă, liderul partidului slav al ţăranilor şi orăşenilor de condiţie modestă ştie că are de-a face cu clientela partidului german al nobililor, burghezilor şi negustorilor.

Bilanţul nesatisfăcător al confruntărilor dintre teza lui Marcel Moré şi realitatea textelor invocate nu înseamnă decât că opera verniană, asemeni oricărei creaţii perene, refuză seducţia viziunilor geometrice. Ideea unei atitudini preferenţiale rămâne însă valabilă, devreme ce reverberaţiile gestului romantic şi ale reacţiilor din tinereţe ale scriitorului pot fi înregistrate în întreaga operă verniană, contribuind la unitatea în diversitate a acestui corpus unic

în istoria literaturii. Dacă lui Ayrton, Aronnax, Briant, Nemo, Kolderup, Nana Sahib, Nicolef le adăugăm pe Axel şi Hans (*Călătorie spre centrul Pământului*), Gedeon Spilett (*Insula misterioasă),* Dick Sand (*Un căpitan la cincisprezece ani),* Joam Dacosta (*Opt sute de leghe pe Amazoane),* Sarcany *(Mathias Sandorf),* Robur (*Stăpânul lumii),* Kaw-Djer (*Naufragiaţii de pe „Jonathan")* – şi enumerarea nu e completă! – coincidenţa devine pur şi simplu imposibilă, iar ponderea personajelor şi a momentelor respective exclude un automatism tipologic.

Cât despre fotografia din 1853, cuvintele care exprimă cel mai exact gândul meu au fost scrise de Marguerite Allotte de la Fuÿe, în legătură cu o imagine ceva mai târzie: „Fără îndoială că i-ar fi plăcut să trăiască în memoria oamenilor sub această înfăţişare şi nu sub aceea a bătrânului blajin de pe cărţile dăruite de sărbători" (1, p. 101–102). Mărturie stă tinereţea intangibilă a „Călătoriilor extraordinare".

Într-un discurs ţinut la 22 februarie 1891, în faţa membrilor Societăţii de horticultură din Amiens, publicat în Memoriile Societăţii cu titlul paradoxal-ironic *Trop de fleurs!,* Jules Verne spunea: „Când privesc în urmă la strămoşii mei, văd militari, magistraţi, marinari, avocaţi.” Străbunicul patern al scriitorului, Antoine Verne, era, într-adevăr, în a doua jumătate a secolului 18, procuror şi secretar onorific al regelui la Curtea de finanţe din Paris. Bunicul, Gabriel, magistrat şi el, şi-a exercitat profesia la Provins. Acolo s-a născut Pierre Verne, care, după ce şi-a luat licenţa în drept la Paris, s-a stabilit la Nantes, cumpărând un birou de avocatură. La 19 februarie 1827, el s-a căsătorit cu Sophie Allotte de la Fuÿe, după aproape un an, la 8 februarie 1828, venind pe lume primul lor copil, un băiat sortit să devină o glorie a literaturii franceze şi universale.

Ascendenţa Sophiei era nu mai puţin onorabilă. Potrivit doamnei Marie-Thérèse de Lassée, născută Allotte de la Fuÿe, „În 1462, N. Allott, scoţian ajuns în Franţa ca membru al gărzii scoţiene a lui Ludovic al XI-lea, l-a slujit cu credinţă pe rege, care l-a înnobilat şi i-a acordat „dreptul de Fuÿe”, adică de a avea o hulubărie, ceea ce constituia un privilegiu regal. El a construit castelul de la Fuÿe, lângă Loudun şi s-a numit Allotte, senior de la Fuÿe.” (115) Să fie acesta un fapt a cărui amintire s-a transmis de la o generaţie la alta? Sau transcrierea într-o cheie biografică avantajoasă a poveştii imaginarului arcaş scoţian Quentin Durward, eroul eponim al romanului lui Walter Scott? Oricum, la sfârşitul secolului 17, un Allotte de la Fuÿe s-a stabilit la Nantes, devenind armator. Era epoca de aur a oraşului care asigura comerţul cu insulele Antile, beneficiind de facilităţile oferite de Compania franceză a Indiilor. Dispariţia Companiei, în 1770 şi răzvrătirile. Sclavilor negri de pe plantaţiile antileze şi haitiene au dus la declinul acestei activităţi foarte profitabile. La începutul secolului 19, nantezii continuau, totuşi, să facă afaceri şi să navigheze spre orizonturi

mirifice. Printre ei, Alexandre Allotte de la Fuÿe, străbunicul lui Jules Verne şi fiul acestuia, Augustin, tatăl Sophiei.

Jules şi-a petrecut prima parte a copilăriei în locuinţa părinţilor săi de pe cheiul Jean Bart, numărul 2. În 1834, la vârsta de şase ani, a învăţat cititul şi scrisul cu doamna Sambin, soţia unui căpitan de cursă lungă dispărut pe mare, la puţin timp după căsătorie. Ea le împărtăşea micilor săi elevi convingerea că soţul ei este încă în viaţă şi se va întoarce acasă, într-o zi. (S-a spus că scriitorul şi-a amintit de doamna Sambin în 1890, când a scris *Mistress Branican,* roman a cărui eroină îşi caută cu obstinaţie, pe mări şi oceane, soţul dipărut.) În 1835, Jules şi Paul, fratele său mai mic cu un an şi jumătate, care aveau să fie uniţi printr-o statornică şi profundă afecţiune, au fost primiţi în pensionul călugăriţelor de la Şcoala Saint-Stanislas. Din acea perioadă datează o întâmplare descrisă, după mai bine de şaizeci de ani, în *Amintiri din copilărie şi din tinereţe*[2]: „În vremea aceea, nu existau decât greoaiele bastimente cu pânze ale marinei comerciale (...). În închipuirea mea, mă căţăram pe hobane, mă cocoţam pe gabii, mă cramponam de vârful catargelor! Cât doream să trec pe scândura tremurătoare care le unea cu cheiul şi să pun piciorul pe punte! Dar, timid ca orice copil, nu îndrăzneam! (...)

Într-o zi, mi-am luat inima în dinţi şi am escaladat bastingajele unei corăbii cu trei catarge, al cărei paznic îşi făcea cartul într-o cârciumioară din apropiere. Iată-mă pe punte... Panourile calei sunt deschise!... Mă aplec asupra acestui abis... Mirosurile tari pe care le exală mi se urcă la cap – aceste mirosuri în care emanaţia acră a gudronului se îmbină cu parfumul mirodeniilor!... Mă ridic, revin spre dunetă, intru... E plină de miresmele marine care fac parcă

[2] Acest text capital a apărut, la 9 aprilie 1891. În magazinul american „The Youth's Companion", cu titlul *The Story of my Boyhood.* Manuscrisul original, *Souvenirs d'enfance et de jeunesse.* A fost cumpărat la o licitaţie, la Londra, în 1931. De Fundaţia Martin Bodnier (Biblioteca Bodmeriana) din Geneva, fiind publicat abia în 1974, în numărul special al revistei „L'Herne" consacrat lui Jules Verne. Versiunea românească a apărut în anexă la prima ediţie a cărţii de faţă.

să reînvie atmosfera oceanului! Iată careul cu masa de ruliu, care nu slujeşte la nimic pe apele liniştite din port! Iată cabinele cu pereţi trosnitori, în care aş fi vrut să trăiesc luni întregi, iată paturile strâmte şi tari, în care aş fi vrut să dorm nopţi întregi! Apoi mai e camera căpitanului, acest „stăpân după Dumnezeu”... un personaj mult mai important decât oricare ministru sau locotenent general al regatului! Ies, urc pe dunetă şi am curajul să învârtesc roata cârmei cu un sfert de tur... Mi se pare că nava se va îndepărta de chei, că amarele vor fi dezlegate, catargele vor fi acoperite cu pânze şi eu, timonier de opt ani, o voi conduce spre mare!”.

Fascinaţia mării, a călătoriilor spre ţărmuri îndepărtate, nu se datorează doar contemplării peisajului fluvial şi prezenţei atât de apropiate a corăbiilor gata de plecare. Ea face parte din însăşi moştenirea genetică a micului Jules. Am văzut că mama sa, Sophie, era descendenta unui lung şir de navigatori şi armatori. Rudele pe linie maternă inflamează o imaginaţie foarte receptivă cu suveniruri dintr-un trecut nu prea îndepărtat. Bunica Adélaide îi povesteşte despre faptele de arme ale tatălui său, François Guillochet de la Perrière, în bătăliile navale cu englezii; unchiul Prudent Allotte de la Fuÿe – despre călătoriile care l-au purtat până la Caracas şi Puerto-Cabello; unchiul Francisque de la Celle de Châteaubourg – despre tentativa ilustrului său văr, Châteaubriand, de a descoperi trecerea pe la nord-vest spre Oceanul Pacific.

Nu poate fi subestimată nici influenţa cărţilor de care Jules Verne a fost îndrăgostit până în ultima clipă. În *Amintiri din copilărie şi din tinereţe,* el scria: „Cunoşteam termenii marinăreşti şi eram destul de familiarizat cu manevrele pentru a le urmări în romanele maritime ale lui Fenimore Cooper, pe care nu obosesc să le admir, recitindu-le.” (op. cit.) Declaraţie repetată, într-un mod foarte asemănător – „Fenimore Cooper nu m-a obosit niciodată...” – în interviul acordat Mariei A. Belloc, care cuprinde şi o mărturisire cu caracter de generalitate: „Într-adevăr, pot să spun că sunt credincios mării şi nu pot să-mi imaginez nimic mai înălţător decât viaţa de marinar...” (64).

Aşa gândea, în 1839, şi băiatul de unsprezece ani care-şi petrecea vacanţele la Chantenay, lângă Nantes, unde tatăl său cumpărase o casă încăpătoare, situată în faţa Loarei[3]. Jules avea experienţa navigaţiei pe fluviu (împreună cu Paul, în vase mici cu pânze, închiriate cu un franc ziua) şi chiar a unui „naufragiu" (o iolă în care se afla singur se scufundase, obligându-l să se refugieze, până la reflux, pe o insuliţă acoperită cu trestii). Şi cum „dorinţa de a naviga îl devora" (*Amintiri*...), într-o dimineaţă de vară a dispărut de acasă şi nu s-a întors până la ora mesei. Potrivit Margueritei Allotte de la Fuÿe, neliniştea părinţilor a prins contur când un marinar de pe bacul de la Grenouillere i-a înştiinţat că l-a văzut pe „domnişorul Jules" într-o barcă, împreună cu doi muşi, îndreptându-se către „Coralie". Acest vas cu trei catarge, aflat în drum spre India, ridicase ancora în acea dimineaţă, urmând să facă escală, seara, la Paimboeuf. Din fericire, pe Loara navigau mici nave cu aburi, anumite piroscafe. Îmbarcându-se pe una dintre ele, Pierre Verne a ajuns la Paimboeuf la ora şase după-amiază şi şi-a recuperat fiul, care, spune biografia, cumpărase angajamentul scris al unui mus. „Certat, chelfanit, pus la regim de pâine şi apă, Jules trebui să jure că nu se va mai gândi la India (...). «Nu voi mai călători decât în vis», declară el solemn mamei sale, care-şi amintea aceste cuvinte." (1 p. 28)

Charles-Noël Martin este convins că istoria a fost inventată de Marguerite Allotte de la Fuÿe, invocând o afirmaţie din *Amintiri..:.* „La doisprezece ani, nu văzusem încă marea, adevărata mare!" Ori, tentativa de fugă ar fi avut loc când eroul ei nu împlinise nici măcar această vârstă. Pe de altă parte, „Dacă Jules Verne copil – viitor Căpitan de cincisprezece ani – ar fi trăit cu adevărat întâmplarea, ar fi povestit-o, fără îndoială, în detaliu..." (27 p. 22). Martin trece cu vederea faptul că punctul terminus al

[3] Scriitorul avea să evoce locurile magice ale copilăriei sale în *Minunatul Orinoco* (1898): „De ce n-ai. Rămas în casa noastră... acolo... la Chantenay... sau Nantes", este întrebat sergentul Marţial, misionar laic printre băştinaşii de pe malurile fluviului Orinoco, la graniţa dintre Venezuela şi Columbia.

aventurii, Paimboeuf, este situat pe Loara, şi că scriitorul putea, deci, să afirme că, abia la doisprezece ani, când ajunsese în portul Saint-Nazaire, împreună cu Paul, văzuse marea, adevărata mare. Pe de altă parte, în biografia consacrată bunicului său, Jean Jules-Verne relatează că a vorbit cu multe persoane care i-au confirmat cele povestite de Marguerite Allotte de la Fuÿe, păstrate în memoria contemporanilor fugii şi transmise descendenţilor acestora. O persistenţă legitimă: nu era Jules Verne cel mai glorios fiu al oraşului Nantes?...

Cât despre faptul că această întâmplare nu este evocată în *Amintiri din copilărie şi din tinereţe,* explicaţia ne este oferită chiar de textul în cauză: „S-a reproşat uneori cărţilor mele că-i îndeamnă pe băieţi să plece de la casa părintească pentru a cutreiera lumea. Sunt sigur că asta nu s-a întâmplat. Dar dacă nişte copii s-ar lansa vreodată în astfel de aventuri, să urmeze exemplul eroilor din «Călătoriile extraordinare» şi vor ajunge cu siguranţă la liman!" Pirueta finală nu ne poate ascunde preocuparea de a cultiva imaginea de marcă a unei opere destinate explicit micilor cititori, chiar dacă nu o dată sensurile şi subtilităţile ei pot fi descifrate doar de adulţi. Partizan al veracităţii aventurii din 1839, Marc Soriano alege o altă cale de... atac: „Oroarea lui Charles-Noël Martin faţă de psihanaliză este atât de mare, încât nici nu-i dă prin gând că ar putea fi vorba la Verne de o uitare involuntară şi că descoperirea mării, situată de bătrânul scriitor la doisprezece ani, ar putea să fie, în acest caz, o «amintire ecran». (140)

Oricare ar fi motivaţia omisiunii, tentativa de fugă a fost pusă şi pe seama altor intenţii decât aceea de a deveni marinar. M. Allotte de la Fuÿe se referă la „dorinţa nestăpânită de a aduce un colier de coral frivolei Caroline" (op. cit. p. 27), verişoara de care Jules era şi avea să fie îndrăgostit fără noroc. Într-o conferinţă ţinută la Nantes, în ziua de 12 martie 1928, cu prilejul sărbătoririi centenarului naşterii scriitorului, Maurice d'Ocagne, fiul unui prieten parizian al lui Jules Verne, invocă „dorinţa impetuoasă de a-l regăsi pe căpitanul Sambain (sic), pentru a-l reda soţiei sale". (125) Există însă şi o interpretare de o cu totul altă

natură, propusă de Marcel Moré în *Le très curieux Jules Verne;* „Dar oricare ar fi pretextele, veritabile sau false, invocate de un copil în astfel de împrejurări – şi în cazul de faţă se pare că pretextul (colierul pentru Caroline – I. H.) era în parte veritabil – e greu de imaginat ca el să fugă astfel de la părinţii săi când se simte bine în căminul patern, când acest cămin nu este pentru el obiectul unei surde nelinişti. Plecarea clandestină a micului Jules în 1839 nu constituie oare dovada că, încă în acea perioadă, exista la el un dezacord mai mult sau mai puţin mărturisit cu «tatăl său legal?»” (29, p. 28). Şi, în concluzie: „Este extrem de probabil ca chelfăneala din 1839 să fi avut o influenţă decisivă asupra destinului său: ea este aceea care a făcut din el o fiinţă ermetic închisă în sine însăşi”, (id.). La ipotezele clădite pe aceste premize mă voi referi în altă parte.

Interpretarea lui Moré este la fel de vulnerabilă ca şi modul în care utilizează textele de referinţă. Pentru a da coloratura dorită imaginii lui Pierre Verne, el desprinde din biografia Margueritei Allotte de la Fuÿe câteva cuvinte: „auster”, „ascetic”, „riguros” şi alterează, de astă dată, nu numai spiritul, ci şi litera originalului, când pune între ghilimele „un fiu bine supravegheat de părinţii săi”. Reproduc pasajul în forma lui autentică: „În camera tapisată cu rips verde, părinţii îşi închipuie tot felul de lucruri. Sophie, numai imaginaţie şi tandreţe, soţul său, creştin auster, ascetic, dar al cărui rigorism cvasi-puritan ascunde abisuri de dragoste. Părinţii decid că, în momentul nunţii Carolinei (ne aflăm în 1847 – I. H.), Jules îşi va trece primul examen de drept la Paris, unde va locui la mătuşa Charrüel, apoi va merge să fie cocoloşit de bunica şi de mătuşile de la Provins. Iată, deci, un tânăr bine supravegheat!” (1, p. 32). „Abisurile de dragoste” au fost ignorate cu bună ştiinţă, iar îndepărtarea lui Jules din oraşul unde urma să se petreacă o ceremonie care l-ar fi îndurerat profund, gest mărturisind deci grija şi afecţiunea părintească, devine cu totul altceva în versiunea lui Moré: „...din anumite cuvinte pe care ea (M. Allotte de la Fuÿe) le lasă să-i scape, de pildă când ne informează că la optsprezece sau nouăsprezece ani Jules

era încă «un fiu bine supravegheat de părinţii săi», ne imaginăm uşor atmosfera în care a fost crescut viitorul autor al «Călătoriilor extraordinare».” (op. cit., p. 27)

Speculaţiile lui Moré sunt clădite, deci, pe un teren trucat. Iar amintirile despre Pierre Verne ale unor alţi membri ai marii familii nanteze nu au nimic de-a face cu imaginea „tatălui biciuitor”, pe care vrea să ne-o inculce autorul *Foarte ciudatului Jules Verne:* „...unchiul meu Pierre Verne, de o mare inteligenţă şi de un spirit fermecător, meloman pasionat, care era sufletul reuniunilor noastre de familie” (cf. 37, p. 24) sau „...îmi amintesc foarte bine de bunicul nostru Pierre Verne, pentru că mi-am petrecut întreaga tinereţe în preajma lui. Ce om fermecător şi bun, sub o înfăţişare poate severă. Dar ce inimă plină de afecţiune... (id., p. 25) Oricum, a prezenta căminul părintesc al lui Jules drept „obiectul unei surde nelinişti”, a vorbi despre „dezacordul” dintre băiatul de unsprezece ani şi tatăl său mi se pare a fi, în condiţiile date, mai mult decât o exagerare. Ceea ce nu înseamnă, desigur, că familia Verne nu a cunoscut conflictul între generaţii, că între „creştinul auster, ascetic”, de un „rigorism cvasi-puritan” şi fiul său n-au fost divergenţe în legătură cu alegerea unei cariere, opţiunile politice şi chiar modul de a înţelege ataşamentul faţă de ideile religioase. Dar asta s-a întâmplat, fireşte, mai târziu, când Jules părăsise definitiv zona incertă a copilăriei şi când, cum vom vedea, nu era deloc „o fiinţă ermetic închisă în sine însăşi”. De altfel, dacă aventura din 1839 ar fi avut într-adevăr temeiurile şi consecinţele presupuse de Moré, Jules Verne ar fi trebuit să fie, în anii de după aceea, un copil şi un adolescent melancolic, dacă nu trist, singuratic, dacă nu izolat, studios, dacă nu tocilar. Portretul pe care-l schiţează M. Allotte de la Fuÿe este de cu totul altă natură: „Profesorii lui Jules Verne îşi aminteau de el ca de un incomparabil organizator de jocuri: «Subţire, cu părul în vânt, alergând pe picioroange, dedându-se cu ardoare tuturor exerciţiilor corporale, rege al curţii de recreaţie.» Nimic despre aptitudinile sale intelectuale, despre succesele sale şcolare.” (1, p. 22) Jean Jules Verne completează: „Îi era de ajuns să se numere printre primii

zece...”, iar mai departe vorbeşte despre „silinţa sa moderată în perioada şcolii”. (37, p. 28) Dacă adăugăm participarea substanţială la reuniunile şi sărbătorile familiale, ca autor de versuri amuzante, ghicitori, şarade etc., vom avea suficiente motive de a respinge încă o dată speculaţiile lui Marcel Moré.

Mai e nevoie să spun că escapada din 1839 ar fi perfect explicabilă în lumina influenţei mediului, a impulsurilor ereditare, a lecturilor preferate, a tot ceea ce dăduse naştere „dorinţei devorante de-a naviga”?...

Anii petrecuţi la Nantes aveau să pună şi alte jaloane ale personalităţii scriitorului. Pierre Verne era nu numai un „meloman pasionat”, ci şi un „jurisconsult cu suflet de poet clasic” (1, p. 24), „literat foarte erudit, poet fin şi spiritual” (cf. 37, p. 25). M. Allotte de la Fuÿe ne informează că tradusese în limba franceză *Ave Maria Stella* (1, p. 79). Mărturiile acestei preocupări sunt vizibile şi în corespondenţa familială. Spre finele anului 1852, Jules îşi începe astfel o scrisoare: „Dragă tăticule, te rog să-mi trimiţi peste câtăva vreme traducerea lui Ugolin (e vorba despre un episod din *Divina* Comedie – I. H.); am fost ieri la Marly; i-am vorbit despre ea d-lui Piter-Chevalier (directorul revistei „Le Musée des Familles” – I. H.), care ar fi încântat să publice o astfel de lucrare şi ea ar putea să apară în trei sau patru luni.” Iar la 4 martie 1853, revine: „Pitre-Chevalier a citit traducerea ta din Dante, dragă tăticule, mi-a spus că-i place foarte mult şi că o s-o publice...” Opinia lui Jules Verne în această privinţă o aflăm din interviul citat: „...tatăl meu era parizian prin gust şi educaţie, devotat literaturii şi, cu toate că era prea modest pentru a face vreun efort spre a-şi populariza opera, un fin poet. Poate de aceea mi-am început eu însumi cariera literară scriind versuri...” Adolescentul s-a bucurat, deci, de prezenţa nevăzută a muzelor şi de o benefică influenţă paternă. Iar încrederea scriitorului în gustul literar al tatălui său reiese şi dintr-o scrisoare datată 10 martie 1868: „În trei sau patru luni, când voi avea şpalturile, voi încerca să vă trimit primul volum (din *Douăzeci de mii de leghe sub mări* – I. H.), lui Paul şi ţie, ca să vânaţi greşelile şi imperfecţiunile. Doresc

mult ca această lucrare să fie atât de perfectă pe cât e posibil”.

Pierre Verne avea însă şi preocupări mai neaşteptate la un om al legii. Potrivit unuia dintre nepoţii săi, „el iubea ştiinţele, noile descoperiri, se interesa şi îi plăcea să vorbească despre ele...” (Cf. 37, p. 25). Iar Maurice d’Ocagne adaugă un detaliu cu adevărat surprinzător: „El (Pierre) instalase chiar, acasă – şi în epoca aceea nu era ceva banal – un cabinet de fizică bine utilat şi acela dintre nepoţii săi care l-au cunoscut atestă că avea un dar special de a-i face să înţeleagă, într-o formă familiară; noţiunile elementare ale ştiinţei” (125, p. 283). Pasiunile îngemănate pentru ştiinţă şi literatură – nu se află aici germenii îndelungatei gestaţii a genului care avea să-l consacre pe Jules Verne? Şi nu se adaugă astfel un nou constituent, pozitiv şi dinamic, atmosferei căminului părintesc?

Interesul lui Pierre faţă de ştiinţa mai cu seamă aplicată pare să se transmită foarte curând micului Jules. La 30 martie 1836, el îi scrie mătuşii Caroline (de Châteaubourg) câteva rânduri împestriţate cu greşeli gramaticale, prin care o roagă să-i aducă micile aparate telegrafice promise lui şi lui Paul. Reproducându-le, Charles-Noël Martin precizează că nu putea fi vorba decât despre „un sistem optic, un mic telegraf Chappe cu braţe mobile; dar copilul a fost evident fascinat de această jucărie şi simţul ştiinţific pe care l-a dezvoltat într-atât mai târziu avea rădăcini vădit îndepărtate”. (26, p. 12) Dar anii trec şi Jules părăseşte Şcoala Saint-Stanislas pentru micul seminar Saint-Donatien, continuându-şi instrucţia la Lycée Royal. Silinţa lui rămâne moderată, fapt justificat retroactiv într-o scrisoare trimisă mamei sale, la 14 martie 1853; studentul în drept recurge la o generalizare nedreaptă: „...copiii studioşi devin, fără excepţie, tineri stupizi şi adulţi imbecili.” Dar dacă Jules n-a fost un copil şi un adolescent studios, foştii lui colegi pretind că „îşi umplea caietele cu planuri de maşini zburătoare şi plutitoare. Unul dintre ei l-a auzit chiar descriind un elefant omnibuz cu aburi şi l-a văzut trasându-i schema pe tablă.” (1, p. 23) Martin, care acordă credit acestor amintiri în prima sa carte consacrată scriitorului (26, pp. 14–15), le

ignoră pur şi simplu mai târziu, ca şi pe celelalte mărturii citate anterior, declarând: „Un examen atent al tinereţii lui Jules Verne duce la o concluzie certă: nimic, absolut nimic nu-l predispunea să se intereseze de ştiinţă, nici prin tradiţie ancestrală, nici prin influenţă familială, nici prin învăţătura primită.” (28, p. 109) Nu putem decât să aşezăm această schimbare cu 180 de grade a opiniei celui care evoca „rădăcinile îndepărtate” ale simţului ştiinţific dezvoltat în *„Călătoriile extraordinare”* raftul cu ciudăţenii al exegezei verniene.

O piesă la prima vedere deosebit de importantă la dosarul influenţelor care au trezit interesul elevului Jules Verne pentru ştiinţă ne este propusă de „reportajul” elaborat de M. Gouzil „cu colaborarea comisiilor pedagogice ale I.C.E.M”, care cuprinde acest pasaj:

„Jules şi tânărul său frate Paul urmează cursurile Liceului Regal din Nantes. Cel mai vârstnic nu uită marea şi aventurile şi nu profesorul Brutus-Villeroi, celebrul inventator al primului submarin, este acela care-l va face să se abată de la vocaţia sa.

Villeroi discută cu elevii despre experienţele sale, despre faimosul *vas-peşte* şi despre senzaţionalele cufundări pe care le-a efectuat în Loara, în largul coastelor insulei Noirmoutier.” (98)

Villeroi este, într-adevăr, constructorul unuia dintre primele submarine operante, experimentat în 1832 la Noirmoutier şi în 1835 la Saint-Ouen, cum aflăm dintr-o lucrare dedicată lui... Jules Verne şi amiralului Aube. (175) Din păcate, numele său nu figurează pe niciuna dintre listele corpului profesoral al instituţiilor de învăţământ frecventate de eroul cărţii noastre.

Tentativa de a desprinde liniile de forţă ale evoluţiei scriitorului din masa datelor biografice nu poate izbândi fără o repede ochire asupra climatului epocii. Primii douăzeci de ani ai lui Jules Verne s-au scurs între două convulsii social-politice de inegală amploare, „...văzusem săvârşindu-se o revoluţie, răsturnându-se un regim, întemeindu-se o nouă regalitate, cu toate că nu aveam atunci decât doi ani – spune el în *Amintiri...* – şi aud încă focurile de puşcă din

1830 pe străzile oraşului unde, ca şi la Paris, populaţia s-a bătut cu trupele regale”. La celălalt capăt, revoluţia din 1848, care a instaurat republica trădată de „Napoleon cel Mic”, cum l-a stigmatizat pentru eternitate Victor Hugo (eternitatea poetului, se înţelege). În toată această perioadă, oraşul Nantes a cunoscut o puternică efervescenţă politică, explicabilă prin amploarea forţelor aflate în conflict. Nu ştim în mod cert către care partidă se îndreptau simpatiile lui Pierre Verne şi ale familiilor înrudite. Înclin să cred că juristul catolic nu putea fi decât partizanul noii dinastii, dacă nu chiar al legitimismului. Despre opţiunile lui de după 24 februarie 1848 aflăm indirect, din scrisorile lui Jules, care la 27 noiembrie comentează: „Tata trebuie să fie mai cavaignacist ca niciodată, după triumful de alaltăieri. În ceea ce mă priveşte, asta n-a schimbat cu nimic punctul meu de vedere. El (Cavaignac) a debitat foarte bine un discurs pregătit de alţii, a profitat de furia inoportună a adversarilor săi şi, în fond, s-a disculpat prea puţin de acuzaţiile care i-au fost aduse...”. Aceste acuzaţii pot fi rezumate în răspunsul pe care generalul Cavaignac, şef al puterii executive, îl dădea lui Victor Hugo, membru al Adunării Constituante, cu câteva luni în urmă:

„Dl. Victor Hugo (...) Dacă puterea doreşte deci să fie investită cu o autoritate dictatorială, să o spună şi Adunarea să hotărască.

Generalul Cavaignac – Nu vă temeţi, domnule, n-am nevoie de atâta putere; am destulă, am prea multă putere...” (166, p. 201)

Pentru Jules, Cavaignac este şi omul care a reprimat cu brutalitate insurecţia din 24 iunie; urmele acesteia îl impresionează vădit, după cum reiese dintr-o scrisoare datată 21 iulie: „Am parcurs diferitele puncte ale rebeliunii, străzile Saint-Jacques, Saint-Martin, Saint-Antoine, Petit Pont, Belle Jardinière, am văzut casele ciuruite de gloanţe şi sparte de ghiulele. În lungul acestor străzi poţi să mergi pe urmele ghiulelelor care sfărâmau şi ştirbeau balcoanele, firmele, cornişele; este un spectacol groaznic, care face şi mai de neînţeles aceste asalturi pe străzi.” O ultimă menţiune, din 6 decembrie 1848, cu patru zile înaintea

alegerilor care aveau să-i dea câştig de cauză lui Ludovic-Napoleon, împotriva generalului: „Ce se întâmplă, ce se spune la Nantes? Nantezii ăştia, cavaignacişti pătimaşi. Dar Cavaignac e foarte discreditat la Paris, toate ziarele se raliază lui Napoleon!” Dincolo de semnificaţia lor politică, aceste pasaje demonstrează maniera cu totul liberă a lui Jules de a aborda, în corespondenţa cu părinţii săi, o problemă în care opinia lui este, în mod hotărât, alta decât aceea a lui Pierre. Vom avea prilejul să cunoaştem numeroase alte mărturii similare, opuse tezei lui Marcel Moré despre „tensiunea secretă care exista înte tată şi fiu, după evaziunea acestuia din urmă la bordul vasului „Coralie”. (29, p. 36)

Dar nantezii nu erau doar cavaignacişti (sau bonapartişti), ci şi republicani pătimaşi, participând, cum am văzut, la revoluţia din 1830, recidivând cu entuziasm în 1848, sensibili la influenţa socialismului utopic de tradiţie saint-simoniană şi fourieristă. Jules Verne a putut vedea pe străzile oraşului saint-simonienii veniţi de la Paris să ţină conferinţe şi să lucreze alături de muncitorii din fabrici şi de hamalii din port, pentru a propovădui ideile considerate subversive de partida catolică şi regalistă. El a citit, probabil, articolele doctorului Ange Guépin, unul dintre liderii mişcării democratice, comisar al guvernului provizoriu în 1848 şi autor, în 1854, al unei lucrări, *Philosophie du XIX siècle, étude encyclopédique sur le monde et l’humanité,* la a cărei lectură, spune Jean Chesneaux, „putem să ne întrebăm în mod legitim dacă Jules Verne n-a fost influenţat de ea, dacă această operă n-a contribuit la maturizarea proiectului general al «Călătoriilor extraordinare» şi dacă ea nu constituie un fel de releu între acestea şi clasicii socialismului utopic” (6, p. 73). Întrebarea n-ar fi nepotrivită nici în legătură cu o altă lucrare a lui Guépin, *Philosophie du Socialisme (*1850), cum vom vedea mai târziu.

Câteva cuvinte despre mişcarea literară şi ştiinţifică a epocii. 1830–1850 este perioada de triumf a romantismului, mai exact spus a şcolii romantice, al cărei şef incontestabil, Victor Hugo, este admirat fără rezerve de Jules Verne. Într-o scrisoare din 6 august 1848, el se referă la şedinţa Camerei

Deputaţilor la care a asistat, graţie invitaţiei procurate de o cunoştinţă: „M-am dus marţi, ziua interpelărilor adresate guvernului în legătură cu arestarea ilegală a lui Girardin[4] şi suspendarea prea îndelungată a ziarului său. Şedinţa a fost foarte interesantă, datorită agitaţiei care domnea şi numărului de oameni la modă pe care am putut să-i văd.” Urmează o înşiruire de nume încheiată astfel: „...şi, o! fericire! Victor Hugo! Victor Hugo, pe care voiam să-l văd cu orice preţ, a vorbit o jumătate de ceas. Acum îl cunosc.” (Este şedinţa în care Hugo îl acuză pe Cavaignac de intenţii dictatoriale.) Jules nu se va mulţumi cu această cunoaştere de la distanţă şi va face totul spre a-i fi prezentat poetului-tribun, pare-se fără succes. Şi nu e vorba despre o admiraţie efemeră, ca atâtea altele ale tinereţii, devreme ce în *Douăzeci de mii de leghe sub mări,* roman apărut în 1870, când scriitorul avea patruzeci şi doi de ani, găsim fraze ca acestea: „...tot ceea ce omenirea a produs mai frumos în istorie, poezie, roman şi ştiinţă, de la Homer la Victor Hugo...”; „Pentru a zugrăvi astfel de tablouri, ar trebui pana celui mai ilustru dintre poeţii noştri, autorul *Muncitorilor mării”,* „...martirul John Brown, atârnat de spânzurătoare, aşa cum l-a desenat Victor Hugo”. Iar în *Castelul din Carpaţi* (1892), este reprodus un citat din „poetul *Contemplaţiilor”.*

Ştiinţa se află şi ea într-o fază de avânt romantic, al cărui suflu animă pasionatele dezbateri prilejuite de publicarea *Cursului de filosofie pozitivă* al lui Auguste Comte (1830–1842). Este perioada în care se descoperă fenomenul inducţiei curenţilor electrici, legile de bază ale electrolizei şi indicele de refracţie a gazelor, în care sistemul solar se îmbogăţeşte cu o nouă planetă, Neptun şi se măsoară viteza luminii. Tehnica nu rămâne mai prejos, răspunzând necesităţilor industriei şi ale vieţii cotidiene cu o avalanşă de invenţii: turbina hidraulică, dagherotipul, telegraful electric, maşina de scris, vulcanizarea, anestezia cu eter şi cu cloroform. În 1829, locomotiva lui Robert Stephenson, „Rocket”, remorca un convoi de treisprezece tone cu o

[4] Emile de Girardin, publicist republican, membru al „stângii” în Adunarea Constituantă, ca şi Hugo.

viteză de douăzeci şi şase de kilometri pe oră. În 1832, se inaugura prima linie ferată franceză, Saint Etienne-Lyon. Iar la începutul lui aprilie 1847, Jules Verne urca pe Loara în piroscaf, până la Tours, de unde lua trenul spre Paris, ca să-şi dea primele examene la Facultatea de Drept. Biografiile familiale nu consemnează impresiile acestei călătorii pe drumul de fier. Să recurgem încă o dată la Victor Hugo, care îi scria soţiei sale, cu zece ani în urmă, după ce străbătuse în acelaşi mod distanţa dintre Anvers şi Bruxelles: „O mişcare magnifică, pe care trebuie să o simţi ca să-ţi dai seama de ea. Iuţeala e uimitoare. Florile de pe drum nu mai sunt flori, sunt pete, sau mai curând linii roşii şi albe; nu mai există puncte, totul devine linie; lanurile de grâu sunt mari plete galbene, lucernele sunt lungi cosiţe verzi; oraşele, clopotniţele şi copacii dansează şi se amestecă nebuneşte la orizont...” (Cf. 176, p. 26). Sensibil la beţia vitezei, după cum aveau s-o demonstreze romane ca *Ocolul lumii în optzeci de zile, Testamentul unui excentric, Claudius Bombarnac, Stăpânul lumii,* Jules Verne vedea însă aceste imagini fugare ca un simplu decor peste care se suprapunea chipul Carolinei.

Dacă anii petrecuţi la Nantes i-au lăsat într-adevăr un gust amar scriitorului, dacă putem vorbi de un traumatism psihic ale cărui urme se vor face simţite multă vreme, cauzele trebuie căutate nu în atmosfera căminului părintesc, în dezacordul cu „tatăl legal”, în „chelfăneala” din 1839, ci în iubirea neîmpărtăşită pentru verişoara sa primară. Florile pe care i le strecura prin grilajul mănăstirii de l’Adoration, unde Caroline Tronson fusese trimisă la pension, jocurile comune din vacanţele petrecute la Chantenay şi în casa unchiului Prudent, la Guerche-en-Brains (mică localitate lângă Nantes), dobândiseră o aură sentimentală amplificată de strania alchimie a adolescenţei până la dimensiunile unei veritabile pasiuni. Un poem scris pe un caiet de şcoală este intitulat *Unei domnişoare pe care o iubesc şi care face tot ce poate ca să nu afle.* Altul este precedat de un epigraf desprins din *Burgravii* lui Victor Hugo:

„O, femeile sunt cu adevărat crude
şi nimic nu le place mai mult
decât să se joace cu inima şi suferinţa unui bărbat.”
şi cuprinde strofe ca aceasta:
„.....pleacă, fugi unde vrei;
Du-te să răspândeşti aiurea bucuria şi desfătarea!
Caută-ţi un alt iubit; dea domnul să-mi semene...
Am fi putut trăi multă vreme împreună, în dragoste...
Singur, voi muri de plictis!”[5]

Tonalitatea versurilor arată că dragostea lui Jules nu trezeşte ecoul dorit, că declaraţiile lui timide sunt primite cu amuzată indiferenţă. Mai mare cu un an şi jumătate decât vărul său, Caroline se gândea la măritiş – şi pretendenţii nu lipseau. La începutul anului 1847, ea se logodeşte cu un oarecare Desaunay. Nunta are loc în aprilie, când Jules,

[5] Toate versurile din această carte au fost traduse literal, cu scop informativ.

potrivit planului conceput de părinţii săi, îşi dă primele examene de drept la Paris. Dar seducţiile acestui „Oraş-Lumină care atrage, orbeşte, arde atâţia fluturi provinciali!!!”, cum avea sa spună în 1892, în discursul ţinut în faţa onorabililor membri ai Societăţii de horticultura din Amiens, nu-l fac să-şi uite dezamăgirea, devreme ce îi scrie mamei sale: „Ai să-mi spui dacă domnişoara Caroline şi nu mai ştiu cum, care a refuzat mâna mea, este acum măritată, sau pe punctul de a se mărita; ştii că port un viu interes acestei tinere persoane, care a trecut de mai multe ori prin visele mele şi care a avut privilegiul de a-mi ocupa în exclusivitate gândurile timp de câteva luni; mi-ar place deci să fiu la curent cu ceea ce se petrece în viaţa ei, cu predispoziţiile inimii ei. Ea nu ştie, nefericita, ce strălucită partidă a refuzat, pentru a se mărita într-o zi cu un melc ca Jean Cormier[6], sau oricare altul; în sfârşit, aşa era scris!” Şi, apelând din nou la uneltele sale poetice, Jules dedică „Doamnei C. D.” un poem despre căsătoria unei „demoazele” cu un „tinerel”: Emile Desaunay avea 40 de ani!... Ironia nu înseamnă – aşa cum ar vrea, probabil, să sugereze autorul – detaşarea de evenimentul comentat.

Peste un an, înainte de a porni din nou spre Paris, el îi scrie confidentului său Aristide Hignarid, muzician care avea să compună mai multe opere comice şi operete pe librete de Jules Verne şi Michel Carré: „Bine, plec, pentru că nu m-au vrut, dar unele şi altele vor vedea de ce e în stare acest biet tânăr numit Jules Verne”. Unele şi altele?...

Referindu-se la, această perioadă din viaţa scriitorului, Marc Soriano propune o versiune proprie a evenimentelor: Caroline s-ar fi logodit mai întâi cu Jean Cormier, în 1847, ar fi rupt logodna şi s-ar fi căsătorit cu Desaunay, în 1848. Aşa s-ar explica pasajul dintr-o scrisoare trimisă tatălui său, la 17 iulie 1848: „Ah, doamne! Era să uit, e ceva care nu-mi dă pace în toiul preocupărilor mele pariziene! Ce s-a întâmplat oare cu mariajul unei anumite domnişoare pe care voi o cunoaşteţi bine, mariaj care trebuia să aibă loc marţi; mărturisesc că nu mi-ar părea rău să mă lămuresc în legătură cu această problemă”. Soriano condusese, de

[6] Alt văr îndrăgostit de Caroline.

altfel, categoric, în legătură cu viaţa sentimentală a tânărului Jules Verne: „...Caroline şi această disperare amoroasă par să fi fost pentru el, de la început, ceea ce trebuie să numim un mit sau o amintire-ecran. Nu e vorba de a nega realitatea acestei iubiri. Dar optsprezece sau douăzeci de ani este încă o vârstă la care un băiat poate să-şi domine disperarea şi să parvină să iubească o altă fată. În loc de asta, nimic. Acest deşert la care se întoarce Alceste, Jules Verne îl purta parcă în adâncul său (...) îndrăgostitul a murit.” (36, p. 33) Numai că măritişul Carolinei a avut loc în mod cert în 1847, iar întrebarea din 1848 se referă la o altă nanteză, Herminie Arnault-Grossetière (căsătorită Terrier de la Haye), despre care Charles-Noël Martin crede că a fost marea dragoste de tinereţe a lui Jules Verne. Eminentul cercetător francez reproduce câteva poeme din 1847 şi 1848, în care apare numele Herminiei şi o scrisoare datată 31 iulie 1848: „Vai, dragă mamă, în viaţa asta nu totul e trandafiriu şi cineva care îşi clădeşte strălucitoare castele în Spania nu le găseşte nici măcar în ţara sa! E adevărat, deci, că acest mariaj a avut loc!” Urmează relatarea unui „vis funest”:

„În faţa altarului, doi tineri soţi se pregăteau să facă un nod capabil să reziste tăişului celui mai ascuţit divorţ. Erau frumoşi amândoi şi, cum spunea J.-Jacques[7], trupurile lor erau făcute să le găzduiască sufletele! Mireasa era îmbrăcată în alb, graţios simbol al sufletului candid al logodnicului său; mirele era îmbrăcat în negru, aluzie mistică la culoarea sufletului logodnicei sale.

(...)

...camera nupţială se deschise în faţa soţilor tremurând de emoţie şi bucuriile cerului inundară inimile logodnicilor.

Şi întreaga noapte, întreaga noapte neagră, un om cu haina ruptă-n coate îşi ascuţise dinţii pe ciocănelul de la intrare.

Ah, dragă mamă, această viziune oribilă m-a făcut să mă trezesc brusc şi scrisoarea ta a venit să mă înştiinţeze că visul meu era o realitate. Câte nenorociri prevăd; sărman tânăr; dar voi spune totdeauna: Iartă-l, doamne, că nu ştie

[7] Este vorba, desigur, despre Jean-Jacques Rousseau.

ce face.

(...)

...Hârtia trebuia să păstreze amintirea acestei ceremonii funebre...” Compararea ceremoniei nupţiale cu o ceremonie funebră revine în descrierea din 17 aprilie 1856 a căsătoriei prietenului său, doctorul Victor Marie: „...joi după amiază, m-am dus în Saint-Germain-des-Prés, ca să asist la funeralii. Trebuie să-ţi mărturisesc, am fost foarte emoţionat văzând cum înaintează cortegiul funebru; cei doi elveţieni în costume de gală, galonaţi şi halebardaţi, mergeau în frunte cu o imperturbabilă seriozitate, făcând să răsune pardoseaua templului. Tatăl îi urma, conducând blânda victimă spre altar. Soţul mergea după ei, radiind de fericire; părinţii, fraţii, surorile înaintau, împodobiţi ca nişte senatori romani, în vreme ce orga, atacată cu vigoare de un artist plătit cu cel puţin zece franci pe oră, îşi dezlănţuia claviaturile, pedalele, trompetele, tunetele! Repet, am fost foarte emoţionat, adică m-a apucat un acces de râs care durează şi acum. Niciodată, nu, niciodată nu voi putea participa cu seriozitate la o astfel de ceremonie.” Referindu-se la această scrisoare, Charles-Noël Martin spune că ea „a stimulat mult comentariile psihanaliştilor amatori, care au făcut totul pentru a da o reprezentare a unui Jules Verne după chipul şi asemănarea lor. Or, ca de obicei (...) Jules glumea cu o ironie rece, luând în râs lucrurile serioase” (26, p. 56).

Împărtăşind această opinie, să ne întoarcem la rândurile adresate lui Aristide Hignard, pe care M. Allotte de la Fuÿe le consideră „ultima săgeată trimisă ingratei Caroline” (1, p. 35). Am văzut că ţinta s-a dedublat, dacă omitem legătura sentimentală de scurtă durată cu Angèle Lemonnier-Desgraviers, căsătorită la 10 ianuarie 1848 cu doctorul Vincent Papin. În ceea ce o priveşte pe Caroline, însăşi biografa a ales ca motto al capitolului IV al cărţii sale, un fragment din *Les Pailles Rompues,* un act în versuri scris, probabil, în 1849:

„Aşa-i făcută lumea!... Toate fetele tinere
Au visat o dragoste eternă, când grilajul,

Mănăstirii lor le închidea orizontul.
Şi toate, cu ochi reci, au văzut în casa lor,
Lângă soţul lor, aşezându-se la masa lor,
Mâncând, bând, râzând, pe vărul plin de farmec
Care le aducea flori...”

Amărăciunea provocată de măritişul Carolinei transpare, deci, în versurile acestui „marivodaj superficial”, cum îl caracterizează biografa, acordându-i totuşi circumstanţa atenuantă a unui „filon de tristeţe” şi continuând: „Jules Verne are ceva cu femeile. Să fie vorba iar de prima dragoste?... Aşa s-ar zice” (Id., p. 48). Oricum, răzbunarea tânărului dramaturg pare mai curând o tentativă de exorcizare a unei obsesii, la locul naşterii acesteia: în seara de 7 noiembrie 1850, la cinci luni după premiera pariziană, actul în versuri este reprezentat pe scena Teatrului Graslin din Nantes. Nu ştiam dacă doamna Caroline Desaunay se afla în sală şi dacă ochii ei au rămas la fel de reci când dragonul din piesă, îndrăgostit de verişoara Henriette, tânăra soţie (nouăsprezece ani!) a bătrânului conte d’Esbars, îi aminteşte de florile pe care i le dăruia odinioară. Se pare însă că Jules şi Caroline s-au revăzut în 1859, când soţii Desaunay au făcut o călătorie la Paris. Răspunzând, probabil, unui apel la amenitate al mamei sale, Jules îi scria, la 6 mai: „...voi fi amabil, atât cât îmi permite caracterul meu sucit, cu numiţii Desaunay. În sfârşit, soţia lui va întrezări Parisul; probabil că e ceva mai puţin însărcinată ca de obicei, dacă-şi îngăduie să facă această excursie antigestativă...[8]”.

Şi din nou, ironia nu înseamnă detaşare. Jules rămâne profund marcat de primul eşec, chiar dacă i se întâmplă să-l pomenească printre altele, ca în această scrisoare din 14 decembrie 1854, în care, referindu-se la căsătoria Héloïsei David, comentează: „...acest mariaj mă miră cu atât mai puţin, cu cât i-am făcut curte cândva domnişoarei Héloïse şi toate fetele pe care le onorez cu amabilităţile mele se mărită, invariabil, la scurt timp după aceea! Într-adevăr! D-

[8] În mai puţin de zece ani de căsătorie, Caroline a născut cinci copii.

na Desaunay, d-na Papin, d-na Terrier de la Haye, d-na Duverger şi, în sfârşit, d-na Louise François”. Charles-Noël Martin ne comunică rezultatele investigaţiilor sale, care au dus la descoperirea actelor de căsătorie ale celor şase fete onorate de amabilităţile lui Jules, conchizând: „Toate şase sunt fantomele unei tinereţi pasionate, pe care o ignoram, a viitorului autor al «Călătoriilor extraordinare», considerat drept un om rece”. (121) Dar să nu pierdem urma aceleia care, după opinia mea, se situează pe primul loc nu numai în enumerarea de mai sus, ci şi în memoria afectivă a scriitorului.

La 20 noiembrie 1855, Jules o înştiinţează pe Sophie că lucrează intens la comedia în cinci acte despre care i-a mai vorbit. Această comedie nu poate fi decât *Les Heureux du Jour,* lăudată de Pierre Verne încă în 1853. „...mai serioasă decât vodevilurile şi lucrările fără relief care au precedat-o, ea are ambiţia să zugrăvească societatea pariziană (...). Ea vrea să biciuiască vanitatea şi pasiunea pentru bani a acestei societăţi” spune Jean-Jules Verne, deţinătorul manuscrisului (37, p. 73). Eroul care pune capăt maşinaţiunilor venale şi amoroase ale bancherului Montbrun, ucigându-l în duel, este un tânăr breton îndrăgostit de... verişoara sa, Laurence. Acest din urmă nume evocă una dintre încercările neizbutite ale lui Jules de a efectua un transfer de sentimente. În februarie 1854, la Nantes, în timpul unui bal mascat, el dă târcoale Inimoasei Laurence Janmar. Numai că înclinaţia sa irezistibilă către jocul de cuvinte îl face să uite deosebirea dintre moravurile pariziene şi cele provinciale. Când Laurence se plânge unei prietene că balenele corsetului îi apasă prea tare coastele, Jules murmură, galant: „Ah, de ce nu pot să pescuiesc balene pe coastele acestea!” Vorbele ajung la urechea d-lui Janmar, care curmă tatonările matrimoniale ale lui Pierre Verne, declarând că fata lui nu se mărită cu un tânăr fără o situaţie stabilă şi, pe deasupra, autor de glume cel puţin îndoielnice. Laurence va deveni – aşa cum dorea, de altfel – d-na Duverger, a patra de pe lista de mai sus.

Tot în 1855, Jules termină, se pare, lucrul asupra unei piese într-un act, în versuri, începute în 1851 şi al cărei titlu

iniţial, *Léonard de Vinci,* va deveni *La Joconde* şi, în sfârşit, *Monna Lisa.* Această „comedie în genul... lui Musset...”, cum o caracteriza el într-o scrisoare din 12 august 1852, citită de autor într-o şedinţă a Academiei din Amiens, în 1874, nu a fost reprezentată pe nicio scenă şi a rămas inedită până în 1974 (vezi 48). Ea descrie idila dintre pictor şi modelul său, idilă compromisă de obsesii le artistice ale lui Leonardo, bare hotărăşte să părăsească Florenţa, declamând:

”...îmi place să-mi urmez oriunde capriciul hoinar!
Nu cred că sunt făcut să trăiesc în lumea voastră:
Plec, aşadar, mă duc acolo unde mă cheamă dorinţele mele
Şi nu vreau ca tovarăş de drum
Decât idealul fermecător pe care orice sărman poet
Îl poartă în mintea sa, pentru a-şi elibera inima;
El îmi convine mai mult decât realitatea!
Ah, Laura şi Béatrice! Pilda voastră a tentat
Nu doar o dată o frumoasă imprudentă
Care nu ştia, vai!, că dacă Petrarca şi Dante
N-au încetat să vă iubească şi să vă celebreze,
Este pentru că avuseseţi grijă să nu existaţi!”

De unde şi surâsul Giocondei, „exprimând în acelaşi timp tandreţe şi un dispreţ amestecat cu milă pentru acest naiv, incapabil să sacrifice visul său interior iubirii unei femei” (37, p. 292). Poate că versurile spun chiar mai mult, fiind inspirate de mitul romantic al însingurării artistului, ca o condiţie a realizării sale, de nu mai puţin romantica opoziţie între ideal şi real. Ceea ce ne interesează însă aici este mai ales modul în care drama imaginară se substituie dramei existenţiale. Amintindu-şi de bunicul „mai curând îmbătrânit decât bătrân, nevăzând deloc, resemnat (...) personaj placid (...). Afabil şi bun (...) model de echilibru”, „Jean Jules-Verne scrie: «N-am aflat decât mult mai târziu că o decepţie amoroasă îl marcase de timpuriu. Păstrase o anumită amărăciune, ale cărei urme discrete le descoperim în operă; se resemnase în mod curajos şi această hotărâre pare să se exprime în piesa *Monna Lisa,* pe care a scris-o între 1851 şi

1855, lăsând-o şi reluând-o, schimbându-i de mai multe ori titlul, ceea ce arată că avea, pentru el o semnificaţie sentimentală. În fond, este, după părerea mea, aproape o confidenţă.» (146)

Această sublimare artistică repetată consună, aparent paradoxal, cu dorinţa lui Jules de a se elibera de condiţia de burlac. Scrisorile trimise în acea perioadă mamei sale ni-l înfăţişează preocupat de găsirea cât mai rapidă a unei soluţii, chiar dacă, uneori, intenţia este ocultată de un foc de artificii verbale: „Ce ţi-am făcut, dragă mamă, că vrei să mă însori; ar trebui să-mi porţi pică, fără să ştiu pentru ce; să mă însor cu o creolă; dar asta ar însemna să uneşti Vezuviul cu Etna; câte Pompei şi Herculanum am înghiţi, fără să mai socotim renta de 15.000 de livre; în fine, o autorizez pe această tânără bourboneză[9] să-mi ceară mâna în mod oficial.” (14 martie 1853); „Găseşte-mi o femeie cocoşată care să aibă rente – şi vei vedea.” (decembrie 1853); „...este într-adevăr momentul de a mă însura, dragă mamă, aşa că te invit să porneşti în campanie; înarmează-te cu tot ceea ce trebuie pentru a mă prezenta ca un băiat foarte conjugal, perfect asezonat şi copt cât e necesar, într-un cuvânt, fă din mine un fiu de însurat şi plasează-mă în braţele unei tinere fete bine crescute şi foarte bogate...” (7 aprilie 1854); „Îmi spui, în final, că îmi doreşti ceea ce ştiu; adică o soţie tandră; pe cinstea mea, n-aş zice deloc nu şi vorbesc foarte serios; cunoşti gândurile mele în această privinţă.” (decembrie 1855); „...nu văd de ce n-aş descoperi o soţie în lumea pariziană, de pildă o tânără bogată care ar fi comis o greşeală, sau care ar fi dispusă s-o comită...” (19 februarie 1856).

În această din urmă scrisoare, Jules comentează, cu o invidie abia disimulată, apropiata căsătorie a medicului care-l îngrijea de mai mulţi ani şi care-i devenise prieten: „Victor Marie se însoară cu fiica d-lui Pelouze, membru al Institutului[10] şi director al Muzeului numismatic din Hôtel

[9] Creola era, se pare, originară din insula Réunion, numită odinioară insula Bourbon, de unde apelativul.

[10] Institutul Franţei grupează cinci Academii; Théophile Pelouze, chimist reputat, era membru al Academiei de Ştiinţe.

des Monnaies; este un mariaj superb pentru el, dată fiind poziţia socrului său...". La o lună după celebrarea acestei căsătorii, care îi prilejuieşte comparaţiile de tip funebru reproduse mai sus, Jules e invitat să participe la o ceremonie similară: prietenul său Auguste Lelarge şi-a găsit aleasa inimii la Amiens, în persoana domnişoarei Aimée de Viane. Peste o săptămână, îi scrie Sophiei tot de la Amiens, unde a fost reţinut de noua familie a lui Lelarge, din care face parte şi „o tânără văduvă foarte drăguţă, soră cu mireasa". După o rapidă şi entuziastă trecere în revistă a celorlalţi membri ai acestei familii „încântătoare", încheierea neaşteptată: „...tu nu eşti obişnuită să mă vezi făcând un elogiu general al unei întregi familii şi perspicacitatea ta naturală te va face să bănuieşti că aici se ascunde ceva! Cred, într-adevăr, că sunt îndrăgostit de tânăra văduvă de douăzeci şi şase de ani! Ah! de ce are doi copii?". Cum s-a produs acest *coup de foudre?* Jean Jules-Verne ne propune o explicaţie convingătoare „din punct de vedere psihologic:

„Şi iată că în această atmosferă de sărbătoare apare scumpa siluetă uitată! Frumoasă; chiar foarte frumoasă, elegantă, zâmbitoare; Caroline şi-a schimbat doar prenumele: o cheamă Honorine! (...)

Honorine îl atrage, aşa cum l-a atras Caroline şi din aceleaşi motive, pe care el nu şi le mărturiseşte. Cum să nu remarcăm că trăsăturile caracteristice ale celor două femei coincid? Caroline era frumoasă, Honorine e cel puţin la fel; Caroline râdea, Honorine râde. D-na de la Fuÿe o consideră pe Caroline – poate cam în grabă – drept nebunatică; ar fi putut să spună acelaşi lucru despre Honorine. Să zicem că amândouă erau feminine şi frivole, ceea ce nu înseamnă că nu aveau alte calităţi mai serioase, după cum a dovedit-o viaţa lor.

Caroline şi Honorine corespundeau, deci, tipului de femeie la care era sensibil Jules" (37, p. 81).

Hotărât să nu rateze această a doua mare şansă a vieţii sale sentimentale, neluând în seamă amănuntul că femeia de care se îndrăgostise avea două fete din prima căsătorie, Jules îşi bombardează părinţii cu scrisori în care planurile de

lansare în lumea bursei, cu ajutorul fratelui Honorinei, alternează cu astfel de declaraţii: „Voi profita, de altfel, de prima ocazie de a mă căsători, sunt sătul până peste cap de viaţa de burlac pe care o suport; toţi prietenii mei gândesc ca mine... Ţi se pare caraghios, dar simt nevoia să fiu fericit, nici mai mult, nici mai puţin.” (29 mai 1856); „Mărturisesc că aspir la expoziţie solidă şi prezentabilă pentru că, sincer vorbind, singurătatea mă apasă, or, inima mea este dezesperant de pustie; asta dovedeşte că mă aflu la vârsta la care sentimentul asocierii, al legăturii, domină; ei bine, e preferabil ca ea să fie legitimă...” (27 iunie 1856). După câteva luni de asediu, citadela familială capitulează. Pierre, care a avut grijă să facă o mică anchetă, printr-un prieten din Amiens, redactează în sfârşit cererea oficială în căsătorie. Ceremonia se desfăşoară la Paris, la 10 ianuarie 1857. O ceremonie foarte simplă, fără elveţieni în costume de gală şi fără tunete de orgă, aşa cum hotărâse Jules, fidel antipatiei sale faţă de ostentaţia cu pretenţii. Părinţii nu sunt prea încântaţi, dar la sfârşitul prânzului de patrusprezece tacâmuri Pierre citeşte, totuşi, versurile pe care le-a scris pentru Honorine. Apoi tinerii soţi îşi îmbrăţişează rudele şi urcă mai aproape de cer, la etajul V al imobilului de pe bulevardul Poissonnière 18, unde se află garsoniera lui Jules. Peste câteva zile, relatează Marguerite Allotte de la Fuÿe, proaspătul căsătorit îşi duce aleasa inimii la Luvru, în sala unde e expusă Venus din Milo, şi-i spune: „Iată singura femeie pe care vei putea fi vreodată geloasă” (Cf. 1, 102). Să se fi destrămat fantoma primei iubiri în contact cu flacăra acestei pasiuni maritale?...

Oricum, ea se întrupează din nou în 1892, într-unul dintre personajele secundare ale romanului *Claudius Bombarnac.* Este vorba despre Caroline (singura femeie din *Călătoriile extraordinare* cu acest nume!); soţia actorului Adolphe Caterna, actriţă ea însăşi, „o blondă încă destul de drăguţă, cu ochi albaştri, tenul cam ofilit, părul buclat sub pălăria legată cu panglici, costumul de călătorie lipsit de gust în ceea ce priveşte croiala demodată, ca şi culoarea ţipătoare.” Modul în care este prezentată, în câteva capitole ale romanului, această mini-vedetă a scenelor provinciale

îndreptăţeşte opinia formulată de Luce Courville: „Scriind numele Carolinei, Jules Verne se gândeşte, desigur, la prima lui dragoste şi, resentiment sau luciditate, trasează, cu o peniţă binevoitoare, dar în ascuns ironică, o eboşă de caricatură.” (74)

Zeflemeaua nu este însă unicul paliativ al unei obsesii persistente. Cu trei ani înaintea lui *Claudius Bombarnac* apărea *Familie sans nom,* roman consacrat revoltei canadienilor de origine franceză împotriva abuzurilor vice-regelui englez de la Ottawa, în 1837. Unul dintre liderii insurgenţilor, Jean-sans-nom, se refugiază împreună cu iubita sa, Clary de Vaudreuil, pe un vas ancorat în afara apelor teritoriale ale dominionului. Incendiat de inamici, vasul în flăcări se prăbuşeşte din înaltul Niagarei, cu cei doi îndrăgostiţi şi cu tovarăşii lor de luptă. Exceptând detaliul sentimental, faptele s-au petrecut aievea, iar vasul se numea „Caroline”. Să fi urmărit autorul doar respectarea adevărului istoric, păstrând acest nume?:..

„MOBILIS ÎN MOBILE”[11]

La 12 noiembrie 1848, Parisul şi Franţa vor sărbători într-un cadru romantic (ideea e a lui Lamartine!) adoptarea noii constituţii. Jules Verne vrea să fie de faţă. Împreună cu Edouard Bonamy, el pleacă în seara zilei de 10 noiembrie spre Tours, unde încearcă zadarnic să înşele vigilenţa unui jandarm şi să se strecoare în trenul rezervat membrilor Gărzii naţionale din regiune. Tinerii nantezi ajung după terminarea festivităţii şi se mulţumesc să admire Place de la Concorde îmbrăcată în aur şi catifele, pornind apoi în căutarea unei gazde.

Jules a fost trimis în Capitală ca să-şi ia licenţa în drept. Pentru el, acesta este doar pretextul binevenit care-i va îngădui să se consacre literaturii. Primul pas îl face cu ajutorul unchiului Châteabourg, pătrunzând în saloanele doamnelor de Jomini, Mariani şi Barrère. Primele două nu-l atrag, discuţiile politice mondene nefiind pe placul aspirantului la o altfel de glorie. Joséphine de Barrère îi deschide însă orizonturile visate, prin conversaţii la obiect („Ne-am pierdut în înalte consideraţii literare la zi şi am trecut în revistă o parte dintre somităţile actuale”, scrie el la 6 decembrie 1848) şi prin relaţiile pe care i le înlesneşte. Jules speră chiar că, graţie acestor relaţii, îl va cunoaşte, în sfârşit, pe idolul său literar – şi nu numai literar. În scrisoarea din 6 decembrie 1848, el continuă astfel: „Mâine, d-na Barrère mă prezintă nu ştiu unde. În orice caz, îmi va face cunoştinţă cu un tânăr care e prieten intim cu Victor Hugo; acest tânăr va putea realiza cel mai scump dintre visele mele!”

Marguerite Allotte de la Fuÿe reproduce un fragment dintr-o altă scrisoare: „În seara asta, d-na de Barrère mă prezintă contelui de Coral, redactor al ziarului *La Liberté.* Coral, prieten cu Hugo, mă va duce la el îndată ce acest

[11] „Mobil în elementul mobil”. Această deviză a mirabilului „Nautilus” se potriveşte şi tânărului Jules Verne, aflat mereu într-o febrilă căutare a căii de a se afirma pe tărâmul literelor, în instabilul mediu parizian.

semizeu va putea să mă primească”. (1, p. 44) În sfârşit, la 27 decembrie Jules comunică tatălui său: „...am putut face cunoştinţă cu dl. de Coral (...). Prieten cu Victor Hugo, el mă va prezenţa îndată ce d-na Victor Hugo, care se mută în aceste zile, va putea primi.”

Incidental sau nu, evoluţia opiniilor politice ale lui Jules Verne, în primii ani petrecuţi la Paris, coincide cu aceea a lui Hugo. Semnificativă în acest sens este atitudinea lor din timpul alegerilor prezidenţiale, pentru funcţia supremă în stat candidând prinţul Ludovic-Napoleon Bonaparte, generalul Cavaignac, socialistul Ledru-Rollin şi Lamartine. Se ştie că Ludovic-Napoleon a fost ales cu o majoritate zdrobitoare: cinci milioane şi jumătate de voturi, faţă de mai puţin de un milion şi jumătate pentru Cavaignac, ceilalţi doi neinfluenţând balanţa electorală prin rezultatele obţinute. Or, la 6 februarie 1851, pronunţându-se în discuţia prealabilă din cadrul celui de-al 12-lea birou al Adunării Legislative împotriva cererii preşedintelui Ludovic-Napoleon de a i se mări lista civilă cu două milioane de franci, Hugo mărturisea: „Eu, care vă vorbesc, am votat pentru dl. Bonaparte. În sfera mea de acţiune, i-am favorizat alegerea (...) noi am votat pentru omul care, maturizat de închisoarea politică, scrisese cărţi remarcabile în favoarea claselor sărace. Am votat pentru el, în sfârşit, fiindcă faţă de atâtea pretenţii monarhice, ni se părea util ca un prinţ să renunţe la titlurile sale, primind din partea ţării funcţiile de preşedinte de republică.” (166, p. 560) Nu ştim dacă Jules Verne şi-ar fi putut justifica opţiunea într-un mod la fel de coerent şi de subtil. Scrisorile lui conţin însă pasaje ca acestea: „...toate ziarele se alătură lui Napoleon!” (6 decembrie 1848) sau „În general, lumea e pentru Bonaparte şi, fără o fraudă de proporţii, se presupune că trebuie să fie ales” (12 decembrie 1848). Ambiţia secretă a lui Ludovic-Napoleon iese însă destul de curând la lumină. În intervenţia citată mai sus, Hugo continua astfel: „Am fost înşelaţi în speranţele noastre. Ceea ce aşteptam de la om, am aşteptat în zadar; tot ceea ce putea să facă prinţul, a făcut...”: Şi, mai la început, el se referea la „aceste tentative pretoriene care urmăreau să dea republicii, ca

perspectivă, imperiul”. (Id., p. 559) Am reprodus, în primul capitol, comentariile lui Jules Verne ostile prinţului inspirator al tentativelor de restaurare a dinastiei napoleoniene. Adaug un pasaj dintr-o scrisoare trimisă lui Pierre Verne, spre sfârşitul anului 1852: „Am avut o întoarcere destul de rece a preşedintelui; dar entuziasmul nu mai există decât în reclame, el a intrat pe mâna făcătorilor de succes.”

Asemănările nu merg, desigur, până la identitate. Neavând vocaţia de tribun a lui Victor Hugo, Jules se situa de partea aripei moderate, informându-i pe cei de acasă, la 21 iulie 1848: „Avem la Paris, în strada Poitiers, o grupare care se dezvoltă din ce în ce mai mult şi a cărei umbră îi va acoperi curând pe montaniarzii tuturor munţilor din Adunare.[12] Într-un alt sens, aşa a ajuns clubul iacobinilor să guverneze Franţa. Nu ne mai interesează decât domnul Thiers şi compania şi admirăm mai ales calmul moderat cu care progresează. A goni nu slujeşte la nimic, ei vor ajunge la momentul potrivit, prin forţa împrejurărilor.” Iar în perioada tulbure care a urmat alegerilor prezidenţiale, se întreba, îngrijorat de agitaţia celor ostili prinţului învingător: „...cui să i te alături? Cine va reprezenta partidul ordinii?”. (12 decembrie 1848)

Ajungând la vârsta recrutării, Jules participă la tragerea la sorţi şi, scoţând un număr norocos, este scutit de serviciul militar. Bucuria lui nu este împărtăşită de Pierre Verne, după cum reiese dintr-o scrisoare trimisă de fiul său la 12 martie 1849: „Pari dezolat şi acum de rezultatul tragerii la sorţi şi de faptul că n-am fost prea afectat! Ştii totuşi, dragă tată, cât caz fac de arta militară, de aceşti slujitori în mare sau mică livrea, a căror aservire, obişnuinţele şi termenii tehnici care-i definesc, îi coboară pe treapta cea mai de jos a servituţii. Uneori trebuie să renunţi cu totul la demnitatea de om, pentru a îndeplini astfel de funcţiuni; aceşti ofiţeri însărcinaţi cu paza lui Napoleon, a lui Marrast[13], mai ştiu eu

[12] Montaniarzii alcătuiau grupul cel mai radical din Convenţia Naţională (1792–1795); erau numiţi astfel, pentru că stăteau pe băncile de sus.

[13] Armand Marrast, membru al guvernului provizoriu în 1848, primar al Parisului şi preşedinte al Adunării naţioriale, a dat

a cui! – Ce viaţă nobilă! ce sentimente mari şi generoase trebuie să înflorească în aceste inimi, cele mai multe abrutizate! Ei pretind că se ridică prin curaj, prin bravură! cuvinte goale! Nu înseamnă nici curaj, nici bravură, să te baţi când nu poţi să faci altfel! Şi dacă mi se invocă un mare fapt de vitejie săvârşit în împrejurări imposibile, oricine ştie că în 19 din 20 de cazuri el trebuie pus pe seama furiei, nebuniei, beţiei momentului! Cei care acţionează astfel nu mai sunt oameni, sunt animale excitate de ardoarea instinctelor lor. Şi oricum, dacă mi se va spune că au demonstrat cel mai deplin sânge rece, calmul cel mai surprinzător în săvârşirea acestor fapte răsplătite cu o cruce, voi răspunde că, în general, nu ne aflăm pe pământ pentru a ne risca viaţa, sau a o răpi pe a altora şi că, în ceea ce priveşte situaţia socială, cunosc altele mai onorabile şi mai înălţătoare." Această diatribă antimilitaristă a rămas inedită până în 1983, când a fost publicată într-un număr special al Buletinului Societăţii Jules Verne (55), descendenţii expeditorului considerând, multă vreme, că ea ar aduce prejudicii portretului ideal întipărit în memoria cititorilor. Nu este reacţia de moment a unui tânăr care a scăpat de o corvoadă şi încearcă să-şi ascundă satisfacţia sub perdeaua de fum a unor considerente născocite ad hoc. După doi ani, în aceeaşi lună martie, el adaugă o acuză celor înşirate mai sus, de astă dată fiind în consens cu adresantul: „Sunt cu totul de părerea ta, dragă tată, în privinţa acestei imense trândăvii reglementate prin statutele militare; anihilarea a 400.000 de inteligenţe franţuzeşti mă duce cu gândul la frumoasele zile ale ilotismului lacedemonian[14]! Dar trebuie spus că cei mai mulţi oameni nu aleg această profesie decât cu scopul mărturisit sus şi tare de a nu face nimic." Iar la 6 aprilie 1868, când împlinise 40 de ani, vârsta deplinei maturităţi, îi scrie mamei sale, printre altele:" Nu ştiam că Georges (Allotte de la Fuÿe – I. H.) fusese avansat căpitan.

dovadă de duritate faţă de insurgenţii din iunie 1848.

[14] În Lacedemon (Sparta), iloţii erau lipsiţi de drepturi cetăţeneşti, aparţinând statului şi având o situaţie socială ambiguă, între oamenii liberi şi slavi.

Complimentele noastre celui în drept să le primească. Dar, între noi fie zis, e ca şi cum ai felicita pe cineva că e major. Devii forţamente major şi, de asemenea, căpitan, dacă nu mori înainte. Vezi cum se dau de gol aici ideile mele despre armată şi despre tot ceea ce se hrăneşte, mai mult sau mai puţin, de la buget. Dar, mă rog, să felicităm, pentru că e cazul să o facem."

Faţă de aceste atitudini fără echivoc, afirmaţia Simonei Vierne este cel puţin surprinzătoare:

„Chiar pe plan ideologic, el (editorul Hetzel – I. H.) a influenţat opiniile lui J. Verne, care, de altfel, nu avea deloc opinii, în afara celei, cu totul subiective, din tinereţe, de a se opune conservatorismului şi catolicismului riguros al tatălui său" (39, p. 13). Să fie deci toate pasajele din corespondenţa familială pe care le-am reprodus doar expresia conflictului dintre tată şi fiu, a dorinţei lui Jules de a-şi manifesta dezacordul cu concepţiile învechite ale juristului din Nantes? Greu de crezut, dacă nu suntem adepţii teoriei lui Marcel Moré. Şi apoi, cum să ne explicăm faptul că opţiunile din corespondenţă pot fi regăsite în întreaga operă vernianã, demonstrând persistenţa ideilor din tinereţe ale scriitorului?

Adevărul este că afirmaţia de mai sus constituie rodul hipertrofic al unei viziuni pe care Simone Vierne a fundamentat-o în monumentala sa teză de doctorat, *Jules Verne et le roman initiatique:* Reluând idei şi sugestii anterioare, aparţinând lui Michel Butor, Michel Carrouges, Léon Cellier, André Corboz, Michel Serres etc., autoarea consideră că „studiul «Călătoriilor extraordinare» ca romane iniţiatice este în acelaşi timp justificat – dacă Jules Verne nu e conştient de acest sens, lecturile sale ca şi mediul ştiinţific al secolului al 19-lea îi îngăduie afirmarea – şi fertil, căci el face din romanele sale de aventuri romane ale Căutării, dând peripeţiilor un sens spiritual şi sacru, lărgind domeniul imaginarului mult dincolo de invenţiile ştiinţifice (...) Jules Verne *n-a vrut* să comunice, sub acoperirea unei opere destinate copiilor, un mesaj iniţiatic precis (...) Dar, antrenat de forţa schemei dinamice aflate în germen în genul însuşi, Jules Verne este determinat să pună problemele pe care se

străduia să le rezolve iniţierea religioasă: cum să învingi destinul muritor al omului, printr-o transformare radicală a fiinţei, obţinută graţie revelaţiei directe, mistice a sacrului?” (id., p. 38–39). Nu-mi propun să analizez în profunzime acest punct de vedere, asupra căruia voi reveni în capitolele următoare. Observ, deocamdată, că valoarea textului vernian este condiţionată de lectura iniţiatică, nesocotindu-se criteriile obişnuite de apreciere folosite de critica şi istoria literară. Pe de altă parte, alibiul determinării inconştiente îngăduie atribuirea unei finalităţi după părerea mea discutabile.

Interesant este că, de astă dată, nu ni se mai vorbeşte despre lipsa de opinii a scriitorului, Simone Vierne considerând, dimpotrivă, că *afirmarea* anumitor opinii dăunează operei. Referindu-se, de pildă, la *Aventurile celor trei ruşi şi trei englezi în Africa australă,* ea susţine că „preocupările politice şi umanitare vin să întunece şi mai mult orice intenţie iniţiatică” (id., p. 112). Ideea este reluată într-un pasaj despre romanele de după *Insula misterioasă,* având ca subiect colonizarea unei insule: „...i se întâmplă să se consacre aspectului pur politic şi umanitar şi să nu se mai supună arhetipului, ci unor imperative legate exclusiv de problemele timpului şi de modul în care el (Jules Verne) credea că puteau sau nu puteau fi rezolvate” (id., p. 218). Aş putea da numeroase alte exemple care demonstrează că nu numai preocupările politice şi umanitare, dar şi caracterul raţional al operei verniene este socotit contrar proiectului iniţiatic. Interpretarea nu are de ce să ne surprindă, devreme ce, precizează autoarea, „Iniţierea nu caută să schimbe societatea, ci s-o explice – în raporturile sale cu forţele cosmice – şi s-o perpetueze cât mai bine” (id., p. 453). Comentariile sunt de prisos.

Întorcându-ne la manevrele întreprinse în vederea apropierii de Hugo, se pare că domnul de Coral nu şi-a onorat promisiunea. Salonul d-nei Barrère este frecventat, însă, şi de cavalerul d’Arpentigny, care-l prezintă pe Jules lui Alexandre Dumas. Proaspătul parizian intră în graţiile Maestrului şi asistă, din loja acestuia, la premiera piesei *La Jeunesse des Mousquetaires. A* doua zi, 22 februarie 1849,

scrie celor de acasă:

„Există în această operă care, fireşte, nu e foarte literară, o capacitate aproape miraculoasă de a înţelege teatrul. Lucru care i-a izbit pe toţi spectatorii.

Tata Dumas era extraordinar, asistând la reprezentarea piesei.

Nu se putea stăpâni să ne spună tot ceea ce avea să se întâmple.

Am văzut venind în lojă mulţi oameni cunoscuţi: Girardin, Théophile Gautier, Jules Janin etc. A fost un spectacol foarte atrăgător pentru mine. Aceste mici satisfacţii nu sunt de dispreţuit."

Nu e de dispreţuit nici posibilitatea de a se vedea jucat pe scena Teatrului Istoric. Dumas citeşte *Un Drame sous la Régence* şi *La Conspiration des Poudres,* pe care Jules le consideră mai potrivite cu specificul teatrului, prin tematica lor, dar alege *Les Pailles Rompues.* Succesul de stimă al acestui act în versuri stârneşte invidia solicitanţilor nenorocoşi. Se şopteşte că Maestrul l-a refăcut substanţial şi Jules nu protestează, cu toate îndemnurile lui Ernest Genevois, care se află în posesia manuscrisului. Să fie numai datorită faptului că „E foarte comod să dai prima bătălie sprijinindu-te pe umerii uriaşului Dumas." (1, p. 49)? Jean Jules-Verne consideră că „a fost vorba aproape despre o colaborare, nu în redactarea piesei, ci în desfăşurarea acţiunii, ceea ce, de altfel, nu excludea-observaţiile privind textul însuşi. Dumas nu s-a mulţumit să dea sfaturi vagi, ci a fost, probabil, un cenzor permanent. Acest dialog are loc, în general, între director, care pune în scenă şi autor, dar, de astă dată, directorul era un literat capabil sa emită critici pertinente..." (37, pp. 46–47)

Nici nepotul-biograf, nici alţi exegeţi ai scriitorului nu se referă la un fapt care ar fi trebuit să pună capăt oricăror speculaţii. Piesa, tipărită în cinci sute de exemplare cu banii generosului prieten nantez Charles Maisonneuve (am izbutit să obţin o fotocopie), include o dedicaţie în versuri adresată nu Maestrului, ci lui Alexandre Dumas fils. De altfel, în interviul solicitat de Marie A. Belloc pentru „Strand Magazine" şi apărut în februarie 1895, după ce se referă la

o tragedie în cinci acte, aparţinând începuturilor sale literare (e vorba, probabil, despre *Alexandre VI),* Jules Verne continuă: „Totuşi, prima mea operă adevărată a fost o comedioară scrisă în colaborare cu Dumas fils, care a fost şi a rămas unul dintre cei mai buni prieteni ai mei. Piesa noastră se numea *Les Pailles Rompues...”* (64)

Familia Dumas continuă să încurajeze încercările dramatice ale tânărului ei protejat, după cum reiese dintr-o scrisoare datată ianuarie 1851: „Dumas fils şi Alexandre Dumas s-au strâmbat de râs la lectura piesei *Quiridine* şi, înlăturând toate imposibilităţile teatrale, o vom reduce la două acte. Mi-au făcut complimente sincere în legătură cu spiritul şi factura versului!” Când Edouard Seveste caută un secretar care să-l ajute în perioada pregătirilor febrile pentru deschiderea Teatrului Liric, la 21 septembrie 1851, părintele *Muschetarilor* i-l recomandă pe Jules Verne. Graţie şi referinţelor celebrului pianist Talexy, al cărui salon îl frecventează din 1850, Jules este angajat... onorific. E adevărat că postul ar fi putut să-i aducă 1200 de franci pe an, dar, aşa cum îi explică tatălui său într-o scrisoare din 2 decembrie 1852 „Comisia autorilor dramatici, din care fac parte, nu îngăduie unui director să joace în teatrul său piesele sale sau ale salariaţilor săi; ori, dacă am o lucrare acceptată de teatrul meu, este pentru că mă aflu acolo doar ca amator; dacă mă aflu doar ca amator, nu sunt plătit (...) serviciu contra serviciu; directorul are nevoie de mine, eu am nevoie de el; eu îi dau o parte din timpul meu, el îmi acceptă o piesă...”. Piesa în cauză trebuie să fie opera comică *Le Colin Maillard* – libretul de Jules Verne şi Michel Carré, muzica de Aristide Hignard – a cărei premieră are loc la 18 aprilie 1853. (Alte două lucrări aparţinând aceleiaşi echipe, *Les Compagnons de la Marjolaine* şi *L ’Auberge des Ardennes,* vor fi reprezentate pe scena Teatrului Liric la 6 iunie 1855 şi, respectiv, 1 decembrie 1860).

Sunt anii în care Jules pare cuprins de o adevărată frenezie creatoare pe tărâmul dramaturgiei. În sertarele lui se strâng producţii aparţinând tuturor speciilor: vodeviluri (*Une Promenade en Mer, Abdallah*), comedii *(Le Quart d’Heure de Rabelais, La Guimard, Les Savants, Au Bord de*

l'Adour), tragedii (*Un drame sous Louis XV).* E o frenezie molipsitoare. În afara lui Michel Carré, cu care mai scrie libretul operei bufe *Monsieur de Chimpanzé* (muzica de Hignard, jucată la Bouffes-Parisiens, la 18 februarie 1858), şi-l asociază pe Charles Wallut, coautor al dramei *La Tour de Mont-Ihéry,* al operetei *Les Sabines,* al comediilor *Un Fils Adoptif şi Onze Jours de Siège,* aceasta din urmă reprezentată la Theatre du Vaudeville, la 1 iunie 1861. Dar numărul pieselor care văd luminile rampei e destul de mic, cu tot sprijinul influenţilor săi protectori: când comedia în cinci acte *Les Heureux du Jour* ajunge în forma finală, Dumas fils o duce el însuşi la teatrul Gymnase, unde nu trezeşte, însă, interesul scontat.

M. Allotte de la Fuÿe ne asigură că Dumas père a primit cu entuziasm, încă din 1851, ideea „romanului ştiinţei", pe care i-o împărtăşeşte tânărul său prieten. Citatul doveditor pare însă fabricat cu ajutorul unor pasaje din cel puţin două scrisori diferite (1, p. 56), iar *ideea* nu putea fi coaptă atât de devreme, chiar dacă Charles-Noël Martin, urmând aici opinia biografei, susţine şi el: „Anul 1851 marchează o evoluţie a lui Jules Verne (...) El imaginează o serie grandioasă: „Romanul Ştiinţei, «Călătoriile extraordinare» văzute cu anticipaţie. Îi vorbeşte despre asta lui Alexandre Dumas, care aplaudă şi aprobă" (27, p. 32). Mai plauzibilă este versiunea lui Jean Jules-Verne: „Jules îi arătase lui Dumas cartea pe care o scrisese (prima versiune a ceea ce avea să devină *Cinci săptămâni în balon* – I. H.); marele povestitor se entuziasma şi nu putu decât să-l încurajeze pe autor să persevereze pe drumul pe care-l deschidea astfel: după romanul de aventuri, romanul Ştiinţei! În felul acesta, paleta literară se va îmbogăţi cu o nuanţă nouă. El făcu mai mult şi îl puse în legătură cu romancierul Bichat[15], care-l prezentă lui Hetzel" (37, p, 92). Dar toate acestea se petreceau în 1862, deci cu unsprezece ani mai târziu decât în varianta Allotte de la Fuÿe-Martin! Lăsând pe seama descoperirii unor documente irefutabile tranşarea acestei divergenţe, să reţinem faptul că generosul Dumas a sprijinit

[15] Charles-Noël Martin se referă la „un prieten comun" al lui Dumas şi Hetzel, Alfred de Bréhat (27, p. 130).

în chip hotărâtor pătrunderea lui Jules Verne în lumea teatrului şi i-a înlesnit apoi realizarea proiectului său capital. Cât despre Dumas fils, dintr-o scrisoare a editorului Hetzel datată 25 aprilie 1876 aflăm că încerca să-i înlesnească scriitorului, acum afirmat, drumul spre Academia Franceză: „Am aflat ieri cu plăcere că Dumas fils a avut sau a făcut să se ivească ocazia de a vorbi despre dumneata unor confraţi de la Academie. Vor fi numiţi Boissier şi Charles Blanc. Va veni şi rândul dumitale, dragă prietene, sunt sigur de asta. Dar trebuie să candidezi cât mai rar posibil; o singură dată, având succesul asigurat, mi se pare lucrul cel mai potrivit pentru dumneata." Verne se referă şi el la sprijinul virtual al lui Dumas fils, într-o scrisoare către Hetzel, din 1877: „...acum zece zile, la Paris, la Hôtel des Ventes, l-am întâlnit pe Dumas fils. A venit la mine şi mi-a vorbit imediat, «din proprie iniţiativă», despre Academie. Se oferă să mă susţină foarte puternic, dacă doresc acest lucru. Crede într-un succes, dacă prietenii «lui» se vor uni cu «ai dumitale», precizând că ei nu se confundă întru totul. A fost foarte «insistent» şi foarte cald."

Rolul jucat de cei doi Dumas era cunoscut în epocă. O dovadă o constituie şi ceea ce afirma George Bastard, în 1883: „Ne e îngăduit să mărturisim astăzi, că protecţia binefăcătoare a lui Alexandre Dumas père şi Alexandre Dumas fils a exercitat o «influenţă salutară» asupra lui Jules Verne." (63)

Recunoştiinţa lui Jules Verne s-a manifestat public nu o dată. În 1883, el a făcut parte din comitetul care îşi asumase „ridicarea, prin subscripţie publică, a unei statui în memoria lui Alexandre Dumas." (Grupul statuar în bronz, ultima creaţie alui Gustave Doré, a fost aşezat în piaţa pariziană Malesherbes). În 1885, *Mathias Sandorf* se deschidea cu următorul text:

„Lui Alexandre Dumas

Vă dedic această carte, dedicând-o de asemenea memoriei povestitorului de geniu care a fost Alexandre Dumas, tatăl dumneavoastră. În această lucrare, am încercat să fac din Mathias Sandorf un Monte-Cristo al

Călătoriilor extraordinare*. Vă rog să acceptaţi dedicaţia, ca o mărturie a marii mele prietenii.*

Jules Verne”

În continuare, era reprodus

„Răspunsul d-lui A. Dumas

Iubite Prietene,

(...) Aţi avut dreptate când aţi asociat, în dedicaţia dumneavoastră, memoria tatălui şi prietenia fiului. Nimeni n-ar fi fost mai încântat la lectura fanteziilor dumneavoastră luminoase, originale, antrenante, decât autorul lui *Monte-Cristo.* Între dumneavoastră şi el există o înrudire literară atât de evidentă, încât, literar vorbind, sunteţi, mai mult decât mine, fiul lui” (...).

Voi mai cita doar un pasaj din *Claudius Bombarnac* (1892). Oprindu-se în faţa „celebrelor băi din Tiflis”, eroul, corespondent special al ziarului „XX-e Siècle”, ne informează că „Acolo se practică ultimele perfecţionări ale masajului, mlădierea şirei spinării, trosnitul încheieturilor”, continuând astfel: „Îmi amintesc ce-a spus despre ele marele nostru Dumas, ale cărui peregrinări n-au fost niciodată lipsite de incidente; la nevoie le născocea, acest genial precursor al reportajului în mare viteză”. Caracterizarea este poate prea dezinvoltă, dar nu are nimic depreciativ, după cum Dumas fils nu credea că-l desconsideră pe Jules Verne, spunând „El are stilul sprinten ca piciorul unui căţărător din Alpi”.

Saloanele pariziene îi oferă tânărului autor dramatic şi alte surprize plăcute. În scrisoarea din ianuarie 1851, după ce se referă la „complimentele sincere” ale celor doi Dumas, el continuă: „Pe de altă parte, e posibil, dragă tată, ca peste câteva luni să am un studiu despre Mexic tipărit în «Musée des Familles». Pitre-Chevalier, cu care am făcut cunoştinţă, mi l-a cerut.” Pitre-Chevalier devenise redactor şef al magazinului „Musée des Familles” în 1845 şi l-a condus până la moartea sa, în 1863. El definea astfel rostul mensualului care i-a supravieţuit, încetându-şi apariţia în

1900: „Vrem să rezumăm şi să înlocuim pentru cititorii noştri bibliotecile pe care nu le pot citi, călătoriile pe care nu le pot face, savanţii pe care nu pot să-i asculte, lumea fizică şi morală pe care nu pot s-o studieze, capodoperele artistice pe care nu le pot achiziţiona.”

„Musée des Familles” a jucat un rol important în lansarea tânărului Jules Verne pe orbita carierei literare. Prima sa colaborare, *Amérique du Sud, étude historique. Les premiers navires de la marine mexicaine,* este o povestire împănată cu noţiuni de istorie, geografie şi botanică. La 29 iulie 1851, Jules se plânge tatălui său: „Pitre-Chevalier, care vrea totdeauna sa dea titluri articolelor, a făcut o prostie, în contul meu: a pus deasupra America de sud; ar fi trebuit America de nord” Într-adevăr, dar important este faptul că apariţia povestirii, reeditată în 1876, cu titlul *Un drame au Mexique*[16], inaugurează o îndelungată şi fecundă colaborare. Patru texte – *Un voyage en ballon* (1851), *Maître Zacharius ou l’horloger qui avait perdu son âme, tradition genevoise* (1854), *Un hivernage dans les glaces* (1855) şi *Une fantaisie du docteur Ox* (1872) – vor fi reunite în 1874, unele cu titlul schimbat (*Un drame dans les airs*) sau scurtat (*Maître Zacharius, Le docteur Ox),* în al optulea volum ilustrat al «Călătoriilor extraordinare». Relaţiile cordiale cu directorul revistei, se vădesc şi în apariţia, în 1852, a comediei-proverb *Les Châteaux en Californie ou Père qui roule n’amasse pas mousse,* pe care au scris-o împreună. Iar după moartea lui Pitre-Chevalier, „Musée des Familles” va fi condus de Charles Wallut, colaboratorul dramaturgului Jules Verne.

Nuvela istorică *L’Amerique du Sud, moeurs péruviennes: Martin Paz,* găzduită în numărul din aprilie 1852, este inspirată de schiţele pictorului peruan Ignacio Merino, fondatorul Academiei de arte frumoase din Lima, pe care Jules l-a cunoscut în casa exploratorului Jacques Arago. Cu toate că era orb de la treizeci şi opt de ani, Arago îşi continuă călătoriile, cartea lui, *Voyage autour du Monde,* bucurându-se de un mare succes. Jules, care n-a trecut încă dincolo de hotarele Franţei, ascultă, fascinat, descrierile

[16] Împreună cu *Mihail Strogov.*

unor moravuri şi peisaje exotice. Interesul lui pentru marii exploratori ai Pământului se hrăneşte la flacăra pasiunii acestui om pe care infirmitatea nu-l împiedică să ia parte la o ultimă expediţie în Brazilia, unde moare, în 1855.

Întâlnirea cu Jacques Arago îl marchează profund pe Jules Verne. Ei i se datorează, poate, *Primele nave ale marinei mexicane:* fratele mai mare al exploratorului, Jean, fusese general în Mexic, în perioada în care se petrece acţiunea povestirii şi nu e greu de imaginat că Jacques îi evocase aventurile şi impresiile în discuţiile cu tânărul său prieten (generalul murise în 1836). Ei i se datorează, în mod cert, *Martin Paz,* aşa cum am arătat. Pe de altă parte, ştiind că Jacques a condus un grup de căutători de aur spre zăcămintele din Colorado, acest fapt se leagă în mod firesc de comedia-proverb *Castelele din California...* al cărei personaj principal este un căutător de aur întors acasă. Dincolo de aceste influenţe directe, care pot fi depistate şi mai târziu[17], frecventarea exploratorului orb înseamnă contactul cu lumea ştiinţifică a epocii, un altul dintre fraţii Arago, François, fiind un cunoscut fizician şi astronom. Curiozitatea nativă a lui Jules este orientată astfel şi spre alte domenii decât cel pomenit în interviul din 1895: „Am fost totdeauna devotat studiului geografiei, aşa cum altora le place istoria şi cercetarea istorică". (64) El devine un vizitator asiduu al Bibliotecii Naţionale, folosind orice prilej pentru a-şi potoli setea de cunoştinţe: „...chiar înainte de a începe să scriu povestiri, făceam numeroase însemnări despre fiecare carte, ziar, revistă sau raport ştiinţific care-mi cădea în mână" (id.).

La 29 iunie 1851, Jules se referă, într-o scrisoare către tatăl său, la „nuvela mea *O călătorie cu balonul,* de la care aştept mult." Textul îndreptăţeşte această aşteptare doar în măsura în care autorul era conştient că abordează un alt domeniu decât cele explorate de el până atunci. Iar rezumatul propus de Marguerite Allotte de la Fuÿe justifică rezervele astăzi unanime faţă de exactitatea datelor

[17] De pildă, liana lungă de mai multe leghe, văzută de Jacques pe colinele de lângă Rio de Janeiro, joacă un rol important în *Jangada* (1881).

cuprinse în această primă biografie familială: „Un aeronaut, inventator al unui aparat nou şi dirijabil, se înalţă, luând cu sine, fără să ştie, un nebun care s-a ghemuit în nacelă. În văzduh, cei doi bărbaţi se angajează într-un corp la corp fantasmagoric, în urma căruia inventatorul îl învinge pe nebun.” (1, p. 57) Ori, aparatul e un balon cum nu se poate mai obişnuit, nebunul sare în nacelă în ultima clipă dinaintea decolării şi e mai puternic decât aeronautul fără pretenţii de inventator. Acţiunea, aproape inexistentă, este pretextul unei incursiuni în istoria aerostaticii.

Charles-Noël Martin este convins că autorul „a transpus întru totul, în scop educativ, o istorie adevărată, petrecută cu câţiva ani mai devreme!” (27, p. 68) El ne trimite la întâmplarea aeronautului englez Green (fără să observe sau să menţioneze că acesta e citat în povestire), care a constatat că însoţitorul său, amator de excursii aeriene, era nebun. Adevărul este că pasajul din lucrarea lui J. Lecornu, *La Navigation aérienne*, reprodus ca argument peremptoriu, are doar vagi contingenţe cu textul lui Jules Verne.

Ceea ce mi se pare demn de subliniat este prezenţa unor teme şi detalii reluate în „Călătoriile extraordinare”. Pretinsul descoperitor al „singurului mijloc de a dirija baloanele”, respins de academii, oraşe, guverne, inaugurează galeria de personaje pe care lipsa de înţelegere a celor din jur le duce la nebunie şi la moarte: Thomas Roch *(În faţa steagului*), Robur *(Stăpânul lumii*) etc. Relatarea lui evocă procedee folosite în *Cinci săptămâni în balon:* uşurarea aerostatului prin sacrificiul voluntar al unuia dintre aeronauţi, folosirea unui sistem de încălzire pentru a evita pierderea gazului şi a lestului, în timpul manevrelor de urcare şi coborâre. În sfârşit, abandonarea nacelei va fi folosită, într-un alt context, în *Cinci săptămâni în balon* şi *Insula misterioasă.*

Considerând că *O călătorie cu balonul* „Este un fel de Edgar Poe purificat”, Marguerite Allotte de la Fuÿe ne asigură că „în vremea aceea, Jules Verne, foarte dornic de lecturi englezeşti, a citit, probabil, «Povestirile extraordinare» în original” (Op. cit.). Reluând şi dezvoltând această afirmaţie, Jean Jules-Verne scrie: *„Hans Pfaall* face

parte din sumarul primului volum tradus de Baudelaire, după 1848; exemplarul găsit în biblioteca lui Jules Verne aparţine ediţiei a patra, din 1862. Este totuşi sigur că Jules Verne citise „Povestirile extraordinare” ale lui Poe în anii de după 1848 şi îndeosebi nuvelele *Farsa cu balonul* şi *Hans Pfaall.* Se poate admite că lectura acestor nuvele s-a aflat la originea aceleia pe care a publicat-o el însuşi, în 1851, sub titlul *O călătorie cu balonul*' (37, p. 62). Dar prima versiune franceză a lui *Hans Pfaall* a apărut în 1853, traducerile lui Baudelaire ale celor două „nuvele” datează din 1855, iar Jules Verne declară categoric: „Din păcate, pot să citesc numai acele lucrări care au fost traduse în franceză” şi se referă la „...regretabila mea incapacitate de a citi (cărţi) în engleză...” (64) De altfel, între *Călătoria cu balonul* şi povestirile lui Poe nu există nicio asemănare, în afara mijlocului de locomoţie folosit. Influenţa hotărâtoare a „şefului şcolii straniului”, cum îl numeşte Jules Verne în studiul *Edgar Poe et ses oeuvres,* publicat în „Musée des Familles” în aprilie 1864, se va exercita abia după lectura traducerilor lui Baudelaire. Dovada ne-o poate oferi şi faptul că prima referire la Poe se află într-o scrisoare din februarie 1862; vorbind despre lucrarea care avea să devină *Cinci săptămâni în balon* şi jucându-se, ca de obicei, cu cuvintele, Jules afirmă: „N-am de gând să îmbarc în balonul meu o raţă[18] şi nici măcar un curcan, care ar fi curcanul din farsă[19], ci oameni. Acest aerostat va trebui deci să fie prevăzut cu un mecanism ireproşabil.”

În căutarea cifrelor exacte privind forţa ascensională a gazelor, Jules l-a consultat probabil – aşa cum avea să facă pentru calculele din *De la Pământ la Lună* şi *În jurul Lunii* – pe vărul său Henri Garcet, profesor de matematică la liceul Henri IV şi la Şcoala politehnică, autor al tratatelor *Leçon de Cosmographie* (1853) şi *Eléments de Mécanique* (1856). Titlul acestuia din urmă apare în post-scriptumul unei scrisori din perioada de pregătire febrilă a ecloziunii *genului*

[18] *The Moon-Hoax,* titlul povestirii lui Poe, a fost tradus de Baudelaire prin *Le canard au ballon.* „canard” însemnând şi „raţă” şi „farsă, bombă gazetărească”.

[19] „Le dindón de la farce” înseamnă „păcălit, tras pe sfoară”.

viitor: „Trimiteţi-mi *Eléments de mécanique,* ultima lucrare a lui Henri Garcet, pe care am lăsat-o la Nantes”. Cei doi veri se întâlneau des, după cum specifică o amuzantă epistolă versificată urmărind obţinerea sumei de şaizeci de franci, necesară mutării într-o nouă locuinţă. Din aceiaşi epistolă aflăm că Henri era nu numai consultantul ştiinţific al lui Jules, ci şi trezorierul fondurilor alocate de Pierre pentru finanţarea, destul de parcimonioasă, a tentativei fiului său de cucerire a gloriei. Şi mai era prietenul ales, împreună cu Hignard, să-i fie martor la căsătoria din 10 ianuarie 1857. Iată de ce Marguerite Allotte de la Fuÿe putea să scrie, cu îndreptăţire: „Îndată după armistiţiu (la începutul lui 1871 – I. H.), Jules Verne se precipită la Paris şi află, cu profundă mâhnire, că Henri Garcet, rămas la postul său la liceul Henri IV, a murit, epuizat de privaţiunile asediului. Unii prizonieri, foştii săi elevi, vorbesc încă despre acest profesor ca despre un matematician fără pereche, a cărui ştiinţă precisă a ştiut să îmbrăţişeze vasta geometrie idelogică a vărului său; cărţile sale sunt utilizate şi acum la Politehnică. Jules Verne îl va regreta totdeauna pe acest prieten” (1, p. 173).

Dacă *Primele nave ale marinei mexicane* şi *O călătorie cu balonul* n-au trezit entuziasmul lui Pierre Verne, *Martin Paz* îl convinge că fiul său avea dreptate atunci când îl asigura că va izbândi pe tărâmul literelor. Şi cum un redactor de la „Revue des Deux-Mondes” lăudase stilul nuvelei, Pierre îi sugerează lui Jules să solicite un premiu al Academiei. Mulţumit şi el de succes, autorul răspunde, la 22 august 1852: „Cât despre premiul Academiei, mulţumesc; pentru asta trebuie să faci intrigi, ca şi pentru stupidele cantate ale Institutului şi e cert că nu cele mai bune sunt încoronate; dacă intriga e necesară, prefer să o utilizez într-un mod mai folositor[20].” Interesul lui Pierre faţă de lucrările fiului său reiese şi dintr-o scrisoare pe care acesta i-o trimite la 4 martie 1853: „În acest moment, termin un articol pe care l-am scris cu multă plăcere şi în care vei găsi ceva mai mult

[20] Exact după douăzeci de ani, în august 1872, „Călătoriile extraordinare” vor fi încununate de Academia Franceză cu un premiu de prima categorie.

din observaţia care lipsea celorlalte nuvele; trebuie înţeles bine că din orice decurge o idee filosofică şi că datoria scriitorului este de a o urmări în dezvoltările şi consecinţele ei; în viaţă nu există un fapt, un accident care să nu prilejuiască o reflecţie morală; iată ce trebuie remarcat şi pus în practică". În versiunea Margueritei Allotte de la Fuÿe, fraza care ne interesează acum sună astfel: „... ceva mai mult din observaţia umană care lipsea, spui tu, precedentelor mele nuvele" (Cf. 1, p. 70). Se pare că biografa a ţinut să sublinieze ceea ce era doar sugerat în textul autentic: existenţa unui dialog între tată şi fiu, în legătură cu realizările şi proiectele acestuia din urmă. Atestat de numeroase alte scrisori, acest dialog constituie încă un argument împotriva tezei lui Marcel Moré despre ruptura survenită în familia Verne.

Data scrisorii şi afirmaţia că orice fapt sau accident pot prilejui o reflecţie morală identifică „articolul": e vorba despre nuvela *Maître Zacharius ou l'Horloger qui avait perdu son âme,* publicată de „Musée des Familles" în aprilie-mai 1854. Întâmplarea care a declanşat mecanismul imaginaţiei verniene, s-a petrecut în bulevardul Bonne-Nouvelle 18, unde scriitorul locuia pe acelaşi palier cu Hignard. Într-o seară, ducându-se la vecinul său ca să asculte ariile din opereta *Colin-Maillard,* Jules a lăsat uşa camerei sale deschisă. La întoarcere, a constatat dispariţia ceasului de pe masă. A doua zi, înregistrându-i plângerea, comisarul l-a întrebat: „Ceasul dumneavoastră era cu angrenaj regulator?" O întrebare care l-a amuzat copios pe Jules, trezindu-i totodată interesul faţă de istoria măsurării timpului. Aşa s-a născut bizarul Zacharius, căruia scriitorul îi atribuie inventarea angrenajului regulator. Acest ceasoricar genial susţine că a descoperit „secretele fuziunii dintre suflet şi trup" şi că viaţa „nu e decât o maşinărie ingenioasă". Stăpânit de un nemăsurat orgoliu, el ajunge să afirme: „Eu nu mai pot să mor, asemeni creatorului acestui univers supus legilor sale. Am devenit egalul lui şi împart cu el puterea! Dacă Dumnezeu a creiat veşnicia, meşterul Zacharius a creiat timpul." Dar ceasurile pe care le-a construit se strică unul câte unul, datorită acţiunii malefice

a demonicului Pittonaccio, stăpânul castelului din Andernatt, o stârpitură cu faţa rotundă ca un cadran. Întrucât doar orologiul castelului continuă să funcţioneze, marcând trecerea fiecărei ore prin apariţia unei devize catolice, Zacharius îi întoarce arcul în aşa fel încât să meargă un secol, convins că viaţa lui va dura tot atât. Numai că impietatea lui contaminează mecanismul şi, în locul devizelor, apar maxime ca acestea „Trebuie să mănânci fructele din copacul ştiinţei” şi „Omul poate deveni egalul lui Dumnezeu”. Un ermit chemat de Gerande, frica lui Zacharius, exorcizează orologiul. Înainte de a se desface în bucăţi, creaţia meşterului genevez dă la iveală o ultimă sentinţă: „Cine va încerca să devină deopotrivă cu Dumnezeu, va fi damnat pentru veşnicie”. Zacharius încearcă zadarnic să intre în posesia arcului pe care, potrivit concepţiei sale mecaniciste, îl socoteşte a fi sufletul său, fiind sortit osândei veşnice în Infernul unde e dus de Pittonaccio.

Această ciudată nuvelă fantastică trădează conflictul interior pe care-l trăia autorul după venirea la Paris, conflict sintetizat într-o frază din text: „...dogmele catolice de credinţă şi smerenie se ciocneau, la inventator, cu acea trufie a ştiinţei care reduce totul la sine însăşi, fără să urce până la sursa eternă de unde rezultă principiile ei de bază”. Tot aşa, atracţia puternică exercitată asupra lui Jules de cunoştinţele şi ipotezele ştiinţifice ale epocii se ciocnea cu educaţia religioasă primită în casa părintească. Semnele acestei contradicţii îmbracă diferite forme, în scrisorile din acei ani. La 7 aprilie 1851, moartea unei cunoştinţe îi prilejuieşte exprimarea unor îndoieli nu prea conforme cu dogmele catolice:

„Dl. Championnière[21] a murit!! ieri, duminică, la ora trei seara! – E o groaznică nenorocire! – În ceea ce mă priveşte, mă impresionează profund! – Este prima persoană pe care am cunoscut-o întrucâtva în toată forţa spiritului său care ne părăseşte! – Ce veste apăsătoare –

A fost spovedit? i s-au iertat păcatele? Nu ştiu nimic! ar fi

[21] Paul Championnière era jurisconsultul în al cărui cabinet ar fi trebuit să lucreze Jules, după terminarea studiilor de drept.

regretabil ca sprijinul religiei să nu fi ajuns la timp! mi se pare că nu era prea credincios şi încă mai puţin participant la slujbele religioase!

În general, nu ne gândim la tot ceea ce cuprinde acest cuvânt, moartea! – Se spune: un asasinat a fost comis în cutare zi! – o insurecţie a avut loc, trei persoane au fost ucise! – în iunie, 12.000 de cadavre![22] – Nu vedem decât sfârşitul unui om, acolo unde ar trebui să socotim că se află începutul lui! Nu mergem dincolo de mormânt! Şi totuşi dincoace nu e nimic! – eternitatea nu e deloc liniştitoare! – Şi oricare ar fi perspectivele ei de fericire, ele nu compensează expectativele ei de suferinţe! – ar fi mai bine ca sufletul să fie muritor. – În fine!

Mă gândesc foarte des la toate astea, dragă tată şi aceste morţi neaşteptate ale unor prieteni şi rude mă cufundă în reflecţii triste! de la meditaţiile despre starea lor prezentă, ajungi repede la aceea care ne aşteaptă într-o zi. Eu visez la asta şi nu mă simt mai bine! –

se pare că mai trebuie să ne rugăm pentru el! –

Să însemne oare asta că un om bogat, a cărui familie poate să plătească multe rugăciuni, liturghii, slujbe religioase etc., are şanse de a rămâne mai puţin în purgatoiu decât un sărăntoc al cărui deces n-a îmbogăţit pe nimeni! Să însemne asta că dincolo de mormânt există inegalităţi datorate averii! Nu-mi vine să cred! Şi dacă nu-i aşa, ce rost au toate aceste liturghii plătite de rude!

Nu ştiu cum să răspund la aceste întrebări.”

Nu ştim nici noi care a fost răspunsul lui Pierre Verne la această scrisoare, cel puţin ambiguă din unghiul „omului extrem de pios şi absolut catolic”, cum avea să-l caracterizeze chiar fiul său, în 1868. Ni s-a păstrat, însă, o altă epistolă a lui Jules, din acelaşi an 1851, în care semnatarul interpretează o partitură diferită, în replică la mustrările pricinuite de lectura unei piese încă neidentificate: „Îţi mulţumesc mult pentru observaţii. Cele mai multe sunt foarte îndreptăţite; dar cred că te-ai arătat, totuşi, cam sever. Asta se datorează, fără îndoială, faptului că ai crezut că voiam să-mi bat joc de religie, când nici nu-

[22] E vorba despre tragicul bilanţ al confruntărilor din iunie 1848.

mi dădea prin gând. O consider un lucru respectabil şi o respect. Am greşit prezentându-l pe Canivet, în notele despre personaje, drept voltairian; nu e! El raţionează aşa cum raţionează azi toată lumea (eronat, desigur). Este un indiferent şi nu un necredincios. Nu ridiculizez deloc practicile religioase despre care vorbeşte fata bătrână. De altfel, îi voi suprima replicile.

Sper, dragă tată, că vei pune preţ pe ceea ce spun; departe de mine gândul de a ataca religia."

Jules supralicitează, într-o scrisoare din 14 martie 1853, trimisă, de astă dată, mamei sale, dar care avea să fie citită, evident şi de Pierre:

„Îmi anunţaţi moartea unei domnişoare Denise Laurobl şi eu vă înştiinţez despre aceea a sărmanului David Pitfold, care a murit tuberculos; cortegiul a fost nespus de trist; n-avea nicio rudă şi doar prietenii l-au condus pe ultimul drum; eu eram cel mai vechi dintre ei şi moartea lui mi-a pricinuit o infinită tristeţe; a murit foarte creştineşte, cu tot sprijinul religiei; şi asta în momentul în care, muncind din greu, reuşise să se descurce; în sfârşit, trebuie să credem că-i era dat să fie fericit într-o altă viaţă şi acest gând, această certitudine chiar a unei fericiri eterne trebuie să fie o mare uşurare a durerii; ateii mi se par foarte de plâns fiindcă nu numai că nu pot să-şi imagineze fericirea eternă a celor pe care-i iubesc, dar nici nu le rămâne vreo speranţă că-i vor revedea cândva."

Comentând acest pasaj, Charles-Noël Martin declară că „pentru cine îl cunoaşte bine pe Jules Verne – el sună fals şi a fost scris anume pentru a fi pe placul tatălui său şi al mamei sale, a căror ortodoxie strictă în ceea ce priveşte creştinismul nu mai trebuie demonstrată." (28, p. 20) Voi adăuga, totuşi, încă o mărturie în sprijinul aprecierii finale, pentru a înţelege mai exact atitudinea scriitorului în timpul vieţii lui Pierre. În iunie 1868, el îi propune tatălui său să investească în Societatea Hetzel, ale cărei perspective le descrie în culori tentante. Rezultatul acestui demers îi este comunicat editorului curând după aceea:

„La întoarcere[23], am găsit o scrisoare de la tatăl meu,

[23] Jules fusese la Havre, cu iahtul său „Saint-Michel", pentru a

referitoare la propunerea pe care i-am făcut-o de a participa cu o cotă la Societatea dumitale. Nu pare să se decidă. Tatăl meu are 70 de ani, nu s-a implicat niciodată într-o afacere industrială şi îmi dau seama că n-are curajul de a începe la vârsta lui. De altfel, în provincie o afacere de librărie este un lucru cu totul necunoscut şi, în cazul de faţă, cred că trebuie să contezi mai mult pe parizieni, decât pe provinciali.

Apoi, bănuiesc că această ezitare ascunde un motiv pe care tatăl meu nu mi-l împărtăşeşte deschis. Este un om extrem de pios şi absolut catolic, din convingere raţională şi în sensul cel mai absolut. Ori, cărţile pe care le editezi nu sunt deloc cărţi catolice, nu spun că n-ar fi cărţi creştine, dar unele dintre cele mai bune, având un succes enorm, n-au nimic comun cu catolicismul. Sunt convins că tatăl meu e foarte sincer tulburat de această idee şi, cu toate că n-o spune, o simt...”

Pierre Verne ştia, probabil, că, în acelaşi an 1868, monseniorul Félix Antoine-Philibert Dupanloup, episcop de Orléans, şef al partidului catolic liberal, condamnase revista lui Hetzel, „Magasin d’éducation et de récréation”, în care apăruseră, până atunci, lucrările lui Jules *Englezii la Polul Nord* şi *Deşertul de gheaţă* (reunite în volum sub titlul *Călătoriile şi aventurile căpitanului Hatteras)* şi *Copiii căpitanului Grant.* Cât despre cărţile de mare succes care „n-au nimic comun cu catolicismul”, se poate spune că avem de-a face cu o auto-definire involuntară. Într-o scrisoare trimisă lui Hetzel, la 1 ianuarie 1868, Louis Veuillot, fondatorul şi directorul ziarului catolic „L’Univers”, se referă la opinia unui prieten care citise „Călătoriile extraordinare” şi le găsise fermecătoare, „cu excepţia unei absenţe care nu strică nimic, fără îndoială, dar care urâţeşte totul şi lasă minunile lumii să rămână o enigmă. Este neajunsul publicaţiilor dumneavoastră, altfel atât de lăudabile. Totul e frumos, dar neînsufleţit. Lipseşte cineva.” (Cf. 174, p. 489) Editorul a înţeles aluzia şi s-a străduit să nu-i piardă pe cititorii ziarului lui Veuillot, ca şi pe elevii şcolilor confesionale. În Arhivele Hetzel de la Biblioteca

vizita Expoziţia Maritimă.

Naţională din Paris se păstrează destule pagini din romanele verniene rescrise de patronul-director, care a adăugat aproape toate invocaţiile şi apelurile la divinitate, de pildă în *Mihail Strogov.* Se pare, însă, că aceste intervenţii n-au fost de ajuns, Jules Verne fiind privit cu o anumită reticenţă de-a lungul întregii sale cariere literare. În 1905, anul în care s-a stins din viaţă, Abatele Louis Bethleem, având misiunea de a consilia bibliotecile creştine, scria: „Cărţile lui sunt, într-adevăr, totdeauna neutre şi laice. Unii catolici i-au reproşat chiar, cu asprime, acest lucru şi l-au proscris din bibliotecile lor, ca pe un răufăcător... Alţii, mai indulgenţi, îi rezervă un loc de cinste... Credem că nu merită *nici această onoare excesivă, nici această lipsă de consideraţie*." (155, p. 296)

Să ne întoarcem la anii 60 ai secolului trecut, pentru a preciza că, exprimându-şi uneori incertitudinile existenţiale, Jules nu devenise un ateu care voia să-şi menajeze tatăl. Mărturiile celor apropiaţi, corespondenţa familială şi destule „Călătorii extraordinare" coincid în a ne înfăţişa, dimpotrivă, un om pătruns de sentimentul religios şi de morala creştină. Ceea ce se schimbă cu trecerea timpului este atitudinea lui Jules Verne faţă de instituţiile bisericeşti şi de slujitorii cultului, faţă de toate formele de expresie ale religiei. O dovadă grăitoare ne-o oferă extrasele din cele două versiuni ale unei scene din *Meşterul Zacharius,* care se petrece în catedrală:

1854	1874
„...citirea Sfintei Evanghelii nu-l trezi din reveriile sale materialiste şi el uită să participe la omagiul catolic al „Credo"-ului; acest orgolios bătrân rămânea nemişcat, fără să se aşeze, fără să îngenunchieze, nepăsător şi mut, ca o statuie de piatră;	„...citirea Evangheliei nu-l trezi din reveriile sale materialiste şi el uită să participe la omagiul catolic al „Credo"-ului. Acest orgolios bătrân rămânea nemişcat, nepăsător şi mut, ca o statuie de piatră; nici chiar în momentul solemn în care clopoţelul vesti

dar în momentul solemn în care clopoţelul vesti miracolul cuminecăturii, acest om fu smuls cu putere din cercul vieţii sale materiale şi se încovoie sub acţiunea unei forţe invincibile, când preotul înălţă azima sfinţită.

(...)

În clipa aceea, orologiul catedralei Sfântul Petru sună zece şi jumătate; meşterul Zacharius se întoarse cu un surâs trist către bătrâna clopotniţă, care glăsuia încă atât de bine; cadranul interior păru să-l privească fix; acul tresări de bucurie; o imensă speranţă renăscu în inima lui Zacharius şi graţia divină păru să reverse asupra lui misterioasa ei înrâurire; el îngenunchie şi se rugă."

miracolul cuminecăturii, el nu se încovoie şi privi fără emoţie azima sfinţită pe care preotul o înălţa deasupra credincioşilor.

(...)

În clipa aceea, orologiul catedralei Sfântul Petru sună zece şi jumătate. Meşterul Zacharius se întoarse cu vioiciune către bătrâna clopotniţă, care glăsuia încă. I se păru că, de-o dată, cadranul interior îl priveşte fix, că cifrele orelor strălucesc ca şi cum ar fi fost gravate cu linii de foc şi că acele aruncă săgeţi electrice prin vârfurile lor ascuţite".

Jean Chesneaux consideră că versiunea din 1854 corespunde „deprinderilor conformiste ale magazinului «Musée des familles»". (6, p. 124) Trebuie să adăugăm că acest conformism îl caracteriza încă şi pe autor. După douăzeci de ani, lucrurile stăteau altfel – şi nu numai pentru că gândirea lui Jules evoluase. Aşa cum arată Charles-Noël Martin, „Pierre Verne, primul cititor al fiului său şi cenzorul atent al detaliilor de ortodoxie catolică ar fi dezaprobat şi încă cum! această a doua versiune, dar murise în 1871 şi Jules Verne, la patruzeci şi cinci de ani, nu mai era cel de la douăzeci şi cinci!" (26, p. 44)

La o dată neprecizată, probabil înainte de apariţia nuvelei *Maître Zacharius,* Jules îi scria tatălui său: „Studiez chiar

mai mult decât lucrez, căci întrezăresc sisteme noi...” Herbert Lottman presupune că „sistemele noi” s-ar putea referi la tipul de naraţiuni verniene inaugurat cu *Un iernat printre gheţuri* (25, p. 75). Publicată în „Musée des Familles”, în martie-aprilie 1855, nuvela era precedată de o notă care merită să fie reprodusă in extenso:

„După martirii credinţei, cei mai demni de admiraţie sunt martirii ştiinţei şi, printre aceştia, cei mai eroici sunt navigatorii care, în mările polare, merg pe urmele unor La Pérouse, Franklin, Bellot etc. În istoria atât de interesantă a călătoriilor, nu există un episod mai ciudat, un tablou mai izbitor, o dramă mai intensă ca *Un iernat printre gheţuri*; el rezumă toate încleştările, toate surprizele, toate emoţiile, toate peripeţiile imaginabile. Acesta este subiectul pe care colaboratorul nostru, dl. Jules Verne, a încercat să-l trateze, în maniera lui Cooper[24], în cadrul unei nuvele captivante, după ce a citit şi analizat toate relatările călătorilor, în căutarea faimoasei treceri pe la nord-est, găsită în sfârşit, acum câtva timp, de căpitanul englez McClure şi de locotenentul Bellot, viteazul nostru compatriot.”

Charles-Noël Martin consideră că nota a fost redactată, „în mod evident”, de Jules Verne (27, p. 97). E greu de crezut, totuşi, că, după ce citise şi analizase toate relatările navigatorilor, autorul nuvelei ar fi scris „trecerea pe la nord-*est*”, în loc de nord-*vest*. Eroarea se datorează, mai curând, lui Pitre-Chevalier, cel care confundase America de Sud cu America de Nord.

Acţiunea demarează la Dunkerque, oraş-port pe care Jules îl vizitase în 1851. De aici porneşte bricul „La Jeune-Hardie”, comandat de Jean Cornbutte, în căutarea fiului său, căpitanul Louis, dispărut împreună cu doi mateloţi în timp ce încerca să dea ajutor unei goelete împinsă de furtună spre teribilul Maelström. Secundul André Vasling s-a alăturat expediţiei, aflând că la ea va participa şi Marie, logodnica lui Louis, de care e îndrăgostit. O sticlă găsită pe ţărmul norvegian conţine un mesaj încurajator: şalupa de pe „La Jeune-Hardie” a ajuns la bordul goeletei „Froöern”,

[24] Romancierul american James Fenimore Cooper, lăudat de Jules Verne în interviurile sale din ultimul deceniu de viaţă.

dusă de curenţi spre nord. Bricul îşi continuă drumul printre gheţari. După o navigaţie plină de primejdii, după un iernat care e gata să se sfârşească tragic, Louis şi doi supravieţuitori de pe „Froöern” sunt găsiţi într-o colibă, în deşertul de gheaţă, Expediţia trebuie să înfrunte gerul polar şi scorbutul, dar şi mai periculoasă se arată a fi rebeliunea lui Vasling, care duce, în cele din urmă, la o încăierare generală. Atacul unui grup de urşi albi înclină balanţa în favoarea celor rămaşi credincioşi căpitanului. Jean Cornbutte moare, epuizat, „La Jeune-Hardie” porneşte spre casă, iar Louis şi Marie se căsătoresc, în sfârşit, „uniţi de atâta vreme de nenorocirile prin care trecuseră împreună”.

De remarcat realismul cu care ne este înfăţişat iernatul printre gheţuri, creionarea viguroasă a personajelor, dar şi prezenţa câtorva dintre temele şi motivele întâlnite, mai târziu, în „Călătoriile extraordinare”. Navigaţia în nordul extrem va reveni în *Călătoriile şi aventurile căpitanului Hatteras, Ţara blănurilor, Sfinxul gheţurilor;* Maelströmul – în *Douăzeci de mii de leghe sub mări;* sticla cu mesajul naufragiaţilor – în *Copiii căpitanului Grant;* tânăra fată care-şi aşteaptă logodnicul şi porneşte apoi în căutarea lui – în *Un bilet de loterie* şi *Mistress Branican.* Nuvela ar fi putut să marcheze începutul strălucitei cariere a lui Jules Verne, dacă ar fi atras atenţia unui editor înzestrat cu harul descoperirii talentelor autentice. Din păcate, Pierre-Jules Hetzel, participant activ la revoluţia din 1848, plecase în exil la Bruxelles, după lovitura de stat din 18 decembrie 1851 a lui Ludovic-Bonaparte. El avea să se întoarcă definitiv la Paris abia după amnistia din 1859, anul în care Jules a trecut prima oară graniţele Franţei.

Al doilea martor al mirelui la căsătoria de la Amiens, Aristide Hignard, era colaboratorul apropiat al lui Jules Verne, compunând nu doar operetele şi operele-comice amintite mai sus, ci şi peste o duzină de cântece pe versurile acestuia din urmă. A doua lui culegere de *Rimes et Mélodies* (1863) cuprinde şi *Souvenir d'Ecosse,* evocare a unei exaltante aventuri comune.

La 15 iulie 1859, Jules îi scria lui Pierre:

„Cred că peste opt zile voi avea prilejul de a veni la Nantes; dar singur[25]. Alfred Hignard ne oferă, mie şi fratelui său, un drum gratuit, dus şi întors, în Scoţia. Mă grăbesc să prind această ocazie din zbor. Vom merge mai întâi la Liverpool, apoi la Glasgow, apoi la Edimbourg. Va fi o peregrinare deosebit de plăcută, al cărei farmec va egala costul ei redus.”

Rodul acestei peregrinări este *Voyage à reculons en Angleterre et en Ecosse,* text a cărui existenţă era cunoscută din 1905, când fusese pomenit de Michel Verne printre manuscrisele rămase după moartea tatălui său. Cumpărat în 1981 de municipalitatea din Nantes, împreună cu alte opere verniene inedite, el a apărut abia în 1989, versiunea românească, intitulată *Călătorie de-a-ndărătelea în Anglia şi Scoţia,* datând din 1999 – „de-a-ndărătelea”, pentru că, plecând de la Paris, Jacques Lavaret (Jules) şi Jonathan Savournon (Aristide) trebuie să coboare până la Bordeaux, pentru a se îmbarca pe vaporul „Hamburg”.

Destul de rezervat în scrisoarea din 15 iulie, Jules nu-şi drămuieşte entuziasmul în primul capitol al relatării sale romanţate: dorinţa lui (a lui Jacques – I. H.) cea mai vie era de a vizita patria lui Walter Scott, de a ciuli urechea la asprele accente ale limbii gaelice, de a trage în piept ceţurile întremătoare ale vechii Caledonii[26], într-un cuvânt, de a absorbi prin toate simţurile elementul poetic al acestui tărâm fermecat.” Referirea la romancierul scoţian nu era

[25] Honorine urma să-l aştepte la Amiens.

[26] Caledonia este vechiul nume al Scoţiei.

una de circumstanţă. La 6 decembrie 1848, Jules îi scria lui Pierre:

„Am încă o pasiune nefericită! Mă aflu în cea mai înfiorătoare lipsă de cărţi de literatură şi am crispaţii nervoase când trec prin faţa unei librării!...

Nu pot să mă lipsesc de cărţi, este imposibil! (...) Ah, dacă ai fi la Paris, ce excelente afaceri ai face! Un Walter Scott complet şi bine legat, 32 de volume pentru 60 de franci!”

O constatare care exprimă, tacit, o preferinţă recunoscută, la superlativ, în interviul din 1895: „M-am delectat toată viaţa cu operele lui sir Walter Scott şi, în timpul unei călătorii de neuitat în Insulele Britanice, cele mai fericite zile le-am petrecut în Scoţia. Văd şi acum, ca într-un vis, frumosul, pitorescul Edinburgh, cu Inima lui Midlothian şi multe locuri vrăjite: Highlandsurile, Iona cea uitată de lume şi sălbaticele Hebride. Desigur, pentru cineva care cunoaşte cărţile lui Scott, sunt puţine regiuni ale ţării sale care să nu fie legate într-un fel de scriitor şi de nemuritoarea lui operă.” Puţine sunt şi paginile consacrate călătoriei în Scoţia care să nu stea sub semnul acestei opere (Capitolul XXVIII este intitulat chiar *Pe urmele lui Walter Scott),* autorul citând şapte dintre romanele care-i hrăniseră interesul pasionat pentru patria marelui romancier, de la *Închisoarea din Edinburgh* la *Doamna lacului.* Un interes născut în copilărie, când rudele sale pe linie maternă îi povesteau despre arcaşul scoţian, întemeietor al familiei Allotte de la Fuÿe. Să adăugăm fascinaţia poemelor atribuite miticului bard Ossian şi a tragicei istorii a Mariei Stuart, pe care generaţia lui Jules Verne le încorporase în universul său romantic.

Călătorie de-a-ndărătelea ... se caracterizează nu doar prin pitorescul descrierii oamenilor, peisajelor şi monumentelor, ci şi prin sinceritatea uneori brutală a pasajelor referitoare la mizeria materială şi morală din marile oraşe. Iată cum li se înfăţişează celor doi prieteni celebra Canongate, din Edinburgh: „Acolo este foburgul mizeriei prin excelenţă (...); acolo sunt copiii dezbrăcaţi, femeile şi fetele cu picioarele goale, acoperite cu zdrenţe;

acolo cerşetorii cu pălării se ciocnesc, se încrucişează, se târăsc, şţrecurându-se pe lângă casele înalte, cu feţele lor înfometate (...) în mijlocul acestei mulţimi descrepite, în această atmosferă viciată, atât de prielnică bolilor epidemice, pe acest caldarâm grosolan şi noroios, la capătul acestor stradele infecte, întunecoase, umede, cunoscute sub numele de Closes, care duc la cocioaba dezgustătoare...". Pentru prima şi ultima oară în opera sa, Jules Verne vorbeşte despre cea mai veche îndeletnicire, aşa cum văzuse că se practică pe o cunoscută arteră londoneză: „Când ajunseră pe Hay Market, scena se schimbă, liniştea lăsă locul zgomotului, animaţia urmă solitudinii; sute de femei îmbrăcate cu toalete indescriptibile populau unul dintre trotuarele acestei străzi largi; ele îşi exercitau redutabila profesie cu o libertate, o cutezanţă, o sfidare care n-au de ce să se teamă de policemeni; pentru ele era ora pieţei sau a Bursei şi păreau să-şi vândă marfa cu întreagă pricepere a unui negustor din centru. În seara aceea, aceste creaturi îşi făceau o aprigă concurenţă; oferta era superioară cererii şi tranzacţiile se efectuau, probabil, cu preţ redus."

De-a lungul întregului text, poate şi aici, observaţia directă concură cu sursele documentare, două dintre acestea, citate în primul capitol, fiind opera publiciştilor Louis Enault şi Francis Wey. Această pregătire prealabilă, utilizată şi în realizarea lucrărilor de mai mică întindere prezentate anterior, va deveni regula de aur a elaborării „Călătoriilor extraordinare", asigurându-le, în bună măsură, succesul.

Cartea despre care discutăm are un statut literar incert. Ea ar aparţine onorabilului gen al însemnărilor de călătorie, dacă prezenţa celor două personaje cu trăsături caracterologice şi reacţii comportamentale distincte, abundenţa dialogurilor şi pasajele cu iz ficţional nu i-ar conferi atribute romaneşti. Oricum, calităţile incontestabile ale textului ne îngăduie să ne întrebăm de ce acesta n-a apărut în timpul vieţii scriitorului. În „Musée des Familles" n-ar fi fost nimerit: magazinul publicase, în 1850–1851, *Les Anglais chez eux. Esquisses de voyage* de Francis Wey, din

care Jules Verne se inspirase copios. Iar Hetzel a respins, probabil, manuscrisul, dacă i-a fost propus, întrucât îi hotărâse un alt destin tânărului autor al best-sellerului *Cinci săptămâni în balon.* Mai târziu, când acest destin s-a împlinit şi Jules Verne ar fi putut să-şi impună voinţa, n-a mai fost cazul, pentru că numeroase elemente fuseseră utilizate în „Călătoriile extraordinare". Am selectat câteva în cele ce urmează.

Pasaje întregi din *Călătorie de-a-ndăratelea ...* au fost transpuse în *Indiile Negre* (1877). Drumul lui Jacques şi Jonathan prin Edinburgh şi îmbarcarea lor pe nava „Prince of Wales" sunt reluate, cvasi literal, în Capitolul II al romanului, când inginerul James Starr porneşte spre mina Aberfoyle:

Călătorie de-a-ndărătelea ...	*Indiile Negre*
„... lunga stradă capătă numele Netherbow şi trece prin faţa casei marelui reformator John Knox, singurul bărbat pe care n-au putut să-l învingă surâsurile reginei Scoţiei..."	„... el (Stan) nu întrezări pe Nelher-Bow casa marelui reformator John Knox, singurul bărbat pe care n-au putut să-l seducă surâsurile Mariei Stuart."
„Acolo, Waverley a coborât sosind pentru prima oară la Edinburgh; acolo, croitorul i-a confecţionat acel faimos costum scoţian din tartan pe care-l admira atât de mult văduva Flockhart. Acolo, fără îndoială, muntenii îşi descărcau puştile după victoria Pretendentului şi Flora Mac Ivor era să fie atinsă de un glonţ entuziast."	„... inginerul (...) nu aruncă nicio privire hanului la care a tras Waverley, unde croitorul i-a adus acel faimos costum din tartan de război pe care-l admira cu atâta naivitate văduva Flockhart. El nu salută nici mica piaţă în care muntenii şi-au descărcat puştile, după victoria Pretendentului, riscând să o ucidă pe Flora Mac Ivor."
„... Holyrood, păzit de	

soldaţi care purtau şi acum vechiul costum scoţian, fusta de stofă verde, pledul cadrilat şi sacul din piele de capră, cu peri lungi, atârnând pe coapsă.”

„Nava cu aburi *Prince of Wales* (...) coşul ei arunca torente de fum şi cazanul sforăia înăbuşit (...) la chemarea clopotului, călătorii întârziaţi soseau în fugă. (...) Era acolo o mulţime de negustori, de county-men, de proprietari, de pastori; aceştia din urmă, îmbrăcaţi cu o lungă redingotă neagră şi cu pantaloni scurţi...”

„Holyrod (...) în faţa intrării, sentinelele îmbrăcate cu vechiul costum scoţian, fustă de stofă verde, pled cadrilat şi sac din piele de capră, cu peri lungi, atârnând pe coaspă.”

„În clipa aceea, coşul navei *Prince of Wales* arunca nori de fum negru şi cazanul ei sforăia înăbuşit. La sunetul clopotului (...) călătorii întârziaţi se grăbiră să ajungă în fugă. Era acolo o mulţime de negustori, de fermieri, de pastori, aceştia din urmă uşor de recunoscut datorită pantalonilor scurţi, redingotelor lungi...”

Astfel de împrumuturi” pot fi depistate cu uşurinţă şi în Capitolele XVII şi XVIII, când Starr, Nell, Harry Ford şi Jack Ryan vizitează Edinburghul şi navighează pe lacurile Lomond şi Katrine. Pe de altă parte, *raza verde* care atinge ochiul tinerei Nell, aflată pe colina Arthur-Seat din Edinburgh, va fi titlul unui roman din 1882, care preia şi alte detalii din manuscris.

Menţionez, în sfârşit, că scriitorul intenţiona să atribuie titlul cărţii abandonate romanului *César Cascabel,* apărut în 1980. O intenţie justificată de odiseea familiei de actori-saltimbanci care, după ce a cutreierat lumea, se întoarce din California în Normandia (unde se află oraşul natal al eroului, Pontorson), trecând din Statele Unite în Siberia, prin strâmtoarea Bering: „O călătorie de-a-ndărătelea!”, exclamă un personaj.

Muzica deţine un rol important în textul despre care discutăm. Nu numai Jonathan, compozitorul, ci şi Jacques cântă la pian[27] şi se arată a fi interesat de melosul

[27] Într-o scrisoare din 21 septembrie 1853, Jules îşi anunţă părinţii

ţinuturilor străbătute cam în goană. Iată un moment semnificativ. Reproducând „câteva cântece naive, culese în regiunea muntoasă”, Jonathan declară: „...există un mijloc foarte simplu de a crea cântece scoţiene la pian şi anume, de a cânta doar pe clapele negre...”. Peste un deceniu, în *Douăzeci de mii de leghe sub mări,* profesorul Aronnax îl vede pe Nemo, cântând la orga de pe „Nautilus”: „Degetele căpitanului alergau pe claviatură şi am remarcat că nu atingea decât clapele negre, ceea ce dădea melodiilor sale o culoare în mod esenţial scoţiană.” Să notăm şi faptul că idiosincrasia lui Jules faţă de Verdi, evidentă şi în romanul *Parisul în secolul XX,* scris în aceeaşi perioadă, se manifestă prin prezenţa obsedantă a ariilor din *Trubadurul,* interpretate vocal sau la cele mai diverse şi, uneori, insolite instrumente.

În sfârşit, numele câtorva personaje migrează şi ele în viitoarele opere verniene. Vaporul „Hamburg” este comandat de căpitanul Speedy; de la un căpitan Speedy cumpără Phileas Fogg nava „Henrietta”, pentru a-şi desăvârşi *Ocolul lumii în optzeci de zile.* La Liverpool, Jacques şi Jonathan sunt oaspeţii domnului Joe Kennedy; în *Cinci săptămâni în balon,* Samuel Fergusson este însoţit de valetul Joe şi de vânătorul Dick Kennedy.

La întoarcerea din călătorie, Jules îşi continuă colaborarea cu Aristide. La 1 septembrie 1860, Théâtre-Lyrique reprezintă opera comică *L’Auberge des Ardennes,* libretul fiind semnat de Jules Verne şi Michel Carré, muzica de Hignard. Iar la 2 iulie 1861, beneficiind din nou de generozitatea fratelui compozitorului, cei doi prieteni pornesc spre Stockholm, de unde se îmbarcă pe un vapor mai mic, cu destinaţia Christiania[28]. A fost, spunea scriitorul în 1894, în interviul dat lui Robert Sherard, „o extraordinară călătorie de trei zile şi trei nopţi” pe canalul care unea Suedia cu Norvegia, trecând prin nouăzeci şi şapte de ecluze (137). Închiriind o trăsură, ei au vizitat apoi colinele şi lacurile din regiunea muntoasă Telemark, „această parte

că a cumpărat un pian.

[28] Aşa se numea atunci, când Norvegia aparţinea Suediei, viitoarea capitală Oslo.

atât de sălbatică a Norvegiei” şi au admirat o cascadă înaltă de 300 de metri, pe muntele Gousta (id.). În drum spre Franţa, călătorii se opresc în Danemarca, unde Jules află că a devenit tată. Lăsându-l pe Aristide să-şi caute inspiraţia pentru cel mai ambiţios proiect al său, opera *Hamlet,* sub zidurile castelului de la Helsingoer, el ajunge la timp pentru a-şi declara fiul, Michel, născut în noaptea de 4 spre 5 august.

Până de curând, s-a crezut că, de astă dată, impresiile proaspete n-au mai fost aşternute pe hârtie, sau, dacă au fost, s-au pierdut fără urmă. Iată însă că, la întâlnirile Internaţionale de la Amiens[29], din martie 1997, Piero Gondolo della Riva a prezentat auditoriului manuscrisul primului capitol al unui roman autobiografic inedit, intitulat *Joyeuses misères de trois voyageurs en Scandinavie* şi un carnet cu note şi schiţe referitoare la aceeaşi călătorie. Proprietarul acestor documente neştiute, un colecţionar străin, le-a pus la dispoziţia eminentului vernolog italian.

Spre deosebire de *Călătorie de-a-ndăratelea în Anglia şi în Scoţia,* personajele romanului îşi păstrează numele şi trăsăturile reale, „Aristide H...” fiind „un muzician talentat” care „visa să vadă Elseneur, sub pretextul că trebuie să definitiveze o anumită partitură a lui *Hamlet”.* Iar autorul mărturiseşte că „murea de dorinţa de a călători. Această pasiune, înăbuşită între douăzeci şi treizeci de ani, n-a făcut decât să se amplifice. Citisem tot ceea ce se poate citi şi chiar nu se poate citi despre călătorii şi dacă această lectură nu mi-a osificat lobii creierului, este pentru că, din fericire, sunt dotat cu calităţi deosebite[30].” Al treilea călător, avocatul Emile L... n-a fost încă identificat de Gondolo della Riva; mă întreb dacă, dat fiind caracterul romanesc al textului, nu avem de-a face cu o ficţiune.

Nu se ştie dacă Jules Verne a scris întregul roman, sau s-a oprit la acest prim capitol, dar notele au fost în mod cert utilizate, după un sfert de veac, în romanul *Un bilet de loterie.* Iată două exemple grăitoare. Ne amintim că, în

[29] ...unde îşi are sediul Centre de documentation Jules Verne.

[30] ...sau pentru că sursele citate sunt colecţiile revistelor „L’Univers illustre” şi „Le Tour du Monde”.

interviul dat lui Robert H. Sherard, scriitorul se referea la vizita în regiunea muntoasă Telemark, regiune despre care vorbeşte astfel în roman: „Telemarkul e mai mult decât orice altceva; e Telemark, ţinut poate fără seamăn pe Pământ datorită frumuseţilor sale naturale. Autorul a avut plăcerea de a-l vizita. El l-a străbătut în kariola trasă de cai schimbaţi la hanurile de poştă, atunci când erau găsiţi. S-a întors de acolo cu o impresie de farmec şi de poezie atât de vie încă în memoria sa, încât ar vrea s-o insufle şi acestei istorisiri.” Nu lipseşte cascada Rjukanului, înaltă de „Nouă sute de picioare, adică se şase ori înălţimea Niagarei, a cărei lărgime, ce-i drept, este de trei mile între ţărmul american şi cel canadian.”

Nici acest termen de comparaţie nu aparţine unei documentări livreşti. Întorcându-ne la *Călătorie de-a-ndăratelea ...* trebuie să ştim că, după aventura scoţiană, Jules şi Aristide vizitaseră timp de două zile Londra. Plimbându-se *Cu vaporul pe Tamisa* (titlul Capitolului XLIV), ei admiraseră „Leviatanul”[31], „acest monstru al mărilor, cu o capacitate de douăzeci de mii de vanităţi”. Marguerite Allotte de la Fuÿe pretinde că scriitorul ar fi jurat, atunci, spre amuzamentul lui Hignard, că va traversa oceanul cu acest colos „îndată ce un răsunător succes literar îi va fi adus gloria şi bogăţia”. (1, p. 108) Se poate spune că romanele publicate până în primăvara anului 1867 – *Cinci săptămâni în balon, Călătorie spre centrul Pământului, De la Pământ la Lună, Călătoriile şi aventurile căpitanului Hatteras* – îi aduseseră gloria, dacă nu şi bogăţia. Théophile Gautier, paladin al romantismului, preocupat şi el de implicaţiile progresului ştiinţific şi teluric, scrisese în rubrica lui din „Le Moniteur Universel”:

„Dacă n-au fost făcute cu adevărat şi chiar dacă n-ar putea fi făcute, ele („Călătoriile” lui Jules Verne) se caracterizează prin cea mai riguroasă posibilitate ştiinţifică, iar cele mai îndrăzneţe nu sunt decât paradoxul[32] sau exagerarea unui adevăr care va fi curând Himera este, în

[31] Aşa se numea, atunci, viitorul „Great Eastern”, cea mai mare navă cu aburi a timpului.

[32] Aici cu sensul de opinie contrară opiniei comune.

acest caz, stăpânită şi dirijată de un spirit matematic. Este aplicarea la un fapt născocit a tuturor detaliilor adevărate, reale şi precise cu care poate fi corelat, astfel încât să producă iluzia cea mai completă. La domnul Jules Verne întâlneşti mai mult Edgar Poe şi Daniel de Foe decât Swift, sau, mai bine spus, el şi-a descoperit singur procedeul şi l-a ridicat, de la prima încercare, la cel mai înalt grad de perfecţiune.

(...) Pe deasupra, domnul Jules Verne, care nu neglijează latura umană şi afectivă, ştie să facă astfel ca personajele sale să fie iubite...” (90)

În acelaşi an 1866, un tânăr prozator care îşi câştiga pâinea, deocamdată, colaborând la diverse publicaţii, Emile Zola, considera că „El (Jules Verne) şi-a asumat misiunea de a înfăţişa anumite lucruri pe care ştiinţa le consideră posibile teoretic, dar pe care nimeni n-a putut, până acum, să le realizeze în mod practic (...) în aceste cărţi găseşti, în mic, marea bătălie pe care omul a dus-o, dintotdeauna, cu natura.” (Cf. 25, p. 146)

La 22 martie 1867, subiectul acestor aprecieri măgulitoare îi scria editorului său, din Liverpool:

„Dragul şi bunul meu Hetzel, cum ştii, plecarea noastră a fost întârziată cu 3 zile, pentru că *monstrul* nu era pregătit. Acum însă are pântecul plin şi mâine va porni la drum. De altfel, întoarcerea noastră nu va fi întârziată, dar timpul petrecut la New York se va scurta cu tot atât şi mi-e teamă că nu vom ajunge la cascada Niagara, în sfârşit, vreau să-ţi strâng mâna înainte de a porni.

De când am părăsit Parisul, fratele meu şi cu mine trecem de la o minune la alta şi te asigur că fac provizii pentru viitor. Dumneata, poete, care ai fost impresionat de uzinele şi magaziile din Toullon, ce-ai spune despre Liverpool şi chiar despre „Great Eastern”?”

Iar la 9 aprilie, revenea:

„Vreau neapărat să-ţi scriu văzând coasta americană, de la bordul lui „Great Eastern”. Vom ajunge la New York la prânz, căci a trebuit să aşteptăm mareea până în această dimineaţă, pentru a trece de bara Hudsonului.

Simt nevoia de a-ţi spune că ţin mult la dumneata în

Franţa şi nu mai puţin în America. Ah, dacă ai fi venit cu noi, inima ţi-ar fi palpitat nu doar o dată, căci incidentele şi, din păcate, accidentele nu ne-au lipsit în timpul călătoriei. Cartea mea despre „Great Eastern” va fi mai variată decât aş fi vrut, datorită încercărilor prin care am trecut în ultimele cincisprezece zile. Am avut furtuni teribile; în pofida masei sale, „Great Eastern” dansa ca o pană pe ocean; partea lui din faţă a fost smulsă de o rafală. Era înfricoşător, fratele meu declară că n-a văzut niciodată o mare mai agitată.

(...) suntem ca nişte sălbatici pe insula noastră plutitoare. Dar ce insulă! Ce eşantion al industriei umane. Geniul industrial al omului – n-a ajuns niciodată atât de departe. Sper să descriu toate astea în *O traversare la bordul lui „Great Eastern”* şi să fac cunoscute publicului lucruri care trebuie ştiute. Această navă este o a opta minune a lumii! Cine ştie dacă nu vei veni să o vezi la Brest, când se va afla acolo.

(...)

Nu ştiu dacă vom avea timp să mergem la Niagara. Ne vom hotărî chiar în această seară. Dorim foarte mult să vedem această nemaipomenită cascadă, dar nu vrem să amânăm nici cu o zi sosirea noastră în Franţa. Ori, această vizită ne-ar lua cel puţin trei zile, căci pentru a ajunge la Niagara e nevoie de 20 de ore de mers pe calea ferată.”

Din fericire, dorinţa a fost mai puternică decât calculele, cum reiese din relatarea telegrafică a sejurului american, făcută în *Amintiri din copilărie şi din tinereţe:* „...am văzut New York-ul, am stat la Fifth-Avenue Hotel, am trecut peste East-River înainte de construirea podului Brooklin, am urcat pe Hudson până la Albany, am vizitat Buffalo şi lacul Erie, am contemplat cascada Niagara din înaltul lui Terrapine-Tower, în vreme ce curcubeul lunar se contura prin aburii cataractei, în sfârşit, dincolo de Suspension-Bridge, m-am aşezat pe ţărmul canadian...” Ca de obicei, toate aceste repere ale călătoriei pot fi regăsite în opera verniană, începând cu micul roman consacrat mai ales navigaţiei oceanice, intitulat, până la urmă, nu *O traversare la bordul lui „Great Eastern”,* ci *Un oraş plutitor* Impresia cea mai

puternică şi mai durabilă s-a datorat, însă, „nemaipomenitei cascade”. Am văzut că ea slujeşte drept cadru tragicului final al *Familiei fără nume.* Iar în ultima „Călătorie extraordinară” antumă, *Stăpânul lumii* (1904), este reluată, ca într-un arc peste timp, imaginea din *Amintiri...:* „...în clipa în care e gata să fie antrenată de cascadă, „Groaza” se înalţă în văzduh, trecând peste apele învolburate aureolată de un fantomatic curcubeu lunar.”

Dorinţa devorantă de a naviga, mărturisită de atâtea ori de Jules Verne, îşi găsise o motivaţie teoretică în *Călătoriile şi aventurile căpitanului Hatteras* (1864–1865): „Pentru un gânditor, un visător, un filosof, nimic nu e mai emoţionant decât plecarea unui vas; imaginaţia îl urmează firesc în luptele cu marea, în bătăliile cu vântul, în cursa aventuroasă care nu se sfârşeşte totdeauna într-un port.” După întoarcerea din America, la bordul aceleiaşi insule plutitoare, scriitorul decide să se înzestreze cu mijlocul de a-şi satisface dorinţa fără a mai fi nevoie de o întâmplare fericită. În 1868, la o dată neprecizată, el îi scrie lui Hetzel: „Construcţia vasului progresează! Va fi încântător. Sunt îndrăgostit de această îmbinare de scânduri şi de cuie, cum eşti, la douăzeci de ani, de o amantă. Şi îi voi fi chiar mai fidel. Ah, marea! Ce lucru frumos, până şi la Crotoy, unde nu vine decât de două ori pe zi!” în iunie, „Saint-Michel” (*Michel* Verne avea să împlinească, în august, şapte ani) este lansat şi îşi începe croazierele de-a lungul coastelor Franţei. Dintr-o scrisoare trimisă lui Pierre, ştim că Jules vizitase Havre, Saint-Valery-en-Caux, Dieppe, Tréport, Berville şi se pregătea pentru Boulogne şi Calais. În septembrie, el ajunge până la Londra, cu vasul descris astfel de Charles Raymond, într-un reportaj din „Musée des familles”:

„Vreţi să faceţi cunoştinţă cu „Saint-Michel”? Este un mic iaht de opt-zece tone, utilat ca navele de pescuit din golful fluviului Somme, de unde este, de altfel, originar, fiind construit în şantierele din Crotoy. O încăpere în faţă, sub punte, pentru echipaj, o cameră în spate, patru picioare şi jumătate înălţime pe şase picioare lungime şi cinci lăţime, cu două cadre de metal faţă în faţă, sprijinite de bordaje şi

reprezentând, graţie saltelelor de varec, două paturi de o moliciune foarte relativă. Îndărătul scării, sau mai curând scăriţei care coboară de pe punte în camera cu pricina, un mare dulap conţinând biblioteca de la bord, adică anuarul mareelor, câteva hărţi maritime, trei sau patru dicţionare masive şi cărţi de călătorie.

(...) căpitanul nu este altul decât Jules Verne, autorul romanului *Ocolul lumii în optzeci de zile,* una dintre cele mai simpatice figuri ale literaturii contemporane şi, pe deasupra, unul dintre cei mai buni prieteni ai mei.

Jules Verne nutreşte o adevărată pasiune pentru mare şi, navigând, îşi petrece tot timpul disponibil la masa de lucru. Biblioteca despre care am vorbit mai sus, aşa incompletă cum este, îi permite să-şi continue, chiar la bord, cercetările necesare operei sale. Ştiţi la fel de bine ca mine că şi atunci când mâna nu înnegreşte hârtia creierul este un creuzet în care gândirea se agită mereu, pregătind, asamblând, combinând materialele multiple ale cărţii viitoare. Deci la bordul lui „Saint-Michel", fie că dirijează manevra, fie că spiritul său rătăceşte prin lumile care populează firmamentul înstelat; la bordul lui „Saint-Michel" a conceput Verne o bună jumătate a lucrărilor sale.

(...)

Cu toate că e de talie mică, „Saint-Michel nu se mulţumeşte să gonească de la Crotoy la Havre. Uneori îmbarcă provizii şi se avântă în larg. Pavilionul lui s-a arătat în Anglia, pe coastele Normandiei şi ale Bretaniei. Din păcate, dimensiunile lui prea reduse îi interzic călătoriile lungi şi Verne s-a gândit nu o dată la un succesor. Fie acesta o corvetă sau un bric, îl voi regreta totdeauna pe „Saint-Michel", unde am petrecut ceasuri atât de plăcute." (132)

Adevărul este că, la bordul micului său iaht, Jules Verne nu doar îşi concepea lucrările. Mărturie stă un pasaj dintr-o misivă trimisă lui Hetzel, în septembrie 1868: „Îmi pusesem în gând că „Saint-Michel" va merge la Londra şi el este aproape acolo. În momentul în care îţi scriu, sunt ancorat în faţa Gravesendului[33] şi termin primul volum din *Douăzeci de*

[33] Port în estuarul Tamisei.

mii de leghe sub mări, ca şi cum m-aş afla în cabinetul din rue de Sèvres!” Pe de altă parte, Charles Raymond nu se înşela în legătură cu intenţia scriitorului de a renunţa la primul său iaht pentru un altul, capabil de performanţe superioare. În 1876, el a cumpărat un velier de nouăsprezece tone, având 13,27 metri lungime şi 3,56 lăţime. Acest „Saint-Michel II” a fost însă înlocuit, după numai un an, cu un iaht propulsat de o maşină cu aburi. El avea treizeci şi opt de tone, treizeci de metri lungime şi aproape cinci lăţime. În spate, un salon cu lambriuri de acaju, ale cărui divanuri se puteau transforma în paturi pentru invitaţi. Mobilele din camera lui Jules Verne erau din lemn de stejar, de culoare deschisă. La mijloc se aflau maşina şi cazanul. În faţă, sufrageria, cabinele căpitanului şi a echipajului, bucătăria.

Cu această navă de lux, botezată; evident, „Saint-Michel III”, Jules Verne a efectuat cinci croaziere:

1878 – Vigo (Spania); Lisabona, Cadiz (Portugalia); Tanger, Tétouan (Maroc); Mostaganem, Alger (Algeria).

1879 – Anglia şi Scoţia.

1880 – Norvegia, Irlanda.

1881 – Olanda, Germania.

1884 – Vigo; Lisabona; Gibraltar; Oran, Alger, Bône (Algeria); Malta; Sicilia.

În lumina isprăvilor maritime evocate în acest capitol, cărora li se datorează detaliile veridice şi atmosfera atâtor „Călătorii extraordinare” – *Copiii căpitanului Grant, Un oraş plutitor, „Chancellor”, Un căpitan de cincisprezece ani, Uimitoarele peripeţii ale jupanului Antifer, Insula cu elice, Sfinxul gheţarilor, Şarpele de mare* etc. – interpretarea lui Roland Barthes mi se pare a fi discutabilă: „Gestul profund al lui Jules Verne este deci, incontestabil, apropierea. Imaginea vasului, atât de importanta în mitologia lui Verne, nu-l contrazice deloc, dimpotrivă: vasul poate fi simbol al plecării; el este, mai profund, cifru al claustrării. Predilecţia pentru nave este totdeauna bucuria de a se izola perfect, de a avea la îndemână cel mai mare număr posibil de obiecte, de a dispune de un spaţiu absolut finit: a iubi navele, înseamnă în primul rând a iubi o casă superlativă,

pentru că este implacabil închisă, şi deloc marile plecări nesigure...” (61) Eminentul critic ignoră, probabil deliberat, nu numai textele care-i infirmă aserţiunile, ci şi biografia scriitorului, favorizând astfel perpetuarea legendei „călătorului în fotoliu” şi speculaţiile epigonilor lui Freud, în al căror arsenal figurează un aşa numit „complex Jules Verne”, definind „exploratorul în cameră, pornit să cucerească paradisul pierdut (situat în absolutul sferei materne). Prin complexul lui Jules Verne, spiritul devansează trupul şi descoperă, înaintea celorlalţi, centrul Pământului, Luna, sudul şi nordul (Georges Dubal).” (180, p. 93) Un avatar al acestei mistificări poate fi întâlnit sub pana lui Roberto Fedi, într-o grăbită alăturare a operelor lui Salgari şi Verne, încheiată, surprinzător, în favoarea celui dintâi: „«Je ne voyagerai plus qu’en rêve» a promis foarte tânărul Jules, după o tentativă ratată de a fugi în India şi şi-a respectat promisiunea. Fantezia lui, mult prea scrupuloasă, n-a avut niciodată alte aripi decât cele furnizate de volumele bibliotecii din Amiens.” (87) Să nu ne mire, însă, lipsa de informaţie a recenzentului italian, devreme ce Henriette Ozanne, de la Biblioteca Naţională din Paris, putea să afirme, într-o comunicare prezentată la Colocviul de la Amiens, cu tema *Jules Verne, scriitor din secolul XIX:* „Dacă studiem modul de a lucra al acestui autor, graţie îndeosebi amintirilor copiilor şi nepoţilor celor apropiaţi lui, ne dăm seama că el a călătorit mai ales în cameră.” (126)

Desigur, scriitorul n-a făcut ocolul lumii în optzeci de zile, n-a străbătut douăzeci de mii de leghe sub mări, n-a zburat cinci săptămâni în balon, cu toată impresia de autenticitate pe care o degajă aceste aventuri imaginare. Dar, în raport cu epoca şi cu profesiunea sa, el a fost un călător demn de afectuoasa noastră invidie. Şi fără îndoială că iubitorul pasionat al mării, artistul a cărui retină era avidă de chipuri şi peisaje noi, nu s-ar fi oprit aici. Întreţinerea iahtului, incluzând salariile celor zece membri ai echipajului, devenise însă o povară de nesuportat. La 15 februarie 1886, Jules Verne l-a vândut cu mai puţin de jumătate din suma cu care îl cumpărase. Iar la 9 martie, glonţul unui tânăr

dement a făcut din el un infirm, la numai 58 de ani.

Cum se împacă foamea de spaţiu, goana febrilă către orizontul atât de des invocat în „Călătoriile extraordinare”, cu vasul „cifru al claustrării”? Până şi căpitanul „Nautilus”-ului, submarinul pe care Barthes îl numeşte „caverna adorabilă”, exaltă nu „bucuria de a se izola perfect (...) de a dispune de un spaţiu absolut finit”, ci marea – „deşert nemărginit, în care omul nu este niciodată singur, căci viaţa freamătă în jurul lui”, marea – „infinitul viu”! Gestul profund al lui Jules Verne este, deci, perpetua deschidere spre toate direcţiile rozei vânturilor, mişcarea ca expresie a vitalităţii unor eroi pentru care marile plecări nesigure dobândesc semnificaţia împlinirilor existenţiale.

În 1861, anul călătoriei în Norvegia şi Danemarca, frecventând Cercul Presei Ştiinţifice, Jules l-a cunoscut pe Gaspard-Félix Tournachon, pe care, în urmă cu două decenii, când la modă era adăugarea la fiecare cuvânt a terminaţiei „dar", prietenii îl botezaseră Tournadar şi apoi, prescurtat, Nadar. Jurnalist, romancier, caricaturist, Nadar s-a ilustrat mai ales ca fotograf al personalităţilor literare, artistice, ştiinţifice, din a doua jumătate a secolului trecut. Din 1858, el se specializase şi în fotografii aeriene, realizate de la bordul unui balon. Autorul povestirii *O călătorie cu balonul* şi fotograful-aeronaut n-au pierdut prilejul de a discuta despre această preocupare comună, stimulată de cercetările febrile în domeniul încă iluzoriu al dirijării aerostatelor. Nu ştim dacă ideea primei „Călătorii extraordinare" s-a născut din aceste discuţii, sau în urma lecturii povestirilor lui Edgar Allan Pod, *Hans Pfaall* şi *Farsa cu balonul.* Oricum, în februarie 1862, Jules se referea implicit la aceste povestiri, în scrisoarea prin care-l înştiinţa pe tatăl său că lucrează la un text despre un balon „prevăzut cu un mecanism ireproşabil". Iar la sfârşitul lui mai, Honorine îi înştiinţa pe cei de la Chantenay că iubitul său soţ mănâncă fragi, „terminând o poveste cu baloane. Câte hârtii! Câte hârtii! De n-ar ajunge toate pe foc!". Din fericire, hârtiile au ajuns pe biroul unui editor. Pe ce cale? M. Allotte de la Fuÿe spune doar că Jules Verne s-a prezentat în strada Jacob, numărul 18, „cu manuscrisul în buzunar" (1, p. 118). Charles-Noël Martin înşiră mai multe posibilităţi: „Hetzel, fie prin Nadar, fie solicitat direct de Jules Verne, fie din proprie iniţiativă, ia cunoştinţă de manuscrisul lui Jules Verne despre aerostate." (1, p. 74) Jean Jules-Verne, cum am văzut, indică filiera Dumas – Bichat. Iar autorul declară, pur şi simplu: „Am trimis manuscrisul binecunoscutului editor parizian, dl. Hetzel." (64), lăsând să persiste semnul de întrebare. A venit însă timpul să vedem cine era omul căruia i s-au datorat, în bună măsură, naşterea şi triumful „Călătoriilor extraordinare".

Născut la Chartres, la 15 iulie 1814, fiu al unui meşter şelar şi al unei moaşe, Pierre-Jules Hetzel a renunţat la studiile de drept, dându-şi seama că părinţii săi fac prea mari sacrificii pentru a-l susţine şi s-a angajat ca funcţionar la librarul-editor Paulin. Împreună cu acesta, a înfiinţat o nouă editură, în 1837; proprietar unic din 1843, a publicat operele lui Balzac, Dumas, George Sand, Musset etc. Republican ardent, a participat la revoluţia din februarie 1848, devenind şeful de cabinet al lui Lamartine, ministrul afacerilor externe în guvernul provizoriu şi păstrându-şi funcţia până la alegerea lui Ludovic-Napoleon ca preşedinte al republicii. Exilat după lovitura de stat din 2 decembrie 1851, s-a refugiat la Bruxelles, ca şi Victor Hugo, pe care-l va publica mai târziu. Întorcându-se în ţară după amnistia din 1859, şi-a reluat activitatea, reintrând în rândul celor mai apreciaţi editori parizieni.

Printre prietenii apropiaţi ai acestui personaj, autor, sub pseudonimul P.-J. Stahl, al unor cărţi pentru copii de succes, ca *Les Nouvelles et seules aventures de Tom Pouce, Les Patins d'argent, Maroussia,* se număra Jean Macé, redactor, în 1848, al ziarului „La République". Fondator al influentei Ligue Française de l'Enseignement, militând pentru înfiinţarea unei reţele de biblioteci populare, Macé considera, ca şi Hetzel, că ştiinţa şi cultura trebuie să devină un bun al tuturor, ca o condiţie a progresului necesar. Era o idee moştenită de la iluminiştii din secolul 18. Cum spune Hubert Juin, „...problema culturală trece înaintea problemei economice. Progresul înseamnă democratizarea instrucţiei şi nu democratizarea mijloacelor de producţie." (110)

Urmărind acest scop, Hetzel voia să creeze o revistă pentru copii şi adolescenţi, asumându-şi direcţia recreativ-literară şi încredinţându-i lui Macé direcţia educativă. El era convins că „Instrucţia trebuie să fie prezentată sub o formă care să trezească interesul, altfel cititorul o respinge şi e dezgustat de ea; amuzamentul trebuie să se întemeieze pe o realitate morală, adică utilă, altfel se transformă în frivolitate şi goleşte capetele, în loc să le umple." Nu e de mirare, deci, că piesa de rezistenţă a numărului inaugural al

acestui „Magasin d'éducation et de récréation", apărut la 20 martie 1864, era primul capitol al romanului vernian *Călătoriile şi aventurile căpitanului Hatteras.* Iar peste doi ani, Jules Verne avea să devină al treilea director al publicaţiei... Să ne întoarcem, însă, la momentul în care el îi supunea lui Hetzel versiunea iniţială a ceea ce urma să devină *Cinci săptămâni în balon.* Dar cum arăta acea versiune?

M. Allotte de la Fuÿe ne asigură că „În scrisorile din perioada respectivă, Jules Verne nu spune niciodată „scriu un roman". El, care dovedise calităţi certe de povestitor în *Martin Paz* şi *Maître Zacharius,* pare să nu se mai gândească la acest mod de a-şi prezenta ideile. În corespondenţa sa intimă sunt menţionate doar opere dramatice şi studii ştiinţifice. I-a dus el, deci, domnului Hetzel o serie de studii despre aerostatică şi despre Africa? Raidul lui Fergusson figura în ele doar ca un episod? Ipoteza e verosimilă, dar nici autorul, nici editorul, n-au vrut niciodată să lămurească această problemă." Şi, mai departe: „...forma lucrării nu corespundea deziderateloг sale de editor." Aşa că Hetzel i-ar fi spus, în esenţă, lui Jules Verne:

„«Aveţi toate însuşirile unui mare Povestitor» şi, subliniind anumite pasaje din manuscris, a adăugat: «Legaţi-le între ele, faceţi un tot unitar, un roman veritabil, aduceţi-mi-l cât mai curând. Îl voi citi.

(...)

După cincisprezece zile, Jules Verne îi aducea domnului Hetzel *Cinci săptămâni în balon,* lucrare foarte echilibrată (...) De data asta, editorul a fost cucerit. Stilul lucrării, luciditatea ei clasică şi precizia ei modernă l-au încântat. A fost sedus mai puţin de diversitatea cunoştinţelor lui Jules Verne, cât de modul firesc în care ele susţineau acţiunea centrală." (1, pp. 119–121)

Jean Jules-Verne e de altă părere:

„Nu se poate şti care au fost sfaturile lui Stahl; nu putea fi vorba de o remaniere, cum s-a sugerat; observaţii privind stilul, fără îndoială, căci Stahl era un stilist şi din corespondenţă reiese că marea ambiţie a noului său

confrate era de a deveni şi el unul; probabil că mai era vorba despre eliminarea unor lungimi şi de adăugarea câtorva tuşe emoţionale: nu era timp pentru a face mai mult.

(...)

Plecând din Zanzibar, Fergusson şi însoţitorii lui, Kennedy şi Joe, izbutesc să ajungă în Senegal, după numeroase aventuri făcând obiectul unei naraţiuni care nu putea fi improvizată în ultima clipă. Scena plăcut descrisă de d-na Allotte de la Fuÿe, în cursul căreia Hetzel i-ar fi cerut scriitorului să-şi ia manuscrisul şi să facă din el «un roman veritabil», pe care să i-l aducă după cincisprezece zile, pare puţin verosimilă." (37, pp. 95–96)

Împărtăşesc această opinie, întemeindu-mă şi pe mărturia biografilor lui Hetzel, A. Parménie şi C. Bonnier de la Chapelle, care vorbesc despre „manuscrisul unui roman inspirat de experienţele lui Nadar în domeniul aerostaticii" şi redau, pornind de la amintiri de familie, discuţia dintre cei doi viitori prieteni: „...el (Hetzel) a constatat că romanul era rău construit şi că stilul lăsa de dorit (...) După ce a schiţat ordinea în care ar fi trebuit să se înlănţuie episoadele acţiunii, a indicat capitolele care să fie dezvoltate sau restrânse şi personajele care să fie reliefate, a relevat slăbiciunile sau stângăciile de exprimare, i-a spus: «Refaceţi repede romanul dumneavoastră şi aduceţi-mi-l, îl voi publica fără întârziere»". (174, p. 427–428) În acelaşi sens pledează scrisoarea lui Jules Verne către Hetzel, din 25 aprilie 1864: „Vi s-a părut vreodată că aş fi recalcitrant în problema tăieturilor sau rearanjărilor? Oare nu v-am urmat sfaturile în privinţa *Balonului,* n-am suprimat cu uşurinţă lunga relatare a lui Joe?" (Este vorba de relatarea întâmplărilor prin care trece Joe după ce se aruncă în lacul Ciad, pentru a uşura balonul ameninţat cu prăbuşirea. Şi cum primei părţi a acestor întâmplări îi este totuşi consacrat întregul capitol XXXV, „suprimarea" a afectat, probabil, capitolul XXXVII, în care continuarea povestirii lui Joe nu mai ocupă decât o pagină).

Am insistat în legătură cu această chestiune controversată, întrucât lămurirea ei ne poate lumina asupra

stadiului atins de scriitor în 1862, ca şi asupra naturii relaţiilor incipiente cu editorul „Călătoriilor extraordinare”. Pare puţin verosimil, într-adevăr, ca autorul atâtor lucrări dramatice şi al unor povestiri meritorii să nu fi fost capabil să însăileze o acţiune interesantă într-o perioadă mai lungă de timp şi să fi transformat câteva pasaje, în numai cincisprezece zile, într-o „lucrare foarte echilibrată”. Cât despre indicaţiile la care se referă biografii lui Hetzel, ele ţin de activitatea redacţională şi nu au nimic de-a face cu transformarea unor „studii despre aerostatică şi despre Africa” într-un „roman veritabil”. Dar ce l-a determinat pe Jules Verne să-şi trimită eroii deasupra continentului negru?

O explicaţie ne este oferită chiar de autor, în interviul din „Strand Magazine”: Când am scris prima mea carte, *Cinci săptămâni în balon,* am ales Africa drept teatru al acţiunii pentru simplul motiv că acest continent era şi este mai puţin cunoscut decât oricare altul; şi am considerat că mijlocul cel mai ingenios de a explora această parte a lumii ar fi balonul.” (64) Textul romanului ne îngăduie să punem alegerea şi pe seama interesului pasionat al publicului faţă de peripeţiile dramatice prin care treceau expediţiile pornite din diferite ţări europene. Se ştie, de altfel, că Jules Verne a intuit, graţie impresionantei sale documentări, unde se află izvoarele Nilului, înaintea întoarcerii lui Speke din călătoria care a clarificat această problemă.

Prima ediţie (fără ilustraţii) a romanului a apărut la 31 ianuarie 1863, fiind precedată de o notă de presă redactată, probabil, de autor: „*Cinci săptămâni în balon,* acesta este titlul unei cărţi noi pe care editorul Hetzel o pune în vânzare. Este vorba despre o expediţie aeronautică efectuată de trei englezi, din Zanzibar în Senegal, traversând în întregime Africa, de la est spre vest. O astfel de călătorie n-a putut fi săvârşită până acum şi doctorul Fergusson a izbutit numai cutezând să recurgă la calea aeriană, cu un curaj neobişnuit. Peripeţiile călătoriei, amănuntele explorării, pericolele, diferitele piedici, totul este descris foarte emoţionant. Ne putem întreba dacă această călătorie a avut într-adevăr loc; dar dl. Jules Verne pare să fi fost în posesia însemnărilor doctorului Fergusson

şi acesta este foarte cunoscut în Anglia, ca unul dintre cei mai îndrăzneţi corespondenţi ai lui «Daily Telegraph»”.

Calea aeriană folosită de cei trei englezi a făcut ca romanul să fie considerat una dintre primele opere SF. Afirmând că „scriitorul a plasat în centrul naraţiunii” una dintre marile probleme „pe care şi le punea ştiinţa timpului său: navigaţia aeriană dirijată”, Kiril Andreev consideră chiar că introducerea acestei probleme (şi a altora) „în domeniul literaturii constituia o inovaţie îndrăzneaţă”. (58) Numai că, răspunzând unei întrebări a lui Dick Kennedy despre dirijarea baloanelor, Fergusson declară: „Asta-i o utopie”, revenind, mai târziu: „Nu cred că se va ajunge ca baloanele să fie dirijate. Cunosc toate sistemele experimentate sau propuse; niciunul n-a dat rezultate, niciunul nu poate fi aplicat (...) dacă un balon nu poate fi dirijat, măcar să fie menţinut în zona curenţilor atmosferici prielnici.” Un artificiu ingenios, propus însă cu cincisprezece ani mai devreme de Edgar Allan Poe, în *Mellonta Tauta,* unde se vorbeşte despre „Posibilitatea zborului în toate direcţiile, prin simpla coborâre sau înălţare, până la atingerea unui curent favorabil.” Soluţia tehnică adoptată de Fergusson fusese, de altfel, utilizată cu nu mai puţin de opt decenii în urmă, după cum aflăm din... povestirea lui Jules Verne, *O călătorie cu balonul:* „Pilâtre des Rosiers s-a înălţat de la Boulogne, împreună cu Romain, la 31 iunie 1785. El a montat un reşou cu aer cald sub balonul său umplut cu gaz, fără îndoială pentru a nu mai fi nevoit să piardă gaz, sau să arunce lest.” Adresându-se ofiţerilor de pe „Resolute”, Fergusson uită să amintească această tentativă când spune: „Sistemul meu de urcare şi coborâre constă numai în dilatarea sau contractarea gazului închis în interiorul aerostatului, prin modificarea temperaturii lui.”

Constatăm că Jules Verne este (şi va rămâne) sceptic în privinţa dirijării baloanelor. „Inovaţia îndrăzneaţă” trebuie căutată în altă parte şi chiar în alt timp. De pildă, în utopia lui Louis-Sebastien Mercier, *L’An 2440:* ediţia din 1786 cuprinde un capitol intitulat *L’Aérostat,* din care citez: „Uşurinţa şi ignoranţa declaraseră: «Omul nu va putea niciodată să se îndrepte într-acolo unde doreşte în acest

element atât de mobil şi fără punct de sprijin; la ce va folosi, atunci, această descoperire preamărită cu atâta entuziasm? Nu e decât un amuzament, o copilărie» (...) Dar ignoranţa şi uşurinţa au suferit o dezminţire formală (...) Progresul lent dar sigur al ştiinţei experimentale a dăruit geniului tot ceea ce îndrăznise să spere (...) Din înaltul văzduhurilor supuse, din mijlocul vânturilor impetuoase, respectând busola şi cârma sa, Fizicianul putea acum să strige: «Toate artele şi toate ştiinţele s-ar fi întors în neant dacă s-ar fi dat crezare concepţiilor tale mărunte şi târâtoare: mizerabil negativist, vino, urcă, îndrăzneşte să faci ocolul globului împreună cu mine»...” Mi se poate replica, desigur, că această exortaţie se menţine pe tărâmul generalităţilor, că Mercier nu ne oferă nicio soluţie, fie ea şi parţială, ca în cazul utilizării curenţilor atmosferici. Dar în 1844, „The New-York Sun” publica *Ştiri senzaţionale prin express, via Norfolk!* (în volum, titlul a devenit *Farsa cu balonul),* un „reportaj” al traversării Atlanticului cu un balon elipsoidal, propulsat de un fel de elice multiplă. Autorul lui, acelaşi Edgar Allan Poe, scria, în introducere: „Marea problemă a fost în sfârşit rezolvată! Asemeni pământului şi oceanului, văzduhul a fost cucerit de ştiinţă şi va ajunge să fie un drum obişnuit şi larg deschis tuturor.”

Kiril Andreev nu are dreptate nici atunci când, elogiind amploarea documentaţiei ştiinţifice a scriitorului, conchide: „Era o manifestare a tendinţei realiste care-l deosebea pe Jules Verne de tot ceea ce realizaseră înaintaşii săi în genul romanului fantastic.” (id.) Pentru că „reportajul”, ca şi alte povestiri extraordinare ale lui Poe, şi-au datorat, în bună măsură, succesul ideilor, ipotezelor şi datelor ştiinţifice acumulate cu pasiune de arhivar genial şi mânuite cu supremă dezinvoltură. Era rezultatul unei concepţii novatoare, expusă în postfaţa la *Hans Pfaall* (1835): „În aceste diferite opuscule (alte relatări imaginare ale unor călătorii în Lună – I. H..), scopul este totdeauna satiric, tema – o descriere a moravurilor lunare, în raport cu ale noastre. Dar în niciunul nu văd efortul de a face plauzibile amănuntele călătoriei însăşi, toţi autorii par absolut ignoranţi în materie de astronomie; în *Hans Pfaall,* intenţia

este originală în măsura în care reprezintă un efort către verosimilitate în aplicarea principiilor ştiinţifice (atât cât o îngăduie natura fantastică a subiectului) la călătoria de la Pământ la Lună."

Acest efort către verosimilitate poate fi întâlnit, în germen, şi la precursorii anticipaţiei, de pildă în descrierea cosmonavei electrice din romanul lui Louis-Guillaume de la Follie, *Le Philosophe sans prétention, ou l'Homme rare* (1775), sau a aparatului de zbor individual al eroului lui Restif de la Bretonne din *La découverte australe par un homme volant, ou le Dédale français* (1781). Astfel de pasaje sunt însă strict episodice, pe când la Poe se regăsesc în întreaga structură narativă, jucând un rol esenţial în desfăşurarea acţiunii, conform sistemului enunţat în postfaţa citată.

În studiul consacrat marelui scriitor american, Jules Verne observă, referindu-se la *Farsa cu balonul,* că „mijloacele mecanice indicate de Poe, şurubul lui Arhimede, care serveşte drept propulsor şi cârma, sunt absolut insuficiente pentru a dirija un balon"; iar în *Hans Pfaall,* „cele mai elementare legi ale fizicii şi ale mecanicii sunt nesocotite cu îndrăzneală". (148) Curând, însă, el va recurge la mijloace la fel de insuficiente pentru a propulsa vehiculele „Călătoriilor extraordinare", nesocotind cu aceeaşi îndrăzneală legile fizicii şi ale mecanicii. Supunându-se imperativelor creaţiei într-un domeniu înrudit cu cel întemeiat de Poe, el îi remodelează sistemul, definindu-l în termeni foarte asemănători. Nu întâmplător afirmă Claude Pichois că „...în filiaţia povestitorilor şi a romancierilor, nu există, fără îndoială, niciunul care să fi înţeles mai bine ca Jules Verne lecţia lui Edgar Poe." (127) Chiar în studiul mai sus amintit, se constată, cu privire la „Povestirile extraordinare", că „în ansamblul acestor imposibilităţi există câteodată o verosimilitate care pune stăpânire pe credulitatea cititorului". Iar într-o scrisoare trimisă lui Pierre Verne, în 1868, figurează aceste rânduri: „Am terminat de curând primul volum din *Douăzeci de mii de leghe sub ape* (primul titlu al romanului – I. H.) şi sper că toate aceste lucruri neverosimile vor părea verosimile...". Formula revine

într-o scrisoare către Hetzel fiul, din 23 octombrie 1894, în legătură cu *Insula cu elice:* „Fratele meu Paul a citit aceste şpalturi şi mi le-a retrimis, cu modificările sale privind partea de mecanică şi de nautică. Am făcut deci ca acest aparat neverosimil să apară cât se poate de verosimil”. Procedeul fusese folosit cu brio şi în *Cinci săptămâni în balon:* capitolul VII al romanului prezenta amănunţit balonul, nacela, aparatul de încălzire, instrumentele, proviziile, iar capitolul X era consacrat expunerii doctorului Fergusson despre descoperirea sa – de fapt, cum am văzut, o redescoperire – îmbinând argumentele descriptive cu o adevărată beţie a cifrelor. Să menţionăm şi diferenţierile subtile din primele rânduri ale *Castelului din Carpaţi:* „Această povestire nu e fantastică „ci doar imaginară. Trebuie deci să conchidem că e neadevărată, pentru că e neverosimilă? Ar fi o greşeală. În vremea noastră, totul se întâmplă – avem aproape dreptul să spunem că totul s-a întâmplat. Dacă povestirea noastră nu e verosimilă astăzi, poate fi mâine, datorită posibilităţilor ştiinţifice care constituie zestrea viitorului şi nimănui nu-i va da prin minte să o considere o legendă”.

Efortul către verosimilitate se exprimă – la fel ca la Poe şi mai mult ca la Poe, dat fiind caracterul *voit* instinctiv al operei verniene – şi prin enumerările care au stârnit apetitul atâtor exegeţi. *Cinci săptămâni în balon* ne oferă o lungă listă, în ordine alfabetică, a exploratorilor Africii. În *Copiii căpitanului Grant,* Paganel înregistrează imperturbabil produsele exotice ale lumii vegetale şi animale. Pasagerii involuntari ai „Nautilus”-ului asistă la defilarea halucinantă a vieţuitoarelor marine, pe care Conseil le cunoaşte doar ca virtuale purtătoare de etichete într-un muzeu de istorie naturală, iar Ned Land numai sub aspect culinar... Semnificaţia utilizării acestui procedeu este investită, uneori, cu atribute aproape magice. Louis-Paul Guignes susţine, de pildă, că „...enumerările lui Jules Verne sunt mai mult decât eficiente: ele dobândesc un caracter jubilatoriu. Ele tind să-l cufunde pe cititor în somptuozitatea creaţiei, sau în forfota planetară a forjelor”. (100) La rândul ei, Marie-Hélène Huet consideră că „Interminabilele enumerări

ale unui Paganel, ale unui Conseil, nu constituie doar o învăţătură, ci un fel de luare în posesie a naturii de către om" (20, p. 21). Voi alătura acestor interpretări subtile motivaţia mai prozaică pe care o propune Robert Pourvoyeur „Să nu ajungem până la a spune că el caută un alibi în aceste reproduceri a ceea ce aş îndrăzni (...) să numesc extrase din tablele de materii. Dar să recunoaştem că inserţia acestor paragrafe introduce cititorul în ambianţă, furnizându-i coloratura ştiinţifică dorită. Şi dacă autorul nostru ne oferă câteodată un paragraf enumerativ peste care sărim cu nerăbdare, să ne amintim, mai întâi, că secolul al XIX-lea era mai prolix decât al nostru şi apoi că mulţi autori, să-i citǎm doar pe Wyse şi Mayne-Reid, merg mult mai departe în inserţia unor interminabile extrase din lucrări de ştiinţe naturale, mai ales de zoologie sau de botanică" (128) în planul intenţiilor conştiente, explicaţia mi se pare a fi pe deplin satisfăcătoare.

Am arătat mai sus că afirmaţia biografilor lui Hetzel privind rolul jucat de „experienţele lui Nadar în domeniul aerostaticii" în geneza primei „Călătorii extraordinare" mi se pare discutabilă. *Cinci săptămâni în balon* a apărut la 31 ianuarie 1863, iar prima experienţă notabilă a lui Nadar a avut loc, în acelaşi an, abia la 4 octombrie, când aerostatul său, numit, pe drept cuvânt, „Le Géant", s-a înălţat de pe Champ-de-Mars, în faţa a 200.000 de spectatori, cu treisprezece pasageri la bord, aterizând la Meaux, după cinci ore. Ascensiunea a avut un mare răsunet. Victor Hugo, care publicase, în 1859, poemul vizionar *În largul cerului,* i-a trimis lui Nadar o scrisoare deschisă exprimându-şi convingerea că stăpânirea văzduhului va avea urmări benefice în planul relaţiilor dintre ţări şi popoare: „Ce înseamnă aeronava dirijată? Înseamnă suprimarea imediată, absolută, instantanee, pretutindeni în acelaşi timp (pentru totdeauna) a frontierelor (...) Înseamnă dispariţia armatelor, a conflictelor, a războaielor, a exploatărilor, a aservirilor, a urii. Înseamnă o colosală revoluţie paşnică." Generoasă şi naivă speranţă, dezminţită brutal de uilizarea dirijabilelor şi apoi a aviaţiei în conflagraţiile viitoare.

Pentru a concepe prima sa „Călătorie extraordinară”[34], Jules Verne s-ar fi putut inspira nu numai din experienţele anterioare, aşa cum făcuse în *O călătorie cu balonul,* ci şi din cele peste o sută de comunicări în problemele aerostaticii prezentate Academiei de Ştiinţe, în perioada 1850–1862. Subiectul era, aşadar, la ordinea zilei, dar scriitorul şi Nadar însuşi devin susţinătorii înflăcăraţi ai unei alte soluţii, privită cu neîncredre de comunitatea ştiinţifică. În iulie 1863, ia fiinţă Societatea pentru încurajarea locomoţiei aeriene cu aparate mai grele ca aerul, al cărei manifest, publicat la 31 iulie în ziarul „La Presse”, afirma, printre altele: „Locomoţia aeriană nu va fi realizată decât cu aparate mai grele ca aerul, imitând pasărea, care este nu un aerostat, ci o admirabilă maşină (...) Pentru a stăpâni văzduhul, trebuie să te hotărăşti să fii nu mai slab, ci mai puternic decât el (...) elicea va intra în aer ca sfredelul în lemn, făcând să înainteze una motorul, celălalt mânerul.” Societatea îşi are sediul în locuinţa lui Nadar din Boulevard des Capucines, numărul 25, iar unul dintre cei doi cenzori este... Jules Verne.

Cum se explică această „duplicitate”? Iată ce spune scriitorul, într-un articol din decembrie 1863:

„...potrivit lui Nadar, «Le Géant» trebuie să fie ultimul balon; dificultăţile înregistrate cu prilejul coborârilor sale demonstrează din plin cât e de primejdios de ghidat, imposibil de condus un aparat atât de voluminos[35].

Se vrea, deci, să se ajungă pur şi simplu la suprimarea baloanelor; e cu putinţă? Dl. Babinet crede că da, ca şi cum ideea ar fi a lui; d-nii de Ponton d’Amécourt şi de La Landelle afirmă că au învins dificultăţile şi au rezolvat problema.”

(...)

Iată deci, din punct de vedere teoretic, mijlocul găsit, elicopterul; dar va reuşi el, din punct de vedere practic?

[34] „Prima” de fapt, pentru că titlul generic „Călătoriile extraordinare” datează din 1867, figurând apoi şi pe copertele romanelor verniene anterioare, reeditate de Hetzel.

[35] La a doua aterizare, în 18 octombrie 1863, nacela a fost târâtă pe sol mai mulţi kilometri, Nadar şi soţia sa fiind grav răniţi.

Totul va depinde de motorul folosit pentru a mişca elicea, care trebuie să fie în acelaşi timp puternic şi uşor.

Din păcate, maşinile cu aer comprimat sau cu aburi, de aluminiu sau de fier, n-au dat, până acum, rezultate satisfăcătoare.

Ştiu că experimentatorii lucrează în mic şi că, pentru a reuşi, trebuie lucrat în mare, căci, pe măsură ce volumul aparatului creşte, greutatea lui relativă scade (...) Să aşteptăm deci, cu răbdare, experienţe mai decisive. Inventatorii sunt oameni instruiţi şi hotărâţi, ei vor merge până la capăt.

Dar e nevoie de bani, poate mulţi; Nadar s-a consacrat întru totul câştigării acestor bani, în acest scop a chemat el mulţimea să asiste la îndrăzneţele lui ascensiuni. Spectatorii n-au venit în număr destul de mare, poate pentru că nu se gândeau decât la plăcerea lor prezentă; dacă Nadar îşi reia ascensiunile, ei să se gândească la utilitatea viitoare şi atunci Champ-de-Mars va fi prea mic pentru a-i cuprinde.

După cum se vede, nu mai e vorba de a plana sau de a zbura în văzduh, ci de a naviga.

(...)

Să preconizăm, deci, elicopterul şi să adoptăm deviza lui Nadar: «Tot ceea ce este posibil se va înfăptui»" (147)

Aşadar, experienţele aerostatice ale lui Nadar ar fi avut drept scop strângerea fondurilor necesare perfecţionării unei invenţii menite să detroneze... aerostatele! Înregistrând acest paradox, vom vedea, la momentul potrivit, că Jules Verne nu s-a mulţumit să „preconizeze" elicopterul, atribuindu-i stăpânirea văzduhului, într-una dintre cele mai profetice „Călătorii extraordinare".

La o lectură atentă, *Cinci săptămâni în balon* se înscrie în fals vizavi de afirmaţiile potrivit cărora avertismentele împotriva primejdiilor pe care le comportă progresul ştiinţific şi tehnic neînsoţit de progresul moral ar aparţine doar operelor târzii, din aşa numita perioadă sumbră a vieţii şi creaţiei scriitorului. Hubert Juin, de pildă, vorbeşte despre „optimismul fără nori şi fără nuanţe care se manifestă în primele romane (deci din 1863)..." (110), iar Josane Duranteau susţine că „Jules Verne cel din anii triumfători e

plin de optimism şi de bune sentimente: încredere în om, exaltarea studiului şi a curajului, convingerea că spiritul şi lucrurile pot fi definitiv reconciliate, proorocirea unei stăpâniri totale a naturii de către geniul uman (...) *Cele cinci sute de milioane ale begumei* (1879) exprimă pentru prima oară o teamă acută de viitor şi obsesia războiului." (84) Sunt ignorate, astfel, pasajele care contrazic această interpretare maniheistă, întâlnite chiar în 1863, cum demonstrează un dialog din prima „Călătorie extraordinară" (este vorba despre destinele Africii):

„(...) acest ţinut deasupra căruia plutim, mai roditor, mai bogat, mai plin de viaţă decât celelalte, va deveni, poate, un mare imperiu, în care se vor face descoperiri mai uimitoare decât aburul şi electricitatea.

— Ah, domnule, spuse Joe, tare aş vrea să văd şi eu asta.

— Te-ai născut prea devreme, băiete.

— De altfel, spuse Kennedy, poate că epoca în care industria va absorbi totul, în folosul său, va fi foarte plicticoasă! Tot inventând maşini, oamenii vor ajunge să fie devoraţi de ele! Mi-am închipuit totdeauna că ziua cea din urmă va fi aceea în care un cazan imens, încălzit la trei miliarde de atmosfere, va face să sară în aer globul pământesc!

— Şi adaug, spuse Joe, că americanii nu vor rămâne ultimii în povestea asta!

— Într-adevăr, răspunse doctorul, sunt nişte fochişti foarte pricepuţi!..."

Finalul acestui schimb de replici pune sub semnul întrebării şi o altă idee vehiculată de exegeza vernianã: evoluţia, în timp, a atitudinii scriitorului faţă de Statele Unite şi faţă de cetăţenii lor. Consacrând problemei un întreg capitol, *Mirage américain et péril américain,* al foarte interesantei sale lucrări *Une lecture politique de Jules Verne,* Jean Chesneaux vrea să ne convingă că „În această a doua parte a operei lui Juies Verne, de pe la 1885–1890, Statele Unite au încetat deci, progresiv, să mai fie un tărâm privilegiat al progresului ştiinţific, un model pentru dezvoltarea viitoare a omenirii, un câmp de aplicare a proiectului vernian." (6, p. 146) 1885–1890? Dar încă din

1863 americanii erau prezentaţi nu numai ca virtuali participanţi la distrugerea Pământului, ci şi în alte posturi neplăcute. Augustus Hopkins, eroul povestirii *Humbug*[36], scrisă în acel an şi publicată, postum, în volumul *Hier et Demain* (1910), asamblează oase de bovine şi le prezintă curioşilor drept scheletul unui gigantic om fosil. Întrebat fiind ce-i va aduce celebritatea, mistificatorul răspunde: — Bogăţia, dacă ştiu să mă folosesc de ea; omul cunoscut poate spera orice. El poate îndrăzni şi întreprinde totul. Dacă lui Washington i-ar fi dat prin gând, după capitularea de la Yorktown[37], să expună viţei cu două capete, ar fi câştigat, fără îndoială, mulţi bani." Textul nu se rezumă la satirizarea necinstei şi a credulităţii. Lipsa de gust artistic, de pildă, constituie ţinta a numeroase pasaje caustice, culminând cu fraza de încheiere: „Am ajuns la concluzia că artiştii fără talent, cântăreţele fără glas, dansatorii lipsiţi de vlagă şi săritorii fără coardă ar fi avut un viitor destul de negru, dacă Cristofor Columb n-ar fi descoperit America." În această privinţă, opinia autorului era formată din 1852, când îi scria tatălui său, la 22 august: „Ah, americanii! Şi americancele!... (...) Aceştia sunt oamenii care o fac să câştige 18 milioane de franci pe Jenny Lind, cântăreaţa fără talent fluierată odinioară la Paris! Sunt aceiaşi care l-au ridicat în slavă pe Henri Hez, acum când nu mai e decât o epavă! (...) Ce uşor de exploatat sunt aceşti negustori de succes şi de alte mărfuri nu mai puţin artistice." În sfârşit, referindu-se la marele număr de accidente fluviale, povestitorul comentează: „E adevărat că aceste ciocniri, naufragii, catastrofe, nu contează prea mult pentru comercianţii îndrăzneţi. Ele au dus chiar la stimularea activităţii societăţilor de asigurare, care ar face afaceri destul de păguboase, dacă primele încasate n-ar fi exorbitante. La greutate şi volum egal, un om valorează, în America, băneşte şi ca importanţă, mai puţin decât un sac cu cărbuni sau cu cafea."

---

[36] Mistificare, bluf, praf în ochi.

[37] În 1781, trupele comandate de Washington şi Rochambeau au împresurat la Yorktown armata engleză condusă de lordul Cornwallis, silind-o să capituleze.

Desigur, *Humbug* nu atinge virulenţa *Insulei cu elice,* apărută în 1895, deci „în a doua parte a operei lui Jules Verne”. Dar descrierea pornirilor belicoase ale membrilor Gun-Club-ului din *De la Pământ la Lună* (1865) nu este nici ea prea măgulitoare pentru locuitorii Lumii Noi. Ceea ce nu înseamnă că, înainte sau după călătoria în Statele Unite, Jules Verne ar fi nutrit sentimente antiamericane, fapt demonstrat şi de prezenţa unor personaje pozitive ca naufragiatul yankeu din *Călătoriile şi aventurile căpitanului Hatteras* (1865) sau Cyrus Smith şi Harbert din *Insula misterioasă* (1874–1875). Ce să mai spunem despre declaraţia fără echivoc din *Amintiri din copilărie şi din tinereţe,* scrise după 1888: „Unul dintre regretele mele cele mai sincere este că nu voi mai revedea această Americă pe care o iubesc şi pe care orice francez poate să o iubească, privind-o ca pe o soră a Franţei!”?... Dialogul din *Cinci săptămâni în balon* reprezintă şi el doar o semnalare fugară a primejdiilor care dobândesc un apăsat contur în *Cele cinci sute de milioane ale begumei* (1879), *În faţa steagului* (1896), *Stăpânul lumii* (1904). Dar toată această discuţie despre perioada în care apar, în opera verniană, avertismentele împotriva utilizării în scopuri condamnabile a roadelor ştiinţei şi tehnicii, sau „teama acută de viitor”, n-ar fi avut loc dacă manuscrisul unui roman revelator n-ar fi fost considerat pierdut vreme de peste opt decenii. Istoria merită să fie cunoscută.

La 2 mai 1905, „Le Figaro” publica scrisoarea trimisă de Michel Verne, din care citez pasajul în chestiune:

„Operele postume ale tatălui meu se împart în trei categorii distincte:

(...)

– a doua categorie este alcătuită din două lucrări şi ele anterioare, după toate probabilităţile, „Călătoriilor extraordinare”, dar foarte interesante, întrucât par să constituie preludiul acestora. Una dintre ele este intitulată *Voyage en Angleterre et en Ecosse,* cealaltă *Parisul în secolul douăzeci* (...)”.

Am văzut că prima lucrare a apărut, în 1989, cu titlul iniţial restabilit de editor. Cât despre a doua, destinul ei i-ar

fi putut oferi lui Jules Verne punctul de plecare al unei intrigi de succes. Existenţa i-a fost confirmată de Charles Lemire, prieten din Amiens al scriitorului, în prima biografie consacrată acestuia din urmă (24). B. Kiszely Magda a văzut-o la Toulon, în 1935, pe rafturile bibliotecii moştenită de Michel (decedat în 1925) şi rămasă în păstrarea văduvei sale (22). A ajuns apoi, nu se ştie cum, într-un seif de beton despre care se credea că e gol şi a cărui cheie se pierduse, aşa încât broasca a trebuit să fie forţată. În timpul unei mutări grăbite, s-a amestecat cu un teanc de hârtii vechi şi a fost considerată, cum spuneam, pierdută. Regăsită în 1990, a văzut lumina tiparului în toamna lui 1994 (versiunea românească datează din primăvara lui 1995).

Acest îndelung purgatoriu îşi are sorgintea în refuzul lui Hetzel de a publica *Parisul în secolul douăzeci.* În 1986, Piero Gondolo della Riva a descoperit, în arhiva personală a urmaşilor editorului, ciorna scrisorii prin care i-au fost comunicate lui Jules Verne motivele acestui refuz:

„Dragul meu Verne,

Aş fi dat orice ca să nu fiu nevoit să-ţi scriu astăzi. Ţi-ai asumat o sarcină imposibilă – şi, ca şi predecesorii dumitale pe acest tărâm, n-ai izbutit să o duci la bun sfârşit. E cu o sută de picioare mai prejos de *Cinci săptămâni în balon.* Dacă te-ai reciti peste un an, ai fi de acord cu mine. Ai făcut jurnalism ieftin, pe un subiect nepotrivit.

Nu mă aşteptam la un lucru perfect; îţi spun din nou: ştiam că încerci ceva irealizabil, dar mă aşteptam la mai mult. Nicio problemă a viitorului nu e rezolvată în mod serios, nicio critică nu se deosebeşte de acuzele formulate şi reformulate – şi mă uimeşte doar faptul că ai conceput cu atâta zel, mânat parcă de un zeu, un lucru atât de penibil, atât de lipsit de viaţă.

Prefer să fiu franc, Dacă ai fi ratat o piesă de teatru, ai fi înţeles. Ei bine, o carte se ratează ca şi o piesă şi când punctul de pornire tinde spre imposibil, nimic nu te poate conduce la ţelul propus, nici talentul, nici abilitatea în privinţa detaliilor – nimic nu salvează ceea ce nu poate fi salvat.

Nu văd nimic de lăudat în textul dumitale, nimic de lăudat cu sinceritate. Sunt dezolat, dezolat din pricina a ceea ce trebuie să-ţi scriu – aş considera un dezastru pentru numele dumitale publicarea acestei lucrări. Asta ar face să se creadă că balonul (*Cinci săptămâni în balon* – I. H.) este un incident norocos. Eu, care mă aflu în posesia *Căpitanului Hatteras,* ştiu că incidentul este, dimpotrivă, acest lucru nereuşit, dar publicul n-ar avea de unde să ştie.

Trebuie să-ţi spun că este o carte scrisă parcă de un copil – un debutant, un om care se izbeşte de un geam, ca un cărăbuş.

În ceea ce priveşte domeniul în care cred că sunt competent, domeniul literar, nimic nou vorbeşti despre el ca un om de lume care l-a cunoscut puţin, care a asistat la premiere teatrale, care descoperă cu satisfacţie locuri comune. Nici în elogii, nici în critici, nu am găsit ceea ce merita să fie spus.

Nu eşti copt pentru cartea asta, ai să o rescrii peste douăzeci de ani. N-are rost să îmbătrâneşti lumea cu o sută de ani, dacă nu e mai presus de cea care goneşte astăzi pe străzi. În fine, e un lucru ratat şi dacă o sută de mii de oameni mi-ar spune contrariul, i-aş trimite la plimbare.

Din păcate, o sută de mii de oameni ar vorbi ca mine.

Nimic din carte nu-mi răneşte ideile sau sentimentele. Doar literatura mă răneşte, fiindu-ţi inferioară aproape în fiecare rând.

Michel al dumitale e un prostănac, ceilalţi nu sunt amuzanţi – şi deseori sunt dezagreabili.

Eşti cufundat în mediocritate până deasupra capului. Nu există o adevărată originalitate, naturaleţe, spirit, într-un cuvânt ceea ce poate face ca o carte să aibă succes timp de şase luni. Nu există decât ceea ce ţi-ar putea produce un rău ireparabil.

Am oare dreptate, iubitul meu copil, tratându-te ca pe un fiu, cu cruzime, dar vrând ceea ce e bine pentru dumneata?

Îţi va schimba asta sentimentele faţă de cel care îndrăzneşte să te avertizeze cu atâta duritate?

Sper că nu – şi totuşi ştiu că m-am înşelat nu o dată în privinţa capacităţii oamenilor de a primi un sfat sincer. Dacă

l-aş avea în faţa mea doar pe autorul balonului, nu m-aş îndoi că – fiind sau nu convins – ai fi sigur că sunt bine intenţionat. Unul dintre efectele noii dumitale cărţi este însă acela de a mă face să mă tem că nu eşti destul de matur, destul de tare pentru a înţelege această intervenţie chirurgicală. Dumnezeu ştie, totuşi, că dacă această carte ar fi fost reuşită măcar pe sfert, eram hotărât să o consider bună în întregime.

Al dumitale J. Hetzel.”

Nu ştim dacă textul acestei ciorne, publicat integral de Gondolo della Riva (94), este identic cu cel al scrisorii primite de Jules Verne. De fapt, nu ştim nici măcar dacă scrisoarea a fost trimisă. E posibil ca Hetzel să fi respins romanul într-o discuţie care i-ar fi permis să îndulcească pilula. Cum se explică, totuşi, „duritatea” acestei prime reacţii? O rapidă prezentare a romanului ne va da răspunsul aşteptat.

În 1960, Parisul nu mai seamănă deloc cu oraşul în care trăiau editorul şi autorul său, cu o sută de ani în urmă. Transportul urban este asigurat de un ansamblu de căi ferate aeriene, trenurile fiind propulsate de aerul comprimat, şi de vehicule cu gaz de iluminat. Marile bulevarde sunt luminate de felinare electrice. Electricitatea acţionează şi ascensoarele, aparatele telegrafice, sistemele de alarmă împotriva răufăcătorilor. Maşinile de calculat obţin „instantaneu totaluri, resturi, câturi, reguli de proporţii, calcule de amortizare şi de dobânzi compuse pentru perioade infinite şi cu toate procentele posibile.” Parisul a devenit port la Marea Mânecii, putând să primească nave de dimensiuni colosale... Într-un efort către verosimilitate aproape ostentativ, aceste minuni ale secolului douăzeci sunt descrise în amănunt, ca şi invenţiile sau proiectele din care derivă: sistemele Joanne, William, Way, motorul Lenoir, Colmar, Maurel şi Jayet. Hetzel n-ar fi avut de ce să cenzureze această viziune triumfalistă, numai că...

Numai că progresul tehnico-ştiinţific înregistrat timp de un veac este asociat, în roman, unui regres la fel de izbitor

pe tărâmul celorlalte facultăţi ale spiritului uman. Studiile umaniste nu-şi mai au locul în programul Societăţii Generale de Credit instrucţional, care „corespundea perfect tendinţelor industriale ale secolului”. În librării nu mai pot fi găsite operele lui Hugo, Balzac, Musset, Lamartine, înlocuite de volume de versuri având titluri congruente cu epoca: *Armonii electrice, Meditaţii asupra oxigenului, Paralelogramul poetic, Ode decarbonate.* Muzica este lipsită de melodie şi de ritm. Piesele de teatru sunt confecţionate în Marele Antrepozit Dramatic, „recunoscut, prin decret, drept stabiliment de utilitate publică”. Incapabil să se adapteze la o astfel de societate, eroul romanului, Michel, poet evident neînţeles, rămâne fără slujbă şi fără un alt mijloc de subzistenţă, stingându-se în cimitirul Père-Lachaise, printre mormintele părăsite ale marilor săi confraţi de odinioară. Nu este prima contra-utopie, nici măcar în Franţa, dar, după ştiinţa mea, tragismul ei întrece tot ceea ce apăruse până atunci şi avea să apară multă vreme după aceea, poate până la romanul *Noi* al lui Evghenii Zamiatin (1920). Iar Jules Verne a avut naivitatea de a propune „Acest admirabil pamflet despre epoca sa, această imagine a descompunerii viitoare, a domniei comerţului şi a solitudinii scriitorului...”, cum defineşte Olivier Dumas *Parisul în secolul XX* (82), editorului care voia să facă din el un zelator al progresului, al cunoaşterii şi supunerii lumii de către paladinii revoluţiei industriale, autorul preferat al foarte tinerilor cititori ai magazinului pentru educaţie şi recreaţie!...

Ciorna scrisorii lui Hetzel nu e datată, dar din text reiese că putea fi aşternută pe hârtie doar la câtva timp după apariţia romanului *Cinci săptămâni în balon* (31 ianuarie 1863) şi înainte de începutul publicării *Căpitanului Hatteras* (20 martie 1864). Lucrurile se complică atunci când e vorba de a stabili perioada în care a fost redactat *Parisul în secolul XX.* În *Prefaţa* romanului, Gondolo della Riva declara că el „conţine elemente istorice (date, situaţia politică etc.) care nu permit să se situeze compunerea lui înainte de 1863”. (93) în *Postfaţa* cu care am însoţit versiunea românească, exprimam o altă opinie, întemeiată pe varii argumente.

(108) În primul rând, nu e posibil ca Jules Verne să-i fi propus lui Hetzel proiectul romanului în 1863, chiar la începutul anului, pentru ca, „după foarte puţin timp”, să-i supună manuscrisul. Motivul? În acea perioadă, scriitorul lucra din greu la ceea ce avea să devină. *Călătoriile şi aventurile căpitanului Hatteras,* cum reiese din scrisoarea trimisă editorului, la 26 iunie:

„Am făcut un efort demn de un cal de tracţiune normand, dar va trebui să vedem dacă am şi reuşit. Oricum, de azi în două săptămâni îţi voi remite prima parte a *Călătoriei la polul Nord.*

Mă aflu cufundat în subiectul meu, la 80 de grade latitudine şi 40 de centigrade sub zero. Capăt guturai doar scriind. Nu e neplăcut, pe căldura acestei veri.”

A crede că Jules Verne ar fi fost capabil să scrie, concomitent, un alt roman, complet diferit ca intrigă, atmosferă şi finalitate, înseamnă a nu ţine seama de caracteristicile procesului de creaţie – şi de limitele rezistenţei umane.

Pe de altă parte, mi se pare evident că viziunea profund pesimistă, încununată de prăbuşirea lui Michel în sărăcie lucie şi în moarte, îşi are sorgintea în starea de spirit a autorului din perioada conceperii *Parisului în secolul XX.* O stare de spirit marcată, până la întâlnirea cu Hetzel, de dificultăţi, exasperări şi deziluzii. Colaborarea la „Musée des Familles”, piesele şi libretele îi aduseseră doar un palid succes de stimă, cum mărturiseşte o scrisoare din 1860: „Când spun că nu mai fac nimic, dragă tată, e un fel de a vorbi; lucrez mereu, parcă fără voia mea, cu ideile pe care le am. Dar, uneori, sunt descurajat. Consider că, peste un timp, îmi voi atinge ţelul; dar mă îngrijorează, poate prea mult, faptul că văd unde mă aflu la treizeci şi doi de ani, în vreme ce credeam că, la treizeci şi cinci, voi fi dobândit o situaţie stabilă în literatură.” Nu mai puţin stresantă era nevoia cronică de bani, invocată mereu în corespondenţa familială, pe care n-avea cum s-o rezolve activitatea de remizier la Bursă, unde, avea să spună un prieten din tinereţe, Félix Duquesnel, Jules Verne „reuşea mai mult în privinţa vorbelor de duh, decât a afacerilor”. Aceste

circumstanţe nu mai existau în 1863, când *Cinci săptămâni în balon* fusese primit cu binemeritate elogii, aducându-i autorului cei cinci sute de franci prevăzuţi în contractul semnat la 23 octombrie 1862. Michel Verne şi Charles Lemire erau, deci, îndreptăţiţi să considere că *Parisul în secolul XX* fusese redactat înaintea apariţiei primei „Călătorii extraordinare". De altfel, în articolul din 1995, reiterându-şi opinia că romanul datează din 1863, Gondolo della Riva continuă, prudent: „...chiar dacă nu se poate exclude ca Jules Verne să fi prelucrat un manuscris anterior." (op. cit.)[38]

Desigur, imaginaţia scriitorului nu s-a hrănit doar cu fructele amare ale propriei sale experienţe de viaţă. Într-un colţ al cimitirului Père-Lachaise, Michel Dufrénoy dă peste mormântul lui Emile Souvestre. Acest modest autor de romane provinciale publicase, în 1846, *Le monde tel qu'il sera,* prima contra-utopie generală. Eroii acestui roman ignorat de istoria literară adorm şi se trezesc în anul 3000. Convinşi că vor trăi „într-o lume mai bună, supuşi unor legi mai drepte", ei descoperă că „omul devenise sclavul maşinii, iar interesul – înlocuitorul iubirii". Situând acest infern mult mai aproape în timp, Jules Verne reia, într-o elaborare proprie, destule dintre elementele tabloului trasat de Souvestre, de pildă procedeul „întoarcerii pe dos" a subiectelor unor piese, practicat cu antren în Marele Antrepozit Dramatic. Sursa de inspiraţie nu devine, însă, un model tiranic. *Le monde tel qu'il sera* respectă canoanele

[38] Chiar înainte de a încredinţa cartea editurii, am primit ultimul număr, 7, al publicaţiei „Revue Jules Verne", editată de Centre de Documentation Jules Verne din Amiens. Într-un scurt articol, mai curând o însemnare, vernologul italian revine asupra chestiunii, declarând: „...ipoteza potrivit căreia tânărul Verne l-ar fi indus în eroare pe editorul său, făcându-l să creadă că scrisese atunci romanul, când, de fapt, „întinerise" un manuscris vechi de câţiva ani, cu ajutorul unor pasaje care se referă la perioada 1861–1863, mi se pare, astăzi, plauzibilă. În plus, ea are avantajul de a corespunde cu datarea manuscrisului propusă de Michel Verne în scrisoarea lui către ziare, din 30 aprilie 1905." (97) Mai bine mai târziu...

utopiei: somnul ca mijloc de locomoţie spre viitor, ciceronii care prezintă minunile anului 3000... pe când *Parisul în secolul XX* aparţine mai curând SF-ului modern, inaugurat de H. G. Wells: acţiunea demarează peste un secol şi protagonistul nu este un călător în timp, ci un inadaptabil la lumea în care trăieşte, o lume ciudat de asemănătoare, în unele privinţe, cu lumea de azi.

Primele pagini ale acestui capitol încercau să schiţeze rolul lui Hetzel în restructurarea şi finisarea primului roman publicat al lui Jules Verne. Ultimele vor fi consacrate unei mărturii care dovedeşte că editorul a ştiut să vadă eflorescenţa posibilă a unui romancier cvasinecunoscut. În 1897, Adolphe Brisson reproducea, în „Le Temps", confidenţele pe care i le făcuse şi în această privinţă scriitorul, atunci în vârstă de şaizeci şi nouă de ani:

„...el scrise primul său roman, *Cinci săptămâni în balon.* Obţinu o faimă răsunătoare. Jules Verne fu ameţit. El concepea planuri vaste, aspira la triumful lui Balzac şi intenţiona să zguduie până în temelii societatea modernă, prin îndrăzneala şi sinceritatea descrierilor sale. Editorul său, dl. Hetzel tatăl, interveni şi îi spuse, cu înţelepciune:

— Copilul meu, ai încredere în experienţa mea. Nu-ţi risipi forţele. Dacă nu ai creat un gen, cel puţin ai reînnoit, într-un mod atrăgător, un gen care părea epuizat. Ară acest ogor, pe care hazardul, sau geniul dumitale specific, te-a făcut să-l descoperi. Vei câştiga mulţi bani şi multă glorie, cu condiţia să nu te rătăceşti pe drumuri lăturalnice." (68)

Nu pot să nu observ că relatarea pare să se refere la cele întâmplate în 1863. Vă propun, deci, o reconstituire cu mari şanse de veracitate. Încurajat de succesul celor *Cinci săptămâni în balon,* Jules Verne a scos din sertar manuscrisul *Parisului în secolul XX,* roman menit să-i şocheze pe cititori prin „îndrăzneala şi sinceritatea" cu care avertiza împotriva pericolului generalizării şi exacerbării unor tare ale societăţii contemporane. Hetzel, care-i hărăzise un cu totul alt destin literar, i-a cerut, firesc, să nu-şi risipească forţele, să nu se rătăcească „pe drumuri lăturalnice", dacă vrea să câştige „mulţi bani şi multă glorie". E foarte posibil ca refuzul editorului să fi îmbrăcat

forma acestui sfat părintesc şi nu pe aceea a „intervenţiei chirurgicale” din ciorna descoperită de Gondolo della Riva, în care caz scrisoarea n-a mai fost expediată. Oricum, articolul lui Brisson oferă încă un argument celor care-l consideră pe Hetzel „vinovat” de renunţarea lui Jules Verne la aspiraţiile sale din tinereţe. Chiar dacă vorbele editorului au fost de două ori înflorite, în drumul spre tipar, esenţa lor a rămas, probabil, nealterată. Să-l condamnăm, deci, pe sfătuitorul nu tocmai dezinteresat, devreme ce „Călătoriile extraordinare” aveau să-i aducă nu aceeaşi glorie, dar în mod cert mai mulţi bani decât scriitorului?

E adevărat că Jules Verne n-a cunoscut triumful lui Balzac – şi o scrisoare din 1877 ni-l arată conştient de „limitele” modului de expresie care i-a fost impus şi pe care l-a acceptat, printr-o referire chiar la autorul *Comediei umane* (ceea *ce* întăreşte credibilitatea relatării lui Brisson). Asigurându-l pe Hetzel că nu e obsedat de gândul de a deveni academician, el continuă astfel: „Nu ţi-am vorbit despre Academie decât în legătură cu genurile literare şi am spus doar atât: pe scara literară, romanul de aventuri este plasat mai jos decât romanul de moravuri. Potrivit opiniei tuturor criticilor, Balzac îi este superior lui Dumas tatăl, fie şi numai «datorită genului». (...) Cred că, în general şi lăsând de-o parte problema formei, studiul sufletului omenesc este mai literar decât povestirile de aventuri. Aceste povestiri pot reuşi mai bine, nu zic nu. Dar e mai important să fi scris *Eugènie Grandet* decât *Monte-Cristo.* Chiar dacă destinul academic al celor doi scriitori amintiţi a fost identic, ei nefiind primiţi printre cei patruzeci de „nemuritori”, Jules Verne avea, fără îndoială, dreptate. Ceea ce nu înseamnă că n-ar exista cazuri fericite în care povestirile de aventuri, incluzând în această categorie călătoriile extraordinare, înregistrează succese notabile şi în ceea ce priveşte studiul sufletului omenesc. Ne vom întâlni cu astfel de cazuri şi în paginile cărţii noastre.

„PLONGER AU FOND DU GOUFFRE...”[39]

Galeria personajelor verniene stăpânite de o idee fixă, care le poartă uneori spre demenţă şi spre moarte, începe cu Meşterul Zacharius şi cu necunoscutul din *O călătorie cu balonul.* De o altă anvergură, datorată nu doar dimensiunilor textului, este John Hatteras, protagonistul romanului în două volume amintit de mai multe ori în capitolele anterioare. La 20 martie 1864, începutul publicării în „Magasin d’éducation et de récréation” a acestei opere remarcabile era însoţit de o prezentare semnată J. H. (evident, Jules Hetzel): „Sub acest dublu titlu, *Englezii la Polul Nord* şi *Deşertul de gheaţă,* dl. Jules Verne, autorul celor *Cinci săptămâni în balon,* ne oferă astăzi relatarea unei foarte ciudate şi foarte interesante călătorii, în care descoperirile efectuate în mările arctice sunt rezumate cu precizia ştiinţifică, siguranţa cunoaşterii geografice şi emoţionantul talent de povestitor care au făcut din prima sa carte o operă unică, până acum, în genul său.

Toate faptele certe petrecute în aceste mări atât de bogate în drame de cel mai dureros interes vor fi reunite sub ochii cititorilor noştri. Urmându-l pe „căpitanul Hatteras” în aceste regiuni atât de puţin cunoscute, ei vor asista la toate fenomenele cosmice (?) ale mărilor boreale şi vor ajunge, în sfârşit, chiar la pol...”

Când scria aceste rânduri, Hetzel se afla în posesia primului volum şi nu ştia ce are de gând autorul cu eroul său. La 25 aprilie 1865 – publicarea în foileton a durat până la 5 decembrie – Jules Verne încerca să-i obţină asentimentul pentru încheierea pe care o imaginase: „Conform scrisorii dumitale, cred că aprobi, în fond, nebunia şi sfârşitul lui Hatteras. Sunt foarte mulţumit, este ceea ce mă preocupa mai mult; nu vedeam un alt mod de a termina. Şi asta mi se părea că trebuie să fie morala chestiunii. De altfel, cum să-l readuc pe Hatteras în Anglia? Evident, omul acesta trebuie să moară la pol. Vulcanul este

[39] Charles Baudelaire, *Voyage,* 1859.

singurul mormânt demn de el.” Editorul îi impune, însă, aşa cum avea să facă de atâtea ori, un alt final, ce-i drept nu mai puţin izbutit din punct de vedere literar. Hatteras plantează drapelul britanic în înaltul vulcanului care marchează poziţia exactă a polului, dar şocul emoţional îl face să-şi piardă minţile. Internat, la întoarcerea în ţară, într-un ospiciu, el merge mereu, zi de zi, spre nord...

Participant la expediţia condusă de Hatteras, doctorul Clawbonny joacă rolul omului de ştiinţă care explică echipajului fenomenele naturale neobişnuite şi găseşte soluţii ingenioase în momentele dificile. El încearcă să demonteze legenda potrivit căreia „la poli ar exista o imensă deschizătură, de unde se revarsă lumina aurorelor boreale şi prin care s-ar putea pătrunde în interiorul globului (...) cum vedeţi, prieteni, imaginaţia şi-a dat frâu liber în privinţa polului şi, mai curând sau mai târziu, trebuie să revenim la adevărul adevărat.” Dar, constatând că auditorii lui sunt mai interesaţi de legendă decât de contestarea ei ştiinţifică, doctorul conchide: „...dacă există o deschizătură anume pentru a merge în centrul Pământului, vom merge împreună!” Realizarea acestei himere va reveni, însă, eroilor unei alte călătorii extraordinare, având drept ţintă inaccesibila zonă interioară a globului pământesc.

Un pasaj din articolul publicat de Adolphe Brisson în „Le Temps” se referă la relaţia epistolară dintre ilustra sa gazdă de la Amiens şi George Sand, datând din 1865:

„Dl. Jules Verne e prea meticulos pentru a căuta în zadar un text autograf. Miile de scrisori primite din cele patru colţuri ale lumii sunt clasate cu o grijă riguroasă. El merge drept spre locul rezervat castelanei din Nohant[40], a cărei misivă, cum veţi vedea, este redactată în termeni foarte măgulitori:

„Vă mulţumesc, domnule, pentru cuvintele amabile scrise pe două lucrări surprinzătoare, care au reuşit să mă distragă de la o mare durere şi să mă facă să-i suport povara[41]. Singura mea mâhnire, în ceea ce le priveşte, este

[40] Comună din departamentul Indre, unde locuia scriitoarea.

[41] George Sand se afla, atunci, la Palaiseau, împreună cu amantul său, gravorul Alexandre Manceau, bolnav de anemie pernicioasă.

că le-am terminat şi că nu mai am de citit încă o duzină. (...) Când *Englezii la Polul Nord* vor apărea în volum, vă rog să mi-l trimiteţi. Aveţi un talent admirabil şi elanul necesar pentru a-l pune în valoare. Vă mulţumesc de o mie de ori pentru momentele plăcute pe care mi le-aţi oferit în toiul amărăciunilor mele." (Cf. 68)

Corespondenţa scriitoarei cu Hetzel confirmă relatarea lui Brisson. La 18 iulie 1865, ea îi cerea să-i trimită câteva cărţi, iar la 23–24 iulie îi confirma primirea, adăugând: „Mulţumeşte d-lui Verne şi d-lui Bertrand, dacă-i vezi. Le voi scrie după ce-i voi citi." Georges Lubin precizează că, în carnetul în care îşi nota scrisorile trimise, numele lui Jules Verne apare la 25 iulie (116).

Specialiştii n-au căzut de acord decât în legătură cu una dintre cele două „lucrări surprinzătoare", *Călătorie spre centrul Pământului.* Despre cealaltă, Charles-Noël Martin crede că ar fi *Cinci săptămâni în balon* (120), iar Lubin – *De la Pământ la Lună* (Op. cit.). Al doilea titlu iese, oricum, din discuţie, primul volet al dipticului selenar văzând lumina tiparului abia la 25 octombrie 1865. Ciudat este că vernologii au ignorat indicaţia precisă „Când *Englezii la Polul Nord* vor apărea în volum...", ceea ce înseamnă, în opinia mea, că semnatara scrisorii citise foiletoanele din „Magasin d'éducation et de récréation". Iar a doua lucrare nu poate fi decât *Cinci săptămâni în balon,* pentru că George Sand n-ar fi adus elogii unui roman despre care nota, în jurnalul său: „Citesc acum *Voyage au centre de la Terre* de Verne. Deocamdată, seamănă cam prea mult cu cartea mea *Voyage dans le cristal."*

Doi dintre cei mai avizaţi istorici ai literaturii imaginarului au emis, în această privinţă, aprecieri convergente, întemeiate pe o eroare cronologică. „Fără îndoială, *Călătorie spre centrul Pământului* de Jules Verne a inspirat-o pe George Sand pentru *Laura...",* scrie Pierre Versins (149, p. 791). Iar Jacques van Herp precizează: „În 1868, la trei ani după cartea lui Verne, George Sand a publicat *Laura* (...) Calchierea lui Verne este certă..." (164, p. 108). E limpede că în 1972 şi 1973, când apăreau aceste aprecieri tranşante, Versins şi van Herp nu ştiau că *Laura* apăruse,

iniţial, în „Revue des Deux Mondes”, la 1 şi 15 ianuarie 1864, cu mai bine de nouă luni înaintea *Călătoriei spre centrul Pământului.* „Inspiraţia”, „calchierea”, s-ar fi putut exercita, aşadar, numai în direcţia opusă, deteminându-l pe Michel Lamy să supraliciteze: „...Jules Verne s-a inspirat (pentru a nu spune: a plagiat) dintr-un roman de George Sand, *Laura ou le Voyage dans le cristal.* (23, p. 192) Plagiat? Ca să ne putem pronunţa, e necesară o prezentare succintă a foarte puţin cunoscutului roman citat.

Alexis Hartz, negustor de minerale, insecte şi plante, îi citeşte autoarei un text pe care-l scrisese în tinereţe, pentru a-şi consemna experienţele onirice datorate influenţei magice a cristalelor. Nepot de frate al profesorului Tungstenius, directorul cabinetului de istorie naturală din „doctul şi celebrul oraş Fischausen din Fischemberg”, el se îndrăgosteşte de Laura, fiica surorii tatălui său. Privind o geodă, aude vocea Laurei, care-l cheamă spre „feericele ţinuturi ale cristalului” şi se pomeneşte, împreună cu ea, „în centrul geodei de ametist care împodobea vitrina galeriei mineralogice; dar ceea ce considerasem până atunci a fi, luându-mă orbeşte după alţii, un bloc de silex scobit, de mărimea unui pepene tăiat în două şi căptuşit în interior cu cristale prismatice, era, de fapt, un lanţ circular de munţi înalţi, înconjurând un imens bazin presărat cu coline abrupte, încununate cu piscuri de cuarţ violet, cel mai mic dintre ele depăşind, ca volum şi ca înălţime, domul Sfântul Petru de la Roma.”

Prima „călătorie în cristal” este întreruptă de un accident: Alexis se loveşte cu fruntea de vitrină şi îşi pierde cunoştinţa. În delirul provocat de febră, se întâlneşte cu un necunoscut care pretinde că este tatăl Laurei şi se numeşte Nasias. Acesta îl întreabă pe tânăr: „Te-ai gândit vreodată că micul nostru glob este o mare geodă, a cărei gangă este scoarţa terestră şi al cărei interior este căptuşit cu cristalizări admirabile, gigantice în raport cu micile asperităţi ale suprafaţei pe care le numim munţi? (...) Această lume, pe care o numim subterană, este adevărata lume a splendorii; ori, există cu siguranţă o vastă parte a suprafeţei încă necunoscută omului, unde o ruptură sau

deschizătură profundă i-ar îngădui să coboare până în zona gemelor şi să contemple, sub cerul liber, minunăţiile pe care le-ai văzut în vis (...) Sunt convins că această ruptură, sau mai curând această crevasă vulcanică despre care îţi vorbesc, există la poli...”.

După o îndelungată călătorie spre nord, Alexis şi Nasias ajung pe o insulă cu o vegetaţie luxuriantă şi animale care par a fi „intermediare între tipuri dispărute şi cele ale faunei actuale”. Împins de natura sa demoniacă, Nasias se prăbuşeşte în abis. Laura îşi face din nou apariţia şi-l călăuzeşte pe Alexis în interiorul Pământului, „într-o grădină fantastică, în care cristalizarea, metamorfoza şi vitrificarea mineralelor, desfăşurându-şi pe rând splendidele capricii, sau, mai bine zis, urmându-şi fără oprelişti legile formării, atinseseră împlinirile cele mai minunate şi mai stranii. Aici, acţiunea vulcanilor produsese arborescenţe sticloase care păreau acoperite de flori şi de fructe din pietre preţioase, formele lor amintindu-le vag pe cele ale vegetalelor noastre terestre. Dincolo, gemele, cristalizate în mase enorme, simulau aspectul unor stânci veritabile, ale căror platouri şi vârfuri erau împodobite cu palate, temple, chioşcuri, altare, monumente de tot felul şi de toate dimensiunile. Uneori, un diamant de mai mulţi metri pătraţi, şlefuit prin frecarea altor substanţe dispărute sau transformate, strălucea prins în sol, ca un ochi de apă împurpurat de soare.” Un alt diamant, păstrat de Nasias într-o cutie de bronz. Îl făcuse pe Alexis să-l urmeze pe falsul părinte al Laurei şi le îngăduise celor doi să străbată câmpia de gheaţă, „căci, luminând oribila noapte pe o distanţă considerabilă, el răspândea şi o căldură la fel de blândă ca aceea a unei primăveri în Italia”.

Recunoaştem în aceste pasaje fascinaţia pietrelor preţioase, care făceau furori în timpul celui de-al Doilea Imperiu. Prezentate la Expoziţia Universală de la Paris din 1855, nestematele Coroanei fuseseră admirate de sute de mii de vizitatori. Iar în 1859, o carte consacrată acestei teme cuprindea veritabile efuziuni lirice: „Pietrele preţioase! Eşti cuprins de vertij doar numindu-le, nu pentru valoarea lor materială, ci pentru poezia pe care o inspiră! Sunt florile

mineralogiei, care se deschid, printr-un efort infinit, în măruntaiele globului. Sunt stelele zonelor tenebroase, asemuite, pe drept cuvânt, cu stelele cerului: în nopţile senine şi transparente, nu scânteiază nenumărate diamante pe bolta azurie?" (178, pp. 1–2)

În final, Alexis se însănătoşeşte şi se însoară cu Laura, aşa cum Axel, din *Călătorie spre centrul Pământului,* se uneşte cu Graüben. Nu este singurul punct de contact între cele două romane, dar trebuie să ţinem seama de existenţa unor surse comune. Cât despre acuzaţia de plagiat sugerată de Michel Lamy, temeiurile ei sunt îndoielnice, uneori de-a dreptul fanteziste: George Sand nu utilizează „procedeul manuscrisului găsit", asemeni lui Jules Verne; a scrie că „Alexis va deveni vânzător de minerale, aşa cum unchiul lui Axel este mineralogist, la Jules Verne" înseamnă a confunda negoţul cu cercetarea ştiinţifică; între diamantul lui Nasias şi Steaua Sudului din romanul cu acest titlu (un text al lui Paschal Grousset, remaniat de Jules Verne) nu există niciun „raport"; în sfârşit, Linddenbrock[42] nu „admiră urâţenia animalelor antediluviene», cum face, într-adevăr, Tungstenius. Celelalte analogii sunt forţate sau nesemnificative.

Nu ştim dacă George Sand şi Jules Verne au citit utopia danezului Ludvig Holberg, publicată în latină în 1741, tradusă imediat în franceză şi reluată în colecţia lui Garnier, cu titlul *Voyage de Nicolas Klimius dans le monde soutterain, contenant une nouvelle théorie de la Terre et l'histoire d'une cinquième monarchie inconnue jusqu'a present* (1788); sau pe aceea a veneţianului care-şi spunea Jacques Casanova de Seingalt, *Icosameron ou Histoire d'Edouard et d'Elisabeth qui passerent quatre vingt un ans chèz les Mégamicres habitans aborigènes du Protocosme dans l'intérieur de notre globe,* apărută, la Praga, în acelaşi an 1788. Mult mai puţin cunoscută, chiar de specialiştii literaturii conjecturale (Versins nu o pomeneşte în monumentala sa *Enciclopedie*), este lucrarea demonologului Jacques-Auguste-Simon Collin de Plancy, *Voyage au centre de la Terre ou Aventures diverses de*

[42] Numele savantului din romanul vernian este Lidenbrock.

Clairancy et de ses compagnons, dans le Spitzberg, au pôle Nord et dans des pays inconnus (1821). Însăşi identitatea titlurilor mă face să cred că Jules Verne, care a evitat totdeauna să folosească titlul unei opere anterioare[43], n-a cunoscut această lucrare, chiar dacă ambii autori se referă la ceea ce ar fi putut declanşa interesul lor faţă de lumea subpământeană, afirmaţie valabilă şi pentru George Sand.

La 10 aprilie 1818, John Cleves Symmes, fost căpitan de infanterie, erou al celui de-al doilea război de independenţă, purtat de Statele Unite împotriva armatelor anglo-canadiene, trimitea membrilor Congresului, preşedinţilor societăţilor ştiinţifice, rectorilor universităţilor americane şi unor savanţi europeni, o scrisoare cu acest conţinut:

„CĂTRE ÎNTREAGA LUME!

Declar că Pământul e gol şi locuibil în interiorul său; că el conţine un număr de sfere concentrice solide, una în interiorul alteia şi că este deschis la poli, la 12 sau 16 grade; pun chezăşie viaţa mea în susţinerea acestui adevăr şi sunt gata să explorez golul, dacă lumea mă va încuraja şi sprijini în această întreprindere.

N. B. Am pregătit pentru tipar un Tratat despre bazele acestei chestiuni, în care aduc dovezi privind cele de mai sus, relatez diferite fenomene şi dezvălui *Secretul de Aur al doctorului Darwin*[44]*.*

Condiţia mea constă în a mi se recunoaşte drepturile asupra acestei lumi şi a altora pe care le voi descoperi.

Îmi dedic opera soţiei mele şi celor zece copii ai săi. Îi desemnez ca protectori ai mei pe doctorul S. L. Mitchell, sir H. Davy şi baronul Alex. de Humboldt.

Am nevoie de o sută de bravi însoţitori, bine echipaţi, pentru a porni din Siberia, toamna, cu sănii trase de reni, pe marea îngheţată; garantez că vom găsi un ţinut cald şi roditor, cu o vegetaţie bogată şi cu animale, dacă nu cu oameni, când vom atinge un grad la nord de latitudinea 82; ne vom întoarce în primăvara următoare.”

---

[43] Vezi capitolul *Secretul n-a rămas pierdut pentru omenire.*

[44] Este vorba despre medicul şi poetul englez Erasmus Darwin (1731–1802)

Symmes nu s-a mulţumit să-şi desemneze protectorii, ci le-a şi cerut să participe la explorarea sa, cum menţionează, uşor iritat, Alexander von Humboldt: „Sir Humphrey Davy şi eu însumi am fost insistent şi public invitaţi de căpitanul Symmes să întreprindem această expediţie subterană. Atât de mare este energia înclinaţiei maladive care face anumite spirite să populeze cu minuni spaţiile necunoscute, fără să ţină seama nici de faptele acumulate de ştiinţă, nici de legile universal recunoscute ale naturii.” (167, p. 193)

Nu ştim dacă savantul german i-a răspuns lui Symmes. Oricum, acesta a pornit într-un turneu european, pentru a-şi face cunoscută teoria. Dacă englezii şi francezii l-au luat peste picior, guvernul rus i-a oferit o slujbă şi conducerea unei expediţii în Siberia de nord-est. Dar căpitanul a murit în 1829, nu înainte de a publica, în colaborare cu James Mebride, tratatul la care se referea în scrisoare, *Symmes Theory of Concentric Spheres* (1826). Se pare că tot el, sub pseudonimul Captain Adam Seaborn, este autorul romanului *Symzonia* (1820), întemeiat explicit pe teoria Pământului gol pe dinăuntru. Căpitanul-narator povesteşte cum a închiriat o navă pentru a explora mările sudului. Ajungând la deschizătura polară, nava pătrunde în interiorul globului şi descoperă un continent numit Symzonia, evident în onoarea lui Symmes. Acolo totul este alb: pielea locuitorilor, veşmintele şi locuinţele lor. (Ideea l-a inspirat, poate, pe Edgar Allan Poe, în finalul *Relatării lui Arthur Gordon Pym.)* Continentul este luminat de Soare şi de Lună, ale căror raze sunt refractate prin deschizătură. Locuitorii subpământeni dispun de toate invenţiile lumii exterioare, dar şi de dirijabile, nave cu reacţie, propulsate de aerul comprimat şi... aruncătoare de flăcări, pe care le-au folosit pentru a-i alunga pe toţi egoiştii. Ei nu cunosc grija zilei de mâine, trăind în pace şi armonie printre geme, perle şi corali.

Ecourile acestor plăsmuiri pseudoştiinţifice sunt uşor de reperat în operele care ne interesează. În introducerea romanului său, Collin de Plancy menţionează că un american plecase, cu câţiva ani în urmă, „spre Polul Nord, pentru a găsi o mare deschizătură, prin care spera să

pătrundă în centrul globului nostru şi să descopere ţinuturi locuibile”. Prin deschizătura de la Polul Nord coboară Alexis şi Laura în „adevărata lume a splendorii”. Iar Axel, eroul lui Jules Verne, declară, în capitolul 30: „Mi-am amintit, atunci, de acea teorie a unui căpitan englez (sic) care asemuia Pământul cu o vastă sferă goală, în al cărei interior aerul se menţinea luminos datorită presiunii sale, în vreme ce doi aştri, Pluto şi Proserpina, trasau misterioasele lor orbite. Să fi avut dreptate?”. Aici, scriitorul reformulează un pasaj dintr-o altă lucrare a cărei influenţă asupra *Călătoriei spre centrul Pământului* nu poate fi contestată, *Isaac Laquédem* de Alexandre Dumas père, apărută în 1855: „În centrul Pământului, acolo unde aerul comprimat, sub presiunea straturilor superioare, a dobândit o densitate mai mare decât aceea a mercurului, există o cavernă de formă sferică, fără ieşire, luminată de doi aştri cu o lumină pală, unul numindu-se Pluto şi celălalt Proserpina.” Fiind vorba despre o carte aproape uitată şi foarte greu accesibilă, socotesc necesar să vă ofer elementele indispensabile unei comparaţii.

Isaac Laquédem este numele Jidovului rătăcitor, condamnat de pronie să meargă fără odihnă, până la sfârşitul lumii, pentru că i-a spus „Mergi!” lui Isus, încovoiat sub povara crucii. În a treia parte a romanului, el ajunge la Corint „unde îl întâlneşte pe Apolonius din Tyana, mag şi discipol al lui Pitagora. Amândoi coboară în centrul Pământului, Isaac vrând să ceară parcelor firul vieţii Cleopatrei, ceea ce va face din frumoasa regină a Egiptului un instrument al luptei sale împotriva destinului. Similitudinile cu călătoria personajelor verniene – Axel, Lidenbrock, Hans – trebuie căutate nu la nivelul tramei, ci în evocarea istoriei globului, care îl va face pe Laquédem „să acumuleze un întreg arsenal ştiinţific”, ca şi Axel.

Începutul pogorârii în abis este înfăţişat cvasiidentic:

Dumas	Verne
„Această intrare a căii misterioase amintea, mai întâi, acel *facilis descensus*	„Picioarele ne purtau, fără efort, pe pante înclinate. Era acel *facilis descensus Averni*

Averni al lui Virgiliu: prima pantă era dulce...”

al lui Virgiliu.”

pentru ca, mai târziu, să întâlnim evidente consonanţe:

„În timpul acestei perioade, totul este titanic şi regnul vegetal este în armonie cu regnul animal: monştri enormi se mişcă în ierburi de cincisprezece coţi; ei caută umbra şi răcoarea în păduri gigantice; stejarii au două sute de coţi, ferigile – patruzeci.” „Priveşte, iată fiinţele noi care îşi fac apariţia în acest univers inferior (...) Printre ele, iată un fel de tapir intermediar între rinocer şi cal, un altul – între cămilă şi mistreţ; iată carnasieri care nu sunt nici tigri, nici lei, nici pantere, nici lupi şi care, totuşi, au ceva din aceste animale.”

„Erau umilii arbuşti de pe Pământ, cu dimensiuni fenomenale, brădişori înalţi de o sută de picioare, sigillarii uriaşe, ferigi arborescente, mari cât brazii de la latitudinile înalte, lepidodendroni cu tulpini cilindrice bifurcate.”

„Pe ţărmurile întunecate trec marile mamifere ale zilelor de odinioară (...) pachidermul lofiodon, acest tapir gigantic, se ascunde îndărătul rocilor, gata să dispute prada anoploteriului, ciudat animal care ţine de rinocer, de cal, de hipopotam şi de cămilă.”

Mă opresc aici, precizând că „lecţiile” de geologie şi paleontologie ale lui Apollonius sunt concentrate în câteva pagini, părând, uneori, transpuneri neprelucrate ale unor pasaje din cursuri şi manuale. În vreme ce însemnările de acest fel ale lui Axel (să nu uităm că romanul lui Jules Verne e scris la persoana întâi), risipite de-a lungul multor capitole, se integrează firesc în fluxul naraţiunii.

Cum să ne explicăm, totuşi, apropierile dintre cele două texte? Preocuparea faţă de lumea antediluviană era la ordinea zilei, graţie lucrărilor lui Boucher de Perthes. Preocupare uneori primejdioasă, pentru cei care îndrăzneau să o mărturisească public. Ange Guepin fusese exclus din corpul profesoral al Universităţii din Paris, pentru că

afirmase, în *Philosophie du Socialisme* (1850), existenţa omului fosil. Neavând de ce să se teamă de fulgerele academice, literaţii exploatau cu un entuziasm nu totdeauna benefic pentru operă noua sursă de inspiraţie: Luis Bouilhet publicase, în 1854, laboriosul poem *Les Fossiles,* care înfăţişa vegetaţia stranie şi animalele monstruoase din epocile străvechi. Victor Hugo a fost şi el contaminat de „moda" antediluviană. În „Prefaţa filosofică" la *Mizerabilii* (1862), el descria „desişuri de monocotiledonaţi înalţi de cinci sute de picioare, ferigi sub care fleşa catedralei din Strasbourg şi piramidele Egiptului ar dispărea, aşa cum borna unui câmp dispare sub ferigile de astăzi", şi „tapiri cu un rât imens, pangolini cu unghii, dinţi şi coarne, girafe colosale, maimuţe gigantice (...) broaşte ţestoase a căror carapace ar putea sluji de acoperiş unei case".

Jacques van Herp propune şi un incitant răspuns complementar. Excluzând posibilitatea ca Jules Verne să-l fi „plagiat" pe marele său prieten şi protector (vezi capitolul *„Mobilis în mobile"),* care trăia în 1864, el se întreabă: „...în ce măsură l-a pus Dumas la contribuţie pe Jules Verne, pentru această călătorie subterană? Fără îndoială, pana este a lui Dumas (...) Dar materia primă? Documentul, notaţiile precise, rezumatul ştiinţific? Probabil că a vorbit despre asta cu Verne, ca şi cu alţi intimi. (...) Îmi place să cred că Jules Verne nu s-a mărginit să citească *Laquédem* şi să se inspire din el, ci şi-a adus contribuţia." (102) Ceea ce vrea să însemne că Verne a reutilizat informaţiile pe care i le oferise lui Dumas – procedeu, în definitiv, legitim.

Ediţia a doua, din 1867, cea cunoscută pretutindeni, conţine adausuri care au sporit substanţial impactul romanului: sfârşitul capitolului XXXVII, capitolul XXXVIII şi aproape întreg capitolul XXXIX. Autorul îşi lasă imaginaţia să zburde, într-un crescendo savant orchestrat, pregătit prin întrebări de felul „...dacă animale antediluviene au trăit în aceste ţinuturi subterane, cine poate spune că unul dintre aceşti monştri nu rătăceşte încă prin aceste păduri întunecoase, sau îndărătul acestor stânci povârnite?", sau „Vreun om al abisului rătăcea încă pe aceste plaje pustii?".

Şi curând, călătorii asistă la încleştarea mortală dintre monştrii marini, descoperă câmpia acoperită cu osemintele animalelor antediluviene şi apoi omul fosil mumificat, totul culminând cu viziunea păstorului uriaş din era terţiară şi a turmei lui de mastodonţi. Aici, Jules Verne parcă se teme că a mers prea departe, sau se conformează unei solicitări a lui Hetzel şi îl pune pe Axel să retracteze: „Nu, e imposibil! Simţurile noastre au fost înşelate, ochii noştri n-au văzut ceea ce vedeau! Nicio creatură omenească nu există în această lume subterestră! Nicio generaţie de oameni nu locuieşte în aceste caverne inferioare ale globului, fără să le pese de locuitorii de la suprafaţă, fără să comunice cu ei! E fără sens, cu totul fără sens!”.

Simone Vierne consideră că, în momentul viziunii, eroul „atinge punctul extrem al iniţierii şi al instruirii sale (...) Dacă el nu are un contact direct cu «întemeietorul rasei», este, pe de o parte, pentru că Jules Verne nu putea să-şi permită să prezinte drept veridică o ipoteză atât de fantastică. Este şi pentru că ceea ce contează aici nu e dovada materială (...) Convingerea intimă este mai presus de dovada ştiinţifică.” (39, p. 70) Această lectură în cheie iniţiatică datează din 1973. Cu şaisprezece ani mai devreme, Mircea Eliade nota, în jurnalul său:

„Ascona, iulie 1957

Citesc *Voyage au Centre de la Terre* a lui Jules Verne, fascinat de îndrăzneala simbolismului, de precizia şi opulenţa imaginilor. S-ar putea scrie un studiu întreg asupra mesajului secret al acestei cărţi. Aventura e de ordin iniţiatic: ca în orice iniţiere, se regăsesc rătăcirile în labirint, coborârea în lumea subterană, trecerea Apelor, proba focului, întâlnirile cu monştrii, proba solicitudinii absolute şi a întunericului, în sfârşit, ascensiunea vertiginoasă, echivalând cu apoteoza iniţiatului. Dar cât sunt de exacte imaginile acestor lumi subterane, ale acestor tărâmuri de dincolo, – cât de precisă şi de coerentă e mitologia abia camuflată sub jargonul ştiinţific al lui Jules Verne? Mă întreb cum de au neglijat până acum psihologii şi criticii literari acest document excepţional, inepuizabil tezaur de imagini şi arhetipuri?

Cineva va scrie într-o zi istoria imaginaţiei moderne. Capitolul închinat lumilor subpământene va trebui să ţină seama de *Voyage au Centre de la Terre,* de *She* a lui Rider Haggard, de *Om* şi *There Was a Door* ale lui Talbot Mundy. Probabil că niciunul din aceşti trei autori nu ştia mare lucru despre mitologiile şi riturile iniţiatice. Şi totuşi, imaginile şi scenariile lumilor subpământene care abundă în cărţile lor nu-şi revelează semnificaţiile secrete decât dacă le reintegrăm misterului din care au fost desprinse, acel mister prezent în toate iniţierile." (158, pp. 270–271)

Mă întreb şi eu cum de au neglijat până acum cercetătorii operei verniene această primă situare într-o perspectivă iniţiaţi că a romanului, care le-ar fi fost accesibilă din acelaşi an 1973, când a apărut, în Franţa, *Fragments d'un journal.* Mai ales că autorul revine:

„16 iulie 1959

(...) într-unul din carnetele de acum doi ani, regăsesc aceste rânduri din *Voyage au Centre de la Terre:*

— Nous allons descendre, encore descendre, et toujours descendre! Sais-tu bien que, pour arriver au centre du globe, il n'y a plus que quinze cents lieues à franchir!

— Bah! m'écriai-je, ce n'est vraiment pas la peine d'en parler! En route! En route![45]

Săptămâna trecută îi vorbeam lui Guy Dumur despre acest extraordinar *Voyage au Centre de la Terre.* Îi spuneam: ce pasionantă teză de doctorat s-ar putea scrie asupra universului imaginar al lui Jules Verne. Dumur mă îndemna să scriu eu acest studiu, încerca să mă convingă că numai un istoric al religiilor specializat în simbolism ar putea pătrunde şi descrie lumile onirice ale lui Jules Verne. Evident, avea dreptate. Dar când aş mai găsi timpul pentru această carte? Am sacrificat deja destule cărţi, înţelegând că nu mai am timp să le pregătesc pe îndelete şi să le desăvârşesc." (id., p. 315)

[45] — Vom coborî, vom coborî încă, vom coborî mereu! Ştii bine că, pentru a ajunge în centrul globului, nu mai avem de străbătut decât o mie cinci sute de leghe!
— Hei! am strigat eu. Nici nu merită să vorbim despre asta! La drum! La drum!".

Aşadar, Eliade n-a dat curs îndemnului, lipsindu-ne de o inimitabilă analiză a operei verniene. Să nu trecem însă uşor peste faptul că prima definire a *Călătoriei spre centrul Pământului* drept o aventură iniţiaţi că, idee atât de intens exploatată astăzi, aparţine marelui cărturar român. Şi nici să nu omitem precizarea, atât de importantă din unghiul abordării literare a romanului, că, probabil, Jules Verne nu ştia mare lucru despre mitologiile şi riturile iniţiatice". După două decenii, referindu-se la interpretarea Simonei Vierne, Daniel Compère punea punctul pe i: „Bineînţeles, această lectură nu transformă *Călătorie spre centrul Pământului* într-o lucrare iniţiatică, având de transmis cititorului un secret. Ea (lectura) se mulţumeşte să reliefeze o analogie structurală şi simbolică între riturile iniţiatice şi roman. Am emis ipoteza că structura iniţiatică ar putea fi un tip de «frază» a sintaxei narative, un ritm specific spiritului uman, când vrea să relateze o istorie." (8, p. 70) Un punct de vedere care temperează aprecierile excesive, fără să răpească nimic din farmecul intrinsec al operei verniene.

Dacă Michel Lamy l-a învinuit pe Jules Verne de plagiat abia în 1984, un contemporan al scriitorului a făcut-o, în termeni voalaţi, la scurt timp după apariţia *Călătoriei...* într-o scrisoare apăruta în „Le Figaro". Romancier prolific, astăzi uitat, René de Pont-Jest publicase la 30 septembrie 1863, în „Revue Contemporaine", nuvela *La tete de Mimer.* Eroul acestei „poveşti filosofice" găseşte un vechi manuscris runic în care se vorbeşte despre capul unui savant, deţinător al secretelor ştiinţei universale, îngropat pe culmea unui munte norvegian. Amplasamentul sepulturii este descoperit într-un fel oarecum asemănător celui în care este identificat craterul vulcanului pe unde coboară spre neatinsul centru al Terrei eroii vernieni.

Autorul nuvelei a lăsat să-i mocnească nemulţumirea până în a doua jumătate a lui 1876, la doisprezece ani după apariţia *Călătoriei...* când i-a trimis lui Jules Verne o somaţie la care acesta a reacţionat vehement, într-o scrisoare nedatată:

„Dragă Hetzel,

Ca şi dumneata, am primit nu o citaţie, ci o simplă

somaţie, prin care mi se cere să plătesc, în trei zile, 10.000 de franci (de ce nu 10 milioane)! Vad că eşti considerat complice la această crimă. Ce simpatic domn acest Delmas, zis de Pont-Jest[46].”

Întrucât somaţia a rămas fără răspuns, cel care se considera nedreptăţit s-a adresat justiţiei, ceea ce l-a făcut pe Jules Verne să revină: „...am recitit *La Tête de Mimer.* Închipuie-ţi că eroul d-lui de Pont-Jest nici măcar nu pătrunde în interiorul Pământului. El se mulţumeşte să descopere un cap într-un sicriu, pe vârful unui munte, apoi moare şi asta e tot. Nu există nici măcar urma unei legături între subiectul lui şi al meu. Singurul punct de asemănare, cam ciudat, este că locul unde se află sicriul este indicat de umbra proiectată de o baghetă la lumina Lunii, în vreme ce, la mine, umbra proiectată de un pisc la lumina Soarelui indică locul unde se află deschizătura pe unde se coboară în interiorul Pământului.

Asta-i! Nuvela d-lui de Pont-Jest se sfârşeşte cam acolo unde începe cartea noastră!”

Este ceea ce a constatat şi instanţa, care a respins acuzaţia lui Pont-Jest, condamnându-l la plata cheltuielilor de judecată. A fost primul proces câştigat de Jules Verne.

[46] René de Pont-Jest era pseudonimul lui Léon-René Delmas.

La 20 septembrie 1783, Antoine Rivarol, ziarist şi literat de mare notorietate în epocă, se referea, într-o scrisoare, la starea de spirit a parizienilor, după lansarea „globului” umplut cu hidrogen al lui Charles şi Robert: „Trebuie, mai ales, să răcorim capetele care s-au grăbit să tragă concluzii prea favorabile şi să nutrească speranţe exagerate în legătură cu globurile. Mulţimea, la fel de greu de convins pe cât de greu e de oprit, după ce i s-a câştigat încrederea, visează de pe acum la o călătorie în Lună...”.

Autorii populari au ţinut seama nu de îndemnul la moderaţie, ci de gustul publicului. Louis-Abel Beffroy de Reigny, zis Le Cousin Jacques, a publicat, între 1785 şi 1791, mai multe periodice intitulate „Les Lunes du Cousin Jacques”, sau „Les Nouvelles Lunes du Cousin Jacques”, ca şi piesa *Nicodème dans la Lune ou la revolution pacifique.* În aceasta din urmă, un bătrân savant porneşte spre Lună, împreună cu ţăranul Nicodème; savantul adoarme şi cade din nacelă, dar balonul continuă să urce şi Nicodeme ajunge în ţara lunaticilor, aflată în plină „revoluţie paşnică”.

Febra selenară a cuprins din nou lumea la mijlocul celui de-al patrulea deceniu al secolului 19. La 24 martie 1836, Charles Nodier scria, în „Le Temps”: „Când vedeţi doi oameni gravi intrând în vorbă pe stradă, cu un fel de nerăbdare, pentru a schimba câteva cuvinte grăbite să iasă la lumină, să nu vă închipuiţi că le pasă prea mult de problemele Orientului, de intervenţia engleză sau de soarta guvernului. Să nu presupuneţi nici măcar că ar fi doi doctrinari care conspiră: aş răspunde că nu se gândesc la asta. Fraza care se precipită pe buzele lor şi care trece de la unul la altul cu o iuţeală insesizabilă este CE PĂRERE AVEŢI DESPRE LUNĂ?” (cf. 83) Acest interes fără egal se datora, de astă dată, nu unei experienţe ştiinţifice, ci unei broşuri datând din septembrie 1835: *Découvertes dans la Lune, faites au Cap de Bonne-Espérance par Herschell fils.* Traduit de l’Américain de New York. Paris chez Baboeuf. (Textul original fusese publicat, cu o lună mai devreme, în patru

numere ale ziarului „The New York Sun”, succesul înregistrat determinând reluarea lui în „Journal of Commerce” şi „The New York American”.) În preambulul redactat într-un jargon aparent ştiinţific, era descris marele telescop construit de Sir William Herschel şi perfecţionat de fiul său, Sir John Herschel. Autorul, depistat ca fiind un oarecare Richard Adams Locke, profitase de faptul că renumitul astronom englez se afla, într-adevăr, la Capul Bunei Speranţe, unde a efectuat observaţii asupra cerului sudic, în perioada 1834–1838. Erau relatate, în continuare, „descoperirile” făcute cu ajutorul telescopului, pe suprafaţa Lunii.

Din păcate, imaginaţia lui Locke n-a fost capabilă să evadeze din strânsoarea canoanelor terestre. Vegetaţia selenară este alcătuită din brazi, chiparoşi, stejari, iar regnul animal este reprezentat de cerbi, urşi, bizoni, pelicani. Doar seleniţii se disting, întrucâtva, de modelul lor terestru, fiind înzestraţi cu aripi. Nodier remarca, pe drept cuvânt, în articolul din „Le Temps”: „Înseamnă să apreciezi greşit varietatea fecundă a principiului generator care a populat toate lumile, ca şi a noastră, dacă vrei să cauţi pe Lună copaci şi animale de felul animalelor şi copacilor noştri cei mai obişnuiţi. Orice explorator al Lunii care crede că a văzut acolo brazi, sau oi, era nedemn să vadă Luna. Trebuie să fie retrimis în satul său şi la predica parohului său, care crede că ar fi văzut acolo clopotniţe.”

La fel de iritat, dar dintr-un alt motiv, se arătase Edgar Allan Poe, într-o scrisoare trimisă, la 11 septembrie 1835, lui John P. Kennedy, membru al juriului care îi premiase *Manuscris găsit într-o sticlă:* „Aţi citit *Descoperiri pe Lună?* Nu vi se pare că textul e inspirat, în linii mari, de *Hans Pfaall?* E foarte ciudat, dar când mi-am propus să scriu o povestire despre Lună, ideea *descoperirilor telescopice* mi-a venit de la sine – apoi am abandonat-o. Am vorbit, totuşi, despre ea, fără reţinere şi multe detalii şi observaţii aparent neînsemnate din aceste *Descoperiri* m-au convins că ideea mi-a fost furată.” În 1840, la publicarea în volum a povestirii *Hans Pfaall* (apărută, iniţial, în numărul din iunie 1835 al mensualului „The Southern Literary Messenger”), Poe relua,

în *Apendice,* atacul împotriva lui Locke: „Întrucât mult mai multe persoane au fost trase pe sfoară de *Farsa cu Luna* decât cele dispuse să o mărturisească, ne putem oferi aici o mică distracţie pentru a arăta, de ce nimeni n-a recunoscut că a fost înşelat (...) Într-adevăr, oricât de bogată ar fi imaginaţia cheltuită cu această ingenioasă ficţiune, ea este lipsită de o bună parte din foiţa pe care i-ar fi dat-o o mai scrupuloasă atenţie acordată faptelor şi analogiei generale. Că publicul a fost indus în eroare, fie şi pentru o clipă, este doar o dovadă a marii ignoranţe atât de comună când e vorba despre subiecte de natură astronomică.” E adevărat că, în *Hans Pfaal,* Poe acordase o mai scrupuloasă atenţie faptelor şi analogiei generale, recurgând la noţiuni împrumutate din tratatele de astronomie. Dar „teoria” lui potrivit căreia pretutindeni, în sistemul solar, ar exista o atmosferă rarefiată, „asemănătoare, *în esenţa ei,* cu aceea de la suprafaţa Pământului”, este, evident, o convenţie menită să justifice ascensiunea balonului dincolo de limitele atmosferei terestre, aselenizarea şi condensarea aerului necesar respiraţiei.

În studiul *Edgar Poe et ses oeuvres,* Jules Verne se referă la această siluire a adevărului ştiinţific: „...cele mai elementare legi ale fizicii şi ale mecanicii sunt nesocotite cu îndrăzneală; e ceea ce mi s-a părut totodeauna uimitor din partea lui Poe, care, prin câteva născociri, ar fi putut face povestirea mai verosimilă; la urma urmei, fiind vorba despre o călătorie în Lună, nu trebuie să fim prea pretenţioşi în privinţa mijloacelor de transport.” (148) După mai bine de un an, la 14 septembrie 1865, „Journal des Débats” începea să publice un roman pe care născocirile verniene îl făceau întrucâtva mai verosimil, dacă nu suntem prea pretenţioşi în privinţa mijlocului de transport ales.

În 1962, Roger Caillois considera că inventarea rachetei spaţiale a făcut sa devină caduc *De la Pământ la Lună* (157). Cum să ne explicăm, atunci, uimirea respectuoasă cu care contemporanii lui Armstrong, Aldrin şi Collins au redescoperit superba aventură a lui Barbicane, Nicholl şi Ardan? Exprimând această stare de spirit, revista italiană „Epoca” scria, la 13 iulie 1969: „Astăzi, recitind paginile lui

Verne, ne izbeşte verosimilitatea cu care scriitorul francez a anticipat zborul lui «Apollo»-11, înfăţişând cu o incredibilă intuiţie călătoria omului spre Lună. Există analogii surprinzătoare între visul de acum un secol şi realitatea pe care o trăim în aceste zile."

Analogii surprinzătoare... E adevărat că giganticul „Columbiad" lansează obuzul-vagon din Florida, nu prea departe de Cap Canaveral, de unde a pornit „Apollo"-11, la 16 iulie 1969; că regeneratorul de aer este, în principiu, cel folosit în capsulele spaţiale; că hrana eroilor lui Jules Verne, „conserve de carne şi de legume reduse la un volum minim sub acţiunea presei hidraulice şi cuprinzând o mare cantitate de elemente nutritive", ne duce cu gândul la alimentele deshidratate şi liofilizate ale astronauţilor; că obuzul cade în Oceanul Pacific, asemeni cabinei cosmice. Dar, aşa cum arată şi textul din „Epoca", retina marelui public, sensibilizată de premiera selenară, a înregistrat doar coincidenţele şi similitudinile de detalii. În euforia momentului, puţini sunt cei care şi-au adus aminte că Charles-Noël Martin publicase, cu câteva luni mai devreme, un articol despre „cele nouă erori ale lui Jules Verne". (119) Cred că nu e lipsit de interes să vedem dacă, unde şi în ce măsură a greşit scriitorul. Voi reproduce, deci, textul lui Martin, însoţindu-l, acolo unde este cazul, cu scurte comentarii.

„PRIMA EROARE

Striviţi de acceleraţie

Prima mare eroare, cea pe care o cunoaşte toată lumea, constă, desigur, în însuşi principiul tunului. Chiar dacă «Columbiadul» ar fi fost lung de mai mulţi kilometri şi acţiunea elastică de detentă a fulmicotonului mult mai progresivă, acceleraţia necesară pentru a trece de la viteza 0 la viteza de 16 km/sec ar fi strivit totul în interiorul obuzului. Acceleraţia la care sunt supuşi cosmonauţii anului 1969 este de 10 g (g reprezintă valoarea gravitaţiei la sol), ceea ce-i face să cântărească, momentan, aproape 500 kg – şi ştim că trebuie să efectueze un îndelungat antrenament în centrifugă, pentru a se obişnui. Acelaşi lucru se petrece

în sens invers, la reintrarea în atmosferă: deceleraţia atinge, câteva clipe, 5–7 g şi şocul e destul de brutal! Pentru călătorii lui Jules Verne, acceleraţia ar atinge cam 50.000 g! Deci o imposibilitate fiziologică, de altfel perfect cunoscută de Jules Verne, dar escamotată printr-o piruetă tehnico-fantezistă: compartimentele cu apă de pe fundul obuzului, care primesc izbitura şi o amortizează. Pe de altă parte, evident, obuzul nu poate să meargă mai repede ca viteza de detentă a gazelor, deci 4–5 km sec.”

Căutând o soluţie măcar teoretică, K. E. Ţiolkovski, admirator mărturisit al lui Jules Verne, considera că, pentru a rezolva problema acceleraţiei, ar fi trebuit îndeplinite câteva condiţii: 1. Ţeava tunului să fie lungă de sute de kilometri şi 2. Să fie aşezată orizontal; 3. Cei trei cosmonauţi avant la lettre să fie cufundaţi în apă sărată, pentru a putea suporta şocul iniţial. Iar Alexandre Ananoff, entuziast şi erudit propagator al astronauticii, credea că ar fi fost necesară o ţeavă lungă de 6000 de kilometri, în care viteza să crească treptat, pasagerii obuzului-vagon ajungând să cântărească doar 2 g.

Pe de altă parte, chiar dacă avem de-a face tot cu o „piruetă tehnico-fantezistă”, amintesc şi de cele patru tampoane cu arcuri, aşezate între discul de lemn şi podeaua cabinei. Eficienţa lor ar fi fost, evident, nulă, ca şi aceea a compartimentelor cu apă. Esenţial este faptul că scriitorul era conştient de viciul fundamental al soluţiei sale şi încerca să-l mascheze prin astfel de paliative menite să suspende incredulitatea cititorului.

„A DOUA EROARE

Obuzul s-ar topi într-o clipă

Mai gravă este eroarea care l-a făcut (pe Jules Verne – I. H.) să ignoreze acţiunea aerului. Presupunând că în interiorul tunului ar fi vid, pentru a simplifica raţionamentul, la ieşirea din ţeavă, la nivelul solului, obuzul ar avea o viteză de 16 km/sec. Nu e nevoie de ample explicaţii pentru a înţelege că el s-ar sfărâma de un veritabil zid de aer şi s-ar topi în câteva secunde, datorită frecării. Pentru a ne convinge, e destul să ne gândim la problema mişcării

inverse, pe care tehnicienii de astăzi au rezolvat-o cu atâta greutate: reintrarea în atmosferă. Încălzirea e atât de intensa, încât capsula e construită din metal alveolar, cavităţile fiind umplute cu răşină epoxy, totul în structură sanviş, pentru a preveni arderea prin conducţie a echipajului, ţinând seama de cele 2000° de la bază. Forţa vie e absorbită termic şi viteza scade de la 11.000 la 6.000 km/sec. O parte a energiei este iradiată prin intermediul plasmei care precede baza. Ori această plasmă este un gaz electrizat (de unde zona de blackout radio), foarte rarefiat, fenomenul producându-se de la 160 până la 80 de kilometri înălţime. Dacă atmosfera acestor altitudini, aproape inexistentă pentru noi, produce un astfel de efect, vă închipuiţi cum s-ar comporta cea pe care ar întâlni-o obuzul lui Jules Verne, la pornire!

Lucrul cel mai amuzant este că Jules Verne cunoştea foarte bine pericolul frecării, devreme ce imprimă – foarte generos – o viteză de 16 km/sec. La pornire, tocmai „pentru a ţine seama de frânarea atmosferică" şi a reduce viteza la cea de eliberare, adică 11 km/sec.

Acest exces de viteză joacă, de altfel, un mare rol, Jules Verne considerându-l răspunzător, în parte, de ratarea Lunii, cu care se încheie primul volum."

În *De la Pământ la Lună* nu există nici măcar o aluzie la necesitatea de a imprima obuzului 16 km/sec. Despre această viteză iniţială – mai precis, 16.566 m/sec., potrivit calculelor lui Nicholl – se vorbeşte abia în capitolul IV din *În jurul Lunii,* continuarea apărută în 1870, explicându-se că ea a fost obţinută incidental, din pricina imensei cantităţi de fulmicoton şi – altă „piruetă tehnico-fantezistă" – uşurării bruşte a obuzului de apa menită să amortizeze şocul pornirii. Lipseşte, deci, contrar opiniei lui Martin, elementul intenţional.

În al doilea rând, este inexact că Jules Verne consideră excesul de viteză „răspunzător, în parte, de ratarea Lunii". Când Nicholl sugerează această posibilitate, Barbicane răspunde categoric: „Nu, de o sută de ori nu! Dacă direcţia proiectilului a fost corect calculată, o viteză mai mare nu ne-ar fi împiedicat să atingem ţinta. Prin urmare, să nu mai

vorbim de viteză!”

„A TREIA EROARE

Un obuz care porneşte de pe un Pământ... imobil

Jules Verne a uitat că Pământul se învârteşte, sau, cel puţin, n-a ţinut seama de viteza de circa 420 m/sec, la latitudinea Floridei. Această viteză există, chiar dacă n-o sesizăm şi toate lansările de rachete o iau în calcul, în mod obligatoriu, deoarece constituie un câştig apreciabil pentru satelizare, prin economisirea cantităţii corespunzătoare de carburant (...)”.

Martin „nu ţine seama” de soluţia aleasă de Jules Verne, tributară balisticii clasice: obuzul este lansat spre Lună „la întâlnire”. „Columbiadul” este îndreptat, deci, spre zenit, pentru că, potrivit răspunsului Observatorului din Cambridge, ţinta lui mobilă „se va afla în cea mai favorabilă poziţie pentru a fi lovită de proiectil” atunci când se va găsi, în acelaşi timp, la perigeu („cea mai scurtă distanţă faţă de Pământ”) şi la zenitul locului. Aşa se explică alegerea zilei, orei, minutelor şi secundelor lansării, ca şi a zonei cuprinse între 0° şi 28° latitudine nordică.

Pe de altă parte, Jules Verne n-a uitat că „Pământul se învârteşte”; un pasaj din răspunsul Observatorului atrage atenţia că „trebuie să fie luată în consideraţie devierea proiectilului, datorată mişcării de rotaţie a Pământului”. Dar, încă o dată, totul este conceput şi calculat în termenii unei probleme de balistică clasică.

„A PATRA EROARE

Însoţitorii lui Ardan ar pluti tot timpul

Există o eroare insesizabilă la prima vedere, întrucât este pe placul „bunului simţ”, dar pe care un şcolar din zilele noastre o va descoperi imediat, pornind de la ceea ce a văzut la televizor. În pagini foarte amuzante, Jules Verne descrie impresiile şi fenomenele provocate de dispariţia greutăţii. Era un lucru remarcabil, numai că a comis şi el eroarea de a crede că *greutatea scade treptat,* pe măsură ce obuzul se îndepărtează de Pământ. Ori, ceea ce scade este *forţa de atracţie asupra obuzului,* acest obuz, (şi

ocupanţii lui) fiind supuşi *simultan* unei alte forţe, care o compensează mereu pe cea dintâi. Această a doua forţă (zisă centrifugă, în cazul unui satelit aflat pe o orbită circulară) este cea a acceleraţiei datorate curburii elipsei (sau parabolei, sau hiperbolei) în general.

Să ne înţelegem. Din clipa în care un corp evoluează în spaţiu, supus atracţiei gravitaţionale, natura traiectoriei sale este condiţionată tocmai de faptul că există un echilibru între forţa pe care o putem califica drept statică – aceea a gravitaţiei, într-adevăr variabilă în raport cu distanţa – şi o altă forţă, pe care o putem califica drept dinamică. Toate moleculele obuzului, ca şi cele ale trupurilor lui Ardan, Nicholl şi Barbicane, sunt supuse unei rezultante zero, pe tot parcursul traiectoriei lor. Cosmonauţii se află, deci, în stare de agravitaţie *de la plecare* şi de-a lungul întregii călătorii. Acest fenomen s-a confirmat începând cu Gagarin.

Efectele regresive descrise de Jules Verne sunt, deci, false."

Cosmonauţii n-aveau cum să se afle în stare de agravitaţie „de la plecare", pentru simplul motiv că erau supuşi acceleraţiei, la care Martin se referă în legătură cu „Prima eroare". Imponderabilitatea se manifestă doar în timpul „zborului liber", din momentul opririi motoarelor-rachetă. Este ceea ce a vrut să spună autorul articolului.

„A CINCEA EROARE

Această Lună inexplicabilă, care ar părăsi Pământul

În aceeaşi ordine de idei, el (Jules Verne – I. H.) scrie că greutatea zero este atinsă în *punctul neutru,* unde gravitaţia Lunii egalează (în sens invers) valoarea atracţiei exercitate de Pământ, cam la şapte optimi din parcurs. E o eroare integrală, dar pentru a o sesiza trebuie să cunoşti principiile mecanicii cereşti la fel de bine ca astronomii.

Faimosul punct neutru, calculat prin aplicarea geometrică a legii atracţiei a lui Newton (corpurile se atrag cu o forţă invers proporţională cu pătratul distanţei dintre ele), nu se află acolo unde se crede că ar fi, potrivit acestui calcul, care e greşit, întrucât s-a uitat, când a fost efectuat, că Luna se

învârteşte în jurul Pământului (ceea ce ne trimite la a patra eroare). Trebuie să ţinem seama de forţa centrifugă.

Cea mai bună dovadă, pentru increduli, este că, dacă am calcula la ce distanţă de Pământ devine preponderentă atracţia solară, rezultatul ar fi: la mai puţin de 200.000 de kilometri. Ori, devreme ce Luna se roteşte cuminte între 360.000 şi 405.000 de kilometri de Pământ, înseamnă că ne-am înşelat undeva, căci altfel Luna ar fi atrasă de Soare. Eroarea constă tocmai în a uita că sistemul Pământ – Lună se învârteşte în jurul Soarelui, că trebuie deci să ţinem seama şi de forţa centrifugă. Refăcând calculele, limita (atracţiei solare – I. H.) este împinsă la peste un milion de kilometri: Luna e salvată, ea va continua să graviteze cuminte, sub influenţa Pământului!”

„A ŞASEA EROARE

În spaţiu nu există un punct netru şi stabil

Matematicianul Lagrange a efectuat aceste calcule înainte de 1800 şi a determinat cinci puncte dinamice – care-i poartă numele – unde compunerea forţelor dă o rezultantă nulă. Numai două sunt stabile, celelalte trei sunt instabile, printre ele numărându-se şi punctul neutru respectiv: un mobil care ajunge acolo, cu o viteză relativ nulă, nu va rămâne suspendat, ci va cădea fie spre Lună, fie spre Pământ. Deci, încă o eroare a lui Jules Verne privind acest punct neutru, pentru că obuzul ajunge acolo şi, pentru a-l desprinde, se slujeşte de propulsia reactivă a micilor rachete laterale, pe care le-a adăugat, în interesul cauzei, în urmarea scrisă după mai mulţi ani (...)”.

Micile rachete nu sunt laterale şi n-au fost adăugate „după mai mulţi ani”: Ardan se referă la ele în capitolul XX din *De la Pământ la Lună.* În memorabilul său duel verbal cu Nicholl, francezul perorează: „Cine, scumpe domn, mă va împiedica să întârzii căderea (pe Lună – I. H.), cu ajutorul unor rachete chibzuit aşezate şi aprinse la momentul potrivit?”). O nouă „analogie surprinzătoare” între visul vernian şi realitatea aselenizării modulului în care se aflau Armstrong şi Aldrin.

Nu e adevărat nici că Jules Verne s-ar sluji de propulsia

reactivă pentru a desprinde obuzul din punctul neutru. În capitolul XIX din *În jurul Lunii* se precizează că „viteza proiectilului îl dusese dincolo de punctul mort. Explozia rachetelor nu-l putuse împiedica. Iuţeala care-l făcuse, la ducere, să depăşească linia de dublă anulare a atracţiilor, îl antrena şi acum, la înapoiere”.

Surprinzătoare este consonanţa afirmaţiilor lui Martin cu cele din autobiografia lui Hermann Oberth: „Pe neaşteptate, într-o zi, mi-am amintit de cele două cărţi ale lui Jules Verne şi de faptul că, într-una dintre ele, la un moment dat, scriitorul îi făcea pe călătorii săi siderali să folosească mici rachete laterale pentru a frâna cursa în vid a giganticului proiectil, când atracţia câmpului gravitaţional al Lunii începe să devină prea puternică. Puţin după aceea, mereu datorită aprinderii altor mici rachete şi impulsului lor direcţional, ciudatul vehicul cosmic al lui Verne poate să-şi schimbe direcţia.” Mi se pare evident că pionierul cosmonauticii nu a recitit dipticul selenar înainte de a aşterne pe hârtie aceste rânduri. Dar în congruenţele cu textul la care se referă pălesc în faţa încheierii pasajului citat: „Am intuit atunci că soluţia lui Verne era cea mai potrivită şi că putea foarte bine să funcţioneze şi pentru a face să decoleze racheta şi a obţine fatidica viteză de unsprezece kilometri pe secundă.” Nu am întâlnit o recunoaştere mai francă, mai lipsită de echivoc, a influenţei exercitată de opera verniană asupra unui reputat om de ştiinţă, a cărui teorie, concepută independent de cercetările efectuate aiurea şi vehement contestată la data publicării ei, şi-a demonstrat în chip strălucit valabilitatea.

Toate acestea nu înseamnă, desigur, că susţinerea existenţei punctului neutru n-ar fi eronată.

„A ŞAPTEA EROARE’

Un obuz care ar trebui să-şi prelungească elipsa

Oricum, Jules Verne comite o foarte gravă eroare de mecanică, afirmând că obuzul va atinge „punctul zero” cu o viteză relativ nulă, devreme ce i-a imprimat o viteză iniţială egală cu viteza de eliberare, deci aproximativ 11 km/sec. Pentru a obţine acest rezultat, ar fi trebuit să-l lanseze aşa

cum au făcut americanii cu „Rangers”-urile şi ruşii cu „Lunile”, imprimându-le o viteză net inferioară vitezei de eliberare şi determinându-le, astfel, să se înscrie pe o traiectorie de forma unei elipse foarte alungite, al cărei apogeu să fie situat în câmpul atracţiei lunare, fixat, în mod arbitrar, la 65.000 km de suprafaţa Lunii. Atunci, obuzul ar fi atras de Lună şi ar cădea liber spre ea, recăpătând viteză: faţă de Lună, el n-ar avea niciodată viteza zero, Luna trecând, în raport cu el, cu viteza ei proprie de un kilometru pe secundă.

Deoarece obuzul lui Jules Verne porneşte cu viteza de eliberare terestră, elipsa lui are un apogeu mult mai îndepărtat ca Luna: 500.000, 600.000, chiar 700.000 de kilometri de la Pământ. Când atinge „punctul neutru”, el are încă 1 km/sec. Faţă de Pământ, viteză căreia i se adaugă acel 1 km/sec. Pe care-l dobândeşte automat, în raport cu Luna. Drept urmare, obuzul o va înconjura pe o orbită *hiperbolică* şi cu o viteză relativă de circa 1,3 km sec., care va creşte continuu, câtă vreme Luna îşi va face simţită influenţa.”

Martin pare să fi uitat ceea ce scria în legătură cu a doua eroare şi anume că viteza iniţială a obuzului este simţitor mai mare decât viteza de eliberare – 16 km/sec. faţă de 11 km/sec. – ceea ce ar fi trebuit să modifice distanţele şi vitezele vehiculate în paragraful final.

„A OPTA EROARE

Un câine prea... impulsiv

Să pătrundem mai departe în domeniul legilor mişcării în cădere liberă; apropo de episodul câinelui lui Michel Ardan. Acest câine moare şi cadavrul trebuie aruncat afară din cabină.

Să trecem cu vederea ideea naivă a întredeschiderii şi reînchiderii „foarte rapide” a hubloului, pentru a nu pierde aerul, amintind doar ca atunci când un geam al unui avion „Cornet” s-a sfărâmat, la o altitudine de 10.000 de metri, pasagerul din dreptul lui a fost ejectat de forţa de decompresie a aerului din carlingă. Să nu insistăm nici asupra *aplatizării* cadavrului în vid, de vreme ce s-ar

produce exact contrariul, presiunea internă umfiându-l ca pe un balon.

Să ne oprim la mecanismul aruncării. Câinele cântăreşte, să zicem, 10 kg. Şi obuzul, pentru a simplifica lucrurile, 1000 kg.; trebuie să aplicăm principiul acţiunii şi reacţiunii, mai precis numit în mecanică principiul conservării cantităţii de mişcare. Michel Ardan imprimă, să zicem, 10 m/sec. celor 10 kg. ale câinelui său. Făcând asta, va fi nevoit să se sprijine de marginea hubloului, ca să nu fie proiectat în peretele opus. Să presupunem că o face. Dacă direcţia vitezei date de acest impuls nu trece prin centrul de greutate al obuzului, se va isca un cuplu care va da obuzului o mişcare de rotaţie. El se va roti fără perspectiva de a se opri din acest vals. Alexei Leonov a arătat că, în timpul ieşirii sale în spaţiu, când se sprijinea de capsulă ca să-şi facă vânt, cabina, stabilizată de giroscoape interne, pivota cu 30°.

Să presupunem că Michel Ardan execută aruncarea exact în prelungirea centrului de greutate şi perpendicular pe sensul deplasării. Atunci, obuzul va dobândi o viteză laterală – calculul e simplu – de 10 cm/sec. Devierea cursei obuzului va fi infimă, în funcţie de viteza avută în momentul operaţiei. Presupunând că ea se produce în momentul în care obuzul înaintează cu numai 1 km/sec., devierea va fi de 1 km. la 10.000 km.

Jules Verne greşeşte, deci, când pune devierea fatală a obuzului pe seama aruncării câinelui. Şi, evident, el greşeşte şi mai mult când presupune că animalul se va înscrie pe orbită în jurul obuzului, din două motive:

– viteza iniţială nu poate fi decât radială, aşadar e imposibil să o vedem transformându-se în viteză circulară;

– atracţia obuzului este mult prea slabă şi un suflu ar fi de ajuns pentru a îndepărta câinele definitiv.”

Afirmaţia că Jules Verne „pune devierea fatală a obuzului pe seama aruncării câinelui” este lipsită, de orice temei. Doar Barbicane declară limpede, în capitolul IX al celui de al doilea volum „...abaterea noastră din drum se datorează numai şi numai întâlnirii cu acest păcătos de satelit al Pământului! Masa lui era enormă, în comparaţie cu cea a

proiectilului nostru, iar atracţia a fost suficientă pentru a ne schimba direcţia.”[47]

Pe de altă parte, scriitorul nu presupune că „animalul se va înscrie pe orbită în jurul obuzului”. Descrierea din capitolul VI al romanului *De la Pământ la Lună* nu lasă niciun dubiu, în această privinţă: „...un fel de sac turtit, care plutea în afara proiectilului, la o distanţă de câţiva metri, părând nemişcat, ca şi acesta şi purtat de aceeaşi mişcare ascensională”.

În rest, Martin are, desigur, dreptate, „ideea naivă a întredeschiderii şi reînchiderii rapide a hubloului” făcându-l pe Jules Verne să ni-i înfăţişeze pe cosmonauţii săi aruncând „peste bord” nu numai cadavrul câinelui, ci şi diferite obiecte.

„A NOUA EROARE

Fără retrofrânare, revino dacă poţi

În sfârşit, nu e posibil să dai ocol Lunii la distanţa atât de mică indicată de Jules Verne, fără retrofrânare. De altfel, lucrurile se petrec foarte diferit, în raport cu viteza iniţială şi, mai ales, în raport cu modul de abordare a Lunii: prin faţă, Luna venind spre obuz, sau prin spate, obuzul atingând aproape Luna care trece. În primul caz, traiectoria fiind deviată şi elipsa alungită, datorită acceleraţiei imprimate de atracţia lunară, marea axă e deviată şi ea. Obuzul va reveni spre Pământ. În al doilea caz, acceleraţia va fi mai mare şi, dacă obuzul avea; la pornirea de pe Pământ, o viteză cam prea apropiată de viteza de eliberare, impulsul suplimentar, câştigat prin trecerea Lunii, va fi de ajuns pentru a-l face să depăşească limita dincolo de care atracţia solară e mai puternică decât cea terestră şi să devină un satelit al Soarelui, fără vreo şansă de întoarcere.”

În concluzie, *cele noua erori ale lui Jules Verne* sunt, de

[47] E vorba despre un corp ceresc a cărui existenţă, susţinută de astronomul Frédéric Petit, citat în roman, s-a dovedit a fi iluzorie. Jules Verne avea nevoie de el pentru a justifica devierea traiectoriei proiectilului care, ajuns pe Lună, n-ar mai fi putut reveni pe Pământ, în absenţa unui alt „Columbiad”.

fapt, şapte, întrucât scriitorul n-a uitat că Pământul se învârteşte („A treia eroare”), iar însoţitorii lui Ardan n-ar fi plutit tot timpul („A patra eroare”). Şi alte acuze se dovedesc a fi neîntemeiate: viteza de 16 km/sec. n-a fost imprimată intenţionat şi nu este răspunzătoare de ratarea Lunii; rachetele nu sunt laterale, n-au fost adăugate în al doilea volum şi nu slujesc desprinderii obuzului din punctul neutru; devierea traiectoriei nu se datorează aruncării cadavrului câinelui, care nu se înscrie pe orbită în jurul obuzului. Să fie de vină o memorie nesigură, sau o relectură grăbită a textului de referinţă? Oricum, lucrul pare ciudat, dat fiind că Charles-Noël Martin este nu numai fizician atomist, ci şi autor, printre altele, al unor lucrări care au făcut să progreseze substanţial cunoaşterea vieţii şi operei lui Jules Verne. El ştia, desigur, că, pentru a da credibilitate romanelor selenare, scriitorul recursese la calculele efectuate de Henri Garcet. Cât despre observaţiile critice îndreptăţite, să ne amintim ce scria Edgar Poe în postfaţa la *Hans Pfaall:* principiile ştiinţifice se aplică „atât cât o îngăduie natura fantastică a subiectului”. Este ceea ce subliniază şi Martin, în monografia sa din 1978, simţind parcă nevoia de a-şi amenda articolul din 1969: „Există şi «erorile»... care nu scad cu nimic imensa valoare a viziunii verniene. De altminteri, Jules Verne nu se înşela, în această privinţă, el a meditat la cele mai multe dintre aceste obiecţii, dar dacă nu le-ar fi înlăturat prin piruete n-ar fi fost romancier.” (27, p. 147)

Dacă ideea călătoriei spre Lună este tributară povestirii lui Poe şi, poate, mistificării lui Locke, alegerea mijlocului de propulsie se datorează, fără îndoială, progreselor înregistrate pe tărâmurile artileriei şi al balisticii, în timpul războiului de secesiune. Preocuparea lui Jules Verne faţă de acest aspect se manifestă şi în mai vechiul roman *Parisul în secolul XX.* În portul Grenelle,

„(...) Se mai vedeau modele ale vechilor fregate cuirasate din secolul nouăsprezece, pe care arheologii le admirau, fără să le înţeleagă prea bine.

Aceste maşini de război ajunseseră la dimensiuni incredibile, cu toate că uşor de explicat: timp de cincizeci

de ani, s-a dus o luptă ridicolă între cuirasă şi ghiulea – cine va străpunge şi cine va rezista. Pereţii de tablă forjată deveniseră atât de groşi, iar tunurile atât de grele, încât navele sfârşiseră prin a se scufunda sub propria lor greutate şi acest rezultat încheie nobila rivalitate, în momentul în care ghiuleaua era gata să învingă cuirasa.

(...)

...de când tunurile au început să bată la opt mii de metri, iar o ghiulea de treizeci şi şase a trecut prin treizeci şi patru de cai şi şaizeci şi opt de oameni, curajul individual a devenit, cred că veţi fi de acord, o însuşire de lux."

Vom regăsi consideraţiile despre duelul dintre ghiulea şi cuirasă, ca şi cifrele privind performanţele tunurilor, în prezentarea Gun-Club-ului din *De la Pământ la Lună.* Satira este însă mult mai apăsată, căpătând, uneori, accente feroce: „Este evident că unica preocupare a acestei societăţi savante era distrugerea omenirii într-un scop filantropic şi perfecţionarea armelor de război, privite ca instrumente de civilizaţie. Era o reuniune de Îngeri Exterminatori, altfel cei mai de treabă oameni.", sau chiar macabre: când „pacea a fost convenită de supravieţuitorii războiului, bumbacul a crescut magnific pe câmpurile îngrăşate din belşug." Sentimentele antimilitariste şi antirăzboinice ale scriitorului, pe care le cunoşteam din corespondenţa cu tatăl său, se exprimă aici sub acoperirea eficientă a hiperbolei.

Faţă cu astfel de atitudini neechivoce, caracterizarea lui Donald Wollheim, de la începutul anilor optzeci, sună ca o impietate: „Verne, naţionalistul cu spirit mărginit, lipsit de conţinut social şi preocupat numai de invenţii şi de gadgeturi." (151) Explicaţia trebuie căutată şi în nivelul lamentabil al textelor care i-au fost la îndemână reputatului editor, autor şi antologator american. Aşa cum arată istoricul literar bilingv Marc Angenot, „Traducerile englezeşti ale operei lui Jules Verne sunt, de regulă, o adevărată catastrofă. Până şi ediţiile recente pornesc, de obicei, de la «traducerile» din secolul 19, care sunt versiuni stângace, inexacte şi incomplete. Lungi pasaje sunt suprimate, fie pentru că dovedeau îndrăzneală politică, fie

pur şi simplu pentru că traducătorul nu înţelegea detaliile tehnice (...) de câte ori, scriind un articol despre Verne, am încercat să focalizez, în versiunile englezeşti, un citat care mi se părea semnificativ din punct de vedere estetic, politic sau ştiinţific, nu am reuşit *niciodată* să-l găsesc: acolo se afla o omisiune, sau ca o traducere greşită." (60) La rândul său, Walter J. Miller consideră că s-a exercitat o cenzură deliberată: „Aceste tăieturi – reducând adesea cu 30 până la 40 la sută textul lui Verne – alterează, fireşte, linia naraţiunii, caracterizarea personajelor, umorul, integritatea ideilor autorului." (122, p. ix) Nu pot decât să împărtăşesc concluzia lui Angenot: „Evident, o asemenea situaţie justifică preţuirea moderată pe care criticii englezi (şi americani – I. H.) au manifestat-o totdeauna în raport cu «Părintele Science Fiction-ului." (op. cit.)

Poate că şi Herbert Lottman s-a slujit de o versiune trunchiată, devreme ce scrie, despre *De la Pământ la Lună:* „Această nouă carte vădea admiraţia autorului pentru tot ceea ce era american – ingeniozitatea şi cutezanţa americane – ca şi pentru inepuizabilele resurse care făceau posibile proiecte atât de îndrăzneţe." (25, p. 134) Jules Verne admiră, într-adevăr, ingeniozitatea, cutezanţa, resursele Lumii Noi, dar pasajele satirice pe care le-am reprodus arată şi reversul medaliei. Traducătorul-trădător pare să nu se fi mulţumit doar cu suprimarea unor astfel de aprecieri incomode, având şi veleităţi de colaborator al autorului. Nu văd cum ar fi putut altfel Lottman să afirme: „Cu titlul de experiment prealabil, astronauţii lui Verne expediază o pisică şi o veveriţă în spaţiu şi le recuperează în mare – altă misterioasă asemănare cu experienţele care au precedat începutul zborurilor umane." (id., p. 135) Alterarea textului dobândeşte aici proporţii greu de imaginat, învecinându-se cu delictele prevăzute în legile privind proprietatea literară.

Nici modul lui Jules Verne de a-şi vedea personajele nu suferă de maniheism, „Îngerii Exterminatori" fiind, în felul lor, oameni de treabă. Angrenaţi într-un duel stupid, care s-ar putea sfârşi cu moartea unuia dintre ei, Nicholl şi Barbicane uită de primejdie şi îşi lasă de-o parte carabinele,

pentru a salva o mică pasăre prinsă în plasa unui păianjen, respectiv pentru a căuta o cale de a atenua şocul pornirii obuzului în cursa cosmică. Pe de altă parte, „naţionalistul cu spirit mărginit” nu-şi cruţă compatriotul, atunci când împrejurările o cer. Intrepidul, ingeniosul, romanticul Ardan, croit după chipul şi asemănarea lui Nadar[48], nutreşte intenţii anexioniste, vrând ca Luna să devină al patruzeci şi unulea stat american şi exclamă „Jos seleniţii!”, ieşire xenofobă pusă pe seama excesului de oxigen.

În jurul Lunii se încheie cu perspectiva înfiinţării unei Societăţi a Comunicaţiilor Interstelare. Să fie doar o metaforă menită să glorifice cutezanţa şi spiritul întreprinzător al eroilor vernieni? Sau să fi avut scriitorul intenţia de a-i lansa într-o nouă şi mai grandioasă aventură? Corespondenţa cu Hetzel nu ne oferă niciun argument în favoarea acestei din urmă ipoteze. Iar ceea ce se consideră a fi ultimul volet al trilogiei balistice, *Sans dessus dessous* (1889), îşi desfăşoară acţiunea pe Pământ.

Titlul romanului, *Cu susul în jos* (autorul versiunii româneşti a preferat neutrul *Întâmplări neobişnuite),* trimite la virtualul rezultat al experimentului planetar pus la cale de „North Polar Practical Association”, întemeiată de membrii celebrului „Gun-Club”. Asociaţia cumpără la licitaţie teritoriile din zona Polului Nord, cu intenţia de a exploata zăcămintele de cărbune deocamdată inaccesibile. În acest scop, va construi un tun uriaş al cărui recul va provoca schimbarea direcţiei axei Pământului[49]. Drept urmare, gheţurile se vor topi şi se va putea ajunge la cărbunele subteran.

---

[48] ...căruia Jules Verne îi scria, în toamna lui 1864: „În momentul acesta, trebuie să pun în scenă, într-o carte, un om înzestrat cu inima cea mai bună şi mai curajoasă şi, te rog să mă ierţi, te-am luat pe tine drept model” Anagrama Nadar – Ardan urmărea; evident, să le sugereze cititorilor această opţiune.

[49] E foarte probabil ca Jules Verne să fi împrumutat această idee trăsnită de la Charles Fourier, care, într-o scrisoare trimisă la 24 iulie 1830 ministrului Capelle, propunea, printre altele, „îndreptarea” axei Pământului, pentru a face să domnească o eternă primăvară (160, Tome 1, p. 66).

Protagonistul romanului este un personaj secundar din *De la Pământ la Lună,* J. T. Maston, secretarul „Gun-Club”-ului. El efectuase calculele necesare pentru reuşita lansării spre Lună a obuzului-vagon, neputând participa la expediţie întrucât îşi pierduse în război antebraţul drept şi o parte din calota cranianã. Iar la întrunirea entuziastă prilejuită de sosirea lui Michel Ardan în Statele Unite, când francezul elogiase planeta Jupiter, a cărei axă este perpendiculară pe planul orbitei circumsolare, Maston exclamase: „Să inventăm maşini, să găsim un punct de sprijin şi să îndreptăm axa Pământului!”. După douăzeci şi cinci de ani, ideea este reluată şi matematicianul-artilerist calculează unde trebuie să fie amplasat tunul, ce dimensiuni trebuie să aibă el şi proiectilul, ce cantitate de exploziv poate produce efectul scontat. Lui i se datorează şi procurarea sumei de 814.000 dolari cu care fusese câştigată licitaţia: Evangelina Scorbitt, văduvă multimilionară, vrea să devină doamna Maston cu orice preţ.

Proiectul trezeşte o îndreptăţită îngrijorare: „Îndreptarea” axei ar duce la acoperirea cu un strat de mii de metri de apă a unor regiuni întinse ale globului, cele părăsite de mări şi oceane situându-se la înălţimi neprielnice vieţii. Guvernul american declanşează o anchetă, dar Barbicane şi Nicholl au dispărut, iar Maston, arestat, refuză să vorbească. Carnetul său dezvăluie anchetatorilor că tunul trebuie să aibă şase sute de metri lungime şi douăzeci şi şapte de metri diametru, proiectilul – o sută cinci metri lungime şi o greutate de 180.000 de tone, iar cele două mii de tone de exploziv (inventat de Nicholl şi botezat „meli-melonită”) – să imprime proiectilului o viteză iniţială de 2800 km/sec. Data lansării: 22 septembrie. Se află, în sfârşit şi locul: muntele Kilimandjaro, dar nu mai e timp pentru a ajunge acolo şi a împiedica experienţa fatală.

Sub îndrumarea lui Barbicane şi Nicholl, zece mii de negri au săpat un fel de galerie de mină orizontală, căptuşită cu fontă: turnarea unui tun de dimensiunile calculate ar fi fost cu neputinţă de realizat. Proiectilul a fost asamblat din o sută optzeci de bucăţi de câte o mie de tone şi introdus în galerie, peste cele două mii de tone de meli-melonită. Se

pare că nu mai e nimic de făcut. Dar, cu câteva ore înainte de aprinderea explozivului, inginerul de mine Alcide Pierdeux[50], strălucit matematician (un fel de copie lipsită de farmec a lui Michel Ardan), descoperă eroarea care va duce la eşecul grandiosului proiect. Într-adevăr, lansarea proiectilului provoacă doar un mini-cataclism local, pentru că, datorită unor apeluri telefonice intempestive ale Evangelinei Scorbitt şi unei descărcări electrice, Maston îşi efectuase calculele pornind de la o lungime a Ecuatorului de 40.000 de metri, în loc de 40.000.000 de metri. De altfel, aşa cum arată Pierdeux, într-un articol din „Le Temps", îndreptarea axei Pământului era oricum irealizabilă, ţinând seama că ar fi fost nevoie de reculul nu al unui tun de dimensiunile ştiute, ci de cel al unui trilion de asemenea tunuri!...

Torentul de cifre din paginile romanului nu putea fi decât opera unui specialist. Cum Henri Garcet murise în 1871, Jules Verne a apelat la un prieten din Amiens, inginerul de mine Albert Badoureau, plătindu-l cu 2.500 de franci, o sumă deloc neglijabilă. Calculele acestuia au fost reproduse, fără a se omite numele autorului, într-un *Capitol suplimentar, de care puţine persoane vor lua cunoştinţă* (inexistent, poate oarecum justificat, în versiunea românească). Având în vedere profesia, înzestrarea de matematician, se pare şi vârsta (35 de ani) comune, e foarte probabil ca Badoureau să fi fost modelul lui Pierdeux.

Vânând mereu erori, Charles-Noël Martin scrie: „Tunul e prea puternic şi trimite ghiuleaua cu o astfel de viteză, încât ea devine satelit al Pământului (...) e inexact aici, viteza imprimată fiind mult mai mare decât cea de eliberare nu numai de gravitaţia terestră, dar chiar şi de atracţia solară (este a treia viteză cosmică, egală cu patruzeci şi doi de kilometri pe secundă). Superghiuleaua din *Sans dessus dessous* n-ar fi putut să se înscrie pe orbita terestră şi s-ar fi pierdut în infinitul interstelar." (26, p. 202) Ori, în capitolul XVII al romanului se arată că proiectilul nu va mai putea fi văzut „când rupând lanţurile atracţiei terestre, avea să se

[50] Mare amator de calambururi, Jules Verne n-a ratat ocazia de a-şi numi personajul cu formula suprafeţei cercului, „pi r 2 (deux)".

rotească veşnic în jurul Soarelui”. Nici vorbă, aşadar, despre înscrierea „superghiulelei” pe orbita Pământului. Toate aceste consideraţii sunt, oricum, la fel de lipsite de finalitate ca, să zicem, discuţiile despre sexul îngerilor. Referindu-se la a doua eroare din *De la Pământ la Lună,* Martin demonstra că, ieşind din ţeava „Columbiadului” cu o viteză de *16 km/sec.,* obuzul „s-ar sfărâma de un veritabil zid de aer şi s-ar topi în câteva secunde, datorită frecării”. Ce s-ar întâmpla, atunci, cu ghiuleaua ieşind din galeria săpată în coasta muntelui Kilimandjaro cu o viteză de 2800 km/sec.?... Să nu tragem concluzia că tandemul Verne – Badoureau era atât de ignorant încât să nu cunoască efectele rezistenţei aerului, sau atât de naiv încât să-şi închipuie că ar putea exista un explozibil capabil să imprime proiectilului o viteză iniţială de 2800 km/sec. În legătură cu această din urmă chestiune, cititorul devine complicele amuzat al unei mistificări transparente, din momentul în care află că substanţa inventată de Nicholl se numeşte meli-melonită: în franceză, meli-melo înseamnă amestec confuz şi dezordonat.

Subiectul inedit, personajele bizare, dialogurile spumoase n-au făcut din *Sans dessus dessous* o carte de succes. În timpul vieţii scriitorului, s-au vândut doar 8000 de exemplare, faţă de 35.000 din *De la Pământ la Lună* şi 31.000 din *În jurul Lunii.* Să fi fost de vină aducerea pe scenă, pentru a treia oară, a aceloraşi personaje (cu excepţia foarte simpaticului Michel Ardan)? Faptul că, spre deosebire de dipticul selenar, proiectul eşuează în ridicol? Sau dezamăgirea produsă de abandonarea promisei continuări a explorării Cosmosului, prin intermediul Societăţii Comunicaţiilor Interstelare, în favoarea unei aventuri terestre? E adevărat că ideea „îndreptării” axei Pământului e chiar mai năstruşnică decât aceea a bombardării Lunii. Dar călătoria spre palidul nostru satelit era o temă predilectă a literaturii imaginarului. Cititorii fuseseră receptivi şi la incursiunile lui Jules Verne în domenii ca aerostatica, expediţiile polare, navigaţia submarină, zborul mecanic, toate constituind obiectul unor pasionate dezbateri în forurile ştiinţifice şi în presa vremii. Antrepriza

firmei „Barbicane & Co.” aparţinea, însă, ariei de preocupări considerate absurde, din care mai făceau parte cvadratura cercului şi perpetuum mobile, neavând cum să trezească interesul marelui public.

Întorcându-ne la prima apariţie a membrilor „Gun-Club”-ului, să notăm că, în septembrie 1865, când *De la pământ la Lună* începea să fie publicat în „Journal des Débats”, Jules Verne se instalase, de câteva luni, la Le Crotoy, mic sat de pescari situat în golful fluviului Somme. Se pare că motivul acestui exil voluntar era o legătură amoroasă, care avea să dureze două decenii.

„Ce comoară supremă a pierdut Jules Verne? se întreabă Marguerite Allotte de la Fuÿe, referindu-se la finalul dureros al poveştii începute în 1864–1865. În aceşti ani, el luptă împotriva unei disperări pe care n-o poate alina grija afectuoasă a celor din preajmă (...) În inima lui se desfăşoară o tragedie mută, ale cărei vestigii le-a făcut să dispară.

Moartea a curmat o corespondenţă nepreţuită.

Sirena, unica sirenă, a fost îngropată în cimitirul de mărgean.

Dar cititorii nu pot să cunoască din simţămintele intime ale unui scriitor decât ceea ce le dezvăluie el însuşi. Dacă trebuie neapărat să căutăm în opera lui Jules Verne amintirea slăvită a unei pasiuni secrete şi, poate, mai ales intelectuale, o vom găsi în *Castelul din Carpaţi,* scris în acei ani[51]. Coloratura lui romantică îl distinge de celelalte cărţi şi îngăduie astfel de supoziţii.” (1, pp. 242–243)

Existenţa „sirenei” i-a fost revelată biografei de Jean Jules Verne, fiul lui Michel, care a ridicat vălul de pe această enigmă mai mult decât centenară în 1973: „Era o doamnă serioasă, un spirit deschis, cu care el (Jules Verne – I. H.) putea discuta despre subiectele care-l interesau, având şi posibilitatea materială de a lucra în linişte. Îmi amintesc că locuia la Asnières, în vremea aceea o reşedinţă într-adevăr calmă şi nezgomotoasă. Dacă se cercetează arhivele, se va

[51] Romanul a apărut în 1892, dar, după cum reiese din corespondenţa cu Hetzel fiul, era gata cu „mult timp” înainte de 1890.

găsi numele ei, căci am făcut imprudenţa de a-l comunica d-nei Allotte de la Fuÿe, care a lăsat scrisoarea mea printre hârtiile ei. I-am scris că se numea Duchesne; adaug că îi uitasem numele şi că fratele meu este acela care mi l-a amintit. Îl avansez, deci, cu prudenţă, pentru că am încercat zadarnic să aflu cine putea fi această doamnă Duchesne. O particularitate, totuşi: acest nume aparţine unor familii nanteze. Aşadar, nu este exclus ca Jules Verne să fi reîntâlnit o veche cunoştinţă; murind cu aproximativ douăzeci de ani înaintea lui Jules Verne, doamna în cauză făcea parte, probabil, din generaţia lui, sau era, poate, chiar mai în vârstă. E neîndoielnic că între această doamnă şi Jules Verne a existat o mare intimitate intelectuală, că ea a fost o interlocutoare valabilă şi că i-a unit o vie afecţiune. Veţi spune că afecţiunea dintre un bărbat şi o femeie se numeşte dragoste; sunt întrutotul de acord, dar voi atrage atenţia asupra faptului că dragostea are multe nuanţe şi că iubirea dintre Laura şi Petrarca n-a dus decât la efuziuni verbale... (37, pp. 264–265)

Din păcate, hârtiile Margueritei Allotte de la Fuÿe, care ar fi adus, poate, mai multă lumină în această chestiune, au dispărut în vâltoarea celor două războaie mondiale. Am avut însă şansa de a descoperi la Biblioteca Naţională din Paris, în „Arhivele Hetzel. Dosare de autori. Jules Verne. Documente care-l privesc.”, un plic cu aripile desfăcute, purtând aceste rânduri scrise cu creionul, pe o, singură parte:

„D-na Văduvă Duchesne
întâlnită de Jules Verne la Crotoy
pe la 1870.
Dacă dl. Hetzel a cunoscut-o poate să-mi spună
cărei categorii sociale îi aparţinea –
aspectul său fizic
inteligenţa –
gusturile
Unde locuia?
Unde a fost înmormântată?”

Rândurile erau încadrate de două adrese: „2 rue d'Anjou, Versailles (2 zile)" şi „apoi la Nantes, 1 place de la Petite Hollande". La Versailles locuia o verişoară prin alianţă, la care trăgea Marguerite când venea la Paris, iar 1 place de la Petite Hollande era adresa nanteză a biografei.

Să fi răspuns Hetzel fiul delicatelor întrebări? Dosarul 221 bis este mut, în această privinţă. Corespondenţa lui Jules Verne cu Hetzel tatăl adevereşte însă faptul că anul 1870 a reprezentat un moment fierbinte în viaţa scriitorului. Iată un extras dintr-o misivă trimisă în ianuarie sau februarie: „Lucrez din plin la Robinson[52]. Găsesc lucruri *extraordinare* (sic). M-am lansat în treaba asta fără nicio reţinere şi nu pot să mă mai gândesc la altceva, cu excepţia Parisului, unde sosesc totdeauna *furens amore* şi de unde mă întorc în aceeaşi stare. O, natură!". În treacăt fie zis, e foarte greu de crezut că un bărbat viguros de patruzeci şi cinci de ani, *cuprins de furia dragostei,* s-ar fi mulţumit cu efuziunile verbale evocate de nepotul grijuliu faţă de reputaţia postumă a ilustrului său bunic... În post-scriptumul unei scrisori din mai, se solicită un alibi: „Răspunzând acestor rânduri, dădui de înţeles că prezenţa mea este indispensabilă, la sfârşitul lunii, la Paris, pentru gravurile *la un oraş plutitor.* Ceea ce, de altfel, e adevărat." Şi cum răspunsul întârzia, Jules Verne a revenit: „În ultima mea scrisoare, te rugam să dai de înţeles, scriindu-mi, că prezenţa mea la Paris este indispensabilă, pentru gravurile *la un oraş plutitor.* Aşa că susţine-mă." Nu ştim dacă aceste stăruinţe au avut rezultatul dorit. Oricum, scriitorul a ajuns la Paris, la început de iunie, urcând pe Sena cu „Saint-Michel". Iar pe la mijlocul lui August, Honorine îi scria aceluiaşi Hetzel:

„În această dimineaţă, scrisoarea dumneavoastră a venit să mă umple de fericire şi, poate, să readucă bucuria în casă, fiindcă, după cum ştiţi, de mai multe luni, Jules e trist, nu e în apele lui. Să-l obosească scrisul? Sau se descurcă mai greu? Într-un cuvânt, pare descurajat. Şi se descarcă pe mine de toate neplăcerile pe care i le produce această descurajare; observ că se apucă fără chef de lucru; abia

[52] O versiune incipientă a *Insulei misterioase.*

aşezat, se ridică, se plânge de această stare de lucruri şi dă vina pe mine. Ce-i de făcut? Ce să-i spun? Plâng şi sunt disperată. Când căsnicia îl plictiseşte şi-l oboseşte prea mult, îşi ia vasul şi iată-l plecat; cel mai adesea, nu ştiu unde se află. Dumneavoastră (...) care vă străduiţi atât să faceţi din el un scriitor distins, credeţi că trebuie abandonată ideea de a face un soţ acceptabil? Vă cer iertare că-mi deschid astfel inima în faţa dumneavoastră, la începutul scrisorii; voiam doar să vă mulţumesc, dar marile bucurii te fac să devii comunicativă. Poate că veţi găsi o soluţie pentru a ne ajuta să ieşim din această situaţie încordată şi deprimantă.

Nu ştiu dacă Jules v-a vorbit vreodată despre toate acestea... Vă voi ruga, deci, să păstraţi tăcerea; dacă vreţi să-mi scrieţi, fie pentru a mă consola, fie pentru a-mi da sfaturi, scrieţi-mi la Crotoy, post-restant; mă voi duce joi dimineaţa la poştă.

Jules v-a înştiinţat despre plecarea lui? Aţi primit o scrisoare de la el marţea trecută? Răspundeţi-mi în legătură cu asta; era foarte trist, poate că şi-a deschis inima faţă de dumneavoastră.

După părerea mea, cea mai mare greşeală a soţului meu este aceea că a părăsit Parisul. Aici e prea singur, se regăseşte prea des cu el însuşi...

La revedere, iubite prietene, iertaţi-mă şi plângeţi-mă; soţul meu îmi scapă din mâini, ajutaţi-mă să-l păstrez.”

Acest apel patetic întregeşte tabloul schiţat de documentele citate anterior, definind starea de spirit a lui Jules Verne în preajma şi în cursul anului 1870. Charles-Noël Martin crede însă că obiectul patimii scriitorului nu putea fi „doamna serioasă” din relatarea lui Jean Jules-Verne, pe care o contestă fără menajamente:

„Amintirile – *foarte* deformate – ale familiei, la patruzeci sau cincizeci de ani după întâmplările evocate, nu pot fi decât extrem de aproximative şi nu au comune cu realitatea decât unele detalii, cum ar fi numele şi locurile, nimic mai mult.

(...)

Am găsit-o pe Doamna Duchesnes, care locuia, într-

adevăr, la Asnières. Dar ea a murit la 29 de ani şi asta s-a întâmplat în 1865, mai exact la 13 decembrie. Şi, minunată cheie, prenumele ei era *Estelle,* ceea ce lămureşte, în sfârşit, originea straniei «Stilla», idealizată de Jules Verne, cincisprezece sau douăzeci de ani mai târziu, în *Castelul din Carpaţi,* scris, probabil, cu câţiva ani înainte de 1886, când face aluzie pentru prima oară la manuscrisul său...

Legătura lui Jules Verne cu Estelle Hénin, măritată Duchesnes, datează tocmai din perioada în care lui i-a venit brusc ideea de a-şi duce familia departe de Paris, la Crotoy! N-am putut încă să verific dacă Estelle era cântăreaţă, Jules Verne putând s-o fi cunoscut în mediul teatral, pe care-l frecventa încă asiduu în anii 1860–1864, ceea ce ar confirma întru totul identificarea cu Stilla, de pe acum foarte convingătoare, dacă n-ar fi decât prin vârsta la care dispar amândouă: înainte de treizeci de ani." (28, nota 188)

Cunoscându-l destul de bine pe Charles-Noël Martin, în toamna anului 1982, după ce am descoperit biletul Margueritei Allotte de la Fuÿe, i-am comunicat textul, aşa cum îi făgăduisem. Mi-a răspuns la 17 octombrie: „Singurul lucru interesant, pe care Jean Jules Verne nu-l spune în cartea sa, este «întâlnită la Crotoy pe la 1870»". Martin considera însă că această întâlnire se referă la o altă aventură a scriitorului, continuând: „(...) n-a existat o d-nă văduvă Duchesnes la Asnières, nici pe la 1885, nici înainte, nici după. Unica d-nă Duchesnes este aceea despre care am vorbit, moartă în 1865, cu prenumele Estelle, ceea ce este, totuşi, extrem de convingător pentru «La Stilla», cu atât mai mult cu cât ea a murit la 27 de ani[53], aşa cum spune el (Jules Verne – I. H.) despre «La Stilla»[54]. Iată de ce m-am hotărât să public rezultatul acestei investigaţii, în ciuda faptului că *nu există alte dovezi* (sublinierea mea – I. H.)."

Nici nota 188, nici scrisoarea nu m-au convins. A reţine din amintirile lui Jean Jules-Verne doar numele şi locul, sugerând că, în privinţa datei decesului, nepotul scriitorului ar fi făcut o eroare de douăzeci de ani, mi se pare a fi o

[53] În textul citat anterior, Martin afirma ca Estelle a murit la 29 de ani.

[54] Potrivit, romanului, Stilla avea 25 de ani când a murit pe scenă.

operaţie arbitrară, menită să legitimeze rezultatul investigaţiei lui Martin. Singurul lucru cert este însă că la 13 decembrie 1865 a murit la Asnières, în vârstă de 29 de ani, Estelle Duchesnes – cu „s” final, spre deosebire de grafia consemnată de Jean Jules-Verne. Era ea amanta scriitorului? Nu cred că apropierea dintre prenumele Estelle şi numele (artistic?) Stilla ar fi un argument „extrem de convingător”, mai ales că, aşa cum recunoaşte eminentul vernolog, alte dovezi nu există – dacă o potrivire onomastică poate fi considerată dovadă…

Spaţiul acordat acestei chestiuni controversate nu reprezintă o concesie făcută apetitului pentru cancanuri al unor eventuali cititori neevoluaţi. Am socotit că unicele mărturii directe despre viaţa secretă a scriitorului nu pot lipsi din cartea pe care i-am consacrat-o.

În 1890, Ernest Kolb edita, la Paris, *Voyage sous les flots* de Jules Rengade, cu următoarea prefaţă a autorului:

„Către cititor,

Printre foarte numeroasele romane ştiinţifice publicate în cursul acestor ultimi ani, una dintre cele mai interesante lucrări ale d-lui Jules Verne, *Douăzeci de mii de leghe sub mări,* prezintă analogii izbitoare cu povestirea care urmează. Ele n-au scăpat atenţiei tinerilor cititori ai revistei „La Science illustrée" în care, foarte recent, a apărut această nouă ediţie a *Călătoriei sub valuri;* şi mulţi dintre ei mărturisindu-şi, cu acest prilej, dorinţa de a şti cine a navigat mai întâi sub mări, Trinitus sau căpitanul Nemo, datoram un răspuns acestei binevoitoare întrebări. Iată-l, scris chiar de mâna d-lui Jules Verne în epoca îndepărtată în care *Călătoria sub valuri* apărea în foileton în „Le Petit Journal", sub pseudonimul Aristide Roger:

Paris, 28 octombrie, 1867

Domnule director,

Publicaţi de câtva timp, în „Le Petit Journal", o interesantă lucrare a d-lui Aristide Roger, intitulată *Aventures extraordinaires du savant Trinitus.*

Am început să scriu, acum un an, o carte având ca titlu *Voyage sous les eaux.* Dacă n-a apărut încă, este pentru că a trebuit s-o abandonez, deocamdată, din pricina unei preocupări covârşitoare: *La Géographie illustrée de la France,* astăzi în curs de publicare; dl. Th. Lavallée i-a scris prefaţa, dar moartea l-a împiedicat să continue.

De altfel, această *Călătorie sub ape* a fost anunţată în „Magasin d'éducation et de récréation" publicat de J. Hetzel.

Vreţi să aveţi bunăvoinţa, domnule, de a insera această scrisoare în ziarul dumneavoastră, pentru a mă pune la adăpost de orice reclamaţie privind analogia subiectelor acestor două lucrări?

Vă rog să primiţi, domnule, împreună cu mulţumirile mele, asigurarea deplinei mele consideraţii.

Jules Verne”

Într-adevăr, la 5 septembrie 1867, nota către abonaţi a „Magazinului” se încheia astfel: „Încă un cuvânt: dl. Jules Verne finisează o carte care va fi cea mai extraordinară dintre toate, *Un voyage sous les eaux.* Şase luni petrecute pe ţărmul mării, într-o singurătate desăvârşită, i-au trebuit conştiinciosului şi foarte interesantului scriitor pentru a reuni materialele necesare elaborării acestei cărţi ciudate.”

De ce simţea Jules Verne nevoia imperioasă de a se pune la adăpost de orice reclamaţie? Pentru că analogia subiectelor celor două lucrări era într-adevăr izbitoare, după cum mi-am dat seama citind nu suita de foiletoane din „Le Petit Journal”, ci volumul editat în „Bibliothèque de la Science Pittoresque” în 1868, deci oricum cu doi ani înaintea apariţiei romanului *Douăzeci de mii de leghe sub mări.* Pagina de titlu arată astfel:

Aventures extraordinaires de Trinitus
VOYAGE SOUS LES FLOTS
redigé d’apres le joumaî de bord de „L’Eclair”
par
ARISTIDE ROGER
Paris
P. Brunet, Editeur, 31, Rue Bonaparte
1868
Droits de traduction et de reproduction reservés

În treacăt fie zis, *Călătorie sub valuri* nu este, deci, „un nou titlu”, dat ediţiei din 1890 a romanului, cum crede Charles-Noël Martin (27, p. 170).

Lucrarea doctorului Jules Rengade, care publicase în aceeaşi editură cărţile de popularizare ştiinţifică *Les Monstres invisibles* şi *La Machine humaine,* ne înfăţişează aventurile echipajului minisubmarinului „L’Eclair”, alcătuit din inventatorul Trinitus, servitorul său, fostul marinar şi pescar Nicaise şi nepotul acestuia, Marcel, care

intenţionează să se înscrie la Şcoala navală. Cei trei pornesc din împrejurimile oraşului Calais, la 3 august 1864, pentru a le căuta pe soţia şi fiica lui Trinitus, dispărute cu două luni în urmă într-un naufragiu. Iată descrierea navei care le slujeşte drept mijloc de locomoţie şi adăpost: „O enormă maşină de aramă strălucitoare, de mărimea unui vagon, ocupa centrul camerei pe care o umplea în parte. Avea forma unui ou imens, puţin turtit dedesubt şi pe laturi. Patru uşi-ferestre, alcătuite din plăci de sticlă foarte groase şi de o mare transparenţă, se deschideau în pereţi. Tot atâtea pale, semănând cu nişte înotătoare, ieşeau din părţile laterale, iar sub cârma situată în spatele acestui vas fără pereche era adaptată o elice.” Până aici, nimic deosebit, poate în afara hublourilor de mari dimensiuni, pe care le vom regăsi pe „Nautilus”. Dar sarabanda analogiilor abia începe.

La 10 august 1865, Jules Verne îi scria lui Hetzel: „Pregătesc, de asemenea, *Călătoria sub ape* şi fratele meu şi cu mine aranjăm toată mecanica necesară expediţiei. Cred că vom folosi electricitatea, dar nu ne-am hotărât definitiv...” După cum se ştie, hotărârea a fost luată şi capitolul XII al romanului este intitulat *Totul prin electricitate.* Dar cititorii din 1870 nu aveau de unde să cunoască gândurile din 1865 ale autorului. Pentru ei, ideea folosirii electricităţii la propulsia unui vehicul submarin îi aparţinea lui Trinitus – Roger, care le explica lui Nicaise şi Marcel: „Sub picioarele noastre se află forţa care face să se mişte vasul. Sunt pile enorme, care furnizează o cantitate considerabilă de electricitate. Bobine mari, mult mai puternice decât cele Ruhmkorff, le însutesc energia.” Nu putem decât să constatăm că explicaţia este foarte asemănătoare cu aceea pe care i-o dă căpitanul Nemo profesorului Aronnax: „După cum vedeţi, folosesc elementele Bunsen şi nu elementele Ruhmkorff, prea slabe. Elementele Bunsen sunt puţine, dar mari şi puternice...”

Pentru a înlesni compararea unor pasaje din cele două romane, voi folosi din nou metoda alăturării:

Călătorie sub valuri	*Douăzeci de mii de*

„El (peştele) are diferite moduri de a-şi înclina şi de a-şi mişca înotătoarele, care-i îngăduie să înainteze, să dea înapoi, să se ţină în echilibru, să urce, să coboare, într-un cuvânt, să evolueze în toate direcţiile... Or, palele vasului meu nu sunt altceva decât nişte înotătoare, Fluidul nervos dă energie organelor peştelui, fluidul electric acţionează, după voia mea, palele...”

„Savantul schimbă manevra şi vasul urcă asemeni unui balon în această prăpastie a cărei direcţie îngăduia să se presupună că se va deschide la suprafaţa valurilor.”

„...vom distila apa de mare, pe care o vom avea la discreţie.”

„Pe aceste etajere, Trinitus aşează aparatele destinate fabricării oxigenului, atât prin descompunerea apei, cât şi prin aceea a cloratului de potasiu; el puse acolo de asemenea recipientul cu hidrogen, vasele conţinând potasă caustică...”

„Pasagerii strânşi pe punte văzură o lumină ciudată care gonea dedesubtul vasului. Un *leghe*...

„...Nautilus se poate mişca şi de jos în sus şi de sus în jos, vertical, cu ajutorul a două planuri înclinate, fixate pe laturile lui, la centrul de plutire, planuri mobile care pot lua orice poziţie (...) Dacă planurile sunt menţinute paralel cu vasul, acesta se mişcă orizontal. Dacă sunt înclinate, atunci vasul, potrivit înclinării şi sub impulsul elicei, se cufundă urmând o diagonală pe care-o pot alungi după voie, sau urcă pe aceeaşi diagonală.”

„Cu elicea oprită şi cu planurile îndreptate vertical, „Nautilus”, purtat ca un balon în aer, se ridica fulgerător de repede, străpungând grosimea apei cu un freamăt răsunător.”

„...aparatele de distilat, care, prin vaporizare, dădeau o excelentă apă de băut.”

„Se cerea deci fără întârziere primenirea aerului (;..) Mă întrebam ce face comandantul în astfel de cazuri. Obţine aerul prin procedee chimice, eliberând cu ajutorul căldurii oxigenul din clorat de potasiu şi absorbind acidul carbonic prin potasă caustică?”

naturalist afirmă că era produsă de meduze, moluşte gelatinoase fosforescente în timpul nopţii şi toată lumea îl crezu.”

„Furtuna cea mai violentă nu ridică marea decât la foarte mică adâncime... Ea va vui deasupra capetelor noastre, dar nu va tulbura niciodată straturile de apă pe care le vom străbate.”

„La vreo patru sute de metri de «Abraham Lincoln», la tribord, marea părea a fi luminată pe dedesubt. (...) Unul dintre ofiţeri strigă: – Nu-i decât o îngrămădire de moluşte fosforescente!”

„... nu te mai temi să înfrunţi furtunile, pentru că la câţiva metri sub apă poţi găsi un calm desăvârşit.”

Unele din aceste similitudini (şi altele, pe care nu le-am mai pomenit: lumina noctilucelor, descrierea unor animale marine, vulcanii activi din adâncuri, rolul curenţilor şi îndeosebi al Golf-Streamului etc.) îşi pot avea obârşia în sursele documentare comune. Dar „L’Eclair” pătrunde printr-un tunel submarin într-o grotă aflată în interiorul unui vulcan, ca „Nautilus” şi tot ca el, dar înaintea lui, ajunge la Polul Sud, datorită unui accident care face să se împlinească vechea dorinţă a lui Trinitus: „L-am construit cu gândul că-mi va îngădui să fac o călătorie stranie, la care am visat totdeauna (...) Da, aş vrea, cu acest vas, să ajung şi să trec dincolo de Pol... pe sub gheţuri...” Prea multe coincidenţe! Chiar dacă Jules Verne n-a împrumutat de la Aristide Roger *ideea* romanului – scrisoarea către Hetzel din 10 august 1865 şi alte dovezi epistolare o demonstrază cu prisosinţă – după ce citise *Aventurile extraordinare ale savantului Trinitus* n-ar mai fi trebuit să afirme, adresându-se cititorilor „Magazinului de educaţie şi de recreare” (année 1869–1870, premier semèstre, page 1), că *Douăzeci de mii de leghe sub mări* constituie prima explorare imaginară de acest fel. Iată şi pasajul respectiv: „Sper că această călătorie sub mări îi va instrui şi îi va interesa (pe cititori) tot atât, dacă nu mai mult decât celelalte *(Copiii căpitanului Grant, Călătoriile şi aventurile căpitanului Hatteras).* Să nu se teamă de nimic, sunt sigur că-i voi readuce încă o dată teferi din această excursie de un gen

atât de nou. Fundul oceanului pe care, cei dintâi, îl vom parcurge în toate direcţiile şi la toate adâncimile, nu va fi atât de teribil pentru noi precum a fost pentru atâţia marinari îndrăzneţi, care s-au pierdut fără urmă." Un gen atât de nou... cei dintâi – stranie amnezie! Dar a pus cineva la îndoială geniul lui Molière pentru că acesta a mers mult mai departe decât Jules Verne, reproducând aproape cuvânt cu cuvânt, în *Vicleniile lui Scapin,* o scenă din *Le Pédant joué* al lui Cyrano de Bergerac? De altfel, alăturarea e cam forţată. Cyrano era şi el un scriitor de prim rang, chiar dacă meritele i-au fost recunoscute abia în secolul douăzeci. Pe când autorul *Călătoriei sub valuri...* „De ce i-a împletit posteritatea atâtea cununi lui Jules Verne şi l-a ignorat cu totul pe Aristide Roger? se întreba Léon Treich, într-un articol din ziarul „Le Soir" din Bruxelles. Problemă de talent: nu există nicio comparaţie posibilă între *Douăzeci de mii de leghe sub mări* şi *Călătorie sub valuri,* care apăruse cu doi sau trei ani mai devreme (...) Aristide Roger merită un mic salut. Nu mai mult." (Cf. 77, p. 13–14) O judecată poate prea aspră. Roger nu e deloc lipsit de inventivitate, imaginând, printre altele, o „probă inteligentă" („Când se loveşte de un obstacol, ea dă puţin înapoi, apasă pe un mic resort şi imediat, electricitatea. Acţionând în sens contrar, vasul se retrage brusc, pentru a evita pericolul.") şi un harpon electric, capabil „să ucidă fulgerător cele mai redutabile animale marine." Iar descrierile sale mi s-au părut uneori a fi la înălţimea celor ale ilustrului său competitor. Voi da un simplu exemplu: „Din când în când, aceste triburi nemişcate de flori vii tresar şi par să se desprindă din somnolenţa lor misterioasă. Vraja necunoscută care apasă asupra lor încetează ca prin farmec şi toate aceste făpturi cufundate în azurul lichid al Oceanului se trezesc şi se înfioară. Viaţa pare să ţâşnească dintr-odată din corpurile lor translucide şi aproape imateriale; fascicule luminoase, spirale fosforescente radiază de pretutindeni; şi când noaptea coboară deasupra valurilor, adâncurile mării, ca şi spaţiile celeste, sunt luminate de mii de focuri (...) întreaga lume suboceanică se zbuciumă ca pentru a răspunde lumii stelare şi splendorile

mării, ca şi cele ale firmamentului, nu se sting decât o dată cu lumina răsăritului de soare!...” Păcat că acestor însuşiri nu li se adaugă şi capacitatea de a creiona personaje memorabile: Trinitus, Nicaise, Marcel nu au nicio consistenţă, trecând prin paginile romanului fără să lase vreo urmă. Iată de ce *Voyage sous les flots* mai este pomenit astăzi doar de cercetătorii interesaţi de migraţia temelor, ideilor şi „invenţiilor” în universul anticipaţiei.

Acest destin, nu tocmai de invidiat, i-a fost hărăzit şi primei ficţiuni literare care aduce în scenă o „ambarcaţie submarină”, cu toate că autorul ei este considerat, pe drept cuvânt, unul dintre maeştrii şcolii romantice. Théophile Gautier, admiratorul de mai târziu al „Călătoriilor imaginare” ale lui Jules Verne, a publicat, în 1848, romanul *Les Deux Etoiles.* Câţiva englezi, indignaţi de modul în care ţara lor îl tratează pe Napoleon, vor să-l elibereze de pe insula Sfânta Elena şi să-l aşeze pe tronul Indiei. În acest scop, sir Arthur Evans a construit o „luntre” a cărei întrebuinţare este descrisă în amănunt:

„Ajunşi la o distanţă la care observatorii de pe coastă ar fi putut să vadă luntrea, Sidney, Saunders şi Jack intrară într-o mică încăpere de sub punte, căci luntrea, de o construcţie cu totul deosebită, era prevăzută cu o punte.

Închizând tambuchiul cu grijă, Sidney apăsă pe un buton şi luntrea începu să se cufunde; ea coborî până ce apa o acoperi cu totul, formând un vârtej. Un fel de înotătoare, mişcate din interior, înlocuiau vâslele şi propulsau această ambarcaţie submarină, care putea fi dirijată cu plăci de sticlă situate lângă proră.

Un furtun de piele legat de o geamandură plutitoare, care semăna leit cu o rămăşiţă dusă de valuri, reînnoia aerul în cabina strâmtă. Un compartiment umplut cu apă sau golit, după dorinţă, cu ajutorul unei pompe, juca rolul băşicii gazoase a peştilor, dând posibilitatea de a coborî sau de a se menţine la acelaşi nivel.”

Napoleon, bolnav, nu poate profita de şansa care i se oferă şi moare.

Romanul lui Gautier nu a fost evocat în ampla discuţie despre stimulentele orientării fanteziei verniene către

aventura submarină, găzduită de „Buletinul Societăţii Jules Verne”, între 1972 şi 1975. Au fost scoase la lumină, în schimb, surse documentare cvasinecunoscute până atunci, folosite, poate, şi de Aristide Roger. S-a constatat astfel că, în afara manualelor de fizică şi de biologie marină, în afara lucrărilor unor savanţi ca Humboldt, Arago, Foucault, Henri Sainte-Claire Deville, Charles, Milne Edwards, Quatrefages, Tyndall, Faraday, Berthelot, Secchi, Petermann, Maury, Agassis (prezente şi în biblioteca de pe „Nautilus”), sau popularizatori ai ştiinţei ca Léon Renard şi Zurcher-Margollé (cărţile lor – *Le fond de la mer,* respectiv *Le monde sous-marin* – fuseseră publicate chiar de Hetzel), scriitorul s-a inspirat şi din puzderia de articole consacrate navigaţiei subacvatice în presa vremii, de la „L’Illustration” la „Revue Maritime et Coloniale”. Păcat că fişierul tematic pe care şi-l întocmise pare să se fi pierdut, ceea ce îngreunează reconstituirea universului său informaţional. Putem afirma însă cu certitudine că Jules Verne citea publicaţia la care colabora din 1851 şi în care apărea, în februarie 1857, un text nesemnat, *Locomotive sousmarine.* Iată câteva pasaje semnificative:

„Graţie acestui nou mijloc de locomoţie, posesiunile umane s-ar îmbogăţi cu toată întinderea mărilor, deci cu trei sferturi din suprafaţa globului. În faţa noastră s-ar deschide un câmp imens de investigaţie, neexplorat, o mină inepuizabilă de noi profituri.

Călătorul ar vedea agitându-se în jurul lui populaţii fără număr de zoofite, moluşte, peşti şi mamifere, rechini şi cetacee gigantice.

Ascuns în tufişuri dese, zoologul ar spiona obiceiurile acestor făpturi, pe care le-a cunoscut, până acum, doar prin rămăşiţele lor neînsufleţite (...)

Botanistul ar erboriza pe solul umed, geologul ar ataca rocile submarine şi fizicianul ar instala pe fundul mărilor noi observatoare.

Înarmat cu puşti cu gaz comprimat de o forţă proporţională cu rezistenţa mediului lichid, vânătorul ar aştepta vânatul gonit de câinii înotători (...)

Omul s-ar putea gândi cu seriozitate la domesticirea

marilor specii marine (...)

El ar putea să organizeze pe scară largă creşterea speciilor marine comestibile, a peştilor, crustaceelor şi moluştelor, să exploateze metodic pădurile de corali şi să recolteze perlele preţioase..."

Nu recunoaştem aici câteva dintre faptele, ideile şi intenţiile căpitanului Nemo? O. Dumas crede chiar că textul i-ar putea fi atribuit lui Jules Verne, datorită subiectului şi stilului. (79)

Al doilea articol îi aparţine lui Pitre-Chevalier, este intitulat *Le Nautilus. Promenade sous l'eau. Visions et réalités* şi a apărut în iulie 1858. Am extras ceea ce ne interesează:

„A fost descoperit un extraordinar aparat pentru plimbarea pe fundul oceanului (...) Se numeşte «Nautilus» (!) şi inventatorul este un american, dl. Hallelt. Experienţa a avut loc recent, în adâncul Senei, în centrul Parisului, în zona Quai d'Orsay şi jurnalişti, curioşi, doamne au străbătut, parcă în joacă, albia fluviului.

«Nautilus», spune dl. Paul d'Ivoy, care a fost în interioiul lui, este o combinaţie de clopot de scufundare şi de vas submarin Payerne[55]. Aparatul, construit din plăci de tablă prinse cu buloane, este foarte uşor şi pluteşte fără dificultate. E prevăzut cu două compartimente laterale, pline cu aer. Când vrei să cobori, e destul să deschizi două robinete: aerul din cele două compartimente iese şi e înlocuit cu apă, a cărei greutate determină imersiunea aparatului. Pentru a urca, pentru a pluti între două ape, e destul să introduci din nou aer în cele două cavităţi, ceea ce se face deschizând un alt robinet (...) Aparatul e prevăzut cu luminatoare mari de sticlă groasă, la înălţimea ochilor şi deasupra, astfel încât să se vadă limpede şi să se vadă foarte bine în apă, la o distanţă de mai mulţi metri.

(...) am putut admira această invenţie ingenioasă, ne-am dat seama de imensele servicii pe care e chemată să le aducă şi pe care le aduce de pe acum; căci peste douăzeci din aceste aparate funcţionează în America, peste zece în Anglia; în Marea Caraibilor au fost scoase din apă, cu

[55] Doctorul Payerne experimentase nava sa pe Sena, în 1846.

ajutorul lui «Nautilus», comorile lui «San Pedro».”

Principiul imersiunii, luminatoarele, recuperarea comorilor de pe corăbiile scufundate – toate acestea pot fi regăsite în *Douăzeci de mii de leghe sub mări,* prinse într-o solidă armătură de argumente ştiinţifice.

Până şi utilizarea electricităţii este prefigurată într-un text peste care am dat în „Le Monde illustré” din 2 iunie 1860:

„Dl. Calmas a inventat un vas submarin la a cărui probă funcţionează o elice pusă în mişcare de un aparat electric care alimentează, de asemenea, cu fluid o lampă destinată luminării interiorului ambarcaţiei. Un rezervor cu aer comprimat la mai multe atmosfere furnizează marinarilor aerul respirabil care înlocuieşte aerul viciat, expulzat în exterior de o mică pompă. O altă pompă, golind sau umplând compartimentele amenajate în vas, face să urce sau să coboare vasul submarin.” (154) Invenţia n-a depăşit stadiul de proiect, dar ideile novatoare ale d-lui Calmas i-ar fi putut inspira pe Roger şi pe Verne.

Surselor livreşti li se poate adăuga amintirea unor experienţe relativ recente. Le-am pomenit pe cele ale nantezului Villeroi, care, dacă n-a fost profesorul lui Jules Verne, a cunoscut gloria în America, unde „Villeroi submarine boat” a participat cu succes la războiul de secesiune. Scriitorul cunoştea, fără îndoială, sfârşitul tragic al inventatorului Petit, din Amiens, care experimentase vasul său „cufundător” la 15 august 1834, între Saint-Valery şi Le Crotoy, murind înecat. În 1857, la Havre, un alt îndrăzneţ îşi încercase micul submarin cu mai mult noroc; numele lui: Conseil! Nu poate fi ignorat nici faptul că Jules Verne a vizitat Expoziţia Universală de la Paris, din 1867, unde era expus un model al uriaşului, pentru acea vreme, „Le Plongeur”, construit de amiralul Bourgeois şi inginerul Brun şi lansat la 16 aprilie 1863; câteva dintre caracteristicile lui pot fi regăsite la „Nautilus”: forma de ţigare turtită, turela cu ferestre de observaţie, barca de salvare fixată cu buloane...

Aşadar, Jules Verne n-a „inventat” submarinul – şi a ţinut să precizeze nu o dată acest lucru. Robert Sherard a

reprodus o amuzantă controversă familială din 1903:

„Era inevitabil, de asemenea, să mă refer la faptul că multe dintre invenţiile lui fictive au devenit invenţii reale. Amabila doamnă Verne a fost de acord cu mine.

— Lumea e foarte binevoitoare când spune asta, a replicat Jules Verne. E măgulitor, dar nu e adevărat.

— Cum aşa, Jules, a intervenit doamna Verne, şi submarinele tale?

— N-au nimic de-a face, a răspuns Verne, înlăturând flatarea cu un gest.

— Ba da.

— Ba nu. Italienii[56] inventaseră nave submarine cu şaizeci de ani înainte ca eu să-i creez pe Nemo şi vasul lui. Nu există vreo legătură între nava mea şi cele de astăzi. Acestea sunt acţionate de mijloace mecanice. Eroul meu, Nemo, fiind un mizantrop şi nevrând să aibă de-a face cu uscatul, obţine forţa motrice, electricitatea, din mare. Există o bază ştiinţifică pentru asta, marea conţinând surse de energie electrică, asemeni uscatului. Dar n-a fost descoperit încă mijlocul de a utiliza această forţă, aşa că n-am inventat nimic.” (138)

Un punct de vedere care nu se datora unei umori efemere, cum stă mărturie şi convorbirea cu Charles Dawbarn, din 1904:

„— Cu apariţia submarinului, aţi asistat la adoptarea cea mai frapantă a ideilor dumneavoastră, am insistat eu.

— Nici în această privinţă nu trebuie să fiu socotit un profet, a răspuns el, cu o reală modestie. Submarinul exista înainte ca eu să fi scris *Douăzeci de mii de leghe sub mări.* N-am făcut decât să iau datele respective şi să le dezvolt.” (76)

Admiratorii marelui scriitor au rămas însă convinşi că, dacă el n-a „inventat” submarinul, lectura romanului său a dus la realizarea invenţiei. Printre cele mai neaşteptate mărturii se numără, în această privinţă, o însemnare din *Jurnalul* Marthei Bibescu:

[56] Un ciudat lapsus linguae: până în 1870, italienii au fost inexistenţi în istoria navigaţiei submarine.

„Mogoşoaia, 27 decembrie 1939

O altă veste care-mi atinge centrii magnetici: „În ziua de 24 decembrie, a murit la Cannes André[57] Laubeuf, inventatorul submarinului”.

Un alt cititor al lui Jules Verne. Ce s-ar fi întâmplat dacă André Laubeuf s-ar fi născut mort? Nu s-ar fi întâmplat nimic. Un alt cititor al aceluiaşi Jules Verne ar fi inventat submarinul.” (156, p. 141)

Nu-i putem pretinde celebrei noastre compatrioate să fi ştiut că Laubeuf a perfecţionat doar, în 1939, submarinele existente, fără ca prototipul său să atingă performanţele miticului „Nautilus”. De altfel, unele dintre aceste performanţe au constituit multă vreme un vis al ingineriei navale. Să ne gândim că, faţă de viteza de cincizeci de noduri pe oră, tizul lui american cu propulsie nucleară realiza, în 1954, douăzeci de noduri. Iar coborârea la cele mai mari adâncimi oceanice a devenit posibilă abia în 1960, dar nu cu un submarin, ci cu batiscaful „Trieste”. Aceste însuşiri remarcabile i-au făcut pe unii comentatori să supraliciteze, demonstrând o cunoaştere în cel mai bun caz aproximativă a textului. „Nautilus” nu „putea să rămână în imersiune o perioadă nelimitată”, cum afirmă Franz Born (4, p. 8), uitând că echipajul era să moară de asfixie sub banchiza sudică, tocmai pentru că rezervele de aer erau pe sfârşite.

Cercetând împrejurările în care s-a născut *Douăzeci de mii de leghe sub mări,* am dat peste o poveste care a făcut să curgă multă cerneală, ispitind şi astăzi pana unor publicişti dornici de senzaţional. Totul porneşte de la Ernest Girault, biograful comunardei Louise Michel, care scria, în 1906: „Totuşi, un lucru foarte ciudat este că, dacă Louise nu era o savantă, avea în schimb intuiţii surprinzătoare. Astfel, mulţi oameni – pentru a nu spune toţi – vor fi uimiţi aflând că faimosul *Douăzeci de mii de leghe sub mări,* publicat de Jules Verne, este al ei, desigur, nu romanul aşa cum a apărut, ci ideea fundamentală; ceea ce a conceput ea este submarinul, universal cunoscutul «Nautilus». Manuscrisul ei avea cam 200 de pagini şi într-o zi, când avea mai mult

[57] Prenumele lui Laubeuf era Maxime.

decât nevoie de bani, l-a vândut cu o sută de franci celebrului popularizator.” (163, p. 96) Nesusţinută de vreo dovadă, aserţiunea a fost reluată de alţi admiratori ai Louisei, cu argumente uneori înduioşător de naive. Fernand Planche susţine, într-o scrisoare particulară, că ea ar fi văzut, în timpul deportării în Noua Caledonie, micile cochilii ale moluştei nautilus, conchizând: „Cum submarinul lui Verne este «Nautilus», însuşi numele cochiliei, nu ne rămâne decât să presupunem că Verne îl cunoştea şi el, ceea ce e foarte improbabil, mai ales în acea perioadă. Cred că tema romanului *Douăzeci, de mii de leghe sub mări* a fost adusă de Louise din Caledonia şi că i-a fost inspirată de cochilia nautilusului.” (Cf. 77) Molusca era cunoscută, însă, din antichitate şi Jules Verne i-ar fi putut întâlni numele într-o multitudine de cărţi şi de articole. Pe de altă parte, acest nume, dat de Fulton submarinului său în 1790, fusese reluat de Hallelt, poate şi de alţi constructori. Nu întâmplător, el este şi acela al unei nave din *Călătoriile şi aventurile căpitanului Hatteras,* fapt trecut cu vederea de cercetătorii operei verniene. În sfârşit, mă întreb cum ar fi fost cu putinţă ca tema romanului să fie adusă de Louise din Caledonia *la zece ani după apariţia lui!...*

La capătul firului s-a aflat, totuşi, o femeie – şi scriitorul n-a făcut niciun secret din asta. În 1897, el i-a spus lui Adolphe Brisson: „Îi datorez lui George Sand unul dintre succesele mele populare. Ea m-a făcut să scriu *Douăzeci de mii de leghe sub mări.* Aş vrea să vă arăt scrisoarea pe care mi-a trimis-o în 1865.” Am reprodus cea mai mare parte a scrisorii într-un capitol anterior. Iată ce ne interesează acum: „Sper că ne veţi conduce curând în adâncurile mării şi că vă veţi face personajele să călătorească în aparatele de scufundare pe care ştiinţa şi imaginaţia dumneavoastră îşi pot îngădui să le perfecţioneze.” Îndemnul a căzut pe un teren pregătit de întâmplările şi cunoştinţele amintite mai sus. Epistola lui George Sand a fost trimisă la 25 iulie 1865, iar la 10 august, Jules Verne îi scria lui Hetzel că pregăteşte *Călătoria sub ape.*

Oricum, după pământ, foc (erupţia care-i readuce la suprafaţă pe exploratorii din *Călătorie spre centrul*

Pământului) şi aer *(Cinci săptămâni în balon),* era firesc ca al patrulea element, apa, să constituie mediul unei noi aventuri a cunoaşterii. Şi fără sugestia lui George Sand, Jules Verne ne-ar fi dăruit epopeea submarină. L-ar fi obligat să o facă nu numai dragostea pentru mare, mărturisită în atâtea rânduri, sau interesul pasionat faţă de promisiunile certe ale progresului tehnico-ştiinţific, ci şi logica internă a proiectului ambiţios prezentat de Hetzel în „Prefaţa Călătoriilor extraordinare", publicată în ediţia in-octavo a *Călătoriilor şi aventurilor căpitanului Hatteras* (25 noiembrie 1866):

„Excelentele cărţi ale d-lui Jules Verne se numără printre puţinele care pot fi oferite cu încredere generaţiilor tinere. Nicio creaţie contemporană nu răspunde mai bine nobilei porniri care îndeamnă societatea modernă să cunoască, în sfârşit, minunile acestui univers unde se decide soarta sa (...)

(...)

Romanele d-lui Verne au sosit, de altfel, la timp. Când vezi publicul alergând grăbit să asculte conferinţele ţinute pe întreg cuprinsul Franţei, când vezi că, lângă cronicile artistice şi teatrale, a trebuit să se facă loc, în ziarele noastre, dărilor de seamă ale Academiei de Ştiinţe, trebuie să-ţi spui că arta pentru artă nu mai este de ajuns pentru epoca noastră şi că a venit ceasul în care ştiinţa îşi are locul asigurat în domeniul literaturii.

Meritul d-lui Jules Verne este de a fi pus piciorul cel dintâi şi în chip de stăpân pe acest pământ nou, de a fi meritat ca un ilustru savant, vorbind despre cărţile pe care le publicăm, să poată spune, fără măgulire: „Aceste romane, care vă vor distra asemeni celor mai bune ale lui Alexandre Dumas, vă vor instrui asemeni cărţilor lui François Arago".

(...)

Noile opere ale d-lui Verne se vor adăuga treptat acestei ediţii, pe care vom avea grijă să o împrospătăm mereu. Lucrările apărute şi cele viitoare vor înfăptui astfel, în ansamblul lor, planul pe care şi l-a propus autorul, când a dat operei sale subtitlul *Călătorii în Lumile cunoscute şi necunoscute.* Scopul său este, într-adevăr, de a rezuma

toate cunoştinţele *geografice, geologice, fizice, astronomice* acumulate de ştiinţa modernă şi de a reconstitui, în forma pitorească şi atrăgătoare care-l caracterizează, istoria universului.”

Corespondenţa lui Jules Verne ne îngăduie să reconstituim geneza dificilă a unei capodopere. După scrisoarea trimisă lui Hetzel, la 10 august 1865, la 19 ianuarie 1866 Jules îl anunţa pe tatăl său că planul primului volum din *Voyage sous les oceans* este „gata în întregime”. Titlul schimbat nu trebuie să ne înşele; este vorba despre acelaşi roman, care se va mai numi *Douăzeci de mii de leghe sub ape* şi *Douăzeci şi cinci de mii de leghe sub mări,* înainte de a fi trimis la tipar. În primăvara anului 1867, un detaliu surprinzător: „Lucrez serios, dar cum bine spui, dragă Hetzel, după 15 luni de abstinenţă, creierul meu va trebui să explodeze, va fi cu atât mai bine pentru *Călătoria sub ape* (...) Dar, ca să fiu sincer, regret polonezul meu, mă obişnuisem cu el, eram buni prieteni şi, de altfel, lucrurile erau mai clare, mai cinstite.” Despre ce polonez e vorba? Ca să aflăm, va trebui să recurgem la scrisorile din martie-mai 1869, care arată că relaţiile cordiale dintre autor şi editor nu excludeau divergenţele de opinii: „...acum, dragă Hetzel, continuând să citeşti, nu pierde din vedere faptul că provocarea vine de la nava străină – că aceasta a încercat să-l distrugă pe „Nautilus”, că ea aparţine unei naţiuni detestate de Nemo, care răzbună moartea alor săi, a prietenilor săi! Presupune, ceea ce ar fi trebuit să fie, ceea ce publicul poate bănui, presupune că Nemo e polonez şi că nava scufundată e rusească, ar mai fi vreo urmă de obiecţie? Nu, de o sută de ori nu! (...) nu uita ce am spus mai sus, care a fost concepţia iniţială a cărţii, adevărată, logică, desăvârşită. Un polonez – Rusia, pentru că n-o putem spune – ceea ce e supărător, din anumite puncte de vedere – să lăsăm să se presupună că poate fi asta.” Referirea la naţionalitatea eroului, şi regretul de a fi renunţat la ea apar şi în alte scrisori din acea perioadă.

Pentru a înţelege opţiunea iniţială a lui Jules Verne, să ne amintim că, după insurecţia din 1831, sugrumată de trupele ţariste, mulţi intelectuali polonezi emigraseră în Franţa,

unde opinia publică urmărise cu indignare şi compasiune tragedia ţării prietene. Un semn îl constituie şi faptul că primul discurs politic rostit de Victor Hugo în Camera Pairilor, la 19 martie 1846, este consacrat acestei probleme. În 1863, Polonia încearcă din nou să-şi rupă lanţurile. Şi din nou, răspunzând apelului lui Herzen, Victor Hugo intervine; el publică în presa europeană un apel către soldaţii ruşi, cerându-le să nu lupte împotriva polonezilor şi numindu-l pe ţar „călăul lor şi al vostru”. Jules Verne este însufleţit de aceleaşi idei şi sentimente. Hetzel de asemenea, dar el are mai multă experienţă politică şi ştie că guvernul francez, care intervenise zadarnic pe lângă Alexandru al II-lea pentru îndulcirea represiuni, n-ar fi văzut cu ochi buni un roman anti-ţarist, mergând poate până la a-i interzice apariţia. Pe de altă parte, editura făcea afaceri bune cu Rusia, romanele lui Jules Verne, traduse de Marko Vovcioc (pseudonimul scriitoarei ucrainiene Maria Aleksandrovna Markovici), având numeroşi cititori. Se pare că acesta a fost argumentul hotărâtor în discuţia cu Verne, care-i amintea lui Hetzel că au renunţat la „lupta unui proscris împotriva împilatorilor, a unui polonez împotriva Rusiei (...) din motive pur comerciale.” (Din aceleaşi motive, Hetzel va trimite şpalturile romanului *Curierul ţarului* prinţului Orlov, ambasadorul Rusiei la Paris, care le va da, la rândul său, unui conte misterios, spre lectură – cum reiese dintr-o scrisoare a lui Jules Verne către editorul său, din 23 noiembrie 1875: „Fii bun şi întreabă-l pe Excelenţa Sa prinţul Orlov dacă prietenul său, contele xxx, a avut amabilitatea să efectueze corecturile care i se par utile pe şpalturile a ceea ce a fost *Curierul ţarului* şi va deveni *Mihail Strogov.”* Dintr-o altă scrisoare, ştim că s-a schimbat nu numai titlul...)

Scriitorul n-a acceptat însă sugestiile editorului de a-l transforma pe Nemo într-un adversar al sclavajului („...n-avea decât să lupte în armata lui Grant şi totul ar fi fost spus.”), al negustorilor de negri („...care nu mai există...”) sau al unui personaj la fel de misterios („...nu mai e decât un duel între doi indivizi. Asta depreciază foarte mult totul.”). Silit să-şi abandoneze primul gând, el găsise încă

din primăvara anului 1868 o soluţie artistică valabilă: „Mi-a venit o idee care s-a născut din însuşi subiectul cărţii. Trebuie ca acest necunoscut să nu mai aibă nicio legătură cu umanitatea de care s-a despărţit. Nu se mai află pe pământ, se lipseşte de pământ. Marea îi ajunge, dar trebuie ca marea să-i furnizeze totul, haine şi hrană. El nu pune niciodată piciorul pe un continent. Dacă insulele şi continentele ar dispărea într-un nou potop, el ar trăi ca mai înainte şi te rog să crezi că arca sa ar fi ceva mai confortabilă decât aceea a lui Noe. Cred că această situaţie «absolută» va da mult relief lucrării. Ah, dragă Hetzel, dacă aş rata cartea asta, aş rămâne neconsolat. N-am avut niciodată la îndemână un subiect atât de frumos.” Din ce în ce mai îndrăgostit de noua sa idee, Jules Verne încheie această polemică epistolară la sfârşitul lunii mai 1869:

„Cât despre final, goana în mările necunoscute, intrarea în Maelstrom, fără ca Aronnax şi însoţitorii lui să-şi dea seama, intenţia lor de a rămâne când aud acest nume sinistru, luntrea desprinsă împotriva voinţei lor şi cu ei cu tot, va fi superb, da superb!

Apoi misterul, eternul mister în legătură cu „Nautilus” şi cu comandantul său!”

A pierdut sau a câştigat romanul, prin schimbarea determinată de veto-ul lui Hetzel? Evident, e foarte greu să judecăm când pe un talger al balanţei se află o capodoperă, iar pe celălalt – o intenţie nerealizată. De altfel, Nemo rămâne, în esenţă, un proscris, un revoltat. Iar „misterul” care-l înconjoară nu este doar o excelentă soluţie compoziţională, sau un artificiu menit să-l înalţe în ochii cititorilor. Cum bine arată Marie-Hélène Huet, „Acest anonimat[58] este esenţial, căci îl situează pe căpitan nu în raport cu politica unei ţări anume, ci în raport cu problema,

[58] Nemo înseamnă, desigur, Nimeni, ceea ce potenţează misterul care-l aureolează pe acest personaj unic în literatura universală. Este o alegere fericită a autorului, inspirată, poate, de titlul lucrării dramatice a lui Jehan d’Abundance, poet francez din secolul XVI, *Les grands et merveilleux faictz du seigneur Nemo* şi de faptul că Henri de Pène îşi semna articolele din „Le Figaro” cu pseudonimul Nemo.

mult mai generală şi mai dramatică, a opresiunii şi a libertăţii” (20, p. 60). În aceeaşi ordine de idei, Jean Chesneaux îl consideră pe Nemo drept un exponent al individualismului libertar al scriitorului (6, p. 86–87). Textul oferă destule argumente în sprijinul acestui punct de vedere. De la prima discuţie cu oaspeţii săi involuntari, comandantul „Nautilus”-ului declară: „Împrejurări nefericite v-au adus în faţa unui om care a rupt orice legătură cu lumea.” Şi mai departe: „...eu nu sunt ceea ce numiţi un om civilizat! Am rupt cu întreaga societate, din motive pe care numai eu am dreptul să le apreciez. Nu mă supun deci legilor ei şi vă cer să nu le invocaţi niciodată faţă de mine!” Iată şi comentariul profesorului Aronna: „Nu numai că se situase în afara legilor omeneşti, dar devenise independent, liber în cea mai riguroasă accepţie a cuvântului, în afara oricărei atingeri (...) Niciun om nu putea să-i ceară socoteală pentru faptele sale.” Aceste fapte nu sunt însă cele ale unui megaloman invulnerabil. Nemo îşi riscă viaţa ca să-l salvele pe pescarul din Ceylon, atacat de rechin şi îşi explică gestul: „...era un locuitor din ţara asupriţilor, iar eu sunt încă şi voi fi, până la ultima suflare, de partea acelei ţări!”. El adună comorile de pe corăbiile scufundate în golful Vigo, iar când Aronnax deplânge faptul că ele vor rămâne inutilizabile pentru totdeauna, reacţionează vehement: „Credeţi, domnule, că bogăţiile acestea sunt pierdute, dacă le iau eu? Credeţi că îmi dau silinţa de a le culege doar pentru mine? De unde ştiţi că nu le folosesc pentru a face bine? Vă închipuiţi că nu ştiu că pe Pământ există fiinţe care suferă, popoare oprimate, nenorociţi de ajutat, victime de răzbunat?”. Şi Aronnax îşi aminteşte că peste o mie de kilograme de aur fuseseră debarcate de pe „Nautilus”, când acesta trecuse pe lângă Creta răzvrătită împotriva stăpânirii otomane. Transpunând astfel de acţiuni şi declaraţii pasionate în limbajul politic al deceniului al optulea al secolului nostru, Darko Suvin vorbeşte despre Nemo – Nautilus ca despre „acest aliat şi răzbunător al lumii a treia, al mişcărilor de eliberare naţională, în siajul Revoluţiei franceze, împotriva puterilor imperialiste”. (142)

„Ruperea oricăror legături cu lumea” este deci, mai

curând, o metaforă a contestării oricărei opresiuni. După cum ruperea cu întreaga societate nu înseamnă că Nemo ar fi un asocial. Dimpotrivă, el instituie pe bordul „Nautilus”-ului un nou tip de relaţii, eliberate de orice fel de servitute. Această comunitate de oameni care au renunţat la tot ceea ce putea să-i despartă, vorbind o limbă unică, ne determină să ne întrebăm, din nou, în ce măsură se fac simţite ecourile socialismului utopic, chiar dacă nimic nu ne îngăduie să asemuim tentativa lui Nemo cu aceea, să zicem, a lui Cabet. Marie-Hélène Huet merge însă mult prea departe când sugerează o influenţă, chiar mediată şi imprecisă, a ideilor Internaţionalei I-a (20, p. 62). La celălălt pol, Marcel Moré se referă la „un personal pe care-l va înlănţui de secretul său prin ameninţări cu moartea” (30, p. 221); iar Gianni Montanari pretinde că „Robur şi Nemo (...) îi obligă pe cei care-i slujesc (ajută) să împărtăşească ţelurile lor distructive” (170, p. 26), adăugând, în nota la această aserţiune: „E ciudat că în rândul echipajelor de pe „Nautilus” şi „Albatros” nu se află nimeni dispus, sau înclinat să se opună scopurilor celor doi comandanţi. O analiză a acestei situaţii ar fi interesantă; – Nemo şi Robur (ca şi ceilalţi Ubermensch[59] ai producţiei verniene) erau patroni tiranici şi absolutişti?” (id., p. 34)

Textul romanului infirmă categoric astfel de comentarii. Explicând cum a fost construit „Nautilus”, Nemo spune: „...lucrătorii mei, adică bravii mei companioni, pe care i-am instruit şi i-am format, au montat vasul împreună cu mine”. Să ne amintim şi scena în care Aronnax e chemat la căpătâiul unui om din echipaj, grav rănit într-un accident, de Nemo, al cărui chip vădea „o adâncă tristeţe, o durere adevărată”. Când află că rănitul nu mai poate fi salvat, „Mâna căpitanului Nemo se crispă şi câteva lacrimi se scurseră din ochii lui, pe care nu-i credeam făcuţi să plângă”. Este acesta un despot care-şi ameninţă supuşii cu moartea? Şi este un „patron tiranic şi absolutist” cel care, după ce şi-a riscat viaţa încercând să elibereze un om din tentaculul caracatiţei, „stătea nemişcat lângă cabina reflectorului, privind marea care înghiţise pe unul dintre

[59] Supraoameni.

tovarăşii lui şi lacrimi mari îi curgeau din ochi”?... De altfel, Jules Verne se va arăta preocupat şi mai târziu de posibilitatea stabilirii unor relaţii de acest tip. În *Mathias Sandorf,* el precizează că însoţitorii eroului „Nu erau sclavi şi nici măcar supuşi, ci companioni devotaţi şefului lor”, şef care se defineşte el însuşi drept „rege fără supuşi, dar cu un personal care mi-e devotat cu trup şi suflet”.

Desigur, Nemo este şi temnicerul inflexibil, care refuză să redea libertatea celor trei pasageri involuntari, sau răzbunătorul nemilos al patriei şi familiei sale. Asemeni oricărui erou literar viabil, el refuză orice interpretare maniheistă, trezind profesorului Aronnax (şi cititorului) sentimente contradictorii. Recunoaştem tipul romantic byronian: trecutul lui Conrad din *Corsarul* rămâne un mister, deşi se bănuieşte că experienţe cutemurătoare l-au făcut să se situeze în afara societăţii. Piratul sumbru şi violent nu e însă deloc lipsit de afectivitate, aşa cum căpitanul Nemo, după ce scufundă cuirasatul care-l urmărea, izbucneşte în lacrimi în faţa portretului soţiei şi copiilor săi, masacraţi de duşmanul necunoscut. Acest dublu anonimat, al eroului şi al celor împotriva cărora se exercită implacabila sa răzbunare, conferă romanului o dimensiune estetică suplimentară.

Din păcate, „eternul mister în legătură cu «Nautilus» şi cu comandantul său” n-a rezistat puternicei presiuni a publicului. Cel puţin aşa ne încredinţează Maurice d’Ocagne, în amintirile sale: „Enigma pusă în *Douăzeci de mii de leghe sub mări* de misteriosul personaj al lui Nemo stârnise atât de violent curiozitatea unor cititori, încât, într-o zi, luând masa cu tatăl meu, Jules Verne ne mărturisi că era literalmente inundat de scrisori venind din toate colţurile lumii pentru a-l implora să destăinuie identitatea acestui personaj enigmatic. Tinere fete, a căror curiozitate ajunsese la paroxism, nu ezitau chiar, în speranţa că-l vor îndupleca pe autor, să-şi însoţească scrisoarea de o fotografie. El ne arată mai multe astfel de portrete care, ca din întâmplare, erau toate fermecătoare. Şi bunul Verne adăugă, cu un surâs maliţios: „Vor avea dezlegarea enigmei, dar nu imediat. Trebuie să mai aibă un pic de răbdare.” (125)

Aşteptarea n-a fost prea lungă. În 1875, la apariţia *Insulei*

misterioase, cititorii au aflat că Nemo este prinţul indian Dakkar, sufletul marii revolte a cipailor din 1857. După înfrângere, el s-a retras în adâncul inviolabil al mării, ducând un război personal cu opresorii englezi. Iar acum, pierzându-i rând pe rând pe cei care-l însoţiseră, e prizonier, împreună cu „Nautilus", în grota săpată de lavă în temelia de granit a insulei. Simţind, probabil, că această postură statică riscă să-l coboare pe Dakkar de pe postamentul lui Nemo, Jules Verne îşi transformă eroul într-un substitut al providenţei, în relaţiile cu cei cinci naufragiaţi ai văzduhului. Nemo (să-i păstrăm acest nume) îi salvează pe Cyrus Smith de la înec şi pe Harbert de febra letală, aruncă în aer vasul bandiţilor, îi ucide pe aceia dintre ei rămaşi pe ţărm şi îl previne pe Smith de distrugerea iminentă a insulei. Apoi dispare definitiv, într-un final apoteotic, una dintre cele mai spledide pagini ale „Călătoriilor extraordinare", trupul lui neînsufleţit cufundându-se lent, cu „Nautilus", în abis.

După o imagine cu o astfel de încărcătură simbolico-emoţională, happy-end-ul romanului pare forţat, artificial: cu comoara din sipetul dăruit de prinţul Dakkar, Cyrus Smith şi însoţitorii lui întemeiază o exploataţie înfloritoare în statul Iowa. Instinctul artistic al lui Jules Verne îl condusese către un alt deznodământ, sobru şi impregnat de nostalgie: „Cincisprezece zile mai târziu, colonii debarcau în America; Ayrton, companionul lor curajos şi cinstit, hotărî să rămână cu ei. N-aveau să uite niciodată Insula Lincoln; ajunseseră pe ea săraci şi goi, ştiinţa şi cunoştinţele lor variate o civilizaseră, timp de patru ani, transformată de ei, le asigurase nevoile, iar acum nu mai rămăsese din ea decât o bucată de granit, mormântul singuratic al căpitanului Nemo, îngropat odată cu el în adâncul mărilor." Reacţia lui Hetzel a fost de-a dreptul grosieră: „Îi plantezi pe toţi în America, de parcă ar fi nişte cămăşi murdare; mai întâi nu e potrivit şi apoi asta face ca interesul să se prăbuşească în nas sau în fund, la alegere." Autorul a cedat, ca în marea majoritate a cazurilor: „Ne-am înţeles în legătură cu sfârşitul *Insulei misterioase.* Le voi transfera insula pe continent, în America."

Insula misterioasă reprezintă încununarea trilogiei din

care mai fac parte *Copiii căpitanului Grant* şi *Douăzeci de mii de leghe sub mări.* Liantul acestor călătorii extraordinare, foarte diferite ca subiect şi atmosferă, îl constituie două personaje, unul secundar, Ayrton, altul de o importanţă crucială, Nemo. Ele apar doar în câte două dintre cele trei romane. Ayrton, care încercase să provoace o rebeliune pe bordul vasului comandat de Grant şi să ducă la pieire expediţia pornită în căutarea căpitanului, este lăsat pe o insulă pustie, cu provizii şi materiale, urmând ca lordul Glenarvan să vină să-l ia, după un timp socotit necesar îndreptării. Înştiinţaţi printr-un mesaj închis într-o sticlă (o nouă intervenţie „providenţială" a lui Nemo) de prezenţa lui relativ apropiată, naufragiaţii văzduhului îl găsesc animalizat şi reuşesc cu greu să-i redea trăsăturile umane. În schimb, după distrugerea insulei misterioase, sunt salvaţi toţi de vasul trimis să-l caute pe Ayrton. În ceea ce-l priveşte pe Nemo, finalul romanului *Douăzeci de mii de leghe sub mări* ni-l înfăţişa într-o situaţie aparent fără ieşire. Întrebările pe care şi le punea Aronnax: „Dar ce s-a întâmplat cu „Nautilus"? A rezistat încleştării Maelstromului? Mai trăieşte căpitanul Nemo?" şi speranţa pe care o exprima: „Mai nădăjduiesc că puternicul său aparat a învins cel mai teribil vârtej al mării şi că „Nautilus" a supravieţuit acolo unde au pierit atâtea nave!" nu erau doar un artificiu retoric. Simone Vierne are dreptate când afirmă că „Verne nu se gândea, atunci, să scrie o continuare a romanului său" (38, p. 18).

Faptul că reînvierea lui Nemo şi transformarea lui în prinţul Dakkar nu intrau în vederile autorului este dovedit şi de numeroasele inadvertenţe din *Insula misterioasă,* începând cu cele de ordin cronologic. Dispariţia lui „Nautilus" în Maelstrom are loc în iunie 1867, iar Nemo/Dakkar moare la 15 octombrie 1868, *după şase ani petrecuţi în grota-capcană.* Şi mai izbitoare este distanţa dintre bărbatul în plină putere din odiseea submarină şi bătrânul din robinsonada celor cinci yankei... Iată şi o elementară eroare de detaliu: „Prinţul Dakkar ura. El ura singura ţară în care nu voise niciodată să pună piciorul (...) ura Anglia...", se spune în *Insula misterioasă,* afirmaţie

întărită în paragraful următor: „...nu vru niciodată să pună piciorul pe acest pământ blestemat de el, căruia India îi datora aservirea.” Or, răspunzându-i lui Aronnax, care-l întrebase dacă e inginer, căpitanul Nemo confirmă: „...am studiat la Londra, la Paris şi la New York, pe vremea când eram locuitor al pământului.”

Pe de altă parte, însăşi naţionalitatea atribuită lui Nemo este pur şi simplu neverosimilă, în lumina confruntării cu afirmaţiile categorice din *Douăzeci de mii de leghe sub mări.* „Prinţul Dakkar (...) strânse douăzeci dintre cei mai credincioşi tovarăşi ai săi şi, într-o zi, dispărură cu toţii.” E limpede că aceşti tovarăşi credincioşi nu puteau fi decât indieni, participanţi la răscoala cipailor. Cum să ne explicăm, atunci, că rănitul pe care Aronnax nu-l poate salva este „un om de vreo patruzeci de ani, cu trăsături energice, adevărat tip de anglo-saxon”? Sau că marinarul prins de tentaculul calmarului „striga «à moi! à moi!». Aceste cuvinte, *spuse în franţuzeşte,* îmi pricinuiră o adâncă uimire! Aşadar, aveam pe bord un compatriot, poate mai mulţi!”? Acestor nepotriviri, semnalate de Cornelius Helling (101), li se adaugă câteva pasaje care nu mai lasă loc nici unei îndoieli. Referindu-se la marinarii de pe „Nautilus”, urcaţi pe punte ca să scoată plasele încărcate cu peşte, Aronnax comentează: „Fiecare se născuse în altă ţară, dar toţi păreau a fi europeni. Am recunoscut printre ei, fără doar şi poate, irlandezi, francezi, câţiva slavi şi un grec sau cretan.” Selecţia nu e întâmplătoare. În cabina austeră a lui Nemo se află portretele unor „oameni vestiţi, a căror viaţă a fost o perpetuă jertfă în folosul unei idei măreţe”; printre ei se numără „O’Connell, apărătorul Irlandei”, „Kosciusko, eroul care a căzut strigând «Finis Poloniae»!”, „Botzaris, un Leonida al grecilor de astăzi”. Membrii echipajului aparţin aşadar şi ei unor naţiuni care luptau pentru libertate, cu excepţia francezilor, nesupuşi atunci unei stăpâniri străine. Dar ei ar putea fi recrutaţi din rândul acelor republicani instransigenţi proscrişi sau auto-exilaţi după lovitura de stat a lui Ludovic-Napoleon..! Să nu omitem nici faptul că Nemo însuşi îşi recunoaşte originea, în episodul în care „Nautilus” e atacat de papuaşi: „Când e vorba de europeni şi sălbatici,

se cuvine ca europenii doar să riposteze şi să nu atace.”

Un argument peremptoriu îl constituie şi limba artificială folosită pe bordul lui „Nautilus”, a cărei necesitate ar fi cu totul discutabilă, în cazul unui echipaj alcătuit din oameni de aceeaşi naţionalitate. Simone Vierne consideră, evident, că „limba pe care Nemo a inventat-o pentru a-i separa pe profani de iniţiaţi şi care figurează în toate iniţierile, arată în ce măsură imaginaţia lui Jules Verne a jucat până la capăt jocul «societăţii secrete» (...) Ea demonstrează încă o dată înaltele însuşiri ale inventatorului său, Nemo, ca şi dorinţa lui de a marca separarea de lumea oamenilor şi relaţiile speciale din sânul comunităţii al cărei suflet este.” (39, p. 458–459). Tentativa de a supune textul unor scheme exterioare îşi dovedeşte încă o dată fragilitatea. Pentru că „iniţiaţii” societăţilor secrete *trăiau printre „profanii” de care voiau să se separe* şi prin limbaj, pe când comunitatea de pe „Nautilus” *este izolată faţă de restul lumii,* de fapt şi de drept. Mi se poate riposta că limba artificială separă echipajul de cei trei pasageri, dar Nemo n-avea deloc intenţia de a primi străini pe bord, intruziunea lui Aronnax, Ned Land şi Conseil datorându-se exclusiv unui accident. Singura explicaţie logică este, deci, aceea a necesităţii rezolvării problemelor de comunicare pe care le ridică existenţa unui echipaj multinaţional.

Am întârziat asupra inadvertenţelor nu pentru a-l trage de urechi pe scriitor, sau pentru a demonstra virtuţi analitice. Cercetarea atentă a textelor arată cât de legat era Jules Verne de proiectul său iniţial, poate şi faptul că acest proiect a devenit o primă formă pierdută a romanului. Ea confirmă şi faptul că soluţia din *Insula misterioasă* este într-adevăr posterioară epopeii submarine,” fiind rezultatul cedării la insistenţele cititorilor, probabil şi ale lui Hetzel, în legătură cu clarificarea destinului eroului şi al creaţiei sale. Cum poate fi caracterizată această a doua schimbare la faţă a lui Nemo? Simone Vierne o socoteşte o dovadă că el „nu este iremediabil pierdut pentru iniţierea superioară. Într-adevăr, dacă nu se împlineşte în primul roman, *Douăzeci de mii de leghe sub mări,* ea se realizează, totuşi, în intervalul de timp care separă acest roman de *Insula misterioasă,*

unde îl regăsim aproape divinizat” (Op. cit., p. 431). Recunoscând că explicaţia dată de Jules Verne „Este de altfel cam decepţionantă, reducându-l pe erou la dimensiuni mult prea umane, cu tot exotismul pe care i-l poate conferi titlul de prinţ indian”, autoarea continuă: „Dar această concesie are, în acest roman, mult mai mică importanţă, tocmai în măsura în care personajul a fost transformat în Providenţă, pe întregul parcurs al iniţierii eroilor principali” (id., p. 432–433). Din nou, aşadar, singurul lucru care pare să conteze este valoarea iniţiatică, ignorându-se, sau trecându-se foarte uşor peste implicaţiile pe plan artistic ale renunţării la prima ipostază a „geniului mărilor”. Or, aceste implicaţii sunt grave şi au fost sesizate fără întârziere. „Acest erou – scria Marius Topin, în 1876 – apare cu atât mai impunător, cu cât nu cunoaştem nici începutul, nici sfârşitul misterioasei sale existenţe, început şi sfârşit învăluite în aceeaşi măsură de nori. Este un efect artistic dintre cele mai izbitoare şi regretăm că misterul a fost risipit în *Insula misterioasă.* El se potrivea bine acestui personaj ciudat şi fatal. De altfel, sfârşitul lui nu e deloc demn de el. Închis într-o cavernă, în urma unui accident banal, pe care ar fi trebuit să-l prevadă, leul mărilor sfârşeşte ca o vulpe prinsă în capcană. Am fi preferat ca, după ce a jucat rolul Providenţei în folosul naufragiaţilor americani, să dispară împreună cu „Nautilus”, să se piardă în gheţurile Polului Sud, pe care pusese stăpânire odinioară cu atâta semeţie” (145).

Exegeza modernă exprimă, uneori, puncte de vedere similare. În 1973, Marie-Hélène Huet deplângea faptul că „Jules Verne revelează, la sfârşitul *Insulei misterioase,* identitatea căpitanului Nemo, răpindu-i, totodată, ceea ce făcea forţa lui, acea splendoare solitară care nu datora nimic nici lumii, nici lui Dumnezeu.” (20, p. 62) Căpătând un nume şi o biografie, Nemo – Dakkar îşi pierde nu numai aura enigmatică. „Mor pentru că am crezut că se poate trăi de unul singur!” declară el, vrând parcă să ilustreze sentinţa lady-ei Helena din *Copiii căpitanului Grant:* „Omul e făcut pentru societate, nu pentru izolare. Singurătatea nu poate zămisli decât disperare,” Nu putem fi decât de acord,

neuitând însă că însingurarea lui Nemo nu era o predispoziţie temperamentală, sau o poză romantică. Renunţarea la revolta împotriva opresiunii, sub orice mască s-ar înfăţişa ea, are drept consecinţă eşecul eroului. Gérard Klein crede chiar că „ruptura de societate – şi nu de orice societate, ci de societatea burgheză-liberală dominantă – pare o condiţie esenţială pentru ca eroii vernieni să-şi exercite însuşirile” (111).

În versiunea Margueritei Allotte de la Fuÿe, ideea uneia dintre cele mai cunoscute „Călătorii extraordinare” s-a născut în timpul croazierei efectuate de Jules Verne, împreună cu fratele său, Paul, cu fiul cel mare al acestuia, Gaston şi cu Robert Godefroy, în Marea Nordului şi Marea Baltică: „Dar deodată, pătrunzând în rada portului Kiel, ei întrezăresc arsenalele tinerei Prusii. Niciun străin nu poate pătrunde în ele, nici măcar Jules Verne, copleşit totuşi de omagii de la primii paşi făcuţi pe pământul german, dar o privire i-a fost de ajuns; prin zidurile înalte şi dincolo de ele, el a intuit şi a presimţit totul: maşinile de război, Essen, Krupp, Gotha, Bertha, zepelinele. La întoarcerea din croazieră, el denunţă primejdia viitoare în *Cele cinci sute de milioane ale begumei...”* (1, p. 214). O sursă de inspiraţie plauzibilă – numai că romanul a apărut în 1879, iar croaziera a avut loc în 1881[60].

Inadvertenţa cronologică nu este singurul argument care pulverizează explicaţia biografei familiale. Printre surprizele prilejuite de accesul neîngrădit la scrisorile trimise de Jules Verne lui Hetzel s-a numărat şi descoperirea faptului că prima formă a romanului i se datora lui Paschal Grousset (150). Născut la Corte, în Corsica, Grousset a făcut studii de medicină la Paris, înainte de a deveni ziarist. Adversar al celui de-al Doilea Imperiu, el l-a provocat la duel pe prinţul Pierre Bonaparte, vărul împăratului, care i-a primit pe martorii veniţi să-i notifice provocarea cu focuri de pistol, ucigându-l pe Victor Noir; funeraliile acestuia s-au transformat într-o manifestaţie de protest popular. În 1870, Grousset a fost unul dintre apărătorii Parisului de ofensiva armatei prusiene, devenind apoi un înfocat comunard, membru al Comitetului Central, delegat cu relaţiile externe.

L-a întâlnit Jules Verne pe Grousset în acea perioadă,

[60] În ediţia din 1953 a monografiei, eroarea a fost înlăturată: „Chiar înaintea acestei croaziere, el a presimţit şi denunţat pericolele viitoare în *Cele cinci sute de milioane ale begumei...”* (2, p. 164)

cum presupune Dinu Moroianu, în biografia sa romanţată din 1962 (32, p. 179)? Nimic nu ne îngăduie să răspundem afirmativ. Ştim doar că, în ianuarie 1870, îi scria lui Hetzel: „Hei, afacerea Pierre Bonaparte! Ce zici? Frumos început pentru guvernul Ollivier.” O atitudine firească, dată fiind împotrivirea tăcută a scriitorului faţă de regimul lui Napoleon al III-lea. Dinu Moroianu supralicitează: „Evenimentele Comunei din Paris avură un puternic ecou în sufletul lui Jules Verne. Mai ales cruzimea cu care fuseseră ucişi comunarzii îl revoltă.” (id., p. 109) E adevărat că, în 1962, corespondenţa scriitorului cu familia şi cu editorul său fusese publicată doar fragmentar, după o selecţie severă efectuată de cei care credeau că, în felul acesta, îi păstrează neîntinată memoria. Revelaţiile epistolare de mai târziu au arătat că sentimentele lui Jules Verne erau cu totul altele. Iată un pasaj dintr-o misivă trimisă tatălui său, înainte de sfârşitul conflictului franco-prusac: „Apoi, vom avea războiul civil (...) Sper că mobilii[61] vor fi reţinuţi câtva timp la Paris şi că-i vor împuşca pe socialişti ca pe câini. Republica nu poate rezista decât cu acest preţ şi este singura formă de guvernământ care are dreptul să fie fără milă faţă de socialism, căci este singura justă şi legitimă. Iar după ce Comuna s-a ridicat împotriva guvernului învestit de Adunarea Naţională aleasă la 8 februarie 1871, Jules Verne comenta astfel evenimentul, adresându-se lui Hetzel: „Trebuia ca această mişcare socialistă să aibă loc. Ei bine, s-a făcut, ea va fi înfrântă şi dacă guvernul republican va dovedi o energie *teribilă în* timpul represiunii – are datoria şi dreptul să o facă – Franţa republicană va avea cincizeci de ani de pace internă.”

Comuna a fost înfrântă şi Grousset, condamnat la deportare pe viaţă în Noua Caledonie, a evadat în 1874, stabilindu-se în Anglia. Corespondent al presei pariziene, sub pseudonimul Philippe Daryl, el i-a trimis, în 1877, abatelui de Manas manuscrisul unui roman intitulat *L’héritage de Langévol,* rugându-l să-l prezinte unui editor. Abatele a încredinţat manuscrisul ziaristului Hebrard, vărul lui Grousset, care l-a dus lui Hetzel. Cu toată dorinţa

[61] Soldaţi din garda naţională mobilă.

acestuia de a ajuta un proscris, textul nu era publicabil. În 1878, la insistenţele abatelui, probabil şi ale lui Hebrard, Hetzel i-a cerut lui Jules Verne să citească manuscrisul. Rezultatul n-a fost deloc încurajator:

„Înainte de orice, trebuie să-ţi spun că romanul, dacă e un roman, nu e deloc reuşit. Acţiunea, *înfruntarea* şi, prin urmare, *interesul* lipsesc cu totul. N-am văzut niciodată ceva mai deslânat şi interesul se stinge subit în momentul în care s-ar putea naşte. N-avem cum să ne înşelăm, interesul constă în lupta *anunţată* între tun şi torpilă; ori, unul nu se descarcă şi cealaltă nu explodează! E absolut ratat. *Abatele* mă face să mă ambalez cu invenţia sa, despre care am să-ţi mai vorbesc imediat şi nu văd nimic funcţionând. Asta e o greşeală imensă, din punctul de vedere al cititorului.

Nu văd să existe nici contrastul dorit între *oraşul de oţel* şi *oraşul bunăstării,* care nu e descris decât într-un extras dintr-o revistă, foarte plictisitor şi mi se pare a fi nu un oraş francez, ci unul american. Doctorul Sarrazin e, într-adevăr, doar un yankeu. Un francez, opus unui german, trebuie să acţioneze mai artistic decât o face.

Ce să spun despre această uzină Krupp, căci despre Krupp este vorba, această uzină atât de bine apărată de priviri indiscrete? Marcel intră în ea doar schimbându-şi numele şi iese doar cu ajutorul unei pile! E jalnic. Din condamnarea lui la moarte, autorul nu scoate niciun efect, despre evaziunea lui, care trebuia să fie superbă, nu suflă o vorbă! N-am întâlnit niciodată o asemenea ignoranţă în privinţa celor mai simple noţiuni ale profesiunii de romancier.

Cât despre episodul cu micul Carl şi moartea sa în mina de huilă, care n-are nicio legătură cu subiectul, am scris toate astea în *Indiile negre.*

Ajung acum la uzină, la oraşul de oţel şi îndeosebi la tun. *Abatele* dovedeşte un lucru şi anume că nu ştie ce este un tun şi că ignoră cele mai simple reguli ale balisticii. Am vorbit despre asta cu oameni competenţi! Nu e decât o *ţesătură de absurdităţi* de la un cap la altul. Totul ar trebui refăcut. Obuzul cu gaze asfixiante nici nu e o invenţie nouă.

Închipuie-ţi-l pe domnul Krupp citind acest roman. Ar ridica din umeri! Să râdem de nemţi, fie, dar nu dându-le dreptul de a râde şi mai tare de noi. (...) În prim plan nu era un atac al oraşului model cu tunul Schultze? Mi se pare că era un lucru foarte indicat şi necesar. A-l asfixia pe eroul german în momentul în care el va acţiona, în care autorul mi-a promis că va acţiona, e prea facil."

Putem intui răspunsul editorului dintr-o altă scrisoare, datată 8 septembrie:

„Am înţeles că intenţia autorului era cea despre care vorbeşti şi că el tratează mai ales o chestiune politică şi filosofică. Numai că, după mine, a vrut s-o facă, dar n-a făcut-o. Aş îndrăzni aproape să spun că acest roman se află în imaginaţia dumitale şi sunt sigur că l-ai scrie admirabil, dar el e prea puţin prezent în lucrare. Într-adevăr, *oraşul de oţel,* prin însuşi faptul că este *descris* cu minuţiozitate, că eroul se plimbă pe străzile sale şi ne poartă cu el, este mai *interesant* decât oraşul *Buneistări,* oraşul care nu constituie decât obiectul unui articol de revistă, care nu este vizitat şi care, repet, este puţin *francez,* dar foarte american. Această observaţie nu poate să nu frapeze un spirit atât de raţional ca al dumitale."

În sfârşit, după o remarcă intermediară care merită să fie reprodusă: „Directorul uzinei cu tunul ar fi trebuit să fie un *Nemo* şi nu un astfel de tip ridicol", scriitorul conchide, la 16 octombrie"

„Iată ce rezultă dintr-o a treia lectură foarte atentă şi îţi propun următoarele:

1. Să nu facem două volume, ci *unul* singur, astfel încât să scurtăm romanul acolo unde sunt pasaje lungi şi inutile;

2. Să suprimăm întregul episod cu *franctirorul de pe Sena;* acest personaj e absolut inutil;

3. Să prelungim condamnarea la moarte a lui Marcel până în momentul execuţiei şi să facem o evadare de un alt gen şi foarte completă;

4. Să inventăm un alt tun, având efecte şi mai distructive şi, *mai ales,* să nu vorbim despre o *torpilă* care i-ar putea fi opusă, devreme ce nu sunt motive să ne servim de ea;

5. Să facem tunul să tragă asupra oraşului model şi

proiectilul *să nu mai cadă;*

6. Să încheiem cu moartea solitară a lui Schultze, asfixiat în laboratorul său în timp ce caută un mijloc de distrugere şi mai eficient.

Asta-i. Îţi convine? Răspunde-mi prin curier.

În felul acesta, păstrez cea mai mare parte a manuscrisului şi personajele. Nu fac decât să duc situaţiile până la capăt.

În privinţa titlului, propun să renunţăm la *L'Héritage de Langévol,* care nu spune nimic.

(...) Aş vrea un titlu de genul:

Oraşul de aur şi Oraşul de oţel
Povestea celor două oraşe-model."

Între timp, lui Grousset i s-a propus să accepte ca textul său să fie definitivat de un scriitor, sub al cărui nume să apară, fără ca „autorul iniţial" să mai aibă vreo pretenţie. Proscrisul a declarat că „Domnul de Manas este împuternicit să cedeze d-lui Hetzel drepturile de proprietate asupra micului meu roman, *L 'Héritage de Langévol,* pentru suma netă de o mie cinci sute de franci."

Obiectul acestei tranzacţii nu s-a păstrat, aşa că e greu de spus ce şi cât îi aparţine „autorului iniţial" al romanului, publicat, cu titlul definitiv *Cele cinci sute de milioane ale begumei,* în „Le Magasin illustré d'éducation et de récréation", între 15 ianuarie şi 15 septembrie 1879. Date fiind studiile lui Grousset, îi pot fi atribuite cu certitudine profesia moştenitorului francez al milioanelor begumei, doctorul François Sarrasin şi invenţia acestuia, numărătorul de globule ale sângelui. Apoi, Marcel Bruckmann şi Octave Sarrasin se înrolează într-un batalion de vânători, pentru a apăra Parisul asediat de prusieni, cum făcuse Grousset însuşi. Iar însufleţirea cu care locuitorii din France-Ville se pregătesc să întâmpine atacul lui Herr Schultze o aminteşte pe aceea a parizienilor din 1870. Experienţa amară a deportării pare să fi inspirat un pasaj din discursul doctorului Sarrasin la Congresul Internaţional de Igienă de la Brighton: „Nu vă veţi mira că mă gândesc şi la acele familii pe care cucerirea străină le-a obligat sa accepte cruda necesitate a exilului; ele ar găsi la noi un loc pentru a

lucra şi a-şi folosi inteligenţa...".

Există şi elemente de comparaţie mai concrete. În 1869, apărea, la Paris (Imp. Dubuissont et Cie), a doua ediţie a unei broşuri semnată de Paschal Grousset şi intitulată *Le Réve d'un Irreconciliable.* Autorul adoarme şi citeşte, în vis, depeşele telegrafice din ziarul „La Revolution", câteva dintre aceste depeşe („Nimic de la Agenţia Havas") avându-şi corespondentul în roman. Un comentariu critică alocarea a 156 de milioane de franci pentru Război şi Marină, referindu-se la „Franţa liberă şi stăpână pe ea însăşi, Franţa cu cei Şase milioane de soldaţi-lucrători ai săi, gata să se ridice toţi în aceeaşi clipă, dacă independenţa i-ar fi ameninţată...". Iar colonelul Hendon declară, când se pune problema apărării France-Ville-ului: „Armata noastră e alcătuită din toţi cetăţenii şi toţi, dacă va fi nevoie, vor fi soldaţi călîţi şi disciplinaţi." Alte ştiri vor avea şi ele ecouri în *Cele cinci sute de milioane ale begumei:* apelul în favoarea redactării unei formule generale a „dreptului la petrecerea plăcută a timpului liber", cu corolarul bibliotecilor publice deschise fără întrerupere şi al centralizării obiectelor de artă în muzeul Tuilleries, cererea ca învăţământul de toate gradele să fie gratuit etc.

Problema învăţământului ocupă un loc important în roman. În discursul rostit la Congresul Internaţional de Igienă de la Brighton, doctorul Sarrasin încheie astfel enumerarea avantajelor creării unui oraş-model: „Am înfiinţa acolo mari colegii, în care tineretul, crescut după principii înţelepte, în stare să dezvolte şi să armonizeze toate facultăţile morale, fizice şi intelectuale, ne-ar pregăti generaţii puternice pentru viitor!". Faptul că el este un adversar al metodelor învechite, scolastice, reiese şi din articolul apărut în imaginara publicaţie germană „Unsere Centurie": „...de la vârsta de patru ani, copiii încep să efectueze exerciţii fizice şi intelectuale, menite să le dezvolte capacitatea musculară şi cerebrală." Dintr-un alt capitol, aflăm că „Profesorii se străduiau să dezvolte spiritul copilului, supunându-l unei gimnastici intelectuale calculate astfel încât să urmeze evoluţia naturală a facultăţilor sale. Elevii erau învăţaţi să iubească ştiinţa, înainte de a fi

îndopaţi cu ea, evitându-se astfel acumularea acelui gen de cunoştinţe care, cum spune Montaigne, „plutesc la suprafaţa creierului”, nu ajung la înţelegerea copilului, nu-l fac nici mai înţelept, nici mai bun. Mai târziu, o inteligenţă bine pregătită va şti ea singură să-şi aleagă drumul şi să-l urmeze în chip rodnic.”

Desigur, toate aceste idei fac parte din fondul comun al epocii. Iată încă un exemplu elocvent. În articolul din „Unsere Centurie” se precizează: „Pentru a obţine dreptul de şedere în France-Ville, e destul să ai referinţe temeinice că eşti apt să exerciţi o profesiune oarecare, manuală sau intelectuală, în industrie, ştiinţă sau artă şi să te angajezi să respecţi legile oraşului. Existenţa parazitară nu este îngăduită.” Ori, Saint-Simon afirmase că dispariţia oamenilor politici francezi n-ar avea nicio consecinţă, pe când aceea a savanţilor, a inginerilor, a producătorilor, ar duce la o catastrofă. Discipolii lui declaraseră „Război trândavilor”, lozincă a cărei asemănare cu cerinţa finală din codul France-Ville-ului nu poate fi incidentală.

Importanţa acordată urbanismului, sănătăţii, igienei, convingerea doctorului Sarrasin că astfel e posibilă o regenerare a societăţii, reprezintă un leit-motiv al programelor utopice elaborate în prima jumătate a secolului 19, de la *paralelogramele* lui Owen, la *falansterele* lui Fourier. O notă de subsol din capitolul X al romanului, privitoare la modul de construcţie a caselor din France-Ville, curăţenia, sistemul de asistenţă medicală, indică o sursă de inspiraţie punctuală: „Aceste prescripţii, ca şi ideea generală a Bunăstării, sunt împrumutate de la savantul doctor Benjamin Ward Richardson, membru al Societăţii Regale din Londra.” Susnumitul doctor îşi prezentase concepţia la Brighton, în 1875, la Congresul „Social Science Association”, reluând-o, un an mai târziu, în utopia *Hygeia, a City of Health.* Grousset se afla, atunci, în capitala Marii Britanii şi cunoştea limba engleză, spre deosebire de Jules Verne, care constata, cum am văzut, că descrierea oraşului-model se afla în manuscrisul primit de la Hetzel. Paternitatea acestei descrieri nu poate fi pusă, deci, la îndoială.

Romanul reflectă nu numai deziderateleе generoase, ci şi naivităţile socialismului utopic. Din paginile lui se desprinde ideea că progresul ştiinţific şi tehnic ar putea duce automat la fericirea generală, eventual prin înfiinţarea unor aşezări ca France-Ville, menite să deschidă ochii tuturor asupra căii de urmat. „De ce, domnilor, n-am apela noi la cel mai puternic mijloc de convingere: exemplul?” exclamă doctorul Sarrasin, continuând, în aplauzele nedumerite ale asistenţei: „De ce nu ne-am uni toate resursele imaginaţiei, pentru a trasa planul unui oraş-model, conceput după toate rigorile ştiinţei?... De ce nu am folosi noi capitalul de care dispunem, pentru a clădi acest oraş şi a-l prezenta întregii lumi, ca o învăţătură concretă? (...) Am invita toate popoarele să vină să-l viziteze, am răspândi pretutindeni planul şi descrierea lui...” însăşi amplasarea oraşului-model în Statele Unite situează romanul, cum scrie Jean Chesneaux, „în tradiţia *Icariei* lui Cabet şi a celorlalte tentative de a întemeia, pe solul american, societăţi noi” (6, p. 63). Mai e nevoie să spun că toate tentativele – în afară de aceea a doctorului Sarrasin – au dat greş?...

După inventarierea elementelor care-i pot fi atribuite lui Paschal Grousset şi a acelora din fondul utopic, să încercăm să stabilim în ce constă contribuţia lui Jules Verne. Indicii ferme sunt oferite de scrisorile citate mai sus. Tunul care nu se descărca îşi face datoria în forma finală – chiar prea bine, dacă ne amintim că, datorită excesului de viteză, obuzul lansat de el, în loc să-şi atingă ţinta, devine un satelit al Pământului. În schimb, torpila dispare şi nu putem socoti un avatar al ei banalele unelte războinice despre care vorbeşte colonelul Hendon: „...dacă suntem ameninţaţi cu o debarcare, să scufundăm navele lui Herr Schultze cu torpilele noastre.” Autorul renunţă la această armă opusă tunului din Turnul Taurului pentru că, îi scrie el lui Hetzel, „nu sunt motive de a o folosi.” Nemulţumită de această explicaţie prozaică, Simone Vierne comentează: „De fapt, dacă armele eroului (sau ale clanului său) ar fi de aceeaşi «calitate», adică la fel de malefice cum sunt cele ale Dragonului, canavaua iniţiatică şi-ar pierde în mare măsură sensul...” (39, p. 130). Nu e mai firesc să ne referim la

raţiuni legate de structura narativă a romanului şi mai ales la dorinţa de a nu altera caracterul eminamente paşnic al oraşului-model? Mai departe. Evadarea lui Marcel, despre care Grousset „nu spune un cuvânt”, devine „superbă”, aşa cum ar fi trebuit să fie. „Eroul german” nu este asfixiat înainte de a acţiona şi este transformat dintr-un „tip ridicol” într-unul înfricoşător. După ce reuşeşte să se apropie de el, Marcel nu întârzie să-şi dea seama că „trăsătura lui esenţială era un egoism imens, omnivor, manifestându-se printr-o vanitate feroce...”, iar mai târziu, are prilejul să-i descopere sadismul şi „încăpăţânarea bestială”. În comparaţie cu Schultze, doctorul Sarrasin apare destul de şters şi convenţional, observaţie care se întâlneşte cu aceea a lui Jean Chesneaux: „Desigur, France-Ville sfârşeşte prin a triumfa, dar cum să nu notezi, la lectura romanului, cât de artificiale şi de nefireşti sunt capitolele consacrate France-Ville-ului, inclusiv din punct de vedere literar, în timp ce evocarea Stahlstadt-ului este puternică, plină de adevăr?” (6, p. 167) Să nu ne lăsăm tentaţi de explicaţia cea mai la îndemână – Sarrasin şi France-Ville îi aparţin lui Grousset, Schultze şi Stahlstadt lui Jules Verne. Superioritatea literară a oraşului de oţel şi a stăpânului său se datorează existenţei unor prototipuri în realitatea epocii („...despre Krupp este vorba.”), faptului că „autorul iniţial” şi maestrul care a refăcut şi definitivat romanul erau uniţi în respingerea trăsăturilor dezumanizante ale marii producţii industriale. Motivaţiile acestei atitudini sunt diferite. Grousset rămăsese credincios idealurilor tinereţii sale, în vreme ce Jules Verne, adversar al Comunei, înţelegea, sau intuia că apariţia monopolurilor va duce la destrămarea societăţii liberale burgheze, ale cărei valori le celebrase în scrierile sale. Cât despre France-Ville şi Sarrasin, artificialitatea şi platitudinea lor sunt acelea ale utopiilor pătrunse de idei generoase, dar lipsite de suflul pasionat al vieţii.

Naţionalităţile celor doi moştenitori ai milioanelor begumei, ţelurile lor divergente, conflictul dintre ei, fac să se nască întrebarea dacă romanul nu reflectă resentimentele unor învinşi. Concepţiile şi comportarea lui

Herr Schultze îndreptăţesc un răspuns afirmativ. Autor al unor lucrări „în care se demonstra că rasa germanică trebuia să le absoarbă pe toate celelalte”, el consideră că ideea întemeierii unui oraş francez, menit să cultive însuşirile pozitive ale umanităţii şi să formeze un tineret animat de simţăminte nobile, este absurdă şi sortită eşecului, „fiind contrară legii progresului, care decreta prăbuşirea rasei latine, aservirea ei de către rasa saxonă şi, mai târziu, dispariţia ei totală de pe suprafaţa Pământului”. Proiectele lui pe termen lung ţintesc la „nimicirea tuturor popoarelor care ar refuza să se contopească cu poporul german şi să se reunească în Vaterland”, distrugerea oraşului-model reprezentând un prim plan pe calea înfăptuirii acestui ţel. Nu e de mirare că, în replică, personajul e privit cu un ochi necruţător. După descrierea fastuoasei lui reşedinţe, urmează o comparaţie de o surprinzătoare plasticitate: „În mijlocul acestui lux, cu pipa lui de lut ars şi cu halba de here, Herr Schultze făcea impresia unei pete de noroi pe o cizmă lustruită.” Iar idealul lui de fericire personală este un triumf al derizoriului: Mă întreb chiar cum pot să trăiască popoarele care n-au nici cârnaţi, nici varză călită, nici bere!” Acest portret corosiv nu poate fi îndulcit de frazele convenţional-patetice rostite de doctorul Sarrasin, când află că rivalul său a murit: „...această ştire a făcut să mi se strângă inima! De ce oare a devenit duşmanul nostru acest om cu aptitudini deosebite? De ce, mai ales, nu şi-a pus el neobişnuitele însuşiri intelectuale în slujba binelui? Câte forţe irosite, care ar fi dat roade folositoare, dacă s-ar fi unit cu ale noastre, într-un scop comun!”

Întorcându-ne la aportul lui Jules Verne, cercetarea Arhivelor Hetzel mi-a îngăduit să identific şi alte modificări, unele substanţiale, care-i aparţin. Filele 73–81 din dosarul *„Les Cinq cents millions de la Begum (fragments)”,* reunite sub titlul „Conclusion”, diferă într-o mare măsură de versiunea finală. În acest ultim capitol al manuscrisului lui Grousset, numele de familie al lui Marcel este *Chamerot,* nu *Bruckmann,* ceea ce mă îndrituieşte să afirm că originea alsaciană a eroului i se datorează lui Jules Verne, al cărui

ataşament faţă de regiunile răpite Franţei în 1871 a rămas neclintit, până la sfârşitul vieţii. În 1891, un medic berlinez i-a propus să contribuie la mai buna înţelegere între cele două popoare, la reconcilierea lor, scriind o *Călătorie prin Germania în treizeci de zile.* Verne a refuzat categoric: „...romanul a cărui idee vă preocupă n-ar avea niciun succes. Nu există decât un act de reparaţie care ar fi în stare să schimbe sentimentele francezilor faţă de germani. Nu e nevoie să vă spun care ar fi acest act, dar tot ce se va face în afara lui va fi zadarnic, iluzoriu, irealizabil.” E vorba, evident, despre restituirea Alsaciei şi a Lorenei. În acest spirit trebuie înţeleasă şi schimbarea numelui oraşului-model, din *Villebonne* (Grousset) în *France-Ville.*

Mai departe. Din „Concluzie” reiese că Marcel a fost *singur* la Stahlstadt, pentru a lămuri misterul dispariţiei lui Schultze, pe când în versiunea finală este însoţit de Octave. E limpede că Jules Verne a vrut să dea mai multă consistenţă unui personaj fantomatic, făcându-l să participe activ la expediţie. Iată de ce, după rescrierea textului, capitolul XVI a fost intitulat *Doi francezi împotriva unui oraş.*

S-a renunţat la scrisoarea prin care verosul jurisconsult Sharp, mijlocitorul împărţirii milioanelor begumei, îl înştiinţa pe doctorul Sarrasin despre moartea lui Schultze, socotită, probabil, de prisos, devreme ce Marcel şi Octave constataseră de visu decesul. Au fost suprimate, de asemenea, personajele „franctirorul de pe Sena” şi Balzaguette. Cel de-al doilea pare să fi jucat un rol deloc neglijabil în forma iniţială, care se încheia cu acest pasaj:

„Balzaguette a devenit foarte bogat, dar munceşte şi acum, pentru propria-i plăcere. Averea lui este folosită mai ales pentru construirea unor şcoli, în împrejurimile France-Ville-ului şi al Stahlstadtului.

— Când eşti ignorant ca mine, spune el, înţelegi mai bine importanţa învăţăturii. Cu toată averea mea, voi fi un muncitor întreaga mea viaţă, pentru că nu mă pricep la altceva. Dar prefer să fiu un bun muncitor, decât să-mi încrucişez braţele, ca un leneş.

Şi are dreptate.”

Toate aceste prefaceri, adausuri şi eliminări, unele

sesizate aici pentru prima oară, mă determină să susţin că Jules Verne nu s-a mulţumit să remanieze textul care i-a fost supus, implicându-se în mod hotărâtor în restructurarea şi rescrierea romanului, a cărui paternitate îi revine în aceeaşi măsură ca „autorului iniţial”. Ce credea acesta despre versiunea finală? Într-o scrisoare trimisă lui Hetzel de la Londra, la 31 decembrie 1879, după ce-i propune să realizeze, în aceleaşi condiţii, o adaptare pentru scenă a romanului, continuă astfel: „Nu mă încearcă niciun regret în legătură cu «Beguma», sunt foarte măgulit că dl. Jules Verne l-a adoptat şi modificările pe care le-a făcut m-au învăţat despre arta succesului mai mult decât zece ani de eforturi personale. Iată cum văd lucrurile.”

În luna iulie 1886, Grousset îl anunţă pe editor că lucrează la un nou roman, intitulat *Le Diamant bleu,* apoi, în scrisorile următoare, *L’Etoile du Nord* şi, în sfârşit, *L’Etoile du Sud.* Tema îi preocupa de multă vreme pe oamenii de ştiinţă: la 11 noiembrie 1828, François Arago citea, în şedinţa Academiei de Ştiinţe, o comunicare a domnului Paignard-Delatour, privind fabricarea artificială a diamantelor. Preocuparea a migrat, firesc, pe tărâmul ficţiunii literare, de pildă în povestirea lui Zola, *Souvenir X,* apărută la 28 mai 1869, în „L’Evenement illustré”. Când se întoarce în Franţa, după amnistia din 1881, fostul comunard îi duce manuscrisul lui Hetzel, care îi propune aceeaşi soluţie: cedarea drepturilor de proprietate, de astă dată pentru două mii de franci. Autorul acceptă, dar romanul va vedea lumina tiparului abia la începutul anului 1884. Trei scrisori din 1883 se referă la intervenţiile lui Jules Verne. Iat-o pe cea dintâi: „Am expediat astăzi primele capitole din *Steaua Sudului.* Am operat diferite modificări. Dar abia de acum încolo voi bulversa textul. Va fi mult de lucru, dar nu-mi displace şi vreau să prelungesc până la capăt povestea falsului diamant artificial. Aşa va fi mult mai interesant. Asta schimbă întreaga acţiune, face să dispară lucrurile neverosimile şi va fi mai bine...”. La 10 iulie, scriitorul revine: „Trimit astăzi o a doua porţiune din *Steaua Sudului.* Te rog să se culeagă cât mai repede posibil. Am nevoie de şpalturi, ca să-mi dau seama de mărimea volumului. Apoi

voi dezvolta anumite episoade, sau le voi suprima... Voi folosi toate elementele valabile. Doar unul sau două vor avea nevoie de câteva retuşuri. Ah, ce efort am făcut! Dar cred că va merge şi interesul vă fi mult mai logic şi mai accentuat...".. A treia misivă comunică doar atât: „Îţi voi trimite a treia parte din *Stea.* Păstrez episodul cu struţul şi diamantul înghiţit aşa cum e...". Contribuţia lui Jules Verne e mai redusă decât în cazul *Celor cinci sute de milioane ale begumei.*

Relaţiile cu Hetzel i-au adus lui Grousset nu doar trei mii cinci sute de franci. Stabilindu-se la Paris, el a devenit, sub pseudonimul André Laurie, unul dintre autorii „de casă" ai editorului, care i-a publicat peste douăzeci de volume, cele mai multe în maniera „Călătoriilor extraordinare": *L'héritier de Robinson, Les exilés de la Terre, De New-York à Brest en sept heures, Le rubin du Grand Lama, Atlantis, Le geant de l'azur, Le maître de l'abîme...* Un loc aparte îl ocupă *L'Epave du „Cynthia",* roman apărut în 1885, sub semnăturile îngemănate ale lui Jules Verne şi André Laurie. Roman cunoscut doar de specialişti, ceea ce face necesară o prezentare succintă a subiectului. Pescarul norvegian Hersebom găseşte plutind pe mare un leagăn învelit într-o husă şi legat de un colac de salvare. În leagăn, un copil adormit, Erik, pe care pescarul şi soţia sa, Katrina, îl adoptă şi-l cresc. Impresionat de calităţile lui Erik, doctorul Schwaryencrona îi oferă posibilitatea de a studia medicina şi nu se opune când tânărul vrea să dea examenul de căpitan de cursă lungă. Ajungând comandantul vasului „Alaska", Erik va efectua primul periplu circumpolar, triumfând, cu ajutorul tatălui său adoptiv, asupra banditului Tudor Brown. În final, el îşi găseşte mama, văduva bretonului Erik Durrion şi se căsătoreşte cu suava şi atotştiutoarea Vanda Hersebom.

„O consultare a manuscrisului ar îngădui, oare, să se aprecieze mai bine părţile care revin celor doi autori?" se întreabă Robert Taussat, într-un interesant studiu (143). Charles-Noël Martin a avut posibilitatea să efectueze această consultare şi ne asigură că manuscrisul e redactat în întregime de Grousset-Laurie, Jules Verne revăzându-l

doar stilistic. Iscălitura lui „pare să fi fost o compensaţie morală acordată lui Laurie, care n-a putut decât să profite de formidabilul prestigiu pe care numele lui Jules Verne putea să-l dea cărţii şi, indirect, pseudonimului său.” (27, p. 226) Dar Laurie nu s-a mulţumit cu atât. În 1886, la moartea lui Hetzel, el a avut intenţia de a face publică istoria manuscriselor vândute şi a semnăturii fictive. Fiul editorului nu s-a lăsat însă impresionat, întemeindu-se pe contractele inatacabile din punct de vedere legal. Şi colaborarea lui cu Laurie a continuat până la moartea acestuia, în 1909.

Condiţiile speciale în care s-a produs întâlnirea dintre Jules Verne şi Grousset-Laurie nu putea să nu lase urme în relaţiile dintre cei doi scriitori. Abordând mai târziu şi cu mijloace mai modeste romanul ştiinţei şi călătoriile extraordinare, aflat mereu în umbra ilustrului său competitor, Laurie i se plânge lui Hetzel, la sfârşitul anului 1885: „Este, de altfel, un lucru straniu să văd că mă aflu aproape tot timpul în acelaşi curent de idei ca dl. Jules Verne. Visam la un roman despre „moartea aparentă” şi „resurecţii” – iată că-mi ia subiectul. La mine totul se învârtea în jurul confreriei Senoussi şi iată că, în al treilea volum, foiletonul său îi aduce în scenă pe membrii confreriei; este foarte măgulitor pentru mine, dar cu adevărat neplăcut.” (Moartea aparentă, resurecţia, confreria Senoussi sunt prezente în *Mathias Sandorf)* La rândul său, Jules Verne nu e prea amabil când se referă la Laurie. În timp ce lucra la *Sans dessus dessous,* el îi scrie, la 28 aprilie 1886, lui Hetzel, în legătură cu *Les exilés de la Terre:* „...trebuie să manevrez în text şi nu ca Laurie. Mai întâi, face să ne lase gura apă cu ciudata lui experienţă! Şi apoi, o descrie în numai 200 de rânduri (descriere falsă, de altfel), dedicând un volum întreg istoriei Sudanului, a lui Mahdi, a lui Gordon şi a altor personaje care n-au ce căuta acolo! Hotărât lucru, e mereu acelaşi procedeu, o extraordinară uşurinţă a condeiului şi nicio rectitudine în gândire, pentru a se păstra la subiectul pe care vrea să-l trateze.” Poate că e o judecată prea aspră, dar Jules Verne exprimase acelaşi punct de vedere, în termeni asemănători,

într-o scrisoare adresată unui prieten care se făcuse vinovat de aceleaşi erori de compoziţie. Este vorba despre locotenent-colonelul Eugène Hennebert şi despre romanul său *Un drame au centre de l'Afrique,* publicat în 1880, sub pseudonimul Léopold Robert. „Partea interesantă a unui roman se află totdeauna în *acţiune* – spune Jules Verne – nu uita asta, în descrierea însufleţită, niciodată în explicaţii, oricât de savante ar fi ele (...) cititorul – mă gândesc la masa cititorilor de romane – cere să fie nu instruit, ci distrat. Când vrei să-l instruieşti, să fie fără a avea aerul că o faci şi instrucţia să se strecoare în acţiune, altfel scopul e ratat." Şi o remarcă finală, care o anticipează, cu opt ani mai devreme, pe aceea despre Laurie: „Mi-ai spus că cunoşti temeinic Sudanul! Fereşte-te să nu-l cunoşti *prea* bine."

Hazardul i-a reunit pe Grousset-Laurie, Jules Verne şi Hennebert şi în jurul întrebării pe care suntem îndreptăţiţi să ne-o punem la sfârşitul acestui capitol. În 1896, doamna Hennebert îi propune lui Jules Verne să scrie un roman al cărui plan amănunţit îl găsise printre hârtiile rămase după moartea soţului său. Scriitorul dezlănţuie un adevărat tir de baraj, pentru a bloca propunerea. Mai întâi, o eschivă elegantă: „...mi-ar fi imposibil să-l scriu în acest moment şi, de altfel, n-aş accepta ca el să poarte altă semnătură decât aceea a colonelului Hennebert, care a dovedit ce putea să facă în acest gen." Apoi, invocarea condiţiilor obiective care ar amâna prea mult eventuala apariţie a romanului: „Lucrez cu un foarte mare avans şi ceea ce scriu acum nu va fi publicat decât peste cinci sau şase ani." Ultimul argument sună de-a dreptul ciudat, în contextul revelaţiilor prilejuite de corespondenţa cu Hetzel: „Aş adăuga că mi-ar fi foarte greu să dezvolt un subiect a cărui idee nu mi-ar aparţine şi să mă limitez la un plan pe care nu l-aş fi gândit eu însumi." Subterfugiu sau amnezie?...

Să nu ne grăbim să condamnăm procedeul lui Hetzel şi acceptarea lui de către Jules Verne. Am văzut că scriitorul a modificat substanţial acţiunea şi personajele din *Cele cinci sute de milioane ale begumei,* a lucrat destul de mult la *Steaua Sudului* şi a stilizat *L'Epave du „Cynthia",* înaintea

trimiterii textului la tipar. „Autorul iniţial” n-a avut decât de câştigat. Aşa cum arată Charles-Noël Martin, „...ideile lui Grousset-Laurie, prelucrate de meşteşugul lui Jules Verne, au cunoscut, datorită acestui fapt, o existenţă şi o glorie pe care n-ar fi avut-o niciodată, dacă ar fi fost semnate numai Laurie...” (118) Este singurul lucru care contează cu adevărat în ochii posterităţii.

Înainte de întâlnirea cu Hetzel, Jules Verne a sperat că destinul literar i se va împlini în teatru. Dar producţiile sale, cele mai multe scrise în colaborare, nu i-au adus decât aprecierile oarecum favorabile ale criticilor dramatici. Succesul, se poate spune chiar triumful pe acest tărâm, avea să se datoreze tot „Călătoriilor extraordinare", prin adaptarea pentru scenă, împreună cu Adolphe d'Ennery, a romanelor *Ocolul lumii în optzeci de zile, Copiii căpitanului Grant* şi *Mihail Strogov.* Erau piese de mare spectacol, care făcuseră publicul să se minuneze, văzând un elefant şi câţiva lei în carne şi oase, un tren tras de o locomotivă cu aburi, o balenă de cauciuc, un naufragiu, cai, tunuri, un fluviu de naft în flăcări...

Alte două texte verniene au constituit, mărturisit sau nu, punctul de plecare al unor fastuoase montări pe muzică de Offenbach, compozitorul adulat de parizieni. Libretul operei-feerie *Le voyage dans la Lune* (1875), semnat de Vanloo, Leterrier şi Mortier, propunea spectatorilor un divertisment fără pretenţii. Sătul de ceea ce-i poate oferi planeta natală, prinţul Caprice vrea să viziteze Luna. La porunca tatălui său, regele Vlan, savantul Curţii, Microscope, construieşte un tun uriaş, al cărui obuz îi va purta pe cei trei până la ţinta cerească. Regele Lunii, Cosmos, are o fată frumoasă şi emotivă, Fantasia, iar pământenii au adus cu ei o boală necunoscută, iubirea... După o seamă de întâmplări mărunte, menite să acopere spaţiul celor patru acte, cosmonauţii se întorc pe Terra, împreună cu Fantasia, graţie unei providenţiale erupţii vulcanice.

„Împrumuturile" sunt evidente: tunul uriaş, obuzul-vagon, periplul spaţial – din *De la Pământ la Lună;* propulsia vulcanică – din *Călătorie spre centrul Pământului.* Jules Verne, căruia nu i se ceruse consimţământul, n-a fost deloc încântat, cum reiese dintr-o scrisoare trimisă lui Hetzel: „Dacă mă las furat în felul ăsta, o să mi se ia tot şi nu va mai rămâne nimic, atunci când voi dori să utilizez aceste romane." După doi ani, deci în 1877, el a fost totuşi de

acord ca pe canavaua *Doctorului Ox* să se brodeze subiectul operei-bufe cu acelaşi titlu – poate şi pentru că îl preţuia pe autorul partiturii, citat elogios în nuvelă: „...una dintre rapidele măsuri 2/4 care au creat renumele lui Offenbach...”. Înzestrându-l pe erou cu naţionalitatea daneză, libretiştii Mortier şi Gille l-au „umanizat”, inventându-i ca parteneră o temperamentală prinţesă caucaziană, cu care se căsătoreşte în final.

Încuviinţarea dată compozitorului şi libretiştilor operei-bufe nu înseamnă că scriitorul ar fi abandonat ideea utilizării romanelor sale ca sursă de inspiraţie a unor spectacole. Într-o scrisoare pe care am aflat-o în Arhivele Hetzel, Dosarul 17006, editorul îl informa, la 9 februarie 1882, pe fiul său:

„Verne a venit ieri dimineaţă, pentru a pleca din nou, în această dimineaţă, la Antibes – unde va rămâne 15 zile, sau trei săptămâni. Termină acolo drama *Michel Strogoff* – şi va începe o lucrare pe care mă tem că n-o va duce la bun sfârşit; este o *călătorie în imposibil.* Titlul îl seduce – dar ce să pui sub el? L-am sfătuit să înceapă prin a scrie o carte. I-ar putea veni ceva sub condei, de unde, apoi, să iasă o piesă. Dar să visezi la asta cu un creier obosit, cum este cel al lui Dennery şi cu al său, obişnuit cu o altă manieră, să faci ceva realizabil în teatru cu acest titlu, mi se pare a fi o tentativă fără sorţi de izbândă.

În orice caz, nu m-aş bucura să-l văd începând cu teatrul. Ideea de a scoate apoi o carte, de a face să iasă o carte dintr-o piesă, nu mi se pare practicabilă şi dacă va încerca, eu nu-l voi încuraja.” Răspunsul este datat 15 februarie:

„Verne e pasionat de ideea de a realiza «Prin imposibil», el i-a propus-o lui d’Ennery şi nu d’Ennery lui. E o nebunie: chiar dacă volumul sau piesa ar fi o capodoperă, titlul ar fi de ajuns pentru a da o lovitură genului său de producţii. El trebuie să creeze «extraordinar» şi nu «imposibil», dar nu putem spera să-l facem pe acest breton să renunţe la ideile sale iniţiale.”

Dezaprobarea tacită sau făţişă a celor doi Hetzel l-a determinat pe obstinatul dar abilul breton să se justifice, într-o misivă din 3 aprilie:

„Nu puteam refuza să scriu piesa *Imposibilul,* din pricina promisiunilor făcute mai demult. Dar dacă nu iese bine... nu va fi reprezentată.”

Piesa a ieşit bine: premiera ei a avut loc la 25 noiembrie 1882, pe scena popularului Theâtre de la Porte Saint-Martin, care găzduise *Ocolul lumii în optzeci de zile* şi *Copiii căpitanului Grant* (*Michel Strogoff* văzuse lumina rampei la Théâtre du Châtelet).

Timp de un secol, textul nepublicat al acestei *Călătorii prin imposibil* a fost considerat pierdut, ceea ce a prilejuit speculaţii oarecum scuzabile. Referindu-se la filmul lui Méliès cu acelaşi titlu, din 1904, Georges Sadoul afirma că el „pare să fi transpus liber o feerie scrisă în 1882 de Jules Verne, în colaborare cu Dennery, fără îndoială pentru Théâtre du Châtelet (sic).” (136) Pornind, probabil, de la această notaţie prudentă (exceptând propoziţia finală), René Prédal declara, peremptoriu: „...este indiscutabil că mulţi scenarişti s-au inspirat, fără să recunoască, pentru a nu plăti drepturi de adaptare, sau din cu totul alte motive, din operele lui Jules Verne, de pildă Méliès, în *Călătorie prin imposibil* (1904, după o feerie scrisă în 1882 de Verne şi d’Ennery).” (177, p. 206) La capătul atâtor decenii de incertitudine, ştim astăzi că piesa şi filmul au subiecte întru totul diferite. Descoperit de Gilbert Sigaux în arhiva serviciului de cenzură teatrală şi editat de Jean-Jacques Pauvert, în 1981, cu eruditele comentarii ale fervenţilor exegeţi vernieni François Raymond şi Robert Pourvoyeur, textul este pe deplin edificator. Înainte de a încerca să-i desluşim semnificaţiile, să vedem ce se petrece în această „piesă feerie în trei acte şi douăzeci şi cinci de tablouri”, cum suna prezentarea de pe coperta revistei „L’Illustration” (No 2075, Samedi 2 Décembre 1882).

Moştenind obsesia tatălui său, căpitanul Hatteras, Georges devorează cărţile cu însemnări de călătorie, înscriind pe marginile filelor orgolioasa lui deviză: „Înainte! Mai departe! Şi mai departe!”. Baroana de Traventhal, care l-a crescut în castelul său din Andemak[62], speră că

[62] Numele pare să-i spună ceva lui Jules Verne, devreme ce apăruse, sub forma Andernatt, în *Maître Zacharius* (1854 şi 1875)

solicitudinea ei şi dragostea nepoatei sale, Eva, vor sfârşi prin a-l face să-şi găsească fericirea în viaţa de familie. Chemat să sprijine acest efort, doctorul Ox încurajează, dimpotrivă, „nobila exaltare” a tânărului, năzuinţa lui de a-şi întrece eroii favoriţi – Lidenbrock, Nemo, Ardan – şi de a ajunge la focul central, a trăi în adâncul oceanului, a goni de la o planetă la alta. Un elixir magic va face posibilă realizarea tiranicei dorinţe: „...oricine va bea câteva picături din această licoare, spune Ox, va fi purtat cu viteza fulgerului şi în condiţiile unei vieţi noi până în mediile interzise omului!

Nu vor mai exista iIntervale de timp, intervale de distanţă! Zbori iute ca fulgerul, zilele se scurg în câteva secunde, anii în câteva minute.” Elixirul are şi puterea de a înzestra trupurile cu însuşirea de a nu arde acolo unde ar arde, de a nu se îneca acolo unde s-ar îneca, de a respira acolo unde nu există aer respirabil.” Părtaşi la întreita aventură vor fi Georges, Ox, Eva, cuplul comic Tartelet[63] – Axel Valdemar şi organistul Volsius, geniul bun al piesei, care va lua, pe rând, înfăţişarea profesorului Lidenbrock, a căpitanului Nemo, a lui Michel Ardan şi a unui savant de pe planeta Altor.

La „cinci sute de leghe sub pământ” (titlul tabloului al patrulea), exploratorii întâlnesc o întreagă populaţie de făpturi agresive, îmblânzite doar de farmecul muzicii. Ox îi mărturiseşte Evei că o iubeşte şi că va împiedica, prin orice mijloace, plănuita căsătorie. Logodnica virtuoasă îl respinge cu indignare, dar Georges nu-i urmează îndemnul de a se întoarce acasă, pentru că, spune el, „Aici este extraordinarul, nu imposibilul!”, în acest „extraordinar”, este înglobată şi o presupusă proprietate a corpuri lor, după cum reiese din discuţia pe care o reproduc:

„Valdemar: (...) vedeţi cât de grea e (piatra – I. H.) faţă de mărimea ei!

Maître Volsius: Totul e greu aici, tinere!

şi avea să fie reluat, sub forma Artenak, în *Mathias Sandorf (1885).*

[63] Scris T. Artelett, numele aparţinea unui personaj din *Şcoala Robinsonilor* (1882).

Valdemar: Cum adică, totul e greu aici?

Ox: Fără îndoială!... Este efectul firesc al atracţiei.

Valdemar: Atracţia!

Maître Volsius: Şi dacă am ajunge chiar în centru, portmoneul dumitale ar deveni atât de greu, încât ţi-ar rupe buzunarul."

De fapt, greutatea ar trebui să scadă, pe măsura pătrunderii în interiorul Pământului. „Chiar în centru", un corp n-ar mai cântări nimic, fiind atras în mod egal şi simetric de tot ceea ce-l înconjoară...

Să ne întoarcem la nemulţumirea lui Georges. Setea lui de imposibil este satisfăcută de Ox, care-i duce în miezul incandescent al Terrei, îngăduind regizorului să plaseze primul balet – al fenicşilor, spiriduşilor, salamandrelor – iar eroului să-şi declame exaltarea, în cel mai autentic stil vernian: „Pretutindeni foc... pretutindeni, îl simt cum mă învăluie, fără să mă mistuie, îl inhalez în lungi aspiraţii... Şi ce existenţă nouă, ce forţă de neîmblânzit se vădeşte în mine! Focul... este sufletul naturii, este viaţa universală şi sângele, de o mie de ori înfierbântat de el, îmi clocoteşte sub ţeastă şi-mi circulă prin vine, ca un torent de lavă!".

În actul al doilea, întreaga companie se află pe fundul oceanului. Georges vrea să ştie dacă la aceste adâncimi supreme există minuni neştiute, mistere nepătrunse de oameni. „Niciunul..." îl asigură Volsius-Nemo, încercând să-i domolească frenezia. Dar Ox protestează:" Aici este aproape posibilul..." şi, adresându-se tânărului: „Să mai înaintăm şi imposibilul se va ivi înaintea ochilor tăi şi trecutul, irevocabilul trecut el însuşi, se va reîntrupa în faţa ta." Călătorii înaintează şi descoperă ruinele metropolei Makhimos, capitala Atlantidei, pe care „ştiinţa blestemată" a lui Ox o reînvie în întreaga ei splendoare. Îndoliaţi de moartea regelui Atlas, atlanţii sunt în căutarea unui succesor care, asemeni suveranului defunct, „să înfrunte trăsnetul lui Jupiter, pentru a escalada cerul". Georges acceptă coroana, oferită lui prin maşinaţiile diabolicului doctor, care ştie că logodnicul Evei va trebui să o ia de soţie pe fiica lui Atlas, prinţesa Celena. Dar Georges nu se gândeşte decât la noua etapă a călătoriei prin imposibil:"

După măruntaiele Pământului şi adâncurile Oceanului, spaţiul, infinitul, Cerul!”.

În actul al treilea, îşi fac apariţia alte vechi cunoştinţe, Barbicane şi Maston, aflaţi, evident, la o şedinţă a Gun-Club-ului. Ox şi Georges propun furtunoasei adunări refolosirea „Columbiadului”, pentru a cuceri, în fine, „acest satelit al Pământului, căruia cei mai îndrăzneţi dintre noi doar i-au dat ocol”. Volsius – Ardan se opune, urmărind mereu să-l salveze pe Georges, aşa cum îi făgăduise Evei. Argumentele lui merită să fie reproduse: „Luna?... dar e un astru uzat, terminat, demodat şi chiar puţin ridicol!... Şi-a trăit traiul această bătrână Astarteea, soră mumificată a radiosului Apollo!... Se va glumi pe seama acestei călătorii şi-i veţi auzi pe semenii dumneavoastră întrebându-vă, la întoarcere: «Vasăzică ai văzut Luna, amice?» (...) De altfel, într-o zi toată lumea va merge în Lună şi chiar mai departe... Trenuri aeriene vor străbate văzduhul... În loc de vagoane gonind pe şine, proiectile legate unul de altul vor fi lansate în spaţiu!... Trenuri pentru toate planetele!... Expresuri pentru Mercur, Jupiter, Uranus şi Neptun. Dar Luna! Pfui! Luna!... Curând, nu va fi decât suburbia Pământului şi ne vom petrece acolo duminica, aşa cum se duc parizienii la Chatou, sau la Vésinet!”. Intervenţia lui are însă un efect neaşteptat. Dacă Luna nu e demnă de aspiraţiile lui Georges, ţinta expediţiei prin imposibil va fi planeta Altor, recent descoperită de astronomii de la Observatorul din Cambridge şi aparţinând unei alte lumi solare.

Pe Altor, ştiinţa a realizat lucruri extraordinare. Telescoapele perfecţionate fac ca Pământul să pară a se afla la mai puţin de o leghe – pretext pentru o cascadă de poante privind neajunsurile edilitare şi năravurile politice pariziene. Dar solul planetei nu mai poate hrăni marele număr de locuitori şi e sfredelit până în vecinătatea „focului central” de minele săpate pentru nevoile industriei, ceea ce a dus la primejdia iminentă a unor erupţii catastrofale. Vrând să rezolve ambele probleme, savanţii altorieni au hotărât să inunde nesfârşita reţea de galerii subterane, ca să stingă focul ameninţător şi să ofere agriculturii marile

suprafeţe eliberate de apă. În aşteptarea acestui experiment la scară planetară, Ox îşi declară din nou dragostea şi este respins din nou, cu o fermitate care-l dezarmează. În sfârşit, după baletul de rigoare, Georges acţionează mecanismul de deschidere a giganticelor ecluze şi oceanul se precipită în adâncuri. Contactul celor două elemente primordiale provoacă o teribilă explozie, ca în finalul *Insulei misterioase,* numai că acolo dispărea o stâncă netrecută pe hărţi, iar cauza catastrofei era naturală... Călătorii prin imposibil se pomenesc pe Pământ, unde Volsius şi Ox, unindu-şi pentru prima oară cunoştinţele şi priceperea, îi redau lui Georges sănătatea şi echilibrul mental, spre bucuria tuturor şi mai ales a Evei.

— Lectura ne prilejuieşte surpriza de a constata că piesa este alcătuită din numai douăzeci de tablouri, faţă de cele douăzeci şi cinci anunţate pe coperta revistei „L'Illustration". Să se datoreze această nepotrivire amputărilor efectuate după repetiţia generală din 25 noiembrie? Cronicile teatrale se referă la dispariţia a doar trei tablouri, din actul al doilea: X. *Adâncurile submarine,* XI. *O pădure submarină* şi XII. *Grotele de corali,* tributare, în prea mare măsură, unor montări anterioare. Un al patrulea ar putea fi Tabloul VII, din care a rămas, în exemplarul din arhiva Serviciului de cenzură teatrală, o indicaţie de mişcare (lipită, în mod eronat, la finele Tabloului VI). Arnold Mortier ne sugerează, peste timp, că pierderea este neglijabilă: „...într-un mic tablou, foarte scurt, îl vedem pe Taillade (interpretul doctorului Ox – I. H.) în picioare pe acelaşi «Nautilus», care, de astă dată, pare o stâncă în mijlocul mării." (171, p. 453) Ceea ce înseamnă fie că un al cincilea tablou a dispărut fără urmă, fie că legenda ilustraţiei de pe copertă a fost redactată după ureche.

Să revenim la textul care înmănunchează idei, situaţii şi personaje din câteva romane anterioare: *Călătoriile şi aventurile căpitanului Hatteras, Şcoala Robinsonilor, Doctorul Ox, Călătorie spre centrul Pământului, Douăzeci de mii de leghe sub mări, De la Pământ la Lună, Insula misterioasă* (în ordinea utilizării). Nu avem de-a face cu o simplă reluare şi asamblare. Eliberat de exigenţele

programului editorial cu un mărturisit şi apăsat caracter instructiv-educativ al autoritarului Hetzel, scriitorul îşi dă frâu liber imaginaţiei. Iată câteva exemple grăitoare.

În ediţia definitivă a *Călătoriei spre centrul Pământului* (1867), eroii întrezăresc un gigant, păstor al unei turme de mastodonţi, dar, cum am văzut, Axel nu poate accepta această erezie ştiinţifică şi consideră că a fost o iluzie. Ori, în *Călătorie prin imposibil,* adâncurile Terrei adăpostesc „fiinţe bizare, cu fruntea foarte teşită, privirea sălbatică, părul zburlit". Ideea existenţei subpământene a unor colectivităţi umane sau umanoide nu constituia o noutate în literatura conjecturală. La locul potrivit, am citat lucrările lui Holberg, Casanova, Plancy, Seaborn, cărora le adaug acum *Lamékis, les voyages extraordinaires d'un Egyptien dans la terre intérieure* (1788) de Fieux de Mouhy şi *The Corning Race* (1871) de Edward Bulwer Lytton. Neobişnuită este justificarea verniană a acestei existenţe şi, mai ales, a decăderii „fiinţelor bizare". La întrebarea lui Georges: „Dar cum ar fi putut o rasă umană să se formeze şi să trăiască în aceste adâncuri?", doctorul Ox răspunde: „Nimic mai simplu! Ar fi fost de ajuns ca, în urma uneia dintre catastrofele naturale care au avut loc acum câteva mii de ani, locuitori ai Pământului să se fi pomenit aici! Ei ar fi populat aceste vaste pustietăţi şi descendenţii lor, transformaţi puţin câte puţin de mediul în care trăiau, ar fi încetat să mai semene cu oamenii, devenind fiinţele degenerate pe care le-aţi văzut."

Charles-Noël Martin consacră explicaţiei lui Ox un pasaj din teza lui de doctorat: „Fiind redactată în anul morţii lui Darwin (1882), această mărturie concentrată de anti-evoluţionism nu trebuie trecută cu vederea. Darwinismul pătrundea extrem de greu în Franţa, chiar în acea epocă. Conform ideii negative care continua să predomine, ca expresie a opoziţiei faţă de evoluţionism, nu se putea «evolua» decât regresând. Louis Figuier, pe care Jules Verne l-a urmat cu atâta fidelitate adesea – dacă nu întotdeauna – respinge dispreţuitor şi definitiv lamarckismul în cartea sa *L 'Homme Primitiff* (1870)..." (28, p. 385) Interpretarea mi se pare discutabilă. Nu invocă oare

doctorul Ox tocmai principiul lamarckist al influenţei mediului asupra speciilor animale?... De altfel, un darwinist notoriu, pe nume Herbert George Wells, avea să descrie un proces regresiv determinat de condiţii similare şi morlocii lui din *Maşina timpului* (1895) n-au fost consideraţi drept o expresie a opoziţiei faţă de evoluţionism!... Această precizare nu vrea să spună că Jules Verne nu şi-ar fi manifestat, uneori, dezacordul cu teoria lui Darwin, cum arată şi Martin, citând un interviu din 1901 (Id., p. 368) Dar planul concepţiilor nu se confundă obligatoriu cu cel al creaţiei.

Într-una dintre cele mai tulburătoare secvenţe ale „Călătoriilor extraordinare", căpitanul Nemo îl călăuzeşte pe Aronnax spre locul unde s-a scufundat Atlantida şi-i arată ruinele imperiului legendar. Profesorul de istorie naturală demonstrează o cunoaştere cuprinzătoare a subiectului, dorindu-şi să poată cerceta „marile oraşe clădite înaintea Potopului", printre care şi „cetatea Makhimos cea războinică". Timpul măsurat al excursiei submarine nu-i permite să trăiască pasionanta aventură arheologică. Ajungând în faţa aceloraşi ruine, Georges şi însoţitorii lui nu contemplă doar tristele vestigii: magia doctorului Ox îi poartă la mii de ani înaintea erei noastre, în epoca de glorie a cetăţii Makhimos. Recursul la Wells se impune din nou, dar am în vedere nu ultimele forme ale *Maşinii timpului,* în care întoarcerea în trecut nu depăşeşte prezentul acţiunii, sau constituie doar o supoziţie a naratorului. Potrivit unui prieten din tinereţe al scriitorului, o versiune pierdută a romanului descria o veritabilă călătorie în... paleolitic. Evident, între maşina timpului şi licoarea magică există o deosebire esenţială, aceea dintre Science fiction şi feerie. Important este însă faptul că, pentru prima şi ultima oară, Jules Verne îşi îngăduie o incursiune pe tărâmul celei de-a patra dimensiuni. Charles-Noël Martin susţine chiar că exclamaţia doctorului Ox: „Nu vor mai fi intervale de timp, nici intervale de distanţă!" ar fi o „asociaţie profetică (...) prefigurând spaţiul-timp einsteinian şi intervalul său, aşa cum apare la Minkovski." (Op. cit., p. 409) Martin, fizician atomist, a scris chiar o monografie consacrată lui Einstein,

dar apropierea pe care o face mi se pare hazardată.

Al treilea hotar trecut fără ezitare de Jules Verne este cel care ne departe de stele. În călătoriile doar extraordinare de până atunci, el îşi trimisese personajele „în jurul Lunii” şi „prin lumea solară” (cu toate că Hector Servadac nu va şti niciodată dacă aventura lui cosmică n-a fost un vis). Acum, „forţa de expansiune fără limite” descoperită de Ox va propulsa proiectilul uriaşului Columbiad „la miliarde de leghe”, făcându-l pe Georges să se extazieze: „Să te pierzi în infinit... să goneşti printre stele... printre roiuri luminate de trei sau patru sori, gravitând sub influenţa lor reciprocă!... Ah, ce spectacol minunat!... Aştri strălucind în mii de tonuri diferite!... Zile ţesute din toate culorile, din toate nuanţele curcubeului, ridicându-se radioase la orizont!...” Planeta Altor este un astfel de corp ceresc feeric, luminat de doi sori şi de şase luni, cu case din aur şi argint, având zidurile încrustate cu pietre preţioase. Şi, aşa cum presupusese Ox, e „o lume mai veche decât a noastră, ai cărei locuitori au inventat, poate, tot ceea ce vom inventa noi cândva!”. Tot, inclusiv mijlocul de distrugere a propriei lor planete... Să fie acesta încă un semn al „părăsirii atitudinii scientiste, pozitiviste şi optimiste, pentru a aluneca spre o atitudine de neîncredere în progres, net pesimistă”, cum afirmă Charles-Noël Martin, situând tranziţia în anii 1880–1882? (Op. cit., p. 397) Am văzut că încă din *Cinci săptămâni în balon,* roman apărut cu douăzeci de ani înaintea premierei piesei în cauză, scriitorul avertiza, la modul glumeţ, că invenţiile necontrolate de oameni pot duce la neantizarea Pământului.

Viziunea simplificatoare nu rezistă nici confruntării cu atitudinea flexibilă a lui Jules Verne în privinţa relaţiei posibil-imposibil. În *Casa cu aburi* (1880), personajele se lansează într-un schimb de replici prilejuit de evocarea piscurilor Himalaiei, neatinse, atunci, de vreun picior omenesc:

„— Asta se va înfăptui, răspunse căpitanul Hod, aşa cum se vor înfăptui, cândva, călătoriile la Polul Sud şi la Polul Nord!

— Evident!

— Călătoria până la cele mai mari adâncimi ale oceanului!

— Fără nicio îndoială!

— Călătoria spre centrul Pământului!

— Bravo, Hod!

— Aşa cum se va înfăptui totul! am adăugat eu.

— Chiar o călătorie în fiecare dintre planetele lumii solare! afirmă căpitanul Hod, care nu mai putea fi oprit.

— Nu, căpitane, m-am opus eu. Simplu locuitor al Pământului, omul nu va putea să treacă dincolo de hotarele lui!".

Sunt lăsate, aşadar, pe seama viitorului înfăptuirile imaginare din *Călătoriile şi aventurile căpitanului Hatteras, Douăzeci de mii de leghe sub mări, Călătorie spre centrul Pământului.* Şi, ciudat, este eliminată din sfera posibilului desprinderea din îmbrăţişarea gravitaţiei terestre, descrisă „ştiinţific" în *De la Pământ la Lună* şi fantezist în *Hector Servadac.* Pentru ca, după doi ani, aceste amânări şi oprelişti să fie abandonate, fantezia vernianã dezlănţuindu-se într-un splendid foc de artificii: subpământenii, întoarcerea în timp, zborul galactic, extratereştrii, cataclismul planetar... Alibiul călătoriei prin imposibil nu ne poate face să nu regretăm că scriitorul s-a desprins atât de rar de pe orbita hetzeliană.

Piesa ne oferă şi altfel de surprize, nu cea mai mică fiind participarea Evei la toate etapele călătoriei. Este o premieră în universul SF vernian. Limitându-ne la sursele piesei, ne amintim că, în *Călătorie spre centrul Pământului,* Graliben, deşi e „foarte tare în mineralogie", rămâne acasă, încurajându-l pe Axel să plece în expediţie şi făgăduindu-i că-l va lua de soţ la întoarcere; în *Douăzeci de mii de leghe sub mări,* singura prezenţă feminină este aceea dintr-un portret: soţia căpitanului Nemo, ucisă de opresorul necunoscut; în *De la Pământ la Lună,* nimic... Lui Jules Verne i s-a reproşat faptul că „sexul frumos joacă un rol atât de neînsemnat" în romanele sale, cum observa Marie Belloc, în discuţia din 1895. Intervievatul a protestat, schiţând apoi o explicaţie de natură compoziţională: „Iubirea e o pasiune absorbantă şi lasă puţin loc pentru altceva în sufletul

omului; personajele mele au nevoie de întreaga lor luciditate şi prezenţa unei tinere fermecătoare poate să le împiedice să facă ce au de făcut.” Şi o alta, de ordin moral: „...am dorit întotdeauna să-mi scriu cărţile astfel încât să poată fi puse fără nicio ezitare în mâinile tinerilor şi am evitat cu grijă orice scenă despre care, să zicem, un băiat ar gândi că sora lui n-ar trebui s-o citească.” (64) Prezenţa fermecătoarei sale logodnice nu-l împiedică însă pe Georges să facă ce are de făcut, instigat şi de Ox. Dar înainte de apariţia demonicului doctor, el mărturisise că imaginaţia îi este mai puternică decât sentimentul şi că viaţa lui se va uni cu aceea a Evei numai după ce-şi va fi împlinit visele. Pe de altă parte, nici în această piesă, destinată unui public adult, Jules Verne nu-şi permite să insereze vreo scenă care ar fi fost nelalocul ei în „Magasin illustré d’éducation et de récréation”, unde au apărut, mai întâi, cele mai multe „Călătorii extraordinare”. Nu-şi permite sau, mai curând, nu e în stare, pentru că nimic nu se schimbase, în această privinţă, faţă de incapacitatea mărturisită într-o scrisoare trimisă lui Hetzel, în primăvara anului 1865: „Ajung acum la lucrul cel mai grav. Sunt foarte neîndemânatic în exprimarea sentimentelor de dragoste. Mă sperie numai gândul că trebuie să scriu cuvântul «dragoste». Îmi dau seama foarte bine de stângăcia mea, căci mă dau de ceasul morţii şi nu reuşesc nimic. Aşa că, pentru a ocoli dificultatea, intenţionez să fiu foarte sobru în astfel de scene.” Intenţia realizându-se şi în *Călătorie prin imposibil,* spectatorii au trebuit să se mulţumească, în această privinţă, cu baletele „dansate de fete frumoase, atât de puţin îmbrăcate pe cât era cu putinţă...” (171, p. 455) Neaşteptată este şi avalanşa de replici, tirade şi indicaţii de regie cu un conţinut mistic de o fervoare explicită absentă în „Călătoriile extraordinare”. În cronicile dramatice, răspunderea îi este atribuită lui Adolphe d’Ennery, învinuit de „un misticism catolico-reacţionar” şi de afişarea „unor principii extraordinar de retrograde şi a unor profesiuni de credinţă colosal de clericale” (Cf. 129). Charles-Noël Martin afirmă şi el că, în cele circa trei sute cincizeci de piese pe care le-a scris (în nouă cazuri din zece în colaborare), acest

meşteşugar al scenei n-a pierdut „nicio ocazie de a strecura pe Dumnezeu şi Biserica, acolo unde nu era neapărat necesar”, adăugând imediat că „esenţa textului” şi „filosofia lui anti-ştiinţifică” îi aparţin, totuşi, lui Jules Verne, întrucât perioada 1880–1882 a însemnat, pentru el, „o netă reapariţie a curentului deist, în formă catolică”. (28, p. 397) Jean Jules-Verne e de altă părere: „Dacă era deist, chiar creştin, nu mai era catolic, socotind însă că religia catolică era socialmente utilă. Trăind într-o familie şi într-un mediu catolice, nu voia să şocheze pe nimeni: nu mergea la mesă, dar pretindea că s-ar fi dus la ora cinci dimineaţa”. (37, p. 91)

Într-o astfel de controversă, a cărei importanţă depăşeşte sfera discuţiei despre *Călătorie prin imposibil,* ultimul cuvânt nu poate reveni decât operei verniene. Ne vom adresa, deci, unor texte ulterioare piesei din 1882, pentru a vedea cum şi dacă presupusa orientare deist-catolică a continuat să se adâncească, aşa cum consideră Martin (Op. cit.). În *Testamentul unui excentric,* roman scris în 1896–1897 şi apărut în 1899, publicul care asistă la înhumarea eroului se aşteaptă la un miracol de talia celui al „crucii din *in hoc signo vinces”*[64] *ş*i este gratificat cu o mistificare. Mai târziu, ziaristul Harris T. Kymbale crede că vede un urs făcând semnul crucii şi-l botează, pe loc, „Ursus christianus”, convins că a descoperit o nouă specie de plantigrade – fiind vorba, de fapt, despre un ţăran îmbrăcat cu o piele de urs...

Acestor glume deloc pioase trebuie să le adăugăm muşcăturile din *Satul aerian,* scris în 1899 şi tipărit în 1901. O expediţie multinaţională pătrunde într-o zonă încă neexplorată din Africa Centrală, unde descoperă o ciudată populaţie de oameni-maimuţe, care par să constituie veriga lipsă în lanţul evoluţiei, căutată, printre alţii, de Darwin. Aceşti wagddi contruiesc colibe, pe o platformă sprijinită de ramurile înalte ale copacilor, ştiu să facă focul, vorbesc, au

[64] Conform tradiţiei creştine, înaintea bătăliei hotărâtoare dintre împăratul Constantin şi Maxenţiu, armată celui dintâi a văzut, în văzduh, o cruce şi cuvintele citate. Constantin a poruncit ca pe stindardul său să fie pictată crucea – şi a învins.

un anumit mod de organizare şi chiar un fel de credinţă – izvor al unor aluzii şi trimiteri directe care l-au determinat pe Marcel Moré să caracterizeze romanul drept o amară satiră religioasă (29, p. 91). Wagddişii se pregătesc să-şi întâmpine zeul în „haine de duminică”, rânduindu-se „în procesiune”, ca „să le fie îngăduit să contemple augustul chip”. Şi zeul apare, dus pe umeri de patru vlăjgani, pe „un vechi divan acoperit cu ţesături şi cu frunze”; autorul numeşte acest tron derizoriu *sedia gestatoria,* locuţiune latină care desemnează *numai* jilţul pe care e purtat suveranul pontif, la ceremoniile oficiale! Dacă adăugăm că zeul oamenilor-maimuţă este savantul decăzut şi nebun Johausen, devine mai de înţeles extrapolarea, totuşi excesivă, a lui Olivier Dumas: „*Satul aerian* era o metaforă a paradisului în văzduh şi a Dumnezeului său suveran. Ce crudă deziluzie! Dumnezeu este incapabil şi surd la rugăciunile noastre.” (80)

Să fie vorba despre o nouă schimbare a opticii scriitorului, în ultimii ani de viaţă? Mai plauzibilă mi se pare intervenţia lui d’Ennery în textul iniţial, chiar dacă nu la modul presupus de cronicarii dramatici din 1882. Înclin să-i dau dreptate lui Robert Pourvoyeur, când scrie, referindu-se la coautorul piesei: „Acest om de teatru, pentru care succesul justifica totul şi care se folosea fără prea mari scrupule de sentimentele cele mai demne de respect – iubirea maternă, respectul copilului etc. – nu s-ar fi dat în lături de la a-l convinge pe Verne că trebuie insistat şi îngroşat, pentru a face să treacă mai bine rampa ceea ce Verne avea de gând să spună.” (129) Ori, mi se pare limpede că, eliberat o clipă de tutela lui Hetzel, scriitorul a vrut să-şi clameze, cu mai multă vigoare, temerile pricinuite de evoluţia neconcordantă a progresului tehnico-ştiinţific şi a celui moral. De aici, figura demonică a lui Ox, poate şi mani-heismul înfruntării lui cu Volsius. Dar predicile emfatice ale acestuia din urmă, viziunile celeste pe care le suscită prin geniul său muzical, culminând cu „Apoteoza” finală, sunt străine de concepţiile şi modul de exprimare pe care le cunoaştem din „Călătoriile extraordinare”, depăşind până şi conformismul religios din prima versiune a lui *Maître*

Zacharius. Poate că o privire asupra mecanismului colaborării celor doi autori ne va oferi un punct de sprijin, în tentativa elucidării acestei delicate chestiuni.

La 21 mai 1882, Jules Verne îi trimitea lui d'Ennery această misivă:

„Iubite Maestre,

Vă adresez astăzi, sub banderolă, primele două tablouri. Ceea ce vă trimit este foarte incoerent, stângaci, nefinisat, dar cred că veţi găsi tot ceea ce am convenit să se afle în ele. A trebuit să modific de două ori scenariul: 1. pentru a nu-l face pe Hatteras fiul să intre şi să iasă; fără un motiv plauzibil; 2. pentru a nu-l mai face pe Joumard (interpretul lui Volsius – I. H.) să iasă, din momentul intrării în scenă. Veţi aprecia dacă am făcut bine sau rău. Acest prolog mi-a dat multă bătaie de cap şi este încă foarte incomplet, iar scenele nu au, poate, tot *nervul* pe care trebuie să-l aibă. Veţi vedea, totodată, dacă numele vă convin. Va dura mai puţin până să vă trimit tablourile următoare, acum când sunt puţin *lansat.* Vă rog să-mi scrieţi câteva cuvinte, pentru a-mi confirma primirea şi a-mi spune părerea dumneavoastră. Mă apuc iar de lucru, nu înainte de a vă ruga să transmiteţi complimentele mele d-nei d'Ennery.

Al dumneavoastră foarte cordial,
Jules Verne

Cred că textul e prea lung, dar tăiaţi după plac!"

Prima formă a piesei a fost redactată, aşadar, de Jules Verne. Să fi adăugat d'Ennery, pe lângă *nervul* solicitat printre rânduri, pasajele la care m-am referit? Descoperirea unor altor scrisori ne-ar putea aduce răspunsul dorit. Oricum, semnând piesa, Jules Verne şi-a asumat răspunderea pentru tot ceea ce cuprinde, indiferent de rezervele sau chiar dezacordul lui tacit faţă de aportul celui cu care colaborase.

Subscriind la mereu actualul avertisment al lui Rabelais, „ştiinţă fără conştiinţă înseamnă doar ruinarea sufletului",

Jules Verne nu este un inamic al progresului şi nu-i dispreţuieşte binefacerile. O dovadă necunoscută marelui public o constituie lucrarea *Le Nouveau Monde,* aflată în şpalturi la Bibliotecă Naţională din Paris. Capitolul I, intitulat *Un Monde Nouveau: l'Océan,* debutează cu un prolog revăzut de scriitor la 20 februarie 1882, tocmai în perioada în care acesta era „pasionat de ideea de a realiza «Prin imposibil»" (vezi scrisoarea lui Hetzel fiul). Reproduc fragmentul care ne interesează, ţinând seama de corecturile efectuate de autor: „Pentru strănepoţii noştri, secolul XIX va fi marcat de minunatele progrese ale ştiinţelor, ca şi de caracterul practic şi utilitar al descoperirilor. Aburul aplicat la mijloacele de transport, la agricultură, la industrie, electricitatea detronând gazul (de iluminat – I. H.) şi telegraful aerian, fotografia şi aplicaţiile ei în fizică, istorie, arte frumoase, perfecţionarea instrumentelor de război şi a maşinilor de tot felul, în sfârşit, atâtea invenţii ingenioase, abia intrate în domeniul public, au bulversat toate condiţiile existenţei noastre.

Ştiinţe născute ieri, antropologia, etnografia, lingvistica, arheologia, preistoria, biologia şi această doctrină atât de fecundă a evoluţiei, au mărit foarte mult sfera investigaţiilor, au extins hotarele cunoştinţelor, au aruncat o lumină cu totul nouă asupra originilor umanităţii.

Şi nu doar globul terestru, pe care ne agităm, e mai bine cunoscut. În legitimul nostru orgoliu, am început să cercetăm aştrii care se mişcă atât de departe de noi. Îi măsurăm, îi cântărim, îi fotografiem, îi analizăm şi mâine, cu toată distanţa care ne separă, vom auzi, poate, zgomotul pulsaţiei lor."

Lucrarea făcea parte dintr-o trilogie, care mai cuprindea volumele *L 'Ancien Monde* şi *Les Vieux Continents.* De ce au rămas ele nepublicate, cu toate că, în 1888, erau tipărite în pagini, în forma finală, iar ilustraţiile lui Georges Roux fuseseră multiplicate pe hârtie de China, aşteptând să fie inserate în text? Poate că Hetzel fiul a considerat această aventură editorială nerentabilă, într-un moment în care tirajele „Călătoriilor extraordinare" scăzuseră îngrijorător. Lăsând răspunsul cert pe seama descoperirii unor

documente revelatoare, să notăm că, definind evoluţia „această doctrină atât de fecundă”, Jules Verne infirmă opinia lui Charles-Noël Martin privind anti-darwinismul consecvent al scriitorului.

Nu s-a adeverit nici prezicerea lui Hetzel: „...să faci ceva realizabil în teatru cu acest titlu, mi se pare a fi o tentativă fără sorţi de izbândă”. *Călătorie prin imposibil* a fost reprezentată de 97 de ori, doar cu 16 mai puţin decât *Copiii căpitanului Grant,* spectacol considerat un succes de public. Reuşita l-a făcut pe Jules Verne să grăbească realizarea unui nou proiect teatral, despre care îi scrisese editorului său, la 31 martie 1882:

„*Ocolul Mării Negre* este foarte înaintat şi nu va fi nicio întârziere în privinţa primului volum, care-ţi va fi livrat la timp, pentru a începe tipărirea la 1 ianuarie viitor.

Contez mult pe acest roman, care, dacă nu mă înşel, conţine o piesă veselă, destinată lui Larochelle, pentru La Gaîté şi fără colaborare.”

Ocolul Mării Negre este unul dintre primele titluri ale romanului *Kéraban Încăpăţânatul,* al cărui erou, crede Jean Jules-Verne, l-a avut ca model pe fiul scriitorului: „Replicile lui Kéraban îmi trezesc prea multe amintiri ca să am vreo îndoială; sunt sigur şi că a fost un proces inconştient, fiindcă miile de faţete ale fermecătorului şi teribilului Michel i-ar fi îngăduit să creeze un personaj şi mai complex.” (37, p. 250) Din păcate, romanul, a cărui acţiune se desfăşoară, parţial, în Dobrogea, nu se numără printre cele mai izbutite „Călătorii extraordinare”, cu toate că, în ceea ce priveşte tirajul, 13.000 exemplare, se situează pe un onorant loc 23, pe lista celor mai bine vândute lucrări (până la sfârşitul anului 1904). Conţinea el „piesa veselă” anunţată în scrisoarea din 31 martie 1882? Greu de spus. Pentru ca operaţia „extragerii” să aibă succes, ar fi trebuit, probabil, ca Jules Verne să renunţe la ideea de a nu mai colabora cu d’Ennery. O recunoaşte el însuşi, scriindu-i lui Hetzel, după premiera din 3 septembrie 1883:

„Cea mai mare greşeală, în privinţa piesei *Kéraban,* a fost aceea de a fi jucată de actori de *dramă,* în loc de a fi jucată numai de actori de comedie. E de necrezut ca Larochelle să

nu-şi fi dat seama de asta, înainte. N-am fi înregistrat această cădere totală, care mă va dezgusta pentru multă vreme de teatru, dacă nu cumva pentru totdeauna. D'Ennery n-ar fi acceptat această distribuţie; eu m-am înşelat cu desăvârşire, greşeală pe care, repet, Larochelle n-ar fi trebuit s-o comită."

În aceeaşi lună, scriitorul i se plânge lui Alexandre Dumas fiul, vechiul său prieten, că atacurile la adresa piesei sunt orchestrate tocmai de colaboratorul la care renunţase: „Ai văzut ce primire a făcut o anumită parte a presei bietului nostru Kéraban! Ar fi trebuit să prevedem această animozitate, căci ştim de unde vine. Am avut dovezi *absolute* despre presiunea exercitată pentru a obţine articole negative. Să ai îndrăzneala de a te lipsi de colaborare: ce crimă! Nu ştiu dacă va exista o reacţie şi dacă piesa va putea să revină pe linia de plutire. Totuşi, lumea se amuză şi ea nu avea altă pretenţie decât ca publicul să se amuze, datorită atât ochilor, cât şi urechilor. În concluzie, a fost o execuţie clasa întâi!".

Curând, starea de spirit a autorului se schimbă:

„Dragă Hetzel,

Chiar dacă am fost foarte mâhnit de ceea ce s-a întâmplat cu *Kéraban,* nu sunt disperat şi am reînceput imediat să lucrez. Oricât ar fi de exagerată animozitatea presei, asta constituie o lecţie pentru mine şi voi profita de ea. Văd că Larochelle luptă cu vigoare, refuzând să-i asculte pe clevetitori, apoi prin reclame şi afişe. Vom constata rezultatul când publicul va reveni la Paris. Larochelle îmi spune că ţi-a propus un fel de publicitate pentru copii. Vei cântări dacă asta poate folosi cărţii şi, în acelaşi timp, piesei."

Dar nici Larochelle, nici Hetzel, n-aveau cum să transforme un eşec într-o izbândă. Dezgustul lui Jules Verne faţă de teatru n-a durat, însă, decât până în 1887. Învăţând din experienţă ratată a lucrului de unul singur, el s-a asociat cu William Busnach şi Georges Marens pentru a-şi dramatiza romanul *Mathias Sandorf.* Premiera a avut loc la 27 noiembrie 1887, la Theâtre de l'Ambigu, reacţiile criticilor fiind amestecate, iar succesul de public modest.

Vremea gloriei teatrale, datorată adaptării pentru scenă, împreună cu d’Ennery, a best-seller-urilor *Ocolul Pământului în optzeci de zile, Copiii căpitanului Grant* şi *Mihail Strogov,* trecuse.

În noiembrie 1877, Jules Verne îi scria lui Hetzel:

„Am încheiat, în sfârşit, marea afacere a iahtului cu aburi despre care ţi-am vorbit. Ce nebunie, 55.000 de franci! Plătesc acum jumătate, iar restul timp de un an! Dar ce vas şi ce călătorii în perspectivă! Mediterana, Baltica, mările Nordului, Constantinopol şi Sankt Petersburg, Norvegia, Islanda etc. Şi, pentru mine, câte impresii proaspete şi câte idei noi de recoltat! Sunt sigur că voi recupera preţul vasului, care, de altfel, va avea aceeaşi valoare şi peste zece ani. A costat peste 100.000 de franci. Trebuie să spun că darul dumitale (căci mi-ai făcut un dar cu continuarea la *Grands voyages et Grands Voyageurs*[65] m-a determinat, întrucâtva, să fac această nebunie. Dar, repet, am nevoie de această surescitare şi întrevăd câteva cărţi bune în plus."

Programul călătoriilor a fost realizat, chiar dacă în loc de Constantinopol, Sankt Petersburg şi Islanda, „Saint-Michel III" a ajuns în porturile engleze, scoţiene, irlandeze, olandeze, nemţeşti. Iar ultima croazieră, cea din Mediterana, în 1884, a reprezentat un veritabil triumf pentru Jules Verne. Îmbarcându-se la Nantes, împreună cu fratele său, Paul şi cu al doilea fiu al acestuia, Maurice, el a făcut o escală la Vigo, fiind primit apoi cu onoruri la Lisabona, Gibraltar, Oran, Alger, unde îl aşteptau Honorine şi Michel, veniţi cu o cursă maritimă regulată. Marea extrem de agitată i-a determinat să parcurgă drumul de la Alger la Tunis cu trenul şi cu diligenţa. Beiul Tunisului a dat o recepţie în cinstea oaspeţilor. Navigaţia spre Malta a cunoscut multe primejdii, din pricina furtunii, dar primirea a fost, din nou, la înălţime.

Au urmat Catania, cu excursii la Etna, Neapole, Civitavecchia şi Roma, unde papa Léon XIII a acordat o audienţă privată familiei Verne. În fine, după Florenţa şi Veneţia, caravana s-a oprit la Milano. Aici, scriitorul a întârziat îndelung la palatul Brera, pentru a cerceta schiţele

[65] Lucrare apărută în 1878, cu titlul *La Découverte de la Terre.*

şi însemnările lui Leonardo da Vinci despre zborul cu aparate mai grele ca aerul.

Nu e lipsit de interes să precizez că Jules Verne nutrea un adevărat cult pentru marele om al Renaşterii, cum stă mărturie şi actul în versuri *Monna Lisa*. „Îmi închipui că în clipa aceasta desăvârşeşte o uriaşă maşină”, spune Pazzetta, slujitoarea şi confidenta eroinei; iar Giocondo îi declară rivalului său prezumtiv: „Dumneata grăbeşti viitorul, pe seama trecutului!” Aruncând o punte peste secole, Jean Chesneaux consideră chiar că „Inginerii lui Jules Verne sunt mai aproape de inginerii vincieni ai Renaşterii, decât de căpitanii de industrie ai timpului său, de felul lui Eiffel. Invenţiile sale sunt moştenitoarele directe ale celor ale lui Leonardo...” (6, p. 40)

Întoarcerea la Amiens a avut loc la 18 iulie 1884. „Impresiile proaspete” au dat mai multă culoare romanului *Mathias Sandorf,* aflat atunci în lucru, al cărui titlu provizoriu era *En Méditerranée.* Iar popasul milanez a reaprins interesul lui Jules Verne faţă de problema zborului mecanic, mărturisit în articolul din „Musée des Familles” pe marginea ascensiunilor lui Nadar şi reafirmat, cum nu se poate mai limpede, într-o scrisoare trimisă lui Hetzel, în august 1875:

„Vom avea de discutat şi despre apariţia unui rival, un oarecare domn Brown şi despre cartea lui, *La Conquête de l’Air.* Citeşte-o şi trimite-mi-o. Potrivit ziarelor, este făcută, pe de-a-ntregul, din *Cinci săptămâni în balon* şi din *Ocolul lumii*[66]. Citeşte, în legătură cu asta, numărul de marţi 3 august al lui «Petit Journal». E un lucru destul de important. Nu acuz, nu protestez. Dar acum câteva luni ţi-am spus că am de gând să scriu *cartea aceea,* că ea va fi rezumatul «Călătoriilor extraordinare», că voi îmbarca într-un aparat *mai greu ca aerul* toate personajele noastre, Fergusson, Aronnax, Fogg, Clawbonny etc. şi că le voi pune să navigheze în jurul lumii. Nu renunţ deloc la această idee, dar poate că ar fi bine să declar asta acum. Citeşte, te rog, articolul din «Petit Journal».”

Această invitaţie insistentă mi-a trezit curiozitatea. Am

[66] *...în optzeci de zile.*

căutat articolul cu pricina la Biblioteca Naţională din Paris şi mi s-a părut destul de interesant pentru a-l reproduce, aproape în întregime:

„Miraculosul instructiv

Dl. Verne a debutat cu *Cinci săptămâni în balon;* dl. A. Brown[67] face să apară *Conquête de l'air, 40 jours de circumnavigation aérienne,* publicată de librăria fraţilor Glady (...) inspirată de *Cinci săptămâni în balon* şi *Ocolul lumii;* unele episoade au chiar un aer întru totul de familie.

Pe deasupra, ca să nu existe nicio îndoială, editorii au dispus titlul lucrării în aşa fel încât cititorul să ştie că va afla în dl. Brown un văr primar al d-lui Verne.

Înseamnă asta că avem de-a face cu o contrafacere?

Câtuşi de puţin. Să izgonim acest cuvânt ruşinos din limbajul literar. Imitaţie, da, ceea ce este perfect admisibil; inspiraţie identică, fapt care poate fi avantajos şi pentru autori şi pentru public.

(...) un pariu, ca în *Ocolul lumii.*

Un francez, dl. Valdy, se angajează să facă, în 40 de zile, o călătorie de circumnavigaţie aeriană, cu un aparat mai greu ca aerul; el va porni de la Arcachon şi va reveni la Bordeaux.

El construieşte un aerostat de forma unei păsări gigantice, având ca forţă motrice nu aburul, electricitatea sau aerul comprimat, sisteme deja preconizate, ci acidul carbonic lichefiat.

Acest acid se obţine dintr-o combinaţie de bicarbonat de sodiu şi acid clorhidric. Valdy şi tovarăşii lui de călătorie, un rus şi un american, instalează în diferite puncte ale globului depozite cu aceste produse chimice şi «Céleste» (...) se înalţă în văzduh.

«Céleste» traversează Franţa, trece peste Canalul Mânecii, aterizează în Anglia, sare în Islanda, se apropie de Polul Nord, vizitează ţara eschimoşilor, coboară în ţinutul mormonilor, urcă din nou, traversând America rusă[68], trece

[67] Alphonse Brown scria romane de aventuri fără mari pretenţii, uneori sub semnul anticipaţiei, ca *L'oasis, Une ville de verre, La station aérienne, 'Les insectes révélateurs.*

[68] Alaska fusese cedată, totuşi, Statelor Unite, în 1867.

peste strâmtoarea Behring, traversează Siberia, Asia centrală, Arabia, ajunge în Africa, reintră în Europa prin Spania şi se pierde în golful Gasconiei; dar călătorii se prezintă la locul de întâlnire, la Bordeaux, în ultimul minut, din nou ca în *Ocolul lumii* (...) printre călători, soţia lui Valdy.

(...) un amestec ciudat de detalii tehnice şi de plăsmuiri, de descrieri serioase şi de pasaje umoristice.

Dl. Brown pare însă mai puţin convins decât predecesorul său de ceea ce povesteşte.

Fantezia lui îşi dă frâu mai liber."

Voi rezuma, acum, o secvenţă a cărei semnificaţie o vom desluşi mai târziu. În ţinutul mormonilor, „Céleste" se întrece cu un tren care goneşte cu 100 de kilometri pe oră, îl ajunge, i-o ia înainte, dar e stopat de un vânt puternic; atunci urcă şi plonjează de la peste 4000 de metri, câştigând întrecerea. Când ajunge în gară, inginerul William Reading, constructorul trenului, îl îmbrăţişează pe Valdy: Cinste dumneavoastră, norocosul meu adversar, îi spuse el, emoţionat. Invenţia dumneavoastră este minunată şi, asemeni lui Goethe după bătălia de la Valmy, puteţi spune:

AICI ÎNCEPE O ERĂ NOUĂ!"

„Interesant este să vezi cum a profitat un spirit ingenios de elementele problemei acumulate până acum de ştiinţă.

Dl. Jules Verne imaginase balonul dublu (două baloane unul într-altul); dl. A. Brown a combinat un sistem de aerostat mai greu ca aerul.

Ce va rezulta, practic, din aceste ipoteze? Nu ştiu, dar sunt recunoscător celor doi scriitori pentru cercetările lor; miraculosul seduce întotdeauna; când se întemeiază pe date ştiinţifice, el instruieşte; căci eşti obligat, în timpul lecturii uneia dintre aceste lucrări, să recurgi la o hartă, la o planisferă, la un tratat serios; şi atunci, recunoscându-ţi ignoranţa şi roşind, începi să studiezi, fie şi numai pentru a învăţa să te amuzi." (99)

Istoria pare să se repete: un autor oarecare publică o carte care exploatează o idee ştiinţifică şi o schemă narativă cvasiidentice cu cele ale unui proiect vernian. Numai că, de astă dată, scriitorul nu poate să invoce un text

care să-i certifice intenţia, aşa cum se întâmplase, în 1867, cu *O călătorie sub ape.* Iar referirea la o discuţie între patru ochi ar fi avut un efect contrar celui scontat, dând impresia unui aranjament fraudulos între autor şi editorul său. Presupun că acesta este argumentul cu care Hetzel l-a convins pe Jules Verne să renunţe la proclamarea unei anteriorităţi imposibil de dovedit. Aşa cum declarase în 1875, scriitorul n-a renunţat, însă, la *idee.* Realizarea ei, stimulată de genialele prefigurări ale lui Leonardo, a fost grăbită de un eveniment petrecut la numai trei săptămâni după întoarcerea din Italia: la 9 august 1884, dirijabilul „France", construit de Charles Renard şi Arthur Krebs, efectua primul zbor în circuit închis, de la Chalais-Meudon la Villacoublay şi retur. Această demonstraţie că dirijarea aerostatelor nu era o utopie l-a determinat pe fostul cenzor al „Societăţii pentru încurajarea locomoţiei aeriene cu aparate mai grele ca aerul" să ridice mănuşa. La 2 februarie 1885, el îl înştiinţa pe Hetzel:

„Din pricina acestui efort suplimentar[69], n-am putut să mă ocup aşa cum aş fi vrut de *La Conquête de l'air.* Dar întregul plan este gata şi primul capitol este scris. Dacă acest roman va fi reuşit, dacă personajele vor fi bine realizate, cred că va fi foarte original şi *foarte* în genul fanteziei dramatice şi umoristice. Vom vedea. Aş vrea să-l numesc

Notre terre a voi d'oiseau

sau

A vol d'oiseau

Acesta ar fi adevăratul titlu, *Cucerirea văzduhului* fiind acela al unei broşuri despre aviaţie."

Resentimentul lui Jules Verne faţă de cel care „imitase" fără niciun scrupul *Cinci săptămâni în balon* şi *Ocolul lumii în optzeci de zile,* îngăduindu-şi, totodată, să abordeze o idee şi o tramă destinate unei noi „Călătorii extraordinare", se traduce în minimalizarea lucrării lui A. Brown, retrogradată la rangul de broşură şi într-o epistolă din 25 februarie:

[69] Jules Verne se referă, probabil, la stilizarea romanului lui André Laurie, *L'Epave du „Cynthia".*

„În legătură cu noul roman, nu se poate vorbi nici de *spaţiu,* nici de *infinit.* Ne menţinem, cu multă modestie, în *văzduh* şi nu putem ieşi din el. Adevăratul titlu ar fi, deci, *cucerirea văzduhului,* dar el aparţine unei broşuri pe care o am şi care este cunoscută.

Vom vorbi despre asta, dar avem destul timp la îndemână."

După câteva propuneri tratate cu indiferenţă – *Robur, Robur et son Albatros* – titlul definitiv este găsit de autor la 18 iulie: *Robus Le Conquérant.* Până atunci, între Amiens şi Paris a avut loc un schimb de scrisori care demonstrează că Jules Verne, dispus cel mai adesea să accepte sugestiile lui Hetzel, avea tăria şi să le respingă, atunci când era cazul: „Acţiunea se petrece peste zece ani, într-o epocă în care globul va fi acoperit de fire telegrafice. Este, deci, inadmisibil ca «Albatrosul» să aducă ştiri mai repede decât telegraful. Într-o secundă, se ştie în Europa ce se întâmplă în mijlocul Asiei." (19 mai) Sau: „...în momentul ăsta, comiţi nişte erori ştiinţifice inadmisibile. Nu, dacă nu eşti *nebun,* nu-ţi poate veni ideea de a face ocolul lumii în Balon. Hai, propune asta căpitanilor Krebs şi Renard, de la Meudon! Le-ar trebui *10 ani* ca să facă acest ocol al lumii. Şi Robur trebuie tocmai să le-o spună, în vreme ce el, cu aparatul său, poate să-l facă în 8 zile!" (4 iunie)

Referirile la cei doi aeronauţi, la localitatea unde se aflau marile ateliere ale aerostaticii militare şi de unde pornise „France" în zborul său istoric, nu erau întâmplătoare. Jules Verne ştia că „În acest moment, problema baloanelor dirijabile şi-a recăpătat întreaga importanţă. Experienţele au loc zilnic. Se câştigă viteză, dar foarte puţin (...) Cred, sper că toţi partizanii principiului *Mai greu ca aerul* îl vor susţine pe *Robur* împotriva adversarilor lor. Printre aceştia din urmă se află oameni zgomotoşi şi, dacă nu mă înşel, cartea ar putea face ceva zgomot. Trebuie să recunoaştem că momentul ar fi destul de favorabil, devreme ce publicul se entuziasmează întrucâtva în privinţa posibilităţii de a dirija cu folos baloanele." (25 septembrie)

Adversarii principiului *mai greu ca aerul* erau, într-adevăr, zgomotoşi. După ce citise, poate, o mare parte din

Robur Cuceritorul, apărut în „Journal des Débats” între 29 iunie şi 18 august 1886, Wilfrid de Fonvielle publica un articol intitulat, fără menajamente, *Smintiţii navigaţiei aeriene.* Iată câteva pasaje grăitoare: „Facultatea de a-ţi lua zborul, ca un simplu porumbel, presupune construirea unui motor uşor şi puternic, care nu există. Să vrei să te lipseşti de el e mai rău decât să pui căruţa înaintea boilor (...) De câte bucurii, progrese, descoperiri nu suntem lipsiţi, pentru că unii se încăpăţânează să considere navigaţia aeriană drept *o problemă de mecanică.”* (159) Era opinia majorităţii oamenilor de ştiinţă – şi ea nu s-a schimbat decât sub presiunea unor fapte incontestabile. Să ne amintim că, în 1903, Comisia pentru aeronautică a Academiei de Ştiinţe din Paris respingea proiectul de aeroplan-automobil al lui Traian Vuia, decretând: „Realizarea şi soluţionarea zborului cu un aparat mai greu ca aerul nu e decât o himeră”.

Susţinând o idee revoluţionară, pentru acel timp, Jules Verne nu se considera, nici în această privinţă, un vizionar, un profet ştiinţific, aşa cum îl numeau prea zeloşii săi admiratori. Într-un interviu apărut în „Pittsburgh Gazette”, la 13 iulie 1902, el declara: „Nu sunt foarte mândru că am scris despre automobile, submarine şi *nave aeriene* (sublinierea mea – I. H.), înainte ca ele să devină realităţi înfăptuite de ştiinţă. Când scriam despre ele ca despre nişte realităţi, aceste lucruri erau pe jumătate descoperite.” În acest spirit, în roman se preciza, după descrierea amănunţită a „Albatrosului”: „În concluzie, aparatul era construit potrivit sistemelor propuse de Cossus, de la Landelle şi Ponton d’Amécourt...” Ignorând această trimitere, Sam Moskowitz afirmă că „ideea elicopterului cu multe elici a fost luată de Verne de la Luis Senarens (...) Înaintea apariţiei lui *Robur Cuceritorul,* Luis Senarens scrisese nu mai puţin de trei povestiri din seria Frank Reade Jr., axate pe isprăvile unor nave aeriene construite pe principiul elicopterului (...) Acestea erau poate cele mai vechi lucrări de ficţiune. Întemeiate pe teoria elicopterului şi aproape sigur primele care propuneau ca un aparat aerian să fie propulsat de motoare electrice, având baterii ca sursă de energie. N-a fost o coincidenţă faptul că «Albatrosul» lui

Jules Verne din *Robur Cuceritorul* era construit pe principiul elicopterului şi propulsat de un motor electric[70] cu baterii şi acumulatoare de tip nou" (172). Este evidentă dorinţa de a extinde aria priorităţilor americane, pe tărâmul atât de instabil al invenţiilor fictive care au precedat împlinirile ştiinţei şi tehnicii. Dar Jules Verne nu avea de ce să-l jefuiască pe Luis Senarens de idei aflate la îndemâna oricui.

Am văzut că, în articolul din 1863, el socotea elicopterul un mijloc ideal de a cuceri văzduhul, întemeindu-se pe experienţele la care asistase. Reproduc acum pasajul în cauză:

„Revin la proiectul domnilor de Ponton d'Amécourt şi de la Landelle; e un lucru foarte serios; rămâne de văzut dacă ideea lor este realizabilă, cu mijloacele pe care li le pune la dispoziţie mecanica actuală.

Cunoaşteţi acele jucării pentru copii făcute din pale cărora li se imprimă o rotaţie rapidă, cu ajutorul unei sfori desfăşurate foarte iute; obiectul se înalţă şi planează, atâta timp cât elicea îşi păstrează mişcarea giratorie; dacă această mişcare ar continua, aparatul n-ar mai cădea; imaginaţi-vă un resort care acţionează continuu şi jucăria se va menţine în văzduh.

Pe acest principiu se bazează elicopterul d-lui de Ponton d'Amécourt; aerul oferă un punct de sprijin suficient elicei, care-l loveşte oblic; este un fenomen demonstrabil fizic şi am văzut cu ochii mei funcţionând mici aparate construite de aceşti domni; un resort încordat, căruia i se dă drumul brusc, se înalţă odată cu elicea.

Dar, evident, coloana de aer deplasată de elice ar imprima aparatului o mişcare de rotaţie inversă; trebuia, deci, să se preîntâmpine acest inconvenient, căci aeronautul ar fi fost foarte curând ameţit de acest vals aerian. Aşa că, utilizând două elice suprapuse şi rotindu-se în direcţii opuse, dl. De Ponton d'Amécourt a putut să obţină o imobilitate completă.

Cu o a treia elice, verticală, el dirijează aparatul după

[70] La bordul „Albatrosului" nu se afla nicio „maşină electromotoare". Autorul precizează: „Nimic altceva decât pile electrice şi acumulatoare".

plac. Astfel, cu primele două este susţinut în văzduh, cu a treia este propulsat, ca şi cum s-ar afla în apă."

Regăsim acest sistem în roman, unde elicele duble se învârtesc în sens invers, una faţă de cealaltă, „dispunere necesară pentru ca aparatul să nu fie supus unei mişcări de rotaţie", iar la provă şi la pupă sunt instalate elice propulsoare. Pe de altă parte, încă din 1881, Gaston Tissandier recursese la electricitatea furnizată de doi mici acumulatori, pentru propulsia unui model redus de dirijabil. Cât despre „France", performanţa lui se datora pilei cu electrozi de argint platinat şi de zinc, inventată de Charles Renard. Avea deci dreptate Jules Verne, când afirma că nava sa aeriană era un lucru „pe jumătate descoperit". Şi are dreptate Peter Costello, când îşi dezavuează compatriotul: „Nu există niciun temei pentru pretenţia lui Sam Moskovitz că Jules Verne ar fi luat ceva de la Senarens: amândoi au folosit aceleaşi surse..." (10, p. 189)

Să întârziem câteva clipe în această zonă a investigaţiei noastre, pentru a preciza că multitudinea detaliilor privind alcătuirea şi funcţionarea „Albatrosului" urmăreşte doar să creeze impresia de veridicitate, cu toate că, la prima vedere, aparatul zburător pare mai adecvat evoluţiei într-un alt mediu. Joseph Laissus presupune că înfăţişarea lui i-ar fi fost sugerată lui Jules Verne de contemplarea imaginii iahtului „Saint-Michel III", proiectată pe suprafaţa unei mări liniştite (112). Oricum, notăm prezenţa neîntâmplătoare a termenilor proveniţi din vocabularul naval: provă, pupă, cocă, ruf, timonier etc. Platforma e „o adevărată punte de corabie, cu prova ca un pinten". Axele elicelor de sustentaţie fac ca aparatul să pară „o navă cu treizeci şi şapte de catarge". Dar nicio navă n-ar fi fost capabilă să se deplaseze, asemeni „Albatrosului", cu 200 de kilometri pe oră, adică aproape 50 de metri pe secundă, faţă de cei 6,5 metri pe secundă ai dirijabilului „France". O viteză stupefiantă nu numai pentru 1886: în 1903, primul zbor al fraţilor Wilbur şi Orville Wright a fost realizat cu 18 metri pe secundă, iar cei 200 de kilometri pe oră au fost atinşi de un autogir abia în 1935!... Desigur, cele 74 de elice sunt „tot atâtea erezii aerodinamice", cum spune Charles-Noël Martin

(26, p. 236), dar autorul n-a urmărit să ofere constructorilor planurile unui aparat gata să decoleze, după asamblare (capitolul VI al romanului este intitulat *Peste care inginerii, tehnicienii şi alţi specialişti ar face, poate, mai bine să treacă).* Prin mijloacele specifice artei sale, el voia doar să-şi exprime convingerea că, mai curând sau mai târziu, omul va fi stăpânul văzduhului, în temeiul principiului pe care-l susţinea cu ardoarea din tinereţe.

Ca de obicei, Hetzel s-a implicat în întregul proces al elaborării romanului, cum reiese din replicile autorului:

„Am primit cele două scrisori ale dumitale şi manuscrisul. Iată ce am a-ţi răspunde, după chibzuinţă. Nu fără motiv am dat romanului această înfăţişare, atât prin titlurile capitolelor, cât şi prin felul în care l-am scris. Dumneata îl priveşti sub aspectul eroic şi liric, eu – sub cel fantezist, distractiv, şi nu foarte serios. Altfel nu l-aş fi scris.

Totuşi, pot să-i dau lui Robur o notă mai bună; dar concurenţii lui nu trebuie să fie nici măcar ingineri, ci *Godarzi*[71] turbaţi, nu altceva.

Fără îndoială, Călătoria este lipsită de interes. Va dobândi ea mai mult dacă Robur îi va obliga pe aceşti turbaţi să facă tocmai călătoria pe care voiau s-o facă? Nimic mai puţin sigur (...) Dacă e posibil, voi căuta să introduc incidente noi în timpul călătoriei. Dar este indispensabil ca:

1. cei doi turbaţi să fie duşmani înverşunaţi ai lui Robur, recunoscând in petto[72] superioritatea aeronavei;

2. ei să creadă că Robur, pentru a-şi păstra secretul, *nu-i va elibera niciodată,* altfel ar trebui să renunţ la orice idee de evaziune şi de *răzbunare* şi aş pierde tot dramatismul acestei evaziuni – lucru pe care ţin mai mult ca orice să-l păstrez.

Nu există, de asemenea, niciun motiv ca, după ce am *făcut* atâţia servitori în viaţa mea, să nu fac de astă dată un servitor poltron, numai pentru că e negru, modificându-l într-o oarecare măsură.” (4 iunie)

Hetzel insistă: „Cartea dumitale e terminată, dar e

[71] Eugène Godard, pionier al aerostaticii în a doua jumătate a secolului trecut.

[72] În sinea lor.

alcătuită din boabe de mătănii prin care trebuie să faci să treacă, în loc de fir, un interes pe care vei fi nevoit să-l creezi aproape în întregime, căci firul acesta nu există încă.” Autorul protestează:

„Refacerea lui *Robur* mi-a cerut un efort uriaş. N-am adus niciodată un manuscris într-o asemenea stare. Dar e destul de desluşit pentru zeţari.

Am revăzut şi accentuat caracterele, am dramatizat scenele, am născocit noi episoade, am făcut, sper, călătoria mai interesantă, am vânat altitudinile, latitudinile, longitudinile etc., tot ceea ce nu era necesar, am schimbat deznodământul, aşa cum convenisem şi, mai ales, recurgând la o altă combinaţie, am făcut să devină *acceptabil* pasajul în care cei doi americani retrimit „Albatrosul” în văzduh, cu un cartuş de dinamită prins de trupul lui. Şi cu toate astea, volumul, care era lung, s-a micşorat cu o cincime.” (18 iunie)

Rezultatul acestui efort nu ne poate mulţumi pe deplin. După o introducere promiţătoare – confruntarea lui Robur cu baloniştii – acţiunea se împotmoleşte în masa descrierilor geografice. Mai grav este faptul că autorul a împrumutat excesiv din operele sale anterioare: discuţia despre natura fenomenului aerian nu diferă în mod esenţial de cea despre natura fenomenului marin (*Douăzeci de mii de leghe sub mări),* Weldon Institute e un decalc peiorativ al celebrului Gun-Club *(De la Pământ la Lună),* scena eliberării prizonierilor ne-o aminteşte pe aceea a eliberării misionarului *(Cinci săptămâni în balon).* Este preluată până şi o eroare din *Cele cinci sute de milioane ale begumei:* într-o scrisoare anonimă, se susţine că obiectul zburător ar fi obuzul trimis de Herr Schultze asupra France-Ville-ului, obuz care, fiind lansat cu o sută cincizeci de leghe *pe oră,* se transformase într-un satelit al Pământului; ori, pentru a realiza viteza de eliberare, ar fi fost necesare o sută cincizeci de leghe *pe minut.*

Nu putem eluda nici asemănările cu „broşura” lui Alphonse Brown, chiar dacă, pentru a fi cu conştiinţa împăcată, Jules Verne le-a considerat, probabil, o ripostă la „imitarea” celor două romane ale sale, invocând şi faptul că

îşi exprimase verbal intenţia de a scrie o astfel de carte, înainte de a afla, din „Le Petit Journal”, despre apariţia *Cuceririi văzduhului.* Oricum, periplul „Albatrosului” îl repetă, pe scară mai întinsă, pe cel al „Célestei”, ambele aeronave fiind *mai grele ca aerul.* Regăsim, într-o variantă simplificată, până şi episodul întrecerii cu trenul; mai poate fi vorba, în acest caz, despre o consecinţă a orientării generale comune, sau despre o coincidenţă?... Ciudată este atitudinea cercetătorilor operei verniene, care evită să abordeze această chestiune. Charles-Noël Martin, de pildă, se mulţumeşte să menţioneze, în treacăt: „Se ştie, dintr-o scrisoare din 1875, că Jules Verne are de multă vreme intenţia de a scrie romanul lui «mai greu ca aerul»; avionul” (26, p. 176) Nimic despre articolul din „Le Petit Journal” şi despre similitudinile dintre *Cucerirea văzduhului* şi *Robur Cuceritorul!* Motivaţia trebuie căutată, după opinia mea, în teama de a nu ştirbi imaginea scriitorului, prin punerea în lumină a unei noi întâmplări de felul celei care a marcat geneza capodoperei *Douăzeci de mii de leghe sub mări.* O temere nejustificată: mai mult chiar decât în cazul lui Aristide Roger, Alphonse Brown merită doar „un mic salut”, în raport cu ilustrul său competitor.

Cum să ne explicăm, totuşi, soluţiile facile, lipsa de inventivitate, la un autor care-şi datora, în bună măsură, succesul originalităţii intrigilor, suspansului, loviturilor de teatru? I. O. Evans crede că romanul „a fost scris în mare grabă” (12, p. 93), dar corespondenţa cu Hetzel infirmă această supoziţie. Adevărul este că Jules Verne trecea, de câţiva ani, prin momente dificile, cum reiese din rândurile adresate editorului, la 3 decembrie 1883: „Înţelegi care e situaţia mea, vizavi de publicul nostru: nu mai am subiecte al căror interes să conste în extraordinar, Baloane, Căpitanul Nemo, etc... Trebuie, deci, să încerc să interesez prin combinaţii.” Cu toate acestea, interesul romanului constă în extraordinarul subiectului, ca şi în cazul mai vechilor *Cinci săptămâni în balon, De la Pământ la Lună* şi *În jurul Lunii, Douăzeci de mii de leghe sub mări.* Ceea ce începuse să-i lipsească scriitorului era capacitatea de a născoci situaţii inedite, fapt care-l obliga să apeleze la

reexploatarea unor formule utilizate anterior.

Din fericire, lucrurile stau altfel în privinţa memorabilului protagonist al romanului, autorul străduindu-se şi reuşind să se îndepărteze de modelele pe care i le ofereau *Călătoriile extraordinare* anterioare. El îi scria lui Hetzel, la 19 mai 1885:

„E indispensabil să fi citit cartea până la capăt, ca să putem vorbi despre ea. Dar, înainte de orice, nu vreau să refac niciun Hatteras, niciun Nemo. Sunt acuzat că mă repet şi voi ţine seama de acest reproş întemeiat. Robur este un om hotărât, vei vedea, dar ţin să fac din el un fantezist. Dar nu va fi mai puţin un om îndrăzneţ şi cu sânge rece în împrejurări deosebite.

(...) Vei vedea mai târziu că l-am făcut pe Robur să aducă omenirii acele servicii de care era capabil «Albastrosul». Repet, nu este deloc un mistificator, este un om convins de adevărul lui, dar nu un *apostol,* nu un Nemo, nu un Hatteras. Asta nu înlătură sentimentele, nici sublimul unui astfel de mod de locomoţie."

În aceeaşi scrisoare, Jules Verne recunoaşte că „a forţat nota de brutalitate" şi se angajează să o reducă „la o intensitate convenabilă". Robur[73] rămâne, însă, un personaj neliniştitor, începând cu portretul său fizic: „De talie mijlocie, cu un spate geometric, ca un trapez regulat, cea mai mare dintre laturile paralele constituind-o linia umerilor. Legat de această linie printr-un gât robust, un enorm cap sferic. Cu ce cap de animal ar fi putut fi asemuit, potrivit teoriilor analogiilor pasionale? Cu acela al unui taur, dar un taur cu chip inteligent. Nişte ochi pe care cea mai mică nemulţumire îi făcea, probabil, să devină incandescenţi şi, deasupra, muşchiul sprâncenelor mereu contractat, semn de maximă energie. Părul scurt, puţin creţ, cu luciri metalice, ca şi cum ar fi fost o perucă din sârmă. Un piept lat se ridica şi cobora, cu mişcări ca de foale". Trebuie să recunoaştem că această descriere, care îmbină trăsături aparţinând unor regnuri atât de diverse, fără a da impresia de hibriditate, nu e deloc banală. Şi, cum spune chiar cel în

[73] Numele înseamnă, în limba latină, putere morală şi intelectuală, energie, forţă, vigoare.

cauză, moralul nu îi este inferior fizicului. Aici se şi nasc, de altfel, semnele de întrebare privindu-l pe cel care declară: „Când am o idee, vreau ca şi ceilalţi s-o împărtăşească şi nu suport să fiu contrazis.” Nu este o afirmaţie fără acoperire, cum demonstrează ceea ce se petrece în marea sală a lui Weldon-Institute şi, mai târziu, la bordul „Albatrosului”. În faţa obstinaţiei şi ostilităţii oaspeţilor săi fără voie, Uncle Prudent[74] şi Phil Evans, Robur îşi pierde adesea stăpânirea de sine. După sabotajul săvârşit de cei doi baloniști, el „nu mai avusese decât un singur gând, o obsesie: să se răzbune.” Jules Verne înţelegea această răzbunare ca o răfuială violentă cu dirijabilul „Go ahead”, ceea ce ar fi corespuns mai exact personajului. Dar Hetzel veghea: cititorii, cei mai mulţi de vârstă şcolară, trebuiau feriţi de un deznodământ brutal. Scriitorul s-a înclinat: „Voi înlocui bătălia aeriană cu o *salvare* şi Robur va arunca mulţimii *entuziaste* cuvintele pe care i le-ai pus în gură. Asta îl va înălţa mult pe Robur al nostru. Salvarea face de zece ori cât atacul, o recunosc bucuros.” Din fericire, el a ştiut şi să se împotrivească sugestiilor care tindeau să transforme ultimul capitol într-un happy-end incredibil: „Dar fără banalităţi, la sfârşit; fără aeronave puse pe acţiuni” (era vorba, probabil, despre ceva asemănător societăţii de comunicaţii interstelare, preconizată în finalul romanului *Împrejurul Lunii).* Şi, într-o altă scrisoare, îşi argumentează refuzul: „Robur e prea înaintat pentru secolul său.” Alteritatea eroului nu se limitează, aşadar, la insolitul trăsăturilor fizice şi morale. El este un simbol al progresului ineluctabil, chiar dacă timpul său n-a venit încă. Pentru că „Ştiinţa nu trebuie s-o ia înaintea moravurilor” – leit motiv explicit sau implicit al întregii opere verniene. Şi Robur continuă: „Plec, deci, împreună cu secretul meu. Dar el nu va fi pierdut pentru Omenire. Îi va aparţine într-o zi, când va fi destul de

[74] În *Amintiri din copilărie şi din tinereţe*, Jules Verne scrie: „Vara, întreaga noastră familie se instala pe o câmpie întinsă nu departe de malurile Loarei, în mijlocul viilor, pajiştilor, mlaştinilor. Era la un unchi bătrân, fost armator (...) Îi spuneam „Oncle Prudent” şi, în amintirea lui, am botezat astfel un personaj din *Robur Cuceritorul.”*

luminată ca să tragă foloase de pe urma lui şi destul de înţeleaptă ca să nu abuzeze de el.” Secretul lui Robur, magnificul „Albatros”, nu este primul aparat fictiv de zbor care poartă acest nume. În 1882, Albert Robida botezase astfel aeroiahtul bancherului Raphael Ponto, personaj emblematic al romanului său *Le vingtième siècle,* a cărui acţiune se petrece în 1952. Este „o delicioasă mică navă aeriană, o veritabilă bomboniera, mobilată cu toate rafinamentele eleganţei şi confortului şi pregătită să găzduiască zece persoane, în afara celor trei membri ai echipajului.” Dar aerostatul de agrement nu are comun decât numele cu aeronava austeră, construită conform principiilor eficienţei. De altfel, Jules Verne n-avea nevoie să împrumute de la Robida ceea ce găsise la Baudelaire în 1859, când apăruse poemul „Albatrosul”. În acest caz, înrudirea operează şi la nivelul metaforei. Uriaşa pasăre (mecanică) a mărilor este, într-adevăr,

„...asemeni cu prinţul înnorării,
Ce zboară în furtună şi-şi bate joc de-arcaşi.”

Ea nu se lasă doborâtă de un ciclon şi un uragan, iar când trece pe deasupra oazei Uargla e întâmpinată „cu sute de focuri de puşcă, plumbii căzând însă pe sol, fără s-o ajungă”. Fascinaţia poemului poate fi descifrată şi în alte *călătorii extraordinare.* Iată un exemplu grăitor, desprins din *Sfinxul gheţarilor* (1897): „Într-o zi, mi s-a întâmplat să asist la plecarea unui albatros (...) Pasărea s-a înălţat deodată, cu aripile larg desfăşurate, cu labele strânse, cu capul întins (...) şi, după câteva clipe, nemaifiind decât un punct întunecat în văzduh, a dispărut îndărătul perdelei de neguri din sud.”

I s-a negat adesea lui Jules Verne capacitatea de a evada din prezent. „Doar trei povestiri sunt situate în viitor: *Amiens în anul 2000, Ziua unui jurnalist american în anul 2889* şi *Eternul Adam*, afirmă, de pildă, Marie-Hélène Huet (20, p. 9), care ar fi trebuit să precizeze: într-un viitor îndepărtat. Pentru că acţiunea unor romane – *Castelul din Carpaţi, Claudius Bombarnac, Insula cu elice* – este situată la câţiva ani după data apariţiei lor. Două indicii i-ar fi putut determina pe cititori să includă *Robur Cuceritorul* în această

categorie. La sfârşitul primului capitol, printre punctele greu accesibile unde poate fi văzut fluturând drapelul lui Robur se numără „paratrăsnetul turnului de fier al Expoziţiei din 1889”. Iată şi un pasaj revelator din capitolul XII: „Era întuneric beznă. Aşa că nu puteră vedea nimic din calea ferată transsaharianã, aflată în construcţie conform proiectului Duponchel – lungă panglică de fier care trebuie să lege Algerul cu Tombuctu, trecând prin Laghuat şi Gardaia şi urmând să ajungă, mai târziu, în golful Guineii.” E adevărat că inginerul francez Adolphe Duponchel publicase, în 1878, un studiu în care preconiza construirea unei căi ferate transsahariene şi că, din 1879, mai multe expediţii fuseseră însărcinate să stabilească traseele posibile ale acestei căi ferate, care ar fi trebuit să constituie un tronson important al unui gigantic Transafrican. Dar toate au rămas, până astăzi, în stadiul de proiect.

Jules Verne nu uitase cui îi datora convertirea la credinţa că, mai curând sau mai târziu, omul va fi stăpânul văzduhului. La 25 august 1886, după doar două zile de la apariţia romanului în ediţia in-18, el îi scria lui Nadar:

„Dragă prietene, îţi trimit, prin Hetzel, un *Robur Cuceritorul.* Vei regăsi în el toate ideile tale despre aparatul «Mai greu ca aerul»! Sub forma unei pure fantezii, am vrut să reiau problema noastră. Îmi vei spune dacă eşti de acord şi dacă-ţi place. Aveam cu douăzeci şi cinci de ani mai puţin când vorbeam despre asta. S-au împlinit 6 luni de când stau în casă, cu un picior imobilizat. E mult!”

Nadar şi-a regăsit în roman nu doar ideile, ci şi numele, citat de fiecare dată când sunt pomeniţi precursorii şi practicienii navigaţiei aeriene. Să vedem, însă, cărui fapt i se datora îndelungata claustrare a scriitorului.

Luni, 9 martie 1886, la orele 17,30, Jules Verne se întorcea acasă, din oraş. Deschisese poarta de fier forjat şi se pregătea să o închidă, când Gaston, fiul cel mai mare al lui Paul, s-a repezit spre el, extrem de agitat. Nu se ştie ce şi-au spus unchiul şi nepotul.

Cert este că Gaston a scos un revolver din buzunar şi a tras două gloanţe, primul lovind poarta, iar al doilea atingându-l pe scriitor deasupra labei piciorului drept şi

rămânând înfipt în os. Trecătorii l-au imobilizat pe agresor, care avea să declare că, prin gestul său, intenţionase să atragă atenţia opiniei publice şi să favorizeze primirea unchiului său în Academia Franceză. Gaston a fost internat într-un ospiciu. Iar victima, glonţul neputând fi extras, a şchiopătat uşor până la sfârşitul vieţii.

Anul 1886 i-a adus eroului cărţii noastre şi alte motive de amărăciune. La 15 februarie, el fusese nevoit să-şi vândă iahtul de care-l legau atâtea amintiri din călătoriile pe mările Europei. La o săptămână după drama de la Amiens, Hetzel murea, la Monte Carlo, unde încerca să se refacă în urma efortului cerut de apariţia cărţilor programate pentru finele lui 1885. Plecase de la Paris cu manuscrisul lui *Robur Cuceritorul,* trimiţându-i autorului aceste rânduri: „...cât aş vrea să pot şi eu să-mi ofer bucuria de a scrie, de a trăi în ficţiuni şi a uita realităţile! Dar, în privinţa asta, rolul meu s-a sfârşit şi am renunţat. Era, totuşi, cea mai frumoasă parte a vieţii mele.”

Cu toate nenorocirile abătute asupra lui – la care trebuie să adăugăm posibila moarte a femeii iubite în taină şi divorţul fiului său – Jules Verne n-a renunţat la scris. La 21 decembrie 1886, el îi scria lui Hetzel fiul: „...am intrat în seria neagră a vieţii mele şi, fără să mă las doborât, credemă că privesc lucrurile astea cu multă înţelepciune. Viitorul este destul de ameninţător pentru mine, din pricina problemelor pe care le cunoşti şi mărturisesc că, dacă n-aş putea să mă refugiez într-o muncă îndârjită şi care-mi place, aş fi foarte de plâns.” Printre roadele acestui efort susţinut avea să se numere şi urmarea la *Robur Cuceritorul.*

Triumful principiului „mai greu ca aerul” se lăsa aşteptat în 1897, când, la 5 mai, Jules Verne îi scria tânărului său corespondent italian, Mario Turiello: „Cât despre problema navigaţiei aeriene, ea este departe de a fi rezolvată, chiar de către Robur Cuceritorul, poţi să mă crezi. De la fantezie la realitate e un abis.” Un abis pe care, după şase ani, la 17 decembrie 1903, fraţii Wright aveau să-l străbată cu avionul lor propulsat nu de electricitate, ca „Albatrosul”, ci de un motor cu ardere internă. Poate părea ciudat că acest eveniment este ignorat în *Stăpânul lumii,* publicat în

„Magasin d'éducation et de récréation", începând din 1 iulie 1904. Dar textul aştepta de cel puţin doi ani în sertarele biroului din mica încăpere situată la al doilea etaj al casei din bulevardul Longueville, numărul 44, la Amiens. La 14 februarie 1904, Jules Hetzel, fiul lui Pierre-Jules, care preluase conducerea editurii, după moartea tatălui său, era înştiinţat de scriitor, printre altele: „În locul invizibilului, despre care ţi-am vorbit (aluzie la *Secretul lui Wilhelm Storitz* – I. H.), prefer să-ţi trimit *Stăpân după Dumnezeu*[75], care mi se pare a fi ultimul cuvânt în materie de automobilism, atât de la modă astăzi." Şi manuscrisul era expediat editorului, după trei zile.

Acest calificativ, „ultimul cuvânt în materie de automobilism", revine într-o scrisoare către Mario Turiello, din 17 mai 1903. Or, „Groaza" este mult mai mult decât un automobil perfecţionat, mişcându-se cu aceeaşi uşurinţă pe sol, pe şi sub apă şi în văzduh[76]. Aşa că Sam Moskowitz se crede îndreptăţit să atace din nou: „Fără îndoială, când urmarea la *Robur Cuceritorul,* intitulată *Stăpânul lumii,* a apărut în 1904, Senarens şi-a pierdut iluziile; pentru a treia oară, Verne îi fura în chip scandalos una dintre ideile sale, de astă dată submarinul zburător, care apăruse prima dată pe o copertă a colecţiei *Boys Star Library* în 1896, cu opt ani înaintea povestirii lui Verne, ilustrând o scenă din romanul lui Noname, *Deasupra Polului Sud;* sau *Jack Wright în căutarea unui explorator pierdut, cu vasul său zburător"*. (Op. cit.) Dar la 7 august l894, deci cu doi ani înaintea apariţiei romanului lui Senarens-Noname, „jefuitorul" denunţat cu atâta vigoare îi scria fratelui său, Paul, că se gândeşte la „un vas submarin şi aerian" pentru romanul aflat atunci în lucru *(În faţa steagului,* 1896). După nouăsprezece zile, primind între timp răspunsul, îi declara aceluiaşi corespondent: „Nava peşte-pasăre este absurdă, ştiu. Aşa că n-am s-o construiesc." O hotărâre infirmată în 1901–1902, când Jules Verne redacta *Stăpânul lumii.*

[75] Unul dintre primele titluri ale romanului.

[76] Poate că Charles-Noël Martin are dreptate, când presupune că „Trebuie să ne gândim nu la un *automobil* în sensul actual, ci la un mod universal de a călători" (26, p. 229).

Sursa posibilă a combinaţiei navă-submarin-automobil este indicată chiar în roman, acolo unde inspectorul Strock citeşte un articol din „Evening Star”: „...nu a fost lansată oare, cu puţini ani în urmă, o navă, «Protector», care poate naviga pe apă şi sub apă, mişcându-se şi pe sol? Construită de un anume Lake, înzestrată cu două motoare, unul electric, de 75 de cai putere, acţionând o pereche de elice, celălalt cu benzină, de 250 de cai putere, nava era prevăzută şi cu roţi de fontă, cu diametrul de un metru, care-i îngăduiau să gonească pe şosele, ca şi pe fundul mării.” (Roţi avea şi primul submarin al lui Simon Lake, „Argonautul”, construit în 1896.) Nu-i putem concede lui Senarens nici măcar prioritatea *literară* reclamată de prea zelosul său biograf. Pentru că „Journal des Voyages et des aventures de terre et de mer” publicase în 1886, deci cu zece ani înaintea textului din *Boys Star Library,* romanul lui Louis Jacolliot, *Les Mangeurs de feu,* în care evoluau minunatul „Remember” şi fraţii săi mai mici, „Swan” şi „Wasp”; inventatorul Jonathan Spiers spunea, cu modestie: „...m-am mulţumit să unesc într-un singur vehicul vasul submarin, locomotiva şi automobilul aerian cu elice.” Să adăugăm că vehiculele erau propulsate de electricitatea înmagazinată în acumulatori de o construcţie, evident, specială.

Metamorfozarea „Albastrosului” în „Groaza” este pregătită din prima parte a epopeii zborului întemeiat pe principiul „mai greu ca aerul”. Urmând trenul de Salt Lake City, aeronava „zbura deasupra lui ca un enorm scarabeu, care putea să devină o gigantică pasăre de pradă.” Iar în capitolul final, „...aeronava apăruse deasupra lui Fairmont-Park, asemeni unui vultur ce se năpusteşte din înaltul cerului”; „Mai mică decât «Go ahead», era peştele-spadă urmărind balena pe care o străpunge, era torpilorul care se repede asupra cuirasatului, aruncându-l în aer cu o singură lovitură.” (Autorul pregătea climatul prielnic atacului, la care a renunţat în urma injoncţiunii lui Hetzel.) În *Stăpânul lumii,* vehiculul tetravalent este asimilat, chiar înainte de a fi identificat, cu „o gigantică pasăre de pradă, un monstru zburător”. Sub înfăţişările sale de automobil şi de navă

ultrarapide, „Era ca un fulger care te ameninţă, fără să fi fost avertizat de condiţiile atmosferice”. Şi, către sfârşit, „puternica şi gigantica pasăre” redevine „un monstru aerian”. Dar primejdiile pe care le implică aceste comparaţii şi metafore sunt doar virtuale. Unicul act păgubitor care poate fi imputat „Groazei” este coliziunea *involuntară* cu goeleta „Markel” (ceea ce ne reaminteşte ciocnirea întâmplătoare a „Nautilus”-ului cu pachebotul „Scoţia”). Nu pot deci să fiu de acord cu Simone Vierne, care consideră vehiculul tetravalent „infinit mai agresiv decât «Albatrosul»...” (39, p. 157) Să ne amintim că acesta din urmă este utilizat ca o veritabilă maşină de luptă în episodul salvării prizonierilor condamnaţi să-l urmeze în moarte pe ex-regele Dahomeiului. Putem, de altfel, să ne întrebăm dacă gloanţele puştilor cu repetiţie, ghiulelele cu mitralii, cartuşele de dinamită nu făceau mai mult rău populaţiei inocente, decât soldaţilor care se opuneau „monstrului înaripat”...

Multiplicarea posibilităţilor aparatului de zbor este însoţită de extinderea trăsăturilor negative ale eroului. Am arătat că, în primul roman, el este zugrăvit în culori neliniştitoare, având un temperament coleric, vădit de la primul contact cu membrii Institutului Weldon. Dovezile se acumulează în timpul periplului aerian al „Albatrosului”. Câteva citate edificatoare: „răbdarea lui ajunsese la capăt”, „un nestăpânit gest de mânie”, „o pornire violentă de a-şi înfăptui ameninţarea”, „un puternic acces de furie”. Însăşi detenţia celor doi baloniști, o detenţie pe care temnicerul aerian ar dori-o perpetuă, se datorează acestei inflamări comportamentale. E adevărat că şi Nemo îi reţine pe Aronnax, Conseil şi Ned Land la bordul „Nautilus”-ului, dar el e hotărât să-şi păstreze anonimatul, pe când Robur s-a arătat lumii; îşi semnalează existenţa cu orice prilej şi aspiră să fie celebrat drept cuceritorul văzduhului. Firesc ar fi ca, după ce le demonstrează captivilor superioritatea zdrobitoare a invenţiei sale asupra aerostatelor, să-i elibereze, pentru a-i lăsa să-şi exercite calitatea de martori. Fără a căuta neapărat circumstanţe atenuante, să recunoaştem că încăpăţânarea preşedintelui şi secretarului

Institutului Weldon, refuzul lor, la fel de iraţional, de a accepta însăşi evidenţa, exasperează orgoliul întrucâtva legitim al inventatorului, resentimentul faţă de cei care nu-i înţeleg sau îi contestă geniul. Robur hotărăşte, deci, să dispară împreună cu secretul său, nădăjduind că el va fi folosit, cândva, exclusiv spre binele omenirii. Dar timpul nu-i îndreptăţeşte aşteptările. Când „Groaza" îşi face apariţia, singura preocupare a opiniei publice este ca „numai Statele Unite să aibă proprietatea unui aparat în stare să-i asigure o superioritate incontestabilă asupra celorlalte ţări, mai ales în caz de război." Guvernele europene urmăresc acelaşi scop. Contaminat parcă de această sete de preeminenţă, de obsesia dominaţiei mondiale, cel care se mulţumea să fie cuceritorul văzduhului se proclamă stăpânul lumii, „se crede deasupra şi în afara omenirii". În nebunia sa ireductibilă, el îşi închipuie că se află chiar deasupra forţelor naturii şi, în loc să evite furtuna, cum făcuse când era la comanda „Albatrosului", se precipită cu „Groaza" în miezul ei, pierind fulgerat. Căci bătrânul Hetzel nu mai avea cum să impună un final conform cu principiile sale cam vetuste despre literatura destinată tinerei generaţii.

Această aventură tragică este istorisită cu mai mult nerv decât aceea dramatică din *Robur Cuceritorul.* Construcţia este şi ea mai riguroasă. Secretul „Groazei" este dezvăluit treptat, începând cu fenomenele stranii de pe muntele Great Eyry şi continuând cu isprăvile vehiculului care cutreieră spaţiul terestru şi acvatic. Cititorul este condus către explicaţia misterului cu o mână de maestru. Comentariile inspectorului Strock ne fac să credem că prăbuşirea este iminentă, că aparatul şi pasagerii săi sunt iremediabil pierduţi, când „Groaza" se înalţă deasupra Niagarei.

Trebuie să adăugăm la meritele romanului persistenţa enigmei fundamentale. Scriitorul nu repetă eroarea pe care o comisese în urmă cu treizeci de ani, înzestrându-l pe căpitanul Nemo, în *Insula misterioasă,* cu o identitate factice. Robur rămâne un necunoscut, ceea ce-l face să-şi păstreze aura şi semnificaţia unui simbol. Reprezintă el „ştiinţa de mâine", „rezerva sigură a viitorului", cum

suntem asiguraţi la sfârşitul primului roman? Sau superbia damnată a celor care gândesc şi acţionează ca şi cum s-ar afla „deasupra şi în afara umanităţii”? Lăsându-ne să ne confruntăm cu cele două ipostaze ale personajului, Jules Verne ne convinge încă o dată că este cu totul altceva decât un vulgarizator abil şi amuzant, etichetat ca atare de establishmentul literar, până în aceste ultime decenii de glorioasă resurecţie.

„Adevăratele motive ale îndepărtării de Paris rămân obscure”, scrie Charles-Noël Martin, cu privire la decizia lui Jules Verne de a se stabili la Crotoy şi apoi la Amiens (27, p. 196), uitând că, doar cu 16 pagini mai înainte, afirmase peremptoriu: „Lucrul de care putem fi siguri (...) este că prima (sau a doua) dintre aceste legături (amoroase – I. H.) l-a determinat să părăsească Parisul.” (Id., p.180) E adevărat că, în 1872, scriitorul invocase raţiuni nu foarte convingătoare, în scrisorile adresate unor prieteni. Lui Félix Duquesnel, fost companion de misitie la bursă, i se plânsese că „Nu se mai poate lucra la Paris. Locul ăsta mă enervează, prea multă agitaţie şi prea mult zgomot! Nu poţi să găseşti un ceas de linişte şi de odihnă! Gata, mă întorc în provincie! Adio Paris!”. Iar lui Charles Wallut, colaboratorul său la câteva aventuri dramaturgice, îi lăudase virtuţile noii sale urbe: „...la dorinţa soţiei mele, mă stabilesc la Amiens, oraş paşnic, civilizat, cu o stare de spirit neschimbătoare. Societatea e cordială şi cultă. Eşti aproape de Paris, destul de aproape pentru a beneficia de strălucirea lui, fără a fi nevoit să-i suporţi zgomotul infernal şi agitaţia sterilă. Şi, pentru a spune totul, iubitul meu „Saint Michel” rămâne amarat la Crotoy...”

Cordialitatea lumii bune din Amiens era însă rezervată autorului „Călătoriilor extraordinare”, nu şi familiei sale. Jules Verne a încercat şi a reuşit să schimbe această stare de lucruri. La 2 aprilie 1877, el a fost gazda unui grandios bal costumat, la care au luat parte, în saloanele Saint-Denis, 250 de invitaţi. Din păcate, Honorine, bolnavă a fost înlocuită de fiica ei, Suzanne Lefevre. După două zile, Jules Verne îi scria lui Hetzel:

„Când trăieşti cu provincialii, trebuie să urli cu provincialii. De aici balul în chestiune, care a fost magnific. Ştiam că îi voi face cea mai mare plăcere soţiei mele... şi soţia mea n-a putut să fie de faţă! Îţi dai seama ce dezamăgire!... (...)

Ştii bine de ce, în parte, mă aflu la Amiens. Viaţa la Paris

cu soţia mea, aşa cum o cunoşti, ar fi fost imposibilă. Ei bine, am urlat cu lupii, dar nu e cazul să-mi pară rău că am făcut-o.”

Motivul îndepărtării de Paris începe să se limpezească, iar cel al organizării balului este mărturisit într-o altă scrisoare, având acelaşi adresant: „L-am dat pentru ca soţia mea şi fiicele ei să aibă în oraş poziţia pe care trebuiau s-o aibă şi pe care n-o aveau. Acum am reuşit şi nu voi mai fi invitat singur, cum se întâmpla uneori.” Un al doilea bal costumat, de astă dată cu participarea activă a Honorinei, a avut loc la 8 martie 1885. Amuzantul afiş prins la intrarea impunătorului imobil închiriat de familia Verne era astfel redactat:

Marrele
han
al
Ocolului
Lumii
ţinut de Dl. Şi D-na Jules Verne.
Doar astăzi
se bea pe gratis

Scriitorul nu s-a mulţumit, însă, cu astfel de reuniuni mondene, cu fotoliul de membru al Academiei din Amiens şi cu frecventarea unor Cercuri de intelectuali. În 1888, el s-a decis să candideze pentru un loc în consiliul municipal, pe lista republicană a primarului cu vederi radicale Frédéric Petit. Gestul a provocat îngrijorarea apropiaţilor săi, mai ales după ce ziarul „Le Progrès de la Somme” a publicat la 6 mai, chiar în ziua alegerilor, această notă:

„Dl. Jules Verne este acuzat că ar fi orleanist[77]. Nu e adevărat, în afara relaţiilor sale private, care nu privesc pe nimeni, dl. Jules Verne, această glorie a oraşului nostru, s-a manifestat totdeauna ca un republican loial.

Însăşi prezenţa pe lista d-lui Frédéric Petit reprezintă o garanţie a opiniilor sale.”

[77] Partizan al restaurării monarhiei şi al instalării pe tron a unui prinţ din familia de Orléans.

La care cel în cauză a ripostat după două zile, când se afla în balotaj, printr-o scrisoare deschisă:

„Domnule Director,

Duminică dimineaţa, când a apărut „Le Progrès de la Somme”, era prea târziu ca să pot răspunde înaintea scrutinului. Nu ştiu ce a putut să îndreptăţească ziarul dumneavoastră să creadă că mi-aş fi schimbat opiniile politice de o viaţă.

Aparţin partidei conservatoare şi, conservator fiind, am fost admis pe lista Domnului Primar al Amiens-ului, în scopul obţinerii unui mandat pur administrativ.

Mi se pare că această admitere îl onorează întru totul pe domnul Frédéric Petit şi cred că mă comport ca un bun cetăţean, oferindu-i sprijinul meu în lupta împotriva intrasigenţei municipale.

Acum nu mai există niciun echivoc între mine şi alegători.”

De o explicaţie mai amplă şi neoficială a avut parte vechiul său prieten Charles Maisonneuve, care suportase costul tipăririi piesei *Les Pailles rompues.*

„11 mai 1988

Bătrâne încuiat, vrei lămuriri? Iată-le: unica mea intenţie este de a fi util şi de a face să se realizeze anumite reforme urbane. De ce să amestecăm mereu politica şi creştinismul cu problemele administrative? Mă cunoşti destul de bine ca să ştii că, în punctele esenţiale, nu m-am lăsat influenţat niciodată. Iată aspiraţia mea: să creăm, în forma de guvernământ actuală, o partidă rezonabilă, echilibrată, care să respecte justiţia, opiniile alese, oamenii, artele, viaţa. Te asigur că nu-mi ascund modul de a gândi cu privire la legile exilului[78]; sunt hotărât, de asemenea, să apăr, cu orice ocazie, libertatea de conştiinţă a fiecăruia. Aşadar, ceea ce tu vrei să numeşti „prestigiul” meu va sluji unor cauze respectabile. Adaug că, infirmitatea obligându-mă să duc o viaţă mai sedentară, îmi este de folos să rămân în contact

[78] Promulgată la 22 iunie 1886, legea exilului îi obliga pe membrii, familiilor care domniseră în Franţa să-şi părăsească patria. Or, scriitorul era legat, prin sentimente durabile, de prinţii de Orléans.

cu treburile publice şi cu semenii mei. E un lucru care ţine de profesiunea mea.

Mai mulţi dintre colegii mei sunt pătimaşi; îi vom calma. Alţii au bun simţ: cu atât mai bine! Câţiva sunt imbecili: din nou cu atât mai bine! Intervenţiile lor mă vor amuza. Am nevoie de asta."

Reales de trei ori în consiliul municipal (şi după moartea lui Frédéric Petit), Jules Verne a cerut să facă parte din Comisia pentru spectacole, teatre şi iarmaroace. În această calitate, el asista, împreună cu Honorine, la toate reprezentaţiile teatrale. La insistenţele lui, consiliul a adoptat hotărârea de a se construi un circ de 4000 de locuri, inaugurat la 23 iunie 1889. Clădirea era prevăzută cu o mare coloană interioară – coşul unei maşini cu aburi, care producea electricitatea necesară circului, ideea aparţinându-i scriitorului.

Preocupările obşteşti şi problemele de sănătate (urmărilor atentatului din 1886 li se adăugau frecventele tulburări gastrice, mai târziu un început de cataractă) nu l-au împiedicat pe Jules Verne să-şi continue, cu aceeaşi asiduitate, creaţia literară. Aşezându-se la birou în fiecare zi, între orele 6 şi 11 dimineaţa, el a scris până în 1905 încă treizeci de romane, aproape jumătate din numărul total al „Călătoriilor extraordinare". Despre câteva dintre ele vom vorbi în cele ce urmează.

Marguerite Allotte de la Fuÿe vrea să ne convingă că „În *Insula cu elice* reapare una dintre reveriile copilăriei lui Jules Verne, atunci când îşi imagina Insula Feydeau, smulsă din piloţii care o susţineau, de gheţuri sau de revărsările Loarei, plutind până la mare şi el fiindu-i căpitan." (1, p. 250) Acest posibil ecou îndepărtat ar fi rămas însă doar seninul nostalgic al unei vârste pierdute, dacă nu s-ar fi întâlnit cu pasiunea pentru ştiinţă a scriitorului. În iulie 1852, „Musée des familles" publica un text anonim, atribuit de unii cercetători viitorului autor al „Călătoriilor extraordinare", întrucât corespunde căutărilor lui din acea perioadă. Iată pasajul care ne interesează: „Un anume domn Etzler, care nu vizează decât să supună întregul glob (...) jocului puternic al mecanismelor, promite să realizeze astfel (...)

insule artificiale, impermeabile şi plutitoare, acoperite de pământ roditor, de arbori şi de flori, plimbând populaţii întregi de la un continent la altul...". Ideea avea să fie reluată în multă vreme ineditul roman *Parisul în secolul XX.* Giganticul „Leviathan IV", sosit de la New York în portul Grenelle, „avea treizeci de catarge şi cincisprezece coşuri (...) căi ferate permiteau să se circule rapid de la un capăt la altul al punţilor sale şi, în spaţiul dintre catarge, puteau fi admirate scuaruri plantate cu arbori înalţi, a căror umbră se profila pe gazon şi pe straturile de flori; persoanele elegante puteau să se plimbe călare pe aleile sinuoase; zece picioare de pământ vegetal presărat pe punte produsese aceste parcuri plutitoare. Nava era o lume..." Iar peste un deceniu, în *Ţinutul blănurilor* (1873), Paulina Barnett visează: „Ce încântare ar fi să călătoreşti astfel cu casa, grădina, parcul şi însuşi pământul tău natal! O insulă rătăcitoare, dar o adevărată insulă, cu o temelie solidă, de nescufundat, ar fi, într-adevăr, cel mai confortabil şi mai minunat vehicul imaginabil! Se spune că au fost construite, cândva, grădini suspendate. De ce nu s-ar putea construi parcuri plutitoare, care să ne transporte în toate colţurile globului? Mărimea lor le-ar face să nu ia deloc în seamă hula. N-ar avea nimic de temut din partea furtunilor. Când ar bate vânturi prielnice, ar putea fi chiar dirijate, cu mari pânze întinse în calea brizei (...) Cu piloţi destoinici, buni cunoscători ai curenţilor, îmi închipui că ar putea fi menţinute la latitudinile dorite, bucurându-se de o eternă primăvară!".

Această viziune onirică, înrudită cu aceea relatată (sau imaginată) de Marguerite Allotte de la Fuÿe, dobândeşte armătura de soluţii verosimile a anticipaţiei în romanul din 1895. Schimbarea la faţă se datorează, în bună măsură, lui Paul Verne, fost căpitan de cursă lungă, consilierul lui Jules în toate problemele care priveau navigaţia maritimă şi submarină. La 5 iunie 1893, scriitorul îl înştiinţa: „Anul viitor, voi recurge la sprijinul tău pentru *Insula cu elice,* ca să nu spun prostii. Primul volum e gata. Al doilea va fi peste trei luni. Am un avans apreciabil. Insula e mare, o circumferinţă de 25–30 de kilometri. Crezi că ar putea fi dirijată fără cârmă, cu două sisteme de elice pe laturi,

mişcate de dinamuri acţionate de maşini având un milion de cai-putere? Ne putem lipsi de cârmă pentru o navigaţie în definitiv mai lentă, combinând mişcarea elicelor? Îmi vei spune asta, când se va ivi prilejul, aşteptând să-ţi trimit şpalturile.” Iată şi o misivă din 7 septembrie 1894.

„Bătrâne Paul, îţi expediez primul volum al *Insulei cu elice,* în corecturi. După ce l-a citit, Hetzel mi-a spus: „E formidabil de original şi aţi tratat subiectul dintr-un unghi care ar fi cel mai temerar pentru oricine în afara dumneavoastră”. Vei vedea dacă e adevărat. – Ţi-l trimit ca să-ţi notezi din belşug observaţiile pe pagina albă, unde ai destul loc. Vei vedea ce ai de zis despre întreaga parte mecanică.

Nu e decât primul volum şi în al doilea, ticsit de incidente, vor apărea consecinţele stării de lucruri descrisă în primul. În două cuvinte, călătoria continuă la suprafaţa Pacificului până la Insulele Hebride, unde Screw Island[79] este atacată şi riscă să fie distrusă. Mai înainte a avut loc ciocnirea cu o navă engleză şi ameninţarea cu bombardamentul din partea flotei engleze, pentru a se obţine plata despăgubirilor. Apoi, pe insulă s-a produs o invazie a fiarelor debarcate de pe o navă engleză. – Apoi compania proprietară a insulei a dat faliment şi Screw Island a fost răscumpărată de principalii miliardari din Miliard-City. Apoi dezbinarea s-a accentuat şi, unul nevrând să cedeze celuilalt, unul vrând să meargă spre nord şi celălalt spre sud – Screw Island a început să se rotească pe loc (e o idee a ta, foarte comică). Apoi, în sfârşit, dislocarea şi naufragiul pe stâncile Noii Zeelande şi concluzia foarte filosofică.

Am ţinut să-ţi spun asta despre cel de-al doilea volum, ca să vezi un pic spre ce mă îndrept. Dar Hetzel nu ştie nimic despre aceste incidente.

Bătrâne Paul, verifică textul cât mai curând posibil. (…)

Dacă puterea în cai-vapori nu ţi se pare suficientă, măreşte-o.”

Am socotit utilă reproducerea cvasi-integrală a acestei

[79] În engleză, screw = elice. Finalmente, numele va fi Standard Island.

scrisori, pentru a vă reaminti subiectul romanului, dar şi pentru a evidenţia rolul lui Paul, care reiese şi mai apăsat din rândurile datate 12 septembrie:

„(...) Nu mă îndoiesc că am comis erori şi de asta ţi-am trimis şpalturile. Dar nu e de ajuns să-mi semnalezi erorile, trebuie să-mi arăţi cum să le îndrept. Nu-ţi voi trimite şpalturile pe care le am aici, înainte de a le fi primit pe ale tale, cât de curând vei putea.

(...)

Îţi repet că volumul al doilea al *Insulei cu elice* este, după mine, mult mai neobişnuit decât primul. Dacă sunt erori în ceea ce pliveşte pescajul insulei, tonajul, puterea ei în cai-vapor, indică-mi alte cifre."

Şi Paul s-a executat, cum stă mărturie ultima scrisoare din care citez, datată 26 septembrie: „...Voi ţine cont de ceea ce-mi spui despre pescajul insulei. Am corectat toate celelalte pasaje, urmând indicaţiile tale.". Jules Verne nu făcea un secret din acest consilierat fratern, informându-l, la 23 octombrie, pe Hetzel: „Fratele meu, Paul, a citit aceste şpalturi; el mi le-a retrimis cu corecturile sale privind partea mecanică şi nautică. Am făcut, deci, atât de verosimil cât era cu putinţă acest vehicul neverosimil şi cum Paul este extrem de exigent, îmi place să cred că rezultatul va fi acceptat chiar de cei care caută nod în papură."

Am apelat la aceste largi extrase, întrucât ele confirmă efortul constant al scriitorului de a da un solid suport ştiinţific şi tehnic creaţiilor sale imaginare. Ne amintim colaborarea sa cu Henri Garcet *(De la pământ la Lună, În jurul Lunii*) şi Albert Badoureau *(Sans Dessus Dessous).* Să ne întoarcem însă la *Insula cu elice,* care conţine şi alte anticipaţii – transmiterea imaginilor la distanţă, trotuare mobile, ploaia artificială, electrocultura, meloterapia – precum şi o amplă trecere în revistă a frumuseţilor, istoriei şi obiceiurilor arhipelagurilor din Pacific. În prim plan nu se află, totuşi, aventura cunoaşterii. „Este o critică a gigantismului american şi a civilizaţiei dolarului, dar şi a societăţii occidentale.", scrie Jean Jules-Verne (37, p. 311). Herbert Lottman, care, ciudat, omite să precizeze naţionalitatea beneficiarilor acestui paradis artificial, este

de altă părere: „O lectură mai atentă arată că noţiunea şi mecanismele insulei milionarilor şi ale extraordinarelor ei amenajări n-au nimic rău în sine. Doar defectele inerente naturii umane vor distruge ceea ce n-ar fi trebuit să fie decât perfecţiune; Jules Verne a zugrăvit o magnifică imagine a progresului – deteriorată numai de prezenţa semenilor săi.” (25, p. 333) Satira moravurilor şi năravurilor societăţii americane de la sfârşitul secolului 19 este însă prea manifestă pentru a putea fi travestită într-o simplă dezaprobare a unor cusururi omeneşti.

Paul reintră în scenă, fiind solicitat să se pronunţe în legătură cu proiectul următoarei „Călătorii extraordinare”, în ordinea apariţiei, încă nenumitul roman *În faţa steagului* (1898). O primă referire substanţială datează din 7 august 1894:

„...mă gândesc mult la nava fantastică. Dar tu?

Nu trebuie să rescriu 20.000 de leghe sub mări. Dar mi-ar fi greu să evit vasul submarin. Original ar fi un vas submarin, marin şi aerian; nu merg până acolo[80]. Nu trebuie să-l recreez nici pe căpitanul Nemo. (...) aş vedea un inventator, un Turpin respins de toţi şi intrând în luptă cu toţi, neînchizându-se în *Goubet*[81]-ul său, ca Nemo, ci având relaţii cu uscatul, deghizându-se când în mare senior, când în bandit, etc., etc., etc. Dar ar trebui un vas dublu – poate un Goubet, din care noaptea se poate desprinde o goeletă sau un bric, care este găsit în locul lui, etc., etc. În fine, acest Turpin blocat în Mediterana, – strâmtoarea Gibraltar este închisă cu plase pentru a-l împiedica să iasă... şi apoi... totul se sfârşeşte nu ştiu cum – un fel de detectiv s-ar fi putut introduce la bord.

În concluzie, vezi ce aiureli îmi trec prin cap. Dacă ai vreo idee, spune-mi-o.

(...)

Acest vas ar dispune de un instrument gen Turpin în

[80] Jules Verne avea să meargă până acolo, adăugând evoluţia pe uscat, în *Stăpânul lumii.*

[81] Inginerul francez Claude Goubert construise, în 1886, un submarin acţionat de forţa musculară, apoi un altul, perfecţionat, neluat în seamă de oficialităţi.

stare să distrugă o flotă, etc.”

Jules revine, în alte trei scrisori din 1894: „Nu te opri să-mi spui tot ce-ţi trece prin cap în legătură cu *vasul* şi gândeşte-te la ce ţi-am scris ieri.” (8 august): „Spune-mi ce-ţi trece prin cap despre vasul fantomă, chiar dacă e absurd. Nu afirm că voi scrie acest roman, dar, cum am timp, mă amuz gândindu-mă la el. Preferabil ar fi vasul submarin, marin şi aerian! Chiar aşa! Aş vrea să pun în scenă un Turpin uimitor. Ar trebui să fie foarte romanţios şi foarte înălţător totodată.” (21 august) „Vasul peşte pasăre e absurd. Ştiu. Aşa că nu-l voi fabrica. De altfel, ca de obicei, după mai multe săptămâni de lucru şi 30 sau 40 de planuri, subiectul meu deviază şi nu va mai fi un vas fantomă. Turpinul a prevalat, dar îl voi face să acţioneze în condiţii aproape fantastice, cu nebunia ca deznodământ şi situându-l într-un mediu neobişnuit.” (26 august) În sfârşit, la 12 noiembrie 1895, Paul este prevenit: „Peste câteva zile, îţi voi trimite şpalturile noului roman (un *Turpin*, cum ştii, ţi-am vorbit despre el). Le vei corecta şi ciopârţi cum crezi de cuviinţă şi mi le vei retrimite cât mai curând posibil.”

Chimistul şi inventatorul Eugène Turpin, al cărui nume este des citat în scrisori, descoperise, în 1887, melinita, un exploziv puternic, pe bază de acid picric. Formula fiind vândută unei ţări străine de căpitanul Tripone, Turpin a denunţat, într-o carte, acest act de trădare, care-l spoliase. Căpitanul a fost condamnat, dar şi Turpin, acuzat că a făcut publice documente care ţineau de siguranţa naţională. Graţiat în 1893, el a pretins că este inventatorul unei arme teribile, capabilă să asigure victoria într-un conflict de mari proporţii. Respins de Ministerul de război, avea intenţia, potrivit presei, să-şi vândă invenţia Germaniei, ceea ce a dus la o şedinţă furtunoasă în Camera deputaţilor: „Dl. Le Hérissé l-a interpelat cu vehemenţă pe generalul Mercier[82]. Acesta a răspuns că „flerul său de artilerist” nu-i permite să creadă în realitatea noii invenţii şi că a socotit că nu e de demnitatea sa şi a armatei, al cărei şef este, „să reia legătura cu acest om puţin stimabil”. La care dl. Alphonse

[82] Generalul Auguste Mercier a fost ministru de război, între 1893 şi 1895.

Humbert a replicat că interesul ţării e mai presus de orice şi că nu e vorba de a şti dacă dl. Turpin este sau nu stimabil, ci dacă a inventat sau nu o armă redutabilă. În cele din urmă, s-a promis că inventatorii vor fi mai bine primiţi în viitor, iar dl. Turpin a scris că a renunţat să-şi vândă invenţia în străinătate (181, pp. 475–476)

Când a apărut *În faţa steagului,* Turpin s-a recunoscut, pe drept cuvânt, în Thomas Roch, inventatorul neînţeles şi dispreţuit de autorităţile militare. Mai ales că era citat în roman, atunci când Roch se pregăteşte să lanseze teribilele sale arme, „cărora pulberea fuzantă trebuie să le asigure o lungă traiectorie, fără să fi fost necesar să li se imprime o mişcare giratorie, aşa cum făcuse inventatorul Turpin cu proiectilele sale giroscopice.” Numitul a intentat un proces de defăimare editorului şi autorului, considerând că i s-a adus un imens prejudiciu. Completul de judecată îi era însă favorabil scriitorului. În concluziile sale, substitutul de procuror Lecherbonnier a proclamat dreptul acestuia „de a-şi însuşi faptele care-l impresionează şi de a se sluji de ele pentru crearea unei opere de pură imaginaţie şi de pură fantezie”. Iar sentinţa, recunoscând că „Jules Verne s-a inspirat din personalitatea şi acţiunile lui Turpin”, consideră că n-a existat intenţia de a dăuna inventatorului. În concluzie, „Având în vedere că un astfel de sfârşit (distrugerea insuliţei Back-Cup de către Thomas Roch, care-şi recapătă raţiunea în faţa steagului francez) poate servi drept exemplu; că e puţin probabil ca, făcându-l pe eroul său să moară din patriotism, Jules Verne să se fi gândit la Turpin; dar că, dacă ar fi fost aşa, acesta din urmă, departe de a se plânge, n-ar putea fi decât mândru că a fost crezut capabil de un astfel de devotament faţă de ţara sa, pentru aceste motive Tribunalul îl declară pe Jules Verne nevinovat de acuzaţiile aduse şi îl condamnă pe Turpin la plata cheltuielilor de judecată.” Curtea de Apel a confirmat sentinţa.

Aşa s-a sfârşit acest al doilea proces al lui Jules Verne, după cel intentat de Pont-Jest. „Omul puţin stimabil” – calificativul se citeşte printre rânduri în expunerea de motive – n-avea nicio şansă în confruntarea cu educatorul

tinerei generaţii. Unii comentatori se întreabă cum ar fi procedat judecătorii dacă ar fi cunoscut scrisorile trimise lui Paul. În ceea ce mă priveşte, sunt convins că sentinţa ar fi sunat la fel.

În studiul pe care-l consacrase lui Edgar Poe, în 1864, Jules Verne rezuma, dând largi extrase, romanul *Aventurile lui Arthur Gordon Pym,* încheind astfel: „Şi povestirea se întrerupe aici. Cine o va relua cândva? Cineva mai îndrăzneţ decât mine, având mai mult curaj ca să se avânte pe tărâmul lucrurilor imposibile.” (148) După treizeci şi doi de ani, el îi scria lui Hetzel, la 1 septembrie 1896: „Îţi trimit astăzi manuscrisul primei părţi a *Sfinxului Antarctic.* Va fi perechea *Căpitanului Hatteras*; dar nu există nimic comun între aceste două lucrări, nici în privinţa personajelor, nici în aceea a acţiunii şi va sosi la timpul potrivit, cu toate că e vorba despre călătorii de descoperiri la Polul Sud. Am luat ca punct de plecare unul dintre cele mai stranii romane ale lui Edgar Poe[83], *Aventurile lui Gordon Pym,* care nu va fi necesar să fi fost citit. Am profitat de tot ceea ce a lăsat Poe neterminat şi de misterul care învăluie unele dintre personajele sale. Mi-a venit o idee foarte promiţătoare: unul dintre eroii mei, care credea, ca toată lumea, că acest roman era o ficţiune, se pomeneşte faţă în faţă cu o realitate. E inutil să-ţi spun că am mers *mult mai departe* decât Poe. Vei aprecia şi sper că cititorii noştri vor fi foarte interesaţi şi foarte atraşi de latura extraordinară a acestei lucrări. Doresc să o dedic memoriei lui Edgar Poe şi prietenilor mei din America. Acest roman m-a pasionat, vom vedea dacă va pasiona publicul.” Din păcate, între 1897, anul apariţiei şi 1904 se vânduseră numai 6000 de exemplare...

A mers Jules Verne „mult mai departe decât Poe”? Simone Vierne răspunde afirmativ: „Mai departe, fără îndoială şi nu doar în spaţiu... Fiindcă, dacă pretinde fără încetare în roman să corijeze fanteziile romancierului american şi să-l readucă la «realitatea» geografică şi fizică, invenţia magnetului uriaş, munte în formă de Sfinx, care marchează polul sud, este şi mai fantastică decât forma

[83] De fapt, singurul...

întrezărită de Pym, care ar putea să treacă drept o halucinaţie...” (39, p. 92) Să vedem, mai întâi, cum stau lucrurile cu „invenţia”. Muntele magnetic apare şi într-o veche legendă germană, dar sursa primară se află în povestea celui de-al treilea Calender, din *O mie şi una de nopţi.* Vrând să descopere lumea de dincolo de hotarele împărăţiei pe care o moştenise, prinţul Agib porneşte, într-un periplu, cu zece corăbii. Într-o zi, omul de veghe dă de ştire că, drept înainte, se vede „o mare negreaţă”. Pilotul îi spune, atunci, prinţului: „Vai, Sire, suntem pierduţi (...) mâine, la prânz, ne vom afla aproape de această negreaţă, care nu e altceva decât Muntele Negru, şi acest Munte Negru este un zăcământ de magnet care, de pe acum, atrage întreaga Voastră flotă, din pricina cuielor şi ferecătuiilor din alcătuirea corăbiilor. Mâine, când ne vom afla la o anumită distanţă, puterea magnetului va fi atât de mare, încât cuiele se vor desprinde şi se vor lipi de munte: corăbiile se vor desface în bucăţi şi se vor scufunda.” Este ceea ce se întâmplă în capitolul XV din *Sfinxul gheţarilor,* în care supravieţuitorii de la bordul „Paracutei” găsesc luntrea furată de Hearne: „Zăcea acolo, cu bordajele desfăcute, cu şarpanta chilei complet dislocată (...) ferecăturile luntrei dispăruseră... da! toate... cuiele din lemnărie, talpa chilei, garniturile etravei şi ale etamboului, şarnierele cârmei...” Şi naratorul comentează: „Sub ochii noştri se produsese unul din acele efecte surprinzătoare socotite, până atunci, drept basme. Cine a vrut să admită vreodată că navele ar putea fi irezistibil atrase de o forţă magnetică, ferecăturile lor desprinzându-se din toate părţile, carcasele lor dezmembrându-se, marea înghiţindu-le în adâncurile ei?”. Sfinxul nu se mulţumeşte, însă, cu acest fel de pradă. Expediţia îl găseşte pe cel căutat, Pym, eroul lui Poe, mumificat de gerul polar: puşca purtată pe spate, în bandulieră, fusese atrasă şi ea de monstrul magnetic.

Un final inedit şi frapant, care demonstrează că Jules Verne îşi regăsise capacitatea de a oferi soluţii originale, chiar atunci când pornea de la motive clasice. Dar putem considera acest final superior celui imaginat de Poe? Este sfinxul palpabil, cu contururi bine definite, mai fantastic

decât nebuloasa figură albă întrezărită de Pym?... Să nu uităm că americanul putea să-şi urmeze fără oprelişti crezul estetic, făcând uneori concesii gustului cititorilor adulţi, în vreme ce francezul trebuia să se conformeze programului instructiv-educativ pe care şi-l asumase. De aici abundenţa descrierilor geografice, ale faunei şi florei, explicaţiile ştiinţifice obligatorii, recursul la principiile morale şi la divinitate. Ceea ce nu înseamnă că simţul miraculosului, clarobscurul, poezia incertitudinii ar fi fost izgonite din „Călătoriile extraordinare". Chiar în *Sfinxul gheţarilor*; care-şi propune să demonteze pas cu pas misterele din romanul poesc, savantul Jeorling se declară prada unei porniri irezistibile: „Iată-mă, deci, lansat într-o aventură riscantă, care, după toate probabilităţile, va întrece în neprevăzut călătoriile mele anterioare. Cine ar fi crezut asta despre mine?... Dar eram prins într-un angrenaj care mă purta spre *necunoscut, necunoscutul* regiunilor polare, *necunoscutul* căruia atâţia pionieri intrepizi încercaseră zadarnic să-i pătrundă secretele!... Şi cine ştie dacă, de data asta, sfinxul ţinuturilor antarctice n-avea să vorbească, pentru prima oară, unor urechi omeneşti?..."

Primul volum al *Sfinxului gheţarilor* a apărut la 24 iunie 1897. După două luni, la 27 august, Paul Verne era doborât de o criză cardiacă. Jules pierdea astfel nu numai un frate şi un sfătuitor fără preţ, ci şi un confident de neînlocuit, căruia îi împărtăşise dezamăgirile şi tristeţile cele mai ascunse faţă de restul lumii: „Spui, apropo de necazurile noastre, că aşa e viaţa. Fie! Dar dacă eşti singur la Nantes, este pentru că tu ai vrut-o, De ce ţi-ai lăsat soţia să se instaleze la Paris? Oricum, tu şi cu mine am făcut o imensă şi ireparabilă prostie; ştii care, fără să fie nevoie. Să insist. Rupe scrisoarea. Dar ce viaţă am fi dus, fără această prostie!" (14 august 1893); „Văd că nunta[84] a fost foarte veselă, dar tocmai această veselie îmi este acum insuportabilă. Caracterul meu este profund alterat şi am primit lovituri în urma cărora nu-mi voi reveni niciodată." (20 iunie 1894); „În concluzie, bătrâne Paul, tu eşti vesel şi rămâi vesel. Eu nu mai sunt deloc: cu îndatoririle mele, viitorul mă

[84] ...Mariei Ducrest de Villeneuve, fiica surorii lor, Anne.

înfricoşează. Michel nu face nimic, nu găseşte nimic de făcut, m-a făcut să pierd 200.000 de franci şi are trei băieţi; întreaga lor educaţie va cădea asupra mea. Într-un cuvânt, îmi închei viaţa rău." (8 august 1894); „Am văzut că «Jules Verne»[85] a fost lansat. (...) Îmi pare foarte rău că n-am putut să asist la lansare, ca şi la nunta lui Maxime[86] (...) Dar am prea multe şi prea grave motive de îngrijorare, pentru a participa la toate aceste bucurii familiale, eu pentru care familia – a mea, se înţelege – n-a fost decât o sursă de nelinişte şi de decepţii." (21 august 1894).

Dacă regretul pentru căsătoria nereuşită este exprimat limpede, „loviturile" la care se referă scriitorul trebuie să fie agresiunea comisă de Gaston şi moartea femeii iubite. Iar despre impactul cu principala „sursă de nelinişte şi de decepţii" vom vorbi, pe larg, în capitolul următor.

[85] Un mic vas cu pânze lansat, la Nantes, de nepoţii de surori ai lui Jules şi Paul.

[86] Maxime Guillon, fiul surorii lor, Marie.

La începutul celui de-al nouălea deceniu, Jules Verne îi scria lui Léon Guillon, soţul celei mai mici dintre surorile sale, Marie, cu prilejul căsătoriei fiicei lor, Edith: „Le dăm binecuvântarea noastră cu anticipaţie şi vor fi pe deplin fericiţi, mai ales dacă nu vor avea copii. E modul meu de a vedea lucrurile – nu şi al tău, fără îndoială, devreme ce tu ai un număr nedefinit (n-aş putea să spun câţi[87]). Aşadar, Dumnezeu să-i ferească pe tinerii însurăţei de acest exces de binecuvântare divină!”. O foarte ciudată urare nupţială, care arată că sentimentele paterne ale scriitorului rămăseseră, eufemistic vorbind, rezervate. Explicaţia trebuie căutată în lungul şir de ciocniri, frustrări şi resentimente care au marcat relaţiile dintre tată şi fiu.

Nevoia imperioasă de timp şi de linişte l-a făcut pe Jules Verne să abandoneze educaţia lui Michel în seama prea îngăduitoarei Honorine. Descendenţii au moştenit amintirea unei mici întâmplări semnificative. Deranjat de ţipetele copilului, scriitorul ar fi întrebat: „Ce vrea, în definitiv?!” Şi Honorine ar fi răspuns: „Pendula de pe şemineu.” „Ei bine, dă-i pendula, să tacă!”. Băiatul a crescut, deci, fără ca răsfăţul şi toanele să-i fie temperate. Regimul sever al pensionului catolic de la Abbeville, la care a fost trimis când a împlinit şapte ani, a înrăutăţit lucrurile. Iar tatăl nu ştia, cum să procedeze cu copilul hipersensibil, foarte dotat şi foarte rebel.

Şi-a iubit Jules Verne unicul fiu? Fără îndoială. Altfel nu ar fi dat numele lui celor trei iahturi, fermecătorului francez din *De la Pământ la Lună*, eroului din *Mihail Strogov.* Din păcate, aceste gesturi simbolice nu puteau înlocui afecţiunea, înţelegerea, îngăduinţa de care avea nevoie Michel.

Creatorul atâtor personaje memorabile, sortite să devină modele pentru micii cititori, s-a dovedit a fi un pedagog lipsit de har. Atitudinea perpetuă de Jupiter tonans, incriminările şi coerciţiile au provocat, firesc, o reacţie de

[87] Marie şi Léon aveau două fete şi patru băieţi.

împotrivire şi de revoltă. Rezultatul? Se pare că, în 1873–1874, când avea doisprezece-treisprezece ani, băiatul a fost obligat să urmeze un tratament psihiatric, într-un sanatoriu de boli nervoase. Iar la 1 aprilie 1877, tatăl i se plângea lui Hetzel: „Am găsit scrisoarea dumitale, care este admirabilă, care m-a mişcat profund, dar pe care Michel nici măcar n-ar înţelege-o. Vanitatea lui intratabilă, lipsa lui totală de respect faţă de tot ceea ce este respectabil, îl fac să fie surd la toate observaţiile. Dar voi acţiona, în acord cu familia mea, în modul cel mai energic şi, dacă nu vrea să se supună, va fi îmbarcat pentru mai mulţi ani.”

Modul cel mai energic a constat în internarea adolescentului, timp de opt luni, în colonia penitenciară agricolă pentru minori de la Mettray. Măsură extremă care „n-a făcut decât să agraveze o situaţie din ce în ce mai alarmantă, riscând să ducă la demenţă sau la sinucidere”, scrie Jean Jules-Verne, adăugând că însuşi directorul coloniei considera preferabilă căldura mediului familial (37, p. 213). Tatăl îl duce, aşadar, pe Michel la Nantes şi la Chantenay, unde lucrează la romanul care va fi intitulat *Un căpitan de cincisprezece ani* şi al cărui erou, Dick Sand, reprezintă, poate, imaginea idealizată a unui băiat cam de aceeaşi vârstă. Remediul pare să dea rezultate. La 13 septembrie, Hetzel este înştiinţat că „nu e nimic grav de reproşat lui Michel, dacă n-ar fi risipa şi faptul că ignoră valoarea banilor. Un lucru greu de crezut. Dar, în celelalte privinţe, familia constată o anumită ameliorare.” Ceea ce nu-l scuteşte pe băiat de întoarcerea la Mettray, unde, prin contrast, viaţa i se va părea şi mai greu de suportat.

După o nouă criză de nesupunere, ameninţarea cu exilul este pusă în aplicare. La sfârşitul lunii ianuarie 1878, Michel, care nu împlinise 17 ani, este dus, între doi jandarmi, la Bordeaux şi, în prezenţa tatălui, este urcat pe puntea unui vas de comerţ, cu destinaţia insulele Mauriţiu, Reunion, India, trecând pe la Capul Bunei-Speranţe. Figurând în registrul echipajului ca mus, aidoma lui Dick Sand, el are cabina sa şi mănâncă la masa căpitanului, în schimbul a 200 de franci pe lună. Jules Verne, care, în adolescenţă, ar fi fost în culmea fericirii dacă i s-ar fi oferit ocazia de a

efectua o astfel de croazieră, nădăjduieşte că ea îl va schimba în bine pe fiul recalcitrant. La 18 ianuarie, îi comunica lui Hetzel: „Michel e foarte emoţionat, nu mai visează decât la această călătorie”, întrebându-se, totuşi: „Ce se va întâmpla cu el? Nu ştiu, dar aici medicii sunt toţi de părere că acest copil, în stare de criză, nu are în niciun grad responsabilitatea actelor sale. Va împlini marea acest creier?”. La împlinirea dorită ar fi trebuit să contribuie şi „Călătoriile extraordinare” apărute până atunci, pe care băiatul voia să le citească în timpul călătoriei.

Şi, din nou, tentativa eşuează. La 28 noiembrie, Michel le scrie părinţilor săi, din Calcutta:

„E foarte trist să te vezi antrenat, fără voie, fără ca vreun efort sau orice altceva să poată rezolva situaţia, departe de familie, de ţara ta şi de tot ceea ce iubeşti. În sfârşit, e din vina mea, n-am nimic de spus. Dar, la urma urmelor, nu e o tiranie fără nume a gândirii, a sentimentului, adică a creierului şi a inimii, a tot ceea ce e sacru într-o fiinţă gânditoare? Această tiranie trebuie să o suport fără murmur, fiindcă am meritat-o. Dar dacă aş putea să mă eliberez de ea, aş şti să dovedesc, prin modul în care mi-aş folosi libertatea materială, că sunt demn de libertatea morală.

Într-adevăr, te întreb, ce pot face aici pentru spiritul meu? Să-l instruiesc? Să-l formez? Neant. Să-l înalţ, atunci, «prin contemplarea lucrurilor măreţe»? Fraza asta mi s-a părut întotdeauna a fi una dintre balivernele cu care îşi împănează scriitorii lucrurile frumoase pe care le scriu. După părerea mea, asta ţine locul reclamei şarlatanilor. Mult zgomot, puţin înţeles. N-am crezut niciodată în emoţia pe care ai simţi-o pornind în larg, în «oroarea abisului», în «neliniştea imensităţii». Aveam dreptate! Toate astea sunt doar nişte fraze! (...) De zece luni, de când navighez, nu mi-a venit niciodată ideea de a considera că marea e frumoasă. Când e liniştită, mă plictiseşte, pentru că nu înaintăm, când e furioasă, mă înspăimântă; dar apă, apă şi iar apă, asta mi se pare, pe orice vreme, pur şi simplu monoton. Mi se va spune că, totuşi, acolo şi-au găsit marii

poeţi cele mai fericite inspiraţii... Nu, cu siguranţă, contemplarea frumosului izbeşte ochii, fără să ajungă la inimă şi poezia vine din inimă! A căutat Musset în adâncul unei văi sălbatice strigătele sfâşietoare de durere din versurile şi povestirile sale? Nu cred. Sondându-şi inima a găsit el accente atât de frumoase şi a învăţat să descrie durerile aproapelui: când, în *Confesiunile*[88] sale, vorbeşte despre plimbările prin păduri cu d-na Pierson, adevărate sau născocite, crezi că n-ar fi scris la fel de bine dacă lucrurile s-ar fi petrecut în cea mai strâmtă dintre străduţele Parisului? Frumosul, frumosul, uşor de zis; dar ce e frumos, ce e urât? Dacă mi se pare detestabil ceea ce altuia i se pare magnific, ce mi se poate reproşa? Impresia se bazează pe o opinie acceptată, dar nu universală, este generală şi nu absolută. Dar m-aş lăsa dus prea departe, să revenim la oile noastre. De altfel, spiritul meu n-are nevoie, aici, să fie înălţat, sau dezvoltat, oricum, e prea mult, pentru şaptesprezece ani. El are nevoie să se instruiască şi te întreb sincer dacă poate s-o facă aici.

Cât despre sentimentele mele, aveau nevoie de asta, dar într-un singur sens. Inima îmi este deschisă pentru tot felul de impresii, dar aveam nevoie să-mi cizelez puţin imaginaţia, care se opunea uneori afecţiunii mele pentru voi. Acest rezultat a fost obţinut; dar crezi că am ajuns la asta trăgând de un odgon, sau spălând puntea? Am avut timp să reflectez, au trecut zece luni – iată misterul! Să fie limpede că nu e vorba despre vreun reproş. Călătoria asta avea folosul la care m-am referit, ea trebuia să lase timpul să se scurgă fără agitaţii de niciun fel, era nevoie de ea. Nici măcar nu-ţi cer să mă rechemi, cu toate că nu văd rostul continuării folosirii unui medicament, când omul este sănătos, mai întâi pentru că te-ai supăra, apoi pentru că m-ai refuza. În definitiv, pot foarte bine să mă înşel, poate că boala va dura mereu! Poate că nebunul are încă nevoie de elebor[89]. Mi-e teamă să nu mă încăpăţânez. Până acum, nimic de acest fel, nici nu prevăd nimic, dar cine va putea

[88] E vorba despre romanul *La confession d'un enfant du siècle.*

[89] Plantă erbacee despre care se credea, odinioară, că vindecă nebunia.

vreodată să sondeze viitorul? Să sperăm că asta nu se va întâmpla şi fiţi convinşi, oricum, de afecţiunea mea pentru voi.

Michel Jules-Verne”.

Ce se poate spune despre această lungă epistolă, pe care am reprodus-o aproape integral? În primul rând, este evidentă intenţia de a-l răni pe destinatar, prin parafrazarea ironică a unor sintagme verniene şi prin dispreţul afişat faţă de pasiunea lui statornică, marea, prezentă în şase dintre cărţile pe care marinarul fără voie le citise în timpul călătoriei. La fel de veninoasă mi se pare a fi aluzia la dificultatea scriitorului de a-şi exprima sentimentele, direct sau prin intermediul trăirilor personajelor sale, ceea ce dovedeşte că băiatul de şaptesprezece ani avea un ascuţit spirit de observaţie. Şocul produs de lectura acestor rânduri l-a împiedicat pe Jules Verne să aprecieze noncorformismul judecăţilor de valoare şi virtuţile stilistice ale textului. Trimiţându-i o copie lui Hetzel, el o însoţea cu un comentariu amar: „Am primit de la Michel cea mai *oribilă* scrisoare pe care a primit-o vreodată un tată de la fiul său.”

După întoarcerea din lunga călătorie, tensiunea a continuat să crească, după cum reiese dintr-o misivă adresată aceluiaşi corespondent, la 4 octombrie 1879:

„Aici, dragă prietene, lucrurile nu merg bine cu Michel. Toate temerile noastre se adeveresc. Cu toate că profesorul lui mi-a spus că ar putea să-şi dea bacalaureatul în aprilie, nu mai învaţă. Risipă, datorii nesăbuite, teorii îngrozitoare în gura unui tânăr, dorinţa exprimată de a face rost de bani prin toate mijloacele posibile, ameninţări etc. Totul, totul a revenit. Există la acest nefericit un cinism greu de crezut. Împreună cu o mică doză de indiscutabilă nebunie, e vorba despre o perversitate înfricoşătoare. Este ceea ce a constatat dl. Blanchard, de la Mettray.

Atâta vreme cât a lucrat, am îndurat totul, dar în ziua în care nu va mai lucra deloc, va trebui să iau o hotărâre. Care? Să-l gonesc pe acest nefericit de lângă mine. Evident. Deci, la optsprezece ani şi jumătate, va fi la Paris, trăind pe seama lui cu 300 de franci pe lună, care vor fi cheltuiţi în

trei zile. Viitorul este oribil de îngrijorător. Odată gonit, nu-l voi mai vedea niciodată!”

Au intervenit, apoi, aventurile erotico-matrimoniale ale lui Michel. Însurat cu o actriţă care fusese în turneu la Amiens, îndrăgostit de o fată de şaisprezece ani, cu care a avut doi copii, înainte de a obţine divorţul, a devenit mai rezonabil pe la jumătatea anilor nouăzeci, datorită, în bună măsură, influenţei benefice a celei de-a doua soţii. Tatăl său i-a finanţat afacerile cam păguboase – tentativa de a lansa pe piaţă o sobă de metal cu mare putere calorică a costat 30.000 de franci! – şi a descoperit, în fine, că băiatul, care se apropia de vârsta de 35 de ani, nu e lipsit de talent literar. La 23 februarie 1886, el îl înştiinţa pe Hetzel, care se afla la Monte Carlo, că va primi curând un volum de versuri al lui Michel, precizând: „Important este să vezi dacă există cu adevărat ceva în el şi dacă e cazul să-l încurajăm.” Editorul n-a mai apucat să-şi spună părerea, îmbolnăvindu-se şi murind după trei săptămâni.

A doua încercare a lui Michel de a pătrunde în lumea literelor a fost mai norocoasă. Din mai până în noiembrie 1888, el a publicat în suplimentul literar al ziarului „Le Figaro”, în cadrul unei rubrici intitulată *Zigzags à travers la Science,* nouă texte de anticipaţie, cele mai cunoscute fiind *Un express de l’avenir* şi *La traversée de la Manche en 1895.* La 9 mai, Jules Verne îi scria redactorului suplimentului, care apreciase primul text şi îşi exprimase intenţia de a-l publica: „Faptul are o asemenea importanţă pentru fiul meu, încât nu ştiu cum să vă mulţumesc mai mult şi credeţi-mă că o fac din adâncul inimii.”

În 1888 a început şi conlucrarea la care se referă titlul acestui capitol. Vorbind despre preocupările urbanistice ale scriitorului, Marguerite Allotte de la Fuÿe conchide: „În sfârşit, el publică în «Forum» din New York, în engleză, cu colaborarea fiului său, *La Journée d’un Journaliste Américain en 2890* şi, sub formă de butadă, emite cele mai vertiginoase ipoteze în legătură cu amenajarea capitalelor viitoare.”. (1, p. 234) Revelaţiile Arhivelor Hetzel par să demonstreze că ar fi vorba despre mai mult decât o colaborare, din partea lui Michel. Pentru a formula o opinie

proprie, e necesar să cunoaştem întreaga istorie a acestui text, de o factură deosebită faţă de ansamblul creaţiei verniene.

În 1966, publicând şi comentând *În secolul XXIX. Ziua unui ziarist american în 2889* (165, pp. 117–135), reluam teza lui Kiril Andreev despre geneza nuvelei, teză însuşită şi de Charles-Noël Martin, în 1971 (26, p. 200). Aşadar, Gordon Bennett, directorul ziarului „New York Herald", i-ar fi propus lui Jules Verne să înfăţişeze Statele Unite, aşa cum vor arăta ele peste un mileniu. Scriitorul i-ar fi trimis textul abia după zece ani. Nemulţumit de viziunea satirică acerbă, solicitantul ar fi refuzat să-şi onoreze comanda. (58) E adevărat că, în 1966, dispuneam doar de textul din culegerea postumă *Hier et demain* (1910), însoţit de o notă de subsol semnată M. J. Verne (M. Pentru Michel): „Această fantezie a apărat prima oară, în engleză, în revista americană „The Forum", fiind reprodusă apoi, cu câteva modificări, în franceză. În forma actuală, am apelat, uneori, la textul iniţial englez." Neştiind în ce constă modificările, n-am putut să observ decât nepotrivirea dintre titlul din culegere şi cel din biografia Margueritei Allotte de la Fuÿe. Mai târziu, graţie sprijinului confreriei vernologilor, am intrat în posesia „textului iniţial englez" şi a versiunii franceze, apărută în „Mémoires de l'Academie d'Amiens"[90] cu titlul din biografie, constatând existenţa unor deosebiri semnificative.

În „The Forum", titlul nuvelei este *In the Year 2889,* iar numele eroului şi al ziarului său – Fritz Napoléon Smith şi „Earth Chronicle", faţă de Francis Benett[91] şi „Earth-Herald în «Memoires»...".

De ce aceste schimbări? „E imposibil să o ştim", consideră Marcel Moré (30, p. 202, nota 2). Să încercăm, totuşi, să găsim o explicaţie plauzibilă. Gordon Bennett şi

[90] Année 1890. T. XXXVII, Amiens, Impr. Yvert et Tellier, 1890, pp. 348–370.

[91] Numele modelului real al personajului era Bennett, cu doi „n". Benett poate fi rezultatul unei neglijenţe, sau o şarjă amicală: ilustratorul predilect al *„Călătoriilor extraordinare"* din perioada 1879–1893 se numea... Benett!

„New York Herald” existau, în momentul apariţiei nuvelei şi ar fi fost riscant să le fie pomenite numele, într-un context ironico-satiric acid, în revista destinată publicului american. Evident, problema nu se mai punea în cazul versiunilor franţuzeşti. Dar cui i se datora textul iniţial englez?

În cartea sa din 1971, Charles-Noël Martin publica un extras din scrisoarea trimisă de Jules Verne lui Hetzel fiul, la 29 ianuarie 1889: „Articolul despre care ţi-am vorbit a apărut în «Forum» din New York; potrivit înţelegerii mele cu Michel, a fost scris în întregime de el (asta rămâne între noi) şi pare să fi plăcut mult. Aşa cum am convenit, din cei 1000 de franci i-am dat 500 lui Michel, 500 sunt pentru noi şi te rog să mă debitezi cu 250.” (După ştiinţa mea, nimeni nu s-a întrebat până acum de ce i-a revenit editorului un sfert din onorariu. Să fi mijlocit el tranzacţia? În acest caz, comisionul este exagerat.) S-ar spune că lucrurile sunt limpezi. Şi totuşi...

Comparând textul englez cu cele franţuzeşti, vom vedea că pasaje şi fragmente au fost eliminate, dezvoltate, sau adăugate. În „Memoires...” lipsesc, de pildă, dificultăţile pe care le-a cunoscut „Earth Chronicle”, după ce s-a transferat de la Washington la Centropolis: „Din păcate, el n-a fost capabil să se menţină la înaltul nivel al numelui său. Presat din toate părţile de ziare rivale de un tip mai modern, s-a aflat mereu în pericol de prăbuşire. În urmă cu douăzeci de ani, lista lui de abonaţi conţinea doar câteva sute de mii de nume şi atunci dl. Fritz Napoléon Smith l-a cumpărat pe nimic, inaugurând jurnalismul telefonic.” Sau detaliile modului de difuzare a ştirilor: „Când este descris un eveniment trecut, relatarea este însoţită de transmiterea unor fotografii ale principalelor lui momente. În plus, nu există nicio confuzie. Articolele reporterilor, ca şi diferitele istorisiri şi toate celelalte componente ale ziarului, sunt clasificate automat, printr-un sistem ingenios şi ajung la ascultător în succesiunea cuvenită. Pe deasupra, ascultătorii sunt liberi să urmărească numai ceea ce-i interesează în mod special. Ei pot, după dorinţă, să dea atenţie unui reporter şi să-l ignore pe altul.” Mai de înţeles este omiterea unei întrebări greu de tolerat pentru cititorii

francezi: „De ce să nu-i ceri Franţei să renunţe, cu generozitate, la posesia Africii, această colonie magnifică a cărei cucerire deplină a necesitat un efort de 800 de ani?”.

Adausurile sunt şi ele de mai multe categorii. Uneori, avem de-a face cu simple dezvoltări ale textului. În „Forum” se spune doar că savanţii din departamentul ştiinţific „erau absorbiţi în calcule transcedentale”, pe când în „Mémoires...” se precizează: „erau absorbiţi în rezolvarea unor ecuaţii de gradul nouăzeci şi cinci. Unii se amuzau chiar cu formulele infinitului algebric şi ale spaţiului cu douăzeci şi patru de dimensiuni, cum face un elev de şcoală elementară cu cele patru operaţii ale aritmeticii”. Alteori, se apasă pe pedala umorului, o frază aproape neutră: „...unul dintre ei dorea să reînvie pictura, o artă căzută în desuetudine datorită progresului fotografiei în culori.”, devenind: „Nu pretindea unul să reînvie pictura, această artă căzută într-o astfel de desuetudine, încât *L’Angélus* de Millet fusese vândut cu cincisprezece franci şi asta graţie progreselor fotografiei în culori, inventată la sfârşitul secolului 19 de japonezul Aruziswa-Riochi-Nichome-Sanjukamboz-Kio-Baski-Kû, al cărui nume e pe toate buzele.” Intenţia satirică este evidentă într-un pasaj inexistent în „Forum”

„Înainte de a părăsi sala reporterilor, trecu pe la grupul celor însărcinaţi să ia interviuri şi se adresă specialistului în personaje celebre:

— L-ai intervievat pe preşedintele Wilcox? întrebă el.

— Da, domnule Benett şi public în coloana rezervată informaţiilor că suferă în mod cert de o dilatare a stomacului şi că urmează, cu mare conştiinciozitate, un tratament de spălături.

— Perfect. Şi afacerea asasinului Chapman?... I-ai intervievat pe juraţii care se vor reuni la Curtea cu juri?

— Da şi toţi sunt de acord în legătură cu vinovăţia, aşa că procesul nu va mai ajunge în faţa lor. Acuzatul va fi executat înainte de a fi fost condamnat...

— Executat... Electric?...

— Electric, domnule Benett şi fără dureri... după cum se presupune, pentru că nu suntem încă lămuriţi în legătură cu

acest detaliu.”

Finalul nuvelei beneficiază şi el de o amplificare cu tâlc, relatarea seacă: „Deodată, uşa se deschise şi baia îşi făcu apariţia.” fiind înviorată de o picanterie tipic franţuzească:

„Francis Benett apăsase pe buton. Un zgomot surd se înfiripa, creştea, lua proporţii...

Apoi, una dintre uşi deschizându-se, baia apăru, lunecând electric pe şine.

Cerule! În vreme ce doctorul Sam îşi acoperă faţa, din baie se aud mici ţipete de pudoare înspăimântată...

Sosită de jumătate de oră la palat, prin tubul transoceanic, doamna Benett se afla în baie...”

Etienne Cluzel presupune că lipsa acestei poante în „Forum” se datorează precauţiei lui Jules Verne, care cunoştea puritanismul americanilor (71). Nu poate fi exclusă nicio intervenţie a editorului revistei, cu care vom face cunoştinţă curând.

Concluzia lui Piero Gondolo della Riva este că *„Ziua unui ziarist...”* a fost scrisă, în engleză, de Michel Verne, poate cu ajutorul tatălui său; acesta a modificat-o şi a îmbogăţit-o, înainte de a o publica în «Mémoires de l’Académie d’Amiens», şi în «Le Petit Journal». În sfârşit, după moartea lui Jules Verne, Michel a remaniat încă o dată versiunea franceză, apelând, cum spune el însuşi, la versiunea engleză... pe care o cunoştea foarte bine.” O concluzie discutabilă. În primul rând, nicio dovadă nu susţine afirmaţia lui Charles-Noël Mertin: „...comanda se referea la un text livrat în engleză...” (26, p. 200). Nota lui Michel nu spune nimic despre limba în care *a fost scrisă nuvela,* „textul iniţial englez” fiind, evident, cel apărut în „Forum”. Deosebit de importantă pentru elucidarea acestei chestiuni este scrisoarea trimisă de Jules Verne lui Lorettus S. Metcalf, editorul lui „Forum”, găsită de vemologul italian şi reprodusă în studiul citat:

„Amiens, 24 noiembrie 88

Dragă Domnule,

Vă expediez chiar astăzi articolul, prin scrisoare recomandată. Am revăzut textul cu grijă şi am făcut câteva

corecturi, foarte lizibil. N-am deci de ce să mă tem de erori în traducere.

Voi fi bucuros dacă acest articol foarte fantezist va plăcea cititorilor dumneavoastră. Pentru a trata un astfel de subiect, ar fi trebuit un volum. N-am putut deci să schiţez decât câteva bizarerii ale progresului, pentru a nu depăşi limitele convenite. Am primit al doilea cec, în copie, dar era inutil, mă aflam în posesia primului, aşa cum v-am înştiinţat.

Dacă vreţi să-mi confirmaţi primirea articolului, vă mulţumesc cu anticipaţie şi rămân al dumneavoastră devotat

Jules Verne.”

Primul aliniat mi se pare ambiguu. Se referă Jules Verne la corecturi efectuate pe un text în limba engleză? Atunci finalul este nepotrivit, în corespondenţa cu un om a cărui limbă maternă este tocmai engleza, fiind, în consecinţă, mult mai avizat în privinţa eventualelor erori comise de un străin. (Cât de bine cunoaşte străinul acesta engleza reiese şi din faptul că îi scrie în franceză!) Se referă, dimpotrivă, Jules Verne la corecturi efectuate pe un text în limba franceză? Atunci finalul îşi are rostul, precizându-se că nu va exista riscul lecturii greşite a unor cuvinte, în procesul traducerii.

Fără să se refere la această scrisoare, Arthur B. Evans, profesor la Departamentul de Limbi Romanice al Universităţii Depauw, din Statele Unite, care demonstrase că Jules şi Michel aveau cunoştinţe aproximative de limba engleză (85), întreabă, în lumina acestui adevăr: „Aşadar, cui i s-a datorat textul original englezesc al nuvelei *În anul 2889,* publicat pentru prima oară la New York?” (86) Voi răspunde cu o lapalisadă: unui traducător din redacţia revistei „Forum”, sau unui colaborator extern. Şi Evans pune o a doua întrebare: „...putem continua să presupunem că *În anul 2889,* sau *Ziua unui ziarist american în 2889,* rămâne o parte a operei lui Jules Verne? Da, bineînţeles, putem şi trebuie să o facem. Versiunile franceze (şi traducerea engleză modernă, care porneşte de la aceste

versiuni) erau la fel de mult creaţia lui Jules, pe cât erau a lui Michel.”

Împărtăşesc această opinie, în favoarea căreia pledează şi faptul, neştiut de Gondolo della Riva, că o versiune prescurtată a nuvelei a apărut în revista rusească „Vokrug Svieta”, la 26 februarie 1889. Cum nu era cu putinţă ca textul să fi fost luat din „Forum”, unde fusese publicat în aceeaşi lună februarie, explicaţia cea mai plauzibilă este că Hetzel îl trimisese revistei – desigur, în franceză, limbă din care ruşii traduseseră şi aveau să traducă numeroase alte opere verniene. (La 7 ianuarie 1890 avea să înceapă publicarea în foileton a romanului *Sans dessus dessous,* la 23 septembrie – a lui *César Cascabel* etc.) Cercetând această versiune, într-o bibliotecă din Moscova, am constatat că ziua în care se petrece acţiunea este 20 februarie, faţă de 25 septembrie în „Forum” şi 25 iulie în versiunile franceze şi că numele eroului este Fritz Smith (fără Napoleon!), ca în „Forum”, dar numele ziarului este „Vestitorul Lumii”, ca în versiunile franceze. Să fie vorba despre o formă intermediară?... (Nu e lipsit de interes faptul că, înaintea primei versiuni franceze, cea din «Mémoires...”, câteva pasaje, reunite sub titlul *Gazeta viitorului,* au apărut în cotidianul românesc „Tribuna” din Sibiu, Nr. 81, 9/21 Aprilie 1889. În acest caz, nu încape îndoială că textul a fost luat din „Forum”, singura neglijabilă deosebire constituind-o transformarea lui Fritz în Frid, de la Frideric.)

Întorcându-ne la aportul lui Michel, cred că el a constat, mai ales, în selectarea „bizareriilor progresului”, împrumutate, uneori, din lucrări anterioare. Etienne Cluzel indică, drept principală sursă, romanul lui Albert Robida, *Le vingtième siècle,* apărat în 1883 (Op. cit.). Paralela arată că nu poate fi vorba despre simple coincidenţe. Telefonoscopul lui Robida, „această uimitoare minunăţie, care permite să vezi şi să auzi, în acelaşi timp, un interlocutor aflat la o mie de leghe”, este fonotelefotul din *În anul 2889.* Regăsim alimentarea la domiciliu printr-o reţea de ţevi, ziarul telefonic, tubul submarin transatlantic, înlocuirea picturii prin fotografia în culori. Dar romanul lui Robida, care figurează pe lista lucrărilor găsite de B. Kiszely Magda în

biblioteca lui Jules Verne (22, p. 63), nu este unicul furnizor de bizarerii. Scânteia electrică în stare să nimicească un batalion („Forum”), sau un corp de armată („Mémoires...”), vine din romanul lui Samuel-Henri Berthoud, *L’au deux mil huit cents soixante cinq* (1865). Reclamele proiectate pe nori par desprinse din povestirea lui Villiers de l’Isle-Adam, *Afişajul ceresc* (1883), iar „hibernarea umană” fusese exploatată de Edmond About, în *Omul cu urechea ruptă* (1861) şi de Louis Boussenard, în *Zece mii de ani într-un bloc de gheaţă* (1886).

Procedeul nu trebuie să ni se pară incorect. Migraţia ideilor constituie un fenomen frecvent şi firesc, în cadrul literaturii de anticipaţie, „Călătoriile extraordinare” oferind, la rândul lor, o mină inepuizabilă nu numai de „invenţii”, ci şi de tipuri şi situaţii. Robida însuşi publicase, în 1879, o parodie explicită, devreme ce era intitulată *Voyages très extraordinaires du Saturnin Farandoul dans les Mondes connus et inconnus... même de M. Jules Verne.* Eroul acestui roman ilustrat din belşug naufragiază pe când se afla în leagăn, e crescut de maimuţe, cutreieră lumea pe nave cu pânze şi cu aburi, în balon, în scafandru, pe cămile, elefanţi şi hipopotami, ajungând până în spaţiul cosmic; în cursul peregrinărilor sale, îi întâlneşte pe Phileas Fogg, Passepartout, Nemo, Hatteras, Hector Servadac, Mihail Strogov... N-ar putea fi nuvela care ne preocupă o contra-parodie a *Secolului douăzeci,* ţinând seama şi de faptul că, în versiunea finală, titlul ei devine *În secolul XXIX?*

Rodul colaborării celor doi Verne nu este doar o însăilare de bizarerii (să mai pomenim maşina de îmbrăcat şi proiectul întoarcerii Lunii cu faţa nevăzută spre Pământ) şi poante umoristico-satirice. Câteva dintre descoperirile şi invenţiile atribuite urmaşilor noştri îndepărtaţi vădesc cunoaşterea temeinică a realizărilor, proiectelor şi reveriilor ştiinţei contemporane. Este vorba, mai ales, despre „instrumentele” datorate „marelui Joseph Jackson”. Noile sale acumulatoare „absorb şi condensează forţa vie conţinută în razele soarelui (...) electricitatea înmagazinată în globul nostru (...) energia provenind din orice sursă, căderi de apă, râuri, vânturi etc.”; iar transformatorul

„extrage forţa vie din acumulator şi, la o simplă apăsare pe un buton, o redă spaţiului în orice formă dorită, căldură, lumină, electricitate sau putere mecanică, după ce a folosit-o în scopul urmărit. Din ziua în care au fost inventate aceste două instrumente datează era adevăratului progres. Ele au pus în mâinile omului o putere aproape infinită.” Aplicaţiile acestor invenţii geniale sunt fără număr: „Îmblânzind rigorile iernii, prin redarea către atmosferă a surplusului de căldură înmagazinat în timpul verii, ele au revoluţionat agricultura. Furnizând forţa motrice pentru navigaţia aeriană, au dat un puternic impuls comerţului. Lor le suntem îndatoraţi pentru producţia continuă de electricitate fără baterii sau dinamuri, de lumină fără combustie sau incandescenţă şi pentru furnizarea continuă de energie mecanică destinată tuturor nevoilor industriei.”

De remarcat prezenţa laitmotivului vernian „o putere aproape infinită”, folosit anterior pentru a caracteriza forţa motrice a „Nautilus”-ului şi a „Albatros”-ului. Pot fi recunoscute şi alte obsesii durabile ale scriitorului. În anul 2889, muzica a devenit o „încântătoare succesiune de acorduri determinate prin obscure formule algebrice”, ceea ce ne aminteşte un pasaj din *Une ville idéale,* discurs ţinut de Jules Verne în şedinţa publică a Academiei din Amiens:

„(...) Fanfara regimentului 324 cânta o bucată care n-avea nimic uman, dar nici nimic ceresc! (...) Fără melodie, fără măsură, fără armonie! (...) Algebră sonoră! Triumful disonanţelor! (...)

— Dar e muzica viitorului! am strigat eu, fără voie.”

Se fac simţite şi preocupările datorate unei sănătăţi precare. Boala preşedintelui Wilcox, ca şi discuţia dintre doctorul Sam şi Smith:

„— (...) Pofta de mâncare?

— Aşa şi aşa.

— Da, stomacul. Asta-i problema. Munceşti prea mult. Dacă stomacul dumitale nu mai poate fi folosit, trebuie reparat. Asta cere studiu. Trebuie să meditǎm.”

sunt, parcă, evocate în două scrisori către Hetzel: „Când vor putea chirurgii să ne pună intestine, stomacuri de schimb? Ce progres! Dumitale şi tuturor ai dumitale, sincera

prietenie a unui nefericit de dilatat...” (10 ianuarie 1897); „Dacă găseşti un stomac nou, sau de ocazie, pentru a-l înlocui pe al meu, trimite-mi-l...” (15 octombrie 1904).

Întemeindu-mă pe faptele şi argumentele expuse mai sus, consider că nuvela a fost scrisă *în limba franceză* de Jules şi Michel, fiind trimisă, cam în acelaşi timp, revistelor „Forum” şi „Vokrug Svieta”. După apariţie, a fost modificată, cum am văzut, în vederea publicării în „Mémoires de l’Académie d’Amiens”, Michel definitivând versiunea postumă din *Hier et demain.* Cum se împacă această opinie cu afirmaţia categorică din scrisoarea către Hetzel: „Articolul (...) a fost scris în întregime de el (Michel)...”? Să ne amintim de intervenţiile lui Jules Verne pe lângă Hetzel tatăl şi redactorul suplimentului literar al ziarului „Le Figaro”, în legătură cu volumul de versuri şi cu primul text din seria *Zigzags à travers la Science.* Ipoteza mea este că tatăl încerca să-i creeze fiului, în ochii editorului, o reputaţie de bun mânuitor al condeiului, fără să ştie că această însuşire indiscutabilă avea să se manifeste cu prisosinţă în rescrierea operelor sale postume.

De fapt, acest fel de „colaborare” familială pare să dateze din 1895, când, la 12 octombrie, Jules Verne îi scria fratelui său, Paul: „Michel a petrecut opt zile aici, după ce lucrase la romanul a cărui idee i-am dat-o şi care va fi o continuare a celor pe care le compun. Are, în mod cert, o remarcabilă facilitate de a scrie. Vom vedea.” O. Dumas crede, asemeni altor vernologi, că romanul în chestiune era *Agenţia Thompson,* apărut în 1907, la doi ani după moartea scriitorului. (81) Dar începutul noii aventuri editoriale, patronată de Hetzel fiul, a fost legitimat de dispoziţia expresă din testamentul lui Jules Verne: „...vreau şi pretind ca toate manuscrisele, cărţile, hărţile, biblioteca, hârtiile mele, fără excepţie, incluzând note, proiecte etc., să fie proprietatea exclusivă şi imediată a fiului meu, Michel Verne...”.

Scriitorul s-a stins din viaţă la 25 martie 1905. La 22 aprilie, Michel îi telegrafia lui Hetzel: „Obligat pentru evitarea comentariilor să public în presă numărul operelor postume. Te rog să-mi spui dacă crezi că publicarea

titlurilor ar prezenta vreun inconvenient. „Iar după două zile, revenea cu o scrisoare:

„Iată ce a motivat depeşa mea. O aluzie, de altfel binevoitoare, mi-a fost făcută la Paris, în legătură cu operele postume. Mi s-a spus că s-ar putea crede, că se bănuia poate, că moştenitorii (adică eu) ar încerca să publice, sub numele tatălui meu, opere care nu i-ar aparţine. Doar o publicare a situaţiei reale în presă ar putea să curme aceste rumori, precizând faptele într-un moment în care n-ar fi fost timp suficient pentru a scrie romane apocrife în întregime. Observaţia mi s-a părut justă şi sunt hotărât să realizez această publicare, dar o consider mai puţin urgentă decât crezusem pe moment (ceea ce explică trimiterea telegramei) şi socot că ne putem permite să corespondăm, înainte de a acţiona.

Observaţiile dumitale în legătură cu titlurile vin să le confirme pe ale mele şi tocmai de aceea ţi-am cerut părerea. Cred şi eu că anumite titluri ar fi de natură să-i inspire pe imitatori. Ne-am asigura, însă, proprietatea acestor titluri. După ce am reflectat, aş fi de părere să publicăm adevărul, numind acele titluri care pot fi numite fără inconvenient.

Nota ar cuprinde, schematic, următoarele:

– Operele lăsate de tatăl meu se împart în două categorii distincte:

1. un mare număr de manuscrise, note, proiecte, lucrări neterminate, în general străine de genul care l-a consacrat. Inventarierea şi cercetarea acestei categorii de hârtii va cere o perioadă foarte lungă de timp şi e imposibil să avem acum un punct de vedere despre ceea ce ar trebui publicat ulterior.

2. douăsprezece volume puse chiar de tatăl meu într-un loc anume, toate scrise în nota lui obişnuită. Aceste douăsprezece volume sunt:

– o călătorie fantezistă în Anglia şi Scoţia, scrisă prin 1863

– şase nuvele, dintre care numai două sunt absolut inedite

– opt lucrări, dintre care şase într-un volum şi două în

câte două volume.

Printre lucrările într-un volum, pot fi citate *Secretul lui Wilhelm Storitz* şi *Voyage d'études,* acest din urmă titlu fiind, după toate aparenţele, provizoriu. Printre cele două volume, poate fi citată *Agenţia Thompson.* Publicarea celorlalte titluri nu s-ar face fără inconveniente.

S-ar putea cita şi *Vulcanul de aur.*

Răspunde-mi şi numai bine."

Răspunsul nu s-a păstrat, sau nu a fost încă descoperit, dar punctul de vedere al editorului se reflectă în scrisoarea trimisă de Michel, la 30 aprilie, ziaristului Emile Berr, de la „Le Figaro":

„Stimate Domnule,

Când aţi venit la Amiens, la puţine zile după moartea tatălui meu, mi-aţi cerut, în legătură cu operele inedite pe care le lăsase, informaţii pe care n-am putut să vi le dau, atunci, nici foarte complete, nici foarte exacte. Pe de altă parte, dl. Adrien Hébrard (directorul ziarului «Le Temps» – I. H.) a binevoit să-mi atragă atenţia că ar fi profitabil ca adevărul în această privinţă să fie precizat, cât mai curând posibil. Am efectuat deci, imediat, cercetările sumare ale căror rezultate vi le supun, sub rezerva modificărilor pe care le-ar putea aduce un examen mai aprofundat.

Operele postume ale tatălui meu se împart în trei categorii distincte:

– prima pare să cuprindă nouă piese de teatru în versuri şi şapte în proză, trei nuvele, un roman fără titlu şi două însemnări istorice, toate scrise, foarte posibil, înainte de *Cinci săptămâni în balon;*

– a doua categorie este compusă din două lucrări şi ele anterioare, după toate probabilităţile, „Călătoriilor extraordinare", dar foarte interesante, întrucât par să constituie preludiul acestora. Una dintre ele este intitulată, *Călătorie în Anglia şi Scoţia,* cealaltă *Parisul în secolul douăzeci;*

– a treia categorie de opere postume ale tatălui meu este compusă din naraţiuni aparţinând, în general, seriei „Călătoriilor extraordinare". Ea cuprinde unsprezece lucrări, anume: un volum de nuvele, dintre care două sunt inedite,

şase romane într-un volum şi două în două volume. Dacă publicarea tuturor titlurilor acestor lucrări nu mi se pare deocamdată de dorit, pot să citez de pe acum, printre romanele în două volume, *Agenţia Thompson,* iar printre cele într-un volum, *Secretul lui Wilhelm Storitz* şi *Voyage d'études,* titluri evident provizorii.

Acest *Voyage d'études* este ultima operă la care a lucrat tatăl meu."

Titlurile a căror publicare a fost considerată finalmente inoportună apar doar în contractul încheiat între Michel şi Hetzel, în noiembrie 1905: *Farul de la capătul lumii, Vulcanul de aur, Goana după meteor, Pilotul de pe Dunăre, En Magellanie* şi un volum de nuvele[92]. Cu toate că fusese citat în scrisoarea publicată de „Le Figaro", *Voyage d'études* a fost omis cu bună ştiinţă din contract, din raţiuni la care mă voi referi mai târziu.

De o importanţă hotărâtoare pentru destinul operelor verniene postume este acest articol din contract: „Dl. Michel J. Verne se angajează să efectueze revizuirile şi corecturile necesare pentru fiecare dintre aceste volume şi să păstreze cât poate mai bine caracterul dat de tatăl său acestor opere, astfel încât să menţină această serie spre folosul publicului lui Jules Verne şi să-i dea editorului sprijinul deplin pe care a binevoit să i-l promită, în acest scop." Se statuează, astfel, obligaţia fiului de a revizui şi corecta manuscrisele tatălui, înainte de a fi trimise la tipar. O prevedere a cărei raţiune constă în forma brută a textelor, pe care Jules Verne nu mai avusese când să le finiseze, în maniera sa specifică. Iată ce scria despre asta Hetzel, după moartea scriitorului:

„Niciodată, în 37 de ani de exercitare a profesiunii, n-am văzut un alt autor care, profitând de libertatea deplină acordată de editorul său, să conteze pe revizuirea unor multiple şpalturi, pentru a-şi pune romanele la punct.

Cutare roman, pentru a da doar un exemplu, avea treizeci de personaje în manuscrisul iniţial şi nu mai avea decât cincisprezece la apariţie. S-ar putea cita multe alte exemple.

[92] *Hier et demain,* apărut în 1910, titlul fiind dat de Michel.

(...)

Pentru şpalturile destinate lui Jules Verne, a fost necesar să se recurgă la un aranjament costisitor, inventat de mine, care, după ştiinţa mea, n-a fost folosit niciodată pentru un alt autor. Şpalturile i se trimiteau lipite pe foile unui fel de album. Într-o parte era textul cules, dar hârtia albă era mai multă decât cea înnegrită şi astfel el putea să refacă, în întregime, toate peripeţiile romanului său, cu acea grijă, acea dorinţă de mai bine care au constituit întotdeauna, preocuparea vieţii lui.

Mai târziu, odată cu vârsta şi cu infirmităţile, n-a mai acţionat la fel în cazul unor cărţi şi vânzarea lor s-a resimţit, atât pentru că nu mai erau perfecţionate, aşa cum autorul ştia atât de bine să o facă, potrivit metodei sale particulare de lucru, cât şi pentru că le recitea mai puţin; Jules Verne adăuga totdeauna mult, în ceea ce priveşte calitatea şi cantitatea."

Vrând, parcă, să demonstreze că poate să aplice cu succes această metodă sui-generis, chiar fără să apeleze la atâtea revizuiri, Michel a intervenit masiv în manuscrisele moştenite, inventând situaţii şi personaje, ceea ce a dus la adăugarea unor capitole întregi, modificând profesiuni şi caractere, cenzurând opţiunile ideologice ale tatălui său. Faptul a rămas neştiut, sau nedovedit, mai bine de şapte decenii, până când Piero Gondolo della Riva a descoperit, în arhivele familiei Hetzel, copiile dactilografiate ale aproape tuturor romanelor postume, având pe copertă menţiunea „text original". Comparând aceste copii cu manuscrisele aflate în posesia lui Jean Jules-Verne, cercetătorul italian a constatat că ele coincid, cuvânt cu cuvânt. În schimb, „Călătoriile extraordinare" apărute după moartea autorului prezintă deosebiri, uneori foarte importante, faţă de „textele originale". Publicarea acestor texte de către Societatea Jules Verne ne îngăduie să sesizăm intervenţiile lui Michel.

Volumul al doilea al *Vulcanului de aur,* care avea patrusprezece capitole, a ajuns la optsprezece. Călugăriţele care-i vegheau pe muribunzi, în spitalul din Dawson-City, au fost schimbate în două tinere atrăgătoare, pentru ca eroii să

aibă de cine să se îndrăgostească. A fost alterat chiar spiritul operei: în manuscris, prospectorii suferă doar eşecuri, concluzia fiind că aurul nu aduce decât nenorocire; în volum (1906), Ben Raddle şi Summy Skim devin multimilionari.

În ceea ce priveşte *Goana după meteor* (1908), un document aflat în colecţia Gondolo della Riva enumeră „principalele inovaţii aduse de dl. M. Verne.” Esenţială este crearea personajului Zéphyrin Xirdal, savantul care construieşte un aparat capabil să oprească un bolid din cursa lui în jurul Pământului şi să-l facă să cadă în Groenlanda. (În versiunea originală, se sugerează că un magnet uriaş ar putea realiza această ispravă, cu toate că atracţia nu s-ar fi exercitat asupra unui corp alcătuit din aur. Autorul se amuză, evocând şi mai vechile sale născociri: „De ce nu s-ar construi un tun, la fel de puternic ca acela care, acum câţiva ani, a trimis un obuz spre Lună, sau ca acela care, mai târziu, a încercat, printr-un formidabil recul, să modifice înclinarea axei terestre?... Da, numai că aceste două experienţe, se ştia asta, nu erau decât pure fantezii, datorate penei unui scriitor francez, poate cam prea imaginativ!”. Michel a înlăturat această auto-referinţă ironică, pentru a nu prejudicia imaginea de anticipator ştiinţific a tatălui său.) Concomitent cu Zéphyrin, au apărut alte personaje: bancherul Robert Lecoeur, naşul şi finanţatorul savantului, astronomul J. B. K. Lowenthal etc. Numărul capitolelor a crescut şi el, cu patru, pentru a cuprinde prezentarea noilor figuri şi a acţiunilor lor, ca şi evenimente cum ar fi trimiterea navelor de război ale diferitelor naţiuni la Upernivik, spre a păzi bolidul şi a asigura împărţirea aurului.

Lui Michel i se mai datorează limbajul înflorit al slujnicei Mitz, câteva poante umoristice şi modificări stilistice minore. Autorul tuturor acestor intervenţii era satisfăcut de rezultat, scriindu-i lui Hetzel: „Nu numai că nimeni n-a formulat vreo critică în legătură cu autenticitatea operelor postume, dar cel puţin un articol foarte elogios a fost publicat despre *Goana după meteor,* articol al cărui autor, domnul Mario Turiello, specializat în studiul operelor tatălui

meu, laudă tocmai o parte a romanului din care nu există nicio urmă, fie şi în formă de schiţă, în manuscrisul autograf (personajul lui Zéphyrin Xirdal şi deznodământul).”

Îndoieli şi contestări privind paternitatea operelor postume au fost exprimate, totuşi, curând după apariţia unora dintre ele, cum s-a întâmplat într-un proces generat de o imprudenţă. În cursul unei călătorii fluviale spre Belgrad, Michel cunoscuse un om de afaceri din Rusciuk, Jackel Semo, cu care făcuse schimb de cărţi de vizită. După câţiva ani, când a apărut *Pilotul de pe Dunăre* (1908), unul dintre personajele secundare, pilotul gabarei unor contrabandişti, se numea Jackel Semo. Simţindu-se lezat, omul de afaceri i-a dat în judecată pe Hetzel şi pe Michel, cu toate că numele fusese înlocuit cu Yacoub Ogal (acelaşi număr de litere). Invocând şi deosebirile notabile dintre manuscrisul intitulat *Le Beau Danube jaune* şi textul tipărit, avocatul reclamantului a conchis, la proces, că „domnul Michel Jules Verne, vrând să profite de notorietatea tatălui său, a publicat, sub numele acestuia, un roman...”. Avocaţii pârâţilor au replicat, folosind o notă redactată de Michel, că deosebirile se datorează refacerii romanului de către Jules Verne, în 1904, când ar fi dictat câteva capitole, unei stenodactilografe venite, în acest scop, de la Paris. Iar numele Jackel Semo i-ar fi fost comunicat scriitorului, de către Michel, la întoarcerea din călătorie.

Piero Gondolo della Riva e convins – şi a convins majoritatea vernologilor – că romanul a fost rescris de Michel, care ar fi născocit o intrigă poliţistă, adăugând, pentru a putea să o desfăşoare, trei noi capitole. Aşa cum am arătat în altă parte (18, pp. 11–45), consider posibilă existenţa unei versiuni intermediare. Reiau aici un singur argument. Într-o notă pusă la dispoziţia avocatului său, pentru a-şi pregăti pledoaria, Hetzel afirma că titlul romanului fusese schimbat cu prilejul trimiterii la tipar, în *1908,* întrucât cel vechi. *Frumoasa Dunăre galbenă,* inspirat de celebrul vals al lui Iohann Strauss, *Frumoasa Dunăre albastră,* „devenise cam inactual”. Cum să ne explicăm, atunci, faptul că, în contractul din noiembrie *1905,* romanul figura cu titlul definitiv, *Pilotul de pe Dunăre?...*

O înţelegere încheiată cu cotidianul „Le Journal”, la 2 mai 1908, stipula publicarea în foileton a romanului *En Magellanie,* care a început să apară la 26 iulie 1909, cu titlul schimbat în *Naufragiaţii de pe „Jonathan”.* Constatând că textul este trunchiat, Michel a cerut explicaţii redacţiei. I s-a răspuns că cititorii protestau împotriva „înşelătoriei”, ideile şi stilul neputând să-i aparţină lui Jules Verne. O perspicacitate demnă de admiraţie, dat fiind că versiunea originală avea să fie descoperită abia după aproape şaptezeci de ani, în arhivele familiei Hetzel. În această versiune, enigmaticul Kaw-djer trăieşte printre indigenii din Ţara de Foc, pe care-i îngrijeşte cu multă abnegaţie. Adept al crezului anarhist „Nici Dumnezeu, nici stăpân”, el este insensibil la predicile misionarilor Athanase şi Séverin. Autorul îi justifică atitudinea: „...existenţa îi rezervase multe decepţii, poate visuri ambiţioase care nu putuseră fi realizate, poate cel de a reforma o stare socială pe care n-o putea admite...”. Iată şi caracterizarea eroului: „Kaw-djer aparţinea categoriei sociale de anarhişti intransigenţi care-şi împing doctrinele până la consecinţele lor extreme. Foarte valoros, aprofundând în aceeaşi măsură ştiinţele politice şi ştiinţele naturale, om de curaj şi de acţiune, hotărât să-şi pună în practică teoriile subversive, el nu era primul savant care căzuse în abisurile socialismului şi numele câtorva dintre aceşti redutabili reformatori nu este uitat de nimeni.” Jules Verne se referă la Saint-Simon, Fourier, Proudhon şi continuă: „Alţi ideologi, mai moderni, n-au făcut decât să reia ideile colectivismului, sprijinindu-le pe socializarea mijloacelor de producţie, distrugerea capitalismului, abolirea concurenţei, înlocuirea proprietăţii individuale cu proprietatea socială. Şi niciunul dintre ei nu vrea să ţină seama de contingenţele vieţii. Doctrina lor reclamă o aplicare imediată şi brutală; ei pretind expropierea în masă, ei impun comunismul universal – acesta este steagul lui Lasalle şi al lui Karl Marx, pe care nu-l flutură doar mâini germane. Este cel al lui Guesde, şeful comunismului anarhist, care cere expropierea în masă. Şi aceşti primejdioşi visători îl desfăşoară în faţa populaţiilor tulburate şi în numele acestei formule care rezumă totul:

Exproprierea burgheziei capitaliste.

Pot ei deci să simuleze ignorarea faptului că ceea ce numesc în mod injust furt merită numele just de economie şi că această economie este fundamentul oricărei societăţi?”.

Regăsim în acest amplu rechizitoriu ostilitatea scriitorului faţă de socialism, exprimată fără echivoc în corespondenţa din perioada Comunei. Un rechizitoriu pe care Michel l-a înlocuit cu fraza prudentă „...fie că aprobi, fie că blamezi o astfel de teorie, se poate spune despre ea cel puţin că este îndrăzneaţă.” Neîmpărtăşind concepţiile tatălui său, el a suprimat şi alte pasaje concludente. Iată câteva dintre ele: colectivismul este „un regim care, sub steagul solidarităţii, este cel mai tiranic din toate”; „Comunismul n-ar fi aplicabil decât dacă oamenii ar avea aceleaşi idei în legătură cu toate lucrurile, aceleaşi gusturi, aceleaşi aspiraţii, aceeaşi doză de inteligenţă şi de spirit, de forţă fizică şi morală. Ori nu este aşa şi umanitatea este alcătuită doar din elemente pe cât de diferite, pe atât de ireconciliabile. Acesta este motivul pentru care comunismul duce în mod necesar la neant şi la anarhie.”

A fost escamotată şi evoluţia mentalităţii eroului, descrisă în finalul versiunii originale: „...câte schimbări petrecute în el, de când trebuise să renunţe la teoriile sale de odinioară, de când se consacra organizării noii colonii! Mai era el omul al cărui destin se rezuma la abominabila formulă: Nici Dumnezeu, nici Stăpân? Nu şi acolo, pe acea stâncă, într-un irezistibil elan al credinţei care-i pătrundea în inimă, un cuvânt i se desprinse de pe buze: Dumnezeu...”.

Michel nu s-a mulţumit cu înlăturarea profesiunilor de credinţă ale tatălui său. El a inventat un mare număr de personaje şi de întâmplări, ceea ce a dus la apariţia a şaisprezece noi capitole.

Prefaceri esenţiale, de altă natură, au fost operate şi în textul romanului *Secretul lui Wilhelm Storitz,* despre care Jules Verne spunea, în ultima scrisoare trimisă lui Hetzel, la 5 martie 1905: „Storitz este invizibilul, este pur Hoffmann şi Hoffmann însuşi n-ar fi îndrăznit să meargă atât de departe. Va fi, poate, un pasaj de atenuat pentru «Magasin», căci

titlul acestei lucrări ar putea fi şi *La Fiancée invisible”* Acest din urmă titlu ar fi ucis din faşă suspansul şi ar fi trădat înrudirea cu *Omul invizibil,* al lui Wells, a cărui versiune franceză apăruse în 1901. Pe de altă parte, *Storitz* a fost publicat abia în 1910, iar în 1907 o povestire din volumul lui Paul Besnard, *La pierre de jade,* era intitulată *L’Epouse invisible.*

În manuscris, acţiunea se petrecea la sfârşitul secolului 19, ca şi aceea din *Castelul din Carpaţi,* cu care romanul are afinităţi de substanţă şi de atmosferă. Modul în care este înfăţişat eroul negativ, Wilhelm Storitz, fiul unui chimist german care descoperise secretul invizibilităţii, îşi are astfel sorgintea în resentimentul datorat înfrângerii din 1870. La cererea editorului, Michel a operat o translaţie temporală, situând evenimentele relatate de Henri Vidal în 1757, ceea ce lipseşte accentele anti-teutonice de suportul lor afectiv. A făcut-o fără tragere de inimă, cum reiese dintr-o scrisoare: „Pentru *Storitz,* ai dorit acest efort considerabil, ca timpul romanului să fie schimbat. Nu mi s-a părut atunci şi nu mi se pare nici acum că faptul ar prezenta un mare interes. Cu toate acestea, m-am conformat fără obiecţii opiniei dumitale, ceea ce a necesitat *refacerea totală* a cărţii şi vânarea tuturor termenilor moderni, cum ar fi kilometri, grame, franci, factor etc. Poate că au mai rămas încă!”. Au fost „vânate” şi elemente evident mai importante pentru definirea sensului şi atmosferei romanului (referirile explicite la Hoffmann şi la Poe), sau pentru situarea în epocă (evocarea victoriilor napoleoniene, calea ferată, navele cu aburi, fotografia eroinei etc.). Din păcate, de astă dată Michel s-a mulţumit să taie, fără să-şi dea osteneala de a rotunji textul cu notaţii care să redea parfumul secolului 18.

Ce a determinat aceasta neinspirată schimbare? Philippe Lanthony presupune că „ideea ascunsă a lui Hetzel fiul şi a lui Michel (? – I. H.) era că o istorie atât de fantastică (à la Hoffmann, spune Jules Verne) şi plină de superstiţii mai era poate credibilă într-un înapoiat secol 18 maghiar, dar cu totul de neconceput la sfârşitul ştiinţificului secol 19: idee, fără îndoială, destul de naivă!” (113) Chiar foarte naivă,

dacă ne gândim la proliferarea superstiţiilor în acest sfârşit de secol 20!

Dificilă pentru cei doi Verne a fost explicarea invizibilizării într-un mod care să nu semene flagrant cu cel din romanul lui Wells. Jules spune, doar că Otto Storitz a studiat razele X şi a scris despre ele, orientându-l pe cititor spre această pistă. Neputând recurge la o descoperire care data din 1895, Michel îl înzestrează pe naratorul din 1757 cu darul previziunii: Henri Vidal îşi imaginează existenţa unor radiaţii de lumină solară imperceptibile pentru simţurile noastre şi care ar fi capabile să străbată toate corpurile materiale. O notă de subsol precizează că descoperirea razelor infraroşii şi ultraviolete „a confirmat, parţial, această ipoteză” – descoperire efectuată, cum se ştie, la începutul secolului 19.

Nu voi întârzia asupra acestei explicaţii confuze şi prolixe, pentru că intervenţia fundamentală a lui Michel priveşte nu procesul invizibilizării, ci efectul şi semnificaţia lui. Versiunea originală se încheie astfel:

„...aveau să se obişnuiască (Myra şi Marc Vidal, soţul ei – I. H.) cu această existenţă şi Myra, repet, parcă putea fi văzută, graţioasă şi surâzătoare... Ea îşi făcea cunoscută prezenţa prin cuvinte, prin apăsarea mâinii sale. Se ştia totdeauna unde se afla şi ce făcea. Era sufletul casei, invizibilă ca un suflet!

Şi apoi, exista admirabilul ei portret, pictat de Marc. Myrei îi plăcea să se aşeze lângă el şi să spună, cu vocea ei mângâietoare:

— Vedeţi... sunt eu... Sunt aici... Am redevenit vizibilă... Şi mă vedeţi cum mă văd şi eu!

(...)

Şi mă întrebam, uneori, dacă trebuia să ne pierdem speranţa de a o revedea pe tânăra femeie în forma ei materială, dacă vreun fenomen fiziologic, sau însăşi acţiunea timpului, nu ar putea readuce vizibilitatea pierdută, dacă într-o zi Myra nu ni se va arăta din nou, radiind de tinereţe, de graţie şi de frumuseţe?...”.

Profitând de această incertitudine condiţională, Michel apelează la „fenomenul fiziologic” produs într-o scenă în

care, străpuns de sabia căpitanului Haralan, Wilhelm Storitz reapare pe măsură ce sângele i se scurge din trup. Cam în acelaşi fel, hemoragia prilejuită de naşterea copilului ei şi al lui Marc îi redă Myrei vizibilitatea. O soluţie considerată, probabil, în 1910, conformă cu dorinţa de happy-end a copiilor şi adolescenţilor, cititorii cei mai fideli ai „Călătoriilor extraordinare”. Vernologii o privesc, însă, ca pe o trădare a mesajului profund al romanului, Philippe Lanthony considerând, de pildă, că Michel a comis o „agresiune (...) împotriva textului lui *Storitz*, făcând-o pe Myra să reapară, la deznodământ!” (114)

Scrisoarea lui Michel din 30 aprilie 1905, apărută în „Le Figaro”, era însoţită de o notă a adresantului, ziaristul Emile Berr:

„Acest *Voyage d’études,* al cărui manuscris a fost descoperit, într-adevăr, de dl. Michel Jules-Verne în sertarul biroului tatălui său, în cursul vizitei pe care am avut onoarea să i-o fac recent, este singura operă neterminată pe care o lasă Jules Verne. Ea este scrisă cu creionul şi doar primele pagini au fost rescrise cu cerneală. Era modul de lucru al lui Jules Verne: după ce scria un anumit număr de pagini, el se odihnea recitindu-le şi, pe măsură ce recitea, suprapunea cerneala creionului cuvânt cu cuvânt, literă cu literă.

Nimic nu e hotărât în legătură cu momentul în care va începe publicarea acestei opere inedite şi cu condiţiile în care se va produce această publicare.”

În contractul din noiembrie 1905, *Voyage d’études* nu mai figurează. Motivul? „Opera neterminată” consta doar din cincizeci de pagini şi câteva însemnări intitulate *Une ville saharienne.* Michel trebuia deci nu să remanieze un text, fie şi prin părţile esenţiale, ci să scrie un roman, pornind de la puţinele elemente lăsate de tatăl său. O sarcină dificilă, la care se referă într-o scrisoare din 14 septembrie 1910:

„Dragă Hetzel,

A trecut ceva timp de când mă străduiesc să dau de capăt romanului la care lucra tatăl meu când a încetat definitiv să mai scrie. N-am reuşit încă. Prin urmare, să fie

limpede că scrisoarea mea nu include nicio propunere. A fortiori[93], nu-ţi cer niciun fel de angajament, nici altceva de felul acesta. Tot ceea ce-ţi cer este un serviciu şi anume: pentru a mă orienta în lucrul tatălui meu şi pentru a lua o decizie în cunoştinţă de cauză, e absolut necesar să fiu perfect documentat în ceea ce priveşte Africa...".

În aceeaşi scrisoare, aflată în colecţia Gondolo della Riva, Michel îi cere editorului hărţi şi lucrări consacrate continentului african, revenind, după trei zile: „Am omis să-ţi atrag atenţia că nici geografia Africii, nici, mai ales, însemnările de călătorie nu trebuie să fie posterioare anului 1905. Lucrări mai recente ar putea să-mi sugereze intervenţii regretabile." Se pare că Hetzel i-a procurat lui Michel documentaţia necesară: în 1914 a apărut, în foileton, *Le Dernier Voyage Extraordinare,* iar în 1919, editura Hachette, care preluase fondul Hetzel, a tipărit romanul în două volume, cu titlul definitiv *Uimitoarea aventură a misiunii Barsac.* Mai poate fi însă vorba despre o operă a lui Jules Verne, aşa cum vrea să ne facă să credem numele de pe copertă?...

La bilanţul „contribuţiilor" lui Michel trebuie adăugată nuvela *Eternul Adam,* al cărei manuscris original, aflat în posesia familiei, este redactat de el. Şi a venit momentul să ne întrebăm care a fost motivaţia acestui efort rămas anonim timp de multe decenii. Un prim răspuns ni-l oferă contractul încheiat cu Hetzel, prin care Michel „se angajează să efectueze revizuirile şi corecturile necesare". Am văzut că n-a fost însă vorba doar despre astfel de modificări minore. Iar în legătură cu intervenţiile de fond, relaţiile dintre tată şi fiu, prezentate pe larg în acest capitol, îndreptăţesc presupunerea lui Piero Gondolo della Riva: Michel „a vrut, când s-a ivit prilejul, adică la moartea tatălui său, nu spun să se răzbune, dar cel puţin să-şi ia un fel de revanşă faţă de el. Iată de ce, probabil, a transformat operele postume ale lui Jules Verne într-o asemenea măsură, încât riscă, în versiunea lor definitivă, să ne îndepărteze de adevărata gândire vernianã." (92)

Din fericire, iniţiativa Societăţii Jules Verne de a publica

[93] Se impune cu necesitate.

versiunile originale ale operelor postume ne îngăduie să cunoaştem, astăzi, adevărata gândire vernianã. Să sperăm că aceste versiuni, cărora ar trebui să li se adauge şi alte lucrări ale marelui scriitor încă netraduse în româneşte, vor fi puse cât mai curând la îndemâna iubitorilor creaţiei vrăjitorului perpetuei noastre adolescenţe.

În 1895, Jules Verne era la apogeul unei pretigioase cariere literare. De pe culmea atinsă, el putea să vadă piscurile strălucitoare având drept nume *Călătorie spre centrul Pământului, De la Pământ la Lună, Copiii căpitanului Grant, Douăzeci de mii de leghe sub mări, Ocolul Pământului în optzeci de zile, Insula misterioasă, Mihail Strogov, Robur Cuceritorul, Castelul din Carpati.* Popularitatea lui depăşise demult hotarele Europei. Şi totuşi, la 2 martie, îi scria tânărului său corespondent italian, Mario Turiello: „sunt cel mai necunoscut dintre oameni”. Modestie? Discreţie? Sau „mărturisire care întredeschidea, poate, subconştientului său abisuri pe care el însuşi ezita să le exploreze”, cum presupune Jean Chesneaux (6, p. 19)?

Această din urmă interpretare trebuie judecată în contextul tentativelor de a elucida „secretul” marelui scriitor. Suprarealiştii şi urmaşii lor au subliniat frecvenţa temelor iniţiatice şi a semnificaţiilor ermetice în ansamblul operei verniene. Marcel Brion şi-a intitulat chiar *Le Voyage initiatique* eseul apărut în numărul special al revistei „L’Arc”, dedicat lui Jules Verne în 1966. La rândul său, Michel Butor evidenţiase rolul important care revine temelor focului central şi a punctului suprem, „îndrăznind” să evoce numele lui Eluard, Lautréamont, Michaux în legătură cu viziunile subterane ale lui Axel şi cu cele submarine ale prizonierilor de pe „Nautilus” (67).

Psihanaliza a fost şi ea invocată pentru a explica prezenţa masivă a temelor insulei, comorii, forţei metalice. Marcel Moré subliniază permanenţa a două laitmotive psihanalitice, căutarea tatălui şi prietenia indestructibilă dintre doi fraţi, propunându-ne drept cheie în planul realităţii legăturile scriitorului cu editorul Pierre-Jules Hetzel şi cu fratele său, Paul Verne. În această lumină, lordul Glenarvan, din *Copiii căpitanului Grant,* este „tatăl sublim” al lui Robert Grant, iar Cyrus Smith, din *Insula misterioasă* – cel al tânărului naturalist Harbert; laitmotivul celor doi fraţi

apare într-un mod pregnant în *Nord contra Sud, Sfinxul gheţurilor, Fraţii Kip* (29). Doctoriţa Marie Langer încearcă şi ea să demonstreze că în *Călătorie spre centrul Pământului* se manifestă una dintre „fanteziile eterne”, identificată drept „nostalgia mamei, a sânului matern”. (168, p. 148)

Jean Chesneaux consideră aceste cercetări „profund justificate”, întrucât „ele îl desprind definitiv pe Jules Verne de alibiul «literaturii pentru copii», în spatele căruia s-a adăpostit prea multă vreme; ele evidenţiază, mai ales, marea bogăţie a operei sale.” (Op. cit., p. 21) Voi reveni asupra „alibiului”. Cât despre cercetările în cauză, ele reflectă, fără îndoială, o schimbare de optică decisivă pentru înţelegerea locului care se cuvine „Călătoriilor extraordinare”, în istoria literaturii franceze şi mondiale. Ceea ce nu înseamnă că, apreciind rolul interpretărilor de sorginte iniţiatică, ermetică, psihanalitică, ar trebui să renunţăm la a căuta răspunsurile mai la îndemână pe care ni le poate oferi investigarea atentă a vieţii şi operei scriitorului. E o întreprindere dificilă, dată fiind şi comportarea celui care, scrie Marguerite Allotte de la Fuÿe, pe la 1900, „arde sute de scrisori, hârtii personale, registre de socoteli şi chiar manuscrise inedite. La ultima sa mutare, a lăsat să se risipească amintiri şi daruri preţioase, parcă dinadins. El şterge urmele existenţei sale materiale.” (1, p. 277) Iată şi mărturia unei scrisori adresate lui Mario Turiello, la 25 mai 1902: „Nu mă gândesc deloc să scriu istoria vieţii mele, care n-ar avea nimic cu adevărat deosebit şi nici să-mi povestesc călătoriile, care nu sunt măi interesante.”

Putem înţelege dorinţa lui Jules Verne de a fi judecat de posteritate doar prin prisma operei sale. Dar această operă nu poate fi despărţită de creatorul său, care recunoaşte, în *Claudius Bombarnac:* „...rareori se întâmplă ca personalitatea unui autor să nu se întrevadă în ceea ce relatează el”. Oricum, datele biografice, corespondenţa, interviurile, cele douăzeci de mii de pagini antume şi postume, nu consună cu imaginea bătrânului împăcat cu sine de pe coperţile ediţiei „rouge et or”. Am considerat totdeauna mai reprezentativă fotografia de la douăzeci şi cinci de ani, sub semnul căreia am scris şi rescris această

carte... Dar, în 1895, Jules Verne avea şaizeci şi şapte de ani, era demult celebru şi se declara „cel mai necunoscut dintre oameni”. Cum să ne explicăm această stare de spirit?

Se ştie că scriitorul a fost considerat un meşteşugar aflat la periferia mişcării literare. Într-o scrisoare trimisă lui Hetzel, el se referea la „importanţa redusă pe care o au în literatura noastră aceste cărţi, destinate în primul rând tinerilor” şi continua astfel: „Îmi amintesc că Paul de Saint-Victor, vorbind despre autorii din «Magasin d’éducation», nici măcar nu mă cita”. Şi, în concluzie: „Dragă prietene, nu te supăra, dar nu cumva îţi faci iluzii în legătură cu această literatură şi cu devotatul dumitale, care, de altfel, ar fi incapabil să facă altceva?”.

Atitudinea lui Saint-Victor nu era singulară. Criticii şi istoricii literari care făceau epocă ignorau şi ei existenţa celebrului lor compatriot. Iar când n-o ignorau, Albert Thibaudet îl cita în treacăt, iar Gustave Lanson îi dedica o jumătate de rând cam dispreţuitoare. Până şi Anatole France, care avea să-şi imagineze, în *Sur la pierre blanche* (1905), că în anul 2270 avioanele vor fi conduse de un pilot automat, scria, în 1885:

„Băieţeii prea naivi îşi închipuie, dând crezare domnului Verne, că se merge cu obuzul în Lună şi că un organism, poate să se sustragă, fără urmări, legilor gravitaţiei.

Aceste caricaturi ale nobilei ştiinţe a spaţiilor celeste, ale anticei şi venerabilei astronomii, sunt lipsite de adevăr şi de frumuseţe.” (161, p. 272)

Desconsiderarea s-a vădit şi pe alte planuri. Cavaler al Legiunii de onoare din 1870, Jules Verne avea să fie promovat ofiţer abia în 1892, la şaizeci şi patru de ani, ca urmare a propunerii făcute încă din 1886 de Frédéric Petit, senatorul-primar al Amiens-ului, deci „mult mai mult în calitate de consilier municipal, decât de mare scriitor”. (26, pp. 216–217) Dar preţuirea guvernelor celei de-a treia Republici n-a mers mai departe. Jules Verne n-a primit gradul de comandor, distincţie acordată multor persoane care n-au lăsat nicio urmă a trecerii lor prin viaţă. Cât despre primirea în Academia Franceză, această culme a consacrării oficiale, scriitorul a ezitat să facă pasul

hotărâtor. Un alt susţinător al său, Ernest Legouvé, scria, neînţelegând prea bine această şovăială: „Candidaturile academice seamănă cu sparanghelul. El nu e fericit decât atunci când îşi arată vârful nasului şi ridică el însuşi stratul de pământ. Ei bine, candidatura lui Verne nu-şi arată vârful nasului.” (Cf. 174, p. 613) Motivul îl aflăm dintr-un pasaj al scrisorii mai sus amintite, adresată editorului-prieten: „Recent, enumerându-i pe romancierii care puteau pretinde să fie primiţi în Academie, un ziar îi cita pe Daudet, Goncourt, Fabre, Féval etc., toţi în afară de mine. Îmi închipui, deci, că dacă mi-aş fi pus candidatura, mulţi ar fi ridicat din umeri.” În 1892, scriitorul revenea asupra acestei probleme, în corespondenţa cu Hetzel fiul: „...a intra în Academie între patruzeci şi cincizeci de ani, merge; a intra când tu însuţi intri în al şaizeci şi patrulea an, nu mai merită osteneala. Nu voi consimţi niciodată să mă zbat cât ar trebui, cu atât de mici şanse de reuşită, genul meu nefiind, se pare, academic.”

Ultima constatare îndreptăţeşte o întrebare firească: de ce a rămas Jules Verne credincios genului care-l condamna, atunci, la o subapreciere cronică? Era el, într-adevăr, „incapabil să facă altceva”? În lumina faptelor, afirmaţia sună, mai curând, ca o ripostă indirectă şi amară. Înainte de a deveni colaboratorul cvasiexclusiv al editurii Hetzel, el *făcuse altceva:* piese în versuri, comedii, librete, romane, nuvele, povestiri, însemnări de călătorie, studii, articole de popularizare ştiinţifică. Şi nu ştim care i-ar fi fost destinul literar, dacă n-ar fi scris, în mod deliberat, pentru un public juvenil. Sub lunecarea sprintenă a prozei verniene se ascund, oricum, profunzimi şi subtilităţi descrifrate de puţini dintre contemporani, care se numesc, însă, George Sand, cei doi Dumas, Lev Tolstoi, Stéphane Mallarme, Ivan Turgheniev, Rudyard Kipling, Guillaume Apollinaire, Marcel Proust... Printre cei care le-au evocat, mai târziu, se numără George Călinescu. După ce mărturiseşte: „...am căpătat convingerea că aceste, opere intră în domeniul propriu zis al artei”, el afirmă: „Nu rareori forţa lui vizionară este egală cu a lui Victor Hugo. Stilul e încântător, spiritual şi foarte plastic. Impresia de halucinant provine din îndrăzneala de a

se situa concret în condiţii ipotetice, sugerate de ştiinţă.” (70) Iar Mihail Ralea consideră că „El este şi sub raportul formei un mare scriitor.”, referindu-se, printre altele, la „descrierile de păduri submarine din *Douăzeci de mii de leghe sub mări.* Rareori culorile, simfoniile cromatice, rareori baletul de forme vegetale complicate, rareori toate aceste combinaţii pur vizuale au fost redate aşa de fidel cu simpla unealtă a cuvântului. Recitindu-le, imaginea lor polimorfă şi policromă ne răsare în ochi, halucinantă.” (131)

Explicaţia statorniciei lui Jules Verne ar putea fi căutată şi în obligaţiile asumate faţă de editura Hetzel. Prin şase contracte succesive, el se angajase să furnizeze două, trei şi din nou două volume pe an. Strădania sa, îndeplinită cu o regularitate de metronom, avea să ducă la o importantă „supraproducţie”. Începând din 1890, el scrie în contul anilor viitori, acumulând manuscrise care nu vor fi livrate editorului neapărat în ordinea cronologică a elaborării. Într-o scrisoare din 15 ianuarie 1902, adresată aceluiaşi Mario Turiello, se precizează: „...în acest an îmi apare cel de-al optezci şi treilea volum, dar am alte şaisprezece terminate şi cel de care mă ocup acum va fi al o sutălea. Totul mă face să cred că ultimele vor fi postume!”. Aşadar, cel puţin în ultimul deceniu de viaţă, ar fi avut timpul necesar pentru a încerca o evadare din sfera „genului neacademic”. Dar această desprindere nu era o chestiune de timp, sau de putinţă. Ar fi trebuit ca Jules Verne *să vrea* să scrie altceva, abandonând „Călătoriile extraordinare”...

Am făgăduit că voi reveni la „alibiul” literaturii pentru copii, idee îmbrăţişată cu fervoare de Jean Chesneaux şi pe care alţii au dezvoltat-o, înaintea lui, până la ultimele consecinţe. Raymond Roussel îi scria lui Eugène Leiris, în 1921: „El (Jules Verne) este, de departe, cel mai mare geniu literar al tuturor veacurilor: el va rămâne când toţi ceilalţi autori ai epocii noastre vor fi uitaţi demult. De altfel, a-i pune pe copii să-l citească e tot atât de monstruos ca a-i pune să înveţe *Fabulele* lui La Fontaine, atât de profunde, încât foarte puţini adulţi sunt capabili să le aprecieze.” (46) Chiar dacă acestui precursor al suprarealismului îi plăcea să-şi epateze corespondenţii, admiraţia lui faţă de Jules

Verne e sinceră. Comentatorii moderni sunt mai rezervaţi în formulări, vrând totuşi să ne convingă că „eticheta de autor pentru tineret, care-l va urmări întreaga lui viaţă şi până astăzi, este fructul unei autosugestii alimentate de anturaj şi, mai ales, de însuşi Hetzel.” (26, pp. 141–142) Dar care era opinia celui în cauză?

În 1895, după vizita făcută la Amiens, Edmondo de Amicis se întorcea în Italia convins că miracolul „Călătoriilor extraordinare” fusese săvârşit de geniul laborios şi metodic al unui singur om, dar şi sub impresia unei mărturisiri tulburătoare. În faţa rafturilor pe care se înşirau cele optzeci de volume originale şi sutele de tălmăciri în alte limbi, Jules Verne îi spusese mai tânărului său confrate:” Vedeţi, această răspândire se datorează în mare măsură faptului că, scriind, mi-am propus întotdeauna, chiar sacrificând arta, să nu las să-mi scape nicio pagină, nicio frază pe care să n-o poată citi copiii pentru care am scris... şi pe care-i iubesc.” (57) Această declaraţie fără echivoc pare să pună capăt definitiv discuţiilor despre adresa operei verniene şi despre intenţiile scriitorului. Să ne ferim însă de o simplificare primejdioasă.

Marcel Moré acordă un deosebit credit unei analize grafologice efectuată de Pierre Louys, care începe prin a-l caracteriza pe Jules Verne drept un „Revoluţionar subteran”. (123) Un calificativ întemeiat, chiar dacă metoda folosită nu e infailibilă. Dar dovezile nu trebuie căutate în tentativa de a se îmbarca, la unsprezece ani, pe o corabie pornită spre India şi nici în depunerea candidaturii pentru consiliul municipal al Amiens-ului pe o listă de coloratură radicală. Moré forţează nota şi atunci când vrea să stabilească neapărat o legătură între Jules Verne şi Friedrich Nietzche, pentru că acesta din urmă scria, în prefaţa din 1886 la *Morgenröte (Aurora)*: „În această carte veţi afla un om «subteran», un om care străpunge, roade şi scobeşte.”, sau pentru că amândoi îl preţuiau pe Stendhal şi au avut reacţii asemănătoare faţă de muzica lui Wagner. Principalul argument al eseistului francez îl constituie finalul nuvelei *Eternul Adam,* în care, după ce fusese pus în faţa mărturiilor existenţei unei civilizaţii precedente, distrusă de un

cataclism planetar, „zartogul Sofr-Aï-Sr dobândea încet, dureros, convingerea intimă a eternei reînceperi a lucrurilor”. Şi Moré conchide: „E limpede: cine ar fi putut să-i inspire lui Jules Verne ideea unei «eterne reîntoarceri», dacă nu lectura operelor filosofice în care această temă deţine un loc fundamental?” (citeşte: operele lui Nietzsche).

Marcel Moré nu ştia, în 1966 – cum nu ştiam nici eu, în decembrie 1978, când am dat bun de tipar pentru prima ediţie a acestei cărţi – că *Eternul Adam* nu îi aparţine lui Jules Verne. Articolul său cuprinde, însă şi observaţii pertinente, ca de pildă: „...el (Jules Verne – I. H.) a presimţit că maşina, devenind din zi în zi mai perfecţionată şi jucând un rol din ce în ce mai important în viaţa omului, îi va îngădui acestuia să înfrunte destinul cu o forţă mult mai mare; nu fără riscul, totuşi, de a crea o atmosferă de apocalips necunoscută veacurilor dinainte. Abordând o problemă atât de nouă şi atât de dramatică nu în scrieri filosofice, ci în romane create, mai presus de orice, pentru a-i distra pe tineri, nu se poate spune că Jules Verne s-a consacrat unui travaliu subteran având un caracter oarecum revoluţionar?”. Fără îndoială. Dar acest caracter nu se exprimă doar prin importanţa acordată maşinii – ştiinţei, într-un sens mai larg.

Cercetătorii operei verniene au constatat prezenţa a trei curente principale: tradiţia paşoptistă, ecourile socialismului utopic şi individualismul libertar. Pentru noi, aceste noţiuni au mai mult o semnificaţie istorică. Să ne gândim, însă, care putea fi reacţia copilului şi adolescentului crescuţi în spiritul respectului absolut faţă de împărat şi de ordinea stabilită după puciul din 1851, când citeau frazele incendiare rostite de căpitanul Nemo: „Marea nu aparţine despoţilor. La suprafaţa ei, aceştia mai pot să-şi exercite drepturile nelegiuite, să se bată, să se devoreze între ei, să aducă toate ororile de pe uscat. Dar la treizeci de picioare în adânc, puterea lor nu mai există, influenţa lor se stinge, puterea lor dispare! Ah, domnule, trăiţi în sânul mărilor! Doar aici poţi fi independent! Aici nu-mi recunosc niciun stăpân! Aici sunt liber!”. Mi se poate replica, pe drept cuvânt, că autorul şi personajul său nu se confundă, că nu

trebuie să-i confundăm. Dar Jules Verne mărturisea, într-un interviu: „Dacă nu sunt totdeauna ceea ce ar trebui să fiu, personajele mele vor fi ceea ce partea cea mai bună din mine ar dori să fiu.” (Cf. 12, p. 168) Şi Marguerite Allotte de la Fuÿe confirmă: „...dintre toate fiinţele imaginare zămislite de Jules Verne, Omul Apelor este cel în care şi-a pus toate năzuinţele. S-a identificat cu el.” Şi, mai departe: „«Libertate»... Jules Verne o îndrăgeşte cu avântul romantic al oamenilor care aveau douăzeci de ani în 1848. (...) Nemo este omul din 1848, transfigurat. El îi combate pe Despoţi şi susţine principiul naţionalităţilor. Inflexibil, el scufundă fregata opresorilor şi, magnific, dăruieşte comori popoarelor care luptă pentru independenţă. Acest Geniu al mărilor face parte din aceeaşi generaţie ca editorul şi romancierul.” (1, p. 158)

Această identificate a fost propusă abia în 1928. Cu peste trei decenii mai devreme, Jules Verne se declara „cel mai necunoscut dintre oameni”, continuându-şi lucrarea de revoluţionar subteran. O revoluţie personală, pe care o săvârşea nu folosind literatura pentru copii drept alibi şi nici acceptând eticheta de autor pentru tineret prin autosugestie. După ce îşi descoperise vocaţia graţie lui Hetzel şi îşi alesese în mod deliberat publicul, el îi inculca picătură cu picătură, „călătorie extraordinară” cu „călătorie extraordinară”, cunoştinţele, ideile, starea de spirit necesar pentru a întâmpina şi a grăbi schimbările ce aveau să vină. Nu întâmplător eroii săi sunt, cu predilecţie, exploratorii, inginerii, inventatorii, oamenii de ştiinţă care au desăvârşit descoperirea Pământului şi revoluţia industrială, aşezând temeliile creşterii explozive a progresului în secolul 20.

Scriitorul a trăit mai puţin de un lustru în acest secol care s-a încheiat sub ochii noştri, dar a întrevăzut câteva dintre împlinirile lui. Într-un interviu acordat, în 1902, unui corespondent al lui „Neue Wiener Zeitung”, el spunea: „În viitor, când vom smulge naturii multe dintre misterele ei, toate minunile pe care le descriu romancierii şi, în particular, supusul dumneavoastră servitor, se vor dovedi simple şi neinteresante, în raport cu fenomenele mai neobişnuite şi mai miraculoase al căror martor veţi fi şi

dumneavoastră... În acel timp, telefoanele şi telegrafele noastre vor părea ridicole, iar drumurile de fier – prea zgomotoase şi exasperant de încete. Fluviile şi cascadele vor da mult mai multă energie motrice decât o fac astăzi. Vor fi rezolvate, totodată, problemele aviaţiei. Fundul oceanului va deveni obiectul unor ample investigaţii şi o ţintă a călătoriilor... Va veni o zi în care oamenii vor putea să exploateze zăcămintele oceanului aşa cum exploatează astăzi filoanele de aur. Secolul douăzeci va aduce o eră nouă... Viaţa mea a fost bogată în evenimente reale şi imaginare. Am văzut multe lucruri remarcabile, dar fantezia mea a creat lucruri şi mai minunate. Dacă aţi şti cât de rău îmi pare că trebuie să închei atât de devreme drumul meu pământesc şi să mă despart de viaţă în pragul unei epoci care ne făgăduieşte atâtea minuni!...” (Cf. 5, pp. 212–213) Dincolo de anticipaţiile destul de modeste, ceea ce ne emoţionează profund este regretul mărturisit public de foarte discretul Jules Verne, aspiraţia dureroasă către o perenitate care nu putea fi rezervată decât operei sale.

VOLUME, ÎN ORDINE CRONOLOGICĂ[94]

Les Pailles rompues, un act în versuri, 1850
Le Collin-Maillard, operă comică, libret de Jules Verne şi Michel Carré, 1853
Les Compagnons de la Marjolaine, operă comică, libret de Jules Verne şi Michel Carré, 1855
L'Auberge desaidennes, operă comică, libret de Jules Verne şi Michel Carré, 1860
Onze Jours de Siège, comedie în proză, în colaborare cu Charles Wallub 1861
Cinci săptămâni în balon, 1863
O călătorie spre centrul Pământului, 1864
De la Pământ la Lună, 1865
Căpitanul Hatteras, 1866
Copiii căpitanului Grant, 1867–1868
Douăzeci de mii de leghe sub mări, 1869–1870
În jurul Lunii, 1870
Un oraş plutitor, 1871
Aventurile celor trei ruşi şi trei englezi, 1872
Ocolul Pământului în optzeci de zile, 1873
Ţinutul blănurilor, 1873
Doctorul Ox (volumul mai cuprinde *Maître Zacharius, O dramă în văzduh, Un iernat printre gheţari, Spărgătorii blocadei),* 1874
Insula misterioasă, 1874–1875
În prada focului şi a valurilor, (Le „Chancellor"), 1875
Mihail Strogoff, 1876
Indiile negre, 1877
Hector Servadac, 1877
Căpitan la cincisprezece ani, 1878

[94] Titlurile româneşti sunt cele sub care au fost publicate traducerile volumelor respective; unde a fost cazul, am menţionat şi titlurile originale, între paranteze.

Découverte de la Terre, 1878
Les Grands Navigateurs du XVIIIe siècle, 1879
Uimitoarele aventuri ale unui chinez, 1879
Cele cinci sute de milioane ale begumei, 1879.
Les Voyageurs du XIXe siècle[95]*,* 1880
Casa cu aburi, 1880
800 de leghe pe Amazon, 1880–1881
Les Voyages au théatre, în colaborare cu Adolphe d'Ennery (cuprinde *Le Tour du Monde en Quatre-Vingt Jours, Les Enfants du Capitain Grant* şi *Michel Strogoff),* 1881
Raza verde, 1882
Şcoala Robinsonilor, 1882
Încăpăţânatul Kéraban, 1883
Arhipelagul în flăcări, 1884
Steaua Sudului, 1884
Mathias Sandorf, 1885
L'Epave du „Cynhia", cu André Laurie, 1885
Robur Cuceritorul, 1886
Un bilet de loterie, 1886
Nord contra Sud, 1887
Drumul gloriei (Le Chemin de France), 1887
Doi ani de vacanţă, 1888
Famille-Sans-Nom, 1888–1889
Întâmplări neobişnuite (Sans Dessus Dessous), 1889
César Cascabel, 1890
Mistress Branican, 1891
Castelul din Carpaţi, 1892
Claudius Bombarnac, 1893
Prichindel, (P'tit Bonhomme), 1893
Uimitoarele peripeţii ale jupânului Antifer, 1894
Insula cu elice, 1895

[95] La Découverte de la Terre, Les Grands Navigateurs du XVIIIe siècle şi Les Voyageurs du XIXe siècle au apărut în româneşte sub titlul Istoria marilor descoperiri, în două volume, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1963.

În faţa steagului, 1896
Clovis Dardentor, 1896
Sfinxul gheţarilor, 1897
Minunatul Orinoco, 1898
Testamentul unui excentric, 1899
Seconde Patrie, 1900
Satul aerian, 1901
Şarpele de mare (Les Histoires de Jean-Marie Cabidoulin) 1901
Fraţii Kip, 1902
Burse de călătorie, 1903
Un drame en Livonie, 1904
Stăpânul lumii, 1904
Invazia mării, 1905
Farul de la capătul lumii, 1905
Vulcanul de aur, 1906
Agenţia Thompson, se pare scris de Michel Verne, 1907
Goana după meteor, 1908
Pilotul de pe Dunăre, 1908
Naufragiaţii de pe „Jonathan”, 1909
Secretul lui Wilhelm Storitz, 1910
Hier et demain (cuprinde Peripeţiile familiei Ronţ, Domnul Re-diez şi domnişoara Mi-bemol, La destinée de Jean Morénas; Humbug, În secolul XXIX: Ziua unui ziarist american în anul 2889, Eternul Adam)
Uimitoarea aventură a misiunii Barsac, scris de Michel Verne, 1919
Voyage à travers l’impossible, în colaborare cu Adolphe d’Ennery, 1981 (traducerea românească, 1994)
Le secret de Wilhelm Storitz, versiunea originală, 1985
La Chasse au meteore, versiunea originală, 1986
En Magellanie, 1987
Le Beau Danube jaune, 1988
Voyage à reculons en Angleterre et en Ecosse, 1989

(traducerea românească, 1999)
Poésies inédites, 1989
Le Mariage de Monsieur Anselme des Tilleuls, 1991
L'Oncle Robinson, 1991
Un prêtre en 1839, 1992
San Carlos et autres récits inedits, 1993
Paris au XXe siècle, 1994 (traducerea românească 1995)
Le Volcan d'or, versiunea originală, 1995

I. Cărţi consacrate vieţii şi operei scriitorului

1. Allotte de la Fuÿe, M., *Jules Verne sa vie, son oeuvre,* „Les documentaires", Simon Kra, 6, Rue Blanche, Paris, 1928
2. Allotte de la Fuÿe, M., *Jules Verne sa vie. Son oeuvre,* Hachette, 1953
3. Avrane, Patrick, *Jules Verne,* Paris, Editions Stock, 1998
4. Born, Franz, *Giulio Verne l'uomo che invento il futuro,* Amoldo Mondadori Editore, Milano, 1971
5. Brandis, Evg., *Vperiodsmotreascii,* Moskva, Izdatelstvo „Molodaia Gvardiia", 1976
6. Chesneaux, Jean, *Une lecture politique de Jules Verne,* Paris, Maspero, 1971
7. Compère, Daniel, *La vie amienoise de Jules Verne,* Annales du Centre Regional de Recherche et de Documentation Pédagogique d'Amiens, 1974
8. Compère, Daniel, *Un voyage imaginaire de Jules Verne. Voyage au centre de la Terre,* Archives des Lettres Modernes, no 2, Editions Lettres Modernes, Paris, 1977
9. Compère, Daniel, *Jules Verne. Parcours d'une oeuvre,* Encrage, Amiens, 1996
10. Costello, Peter, *Jules Verne, Inventor of Science Fiction,* Charles Scribner's Sons, New York, 1978
11. Dumas, Olivier, *Jules Verne,* Paris, La Manufacture, 1988
12. Evans, I. O., *Jules Verne and his Work,* Twayne Publishers, Inc.. 1966
13. Frank, Bernard, *Jules Verne et ses voyages,* Paris, Flammarion, 1941
14. Froidefond, Alain, *Voyages au centre de l'horloge, essai sur un teste-genèse „Maître Zacharius",* Archives des lettres modernes, no 3, Editions Lettres Modernes, Paris, 1988

15. Goupil, Armand, *Jules Verne,* Paris, Librairie Larousse, 1975
16. Herp, Jacques van, *Les images de Jules Verne,* Editions Phenix, 1992
17. Hobana, Ion, *Douăzeci de mii de pagini în căutarea lui Jules Verne,* Editura Univers, Bucureşti, 1979
18. Hobana, Ion, *Jules Verne în România?,* Editura Fundaţiei Culturale Române, 1992
19. Horváth, Arpád, *Verne a technika álmodója,* Budapest, Táncsics Könyvkiadó, 1969
20. Huet, Marie-Hélène, *L'histoire des Voyages extraordinaires, essai sur l'oeuvre de Jules Verne,* Paris, Minard, 1973
21. Janatka, J. M., *Neznámy Jules Verne*, Praha, Mlada Fronta, 1959
22. B. Kiszely Magda, *Verne Gyula magyar nemzetképe,* Debrecen, 1935
23. Lamy, Michel, *Jules Verne initié et initiateur,* Payot, Paris, 1984
24. Lemire, Charles, *Jules Verne. 1828–1905. L'Homme. L'Ecrivain. Le Voyageur. Le Citoyen. Son Oeuvre, Sa Mémoire. Ses Monuments,* Paris, Berger-Levrault & Cie, 1908
25. Lottman, Herbert R., *Jules Verne,* Paris, Flammarion, 1996
26. Martin, Charles-Noël, *Jules Verne. Sa vie et son oeuvre,* Lausanne, Rencontre, 1971
27. Martin, Charles-Noël, *La vie et l'oeuvre de Jules Verne,* Paris, Michel de l'Ormeraie, 1978
28. Martin, Charles-Noël, *Recherches sur la nature, les origines et le traitement de la Science dans l'oeuvre de Jules Verne,* Thèse de Doctorat d'Etat ès Lettres et Sciences Humaines, soutenue le 23 juin 1980 à l'Universite de Paris VII (text dactilografiat)

29. Moré, Marcel, *Le très curieux Jules Verne,* Paris, Gallimard, 1960
30. Moré, Marcel, *Nouvelles explorations de Jules Verne,* Paris, Gallimard, 1963
31. Moroianu, Dinu, *Romanul lui Jules Verne,* Bucureşti, Aşezămintele pentru cultura poporului, 1947
32. Moroianu, Dinu, *Jules Verne,* Bucureşti, Editura Tineretului, 1962
33. Pourvoyeur, Robert, *Jules Verne en zijn werk: een reëvaluatie,* „Eclectica", Economische Hogeschool Sint-Aloysius, 1988
34. Rivière, François, *Jules Verne. Images d'un mythe*; Paris, Editions Henri Veyrier, 1978
35. Serres, Michel, *Jouvences sur Jules Verne,* Paris, Editions de Minuit, 1974
36. Soriano, Marc, *Jules Verne,* Paris, Julliard, 1978
37. Verne, Jean Jules – *Jules Verne,* Paris, Hachette, 1973
38. Vierne, Simone, *„L'Ile mysterieuse"* de Jules Verne, Paris, Hachette, 1973
39. Vierne, Simone, *Jules Verne e le roman initiatique,* Paris, Editions du Sirac, 1973
40. Vieme; Simone, *Jules Verne. Mythe et modernite,* Paris, Presses Universitaires de France, 1989

II. Buletine, nemere speciale şi grupaje ale unor reviste (în ordine cronologică)

41. „Bulletin de la Société Jules Verne", Première Serie, Novembre 1935-Decembre 1938
42. „Arts et Lettres", Paris, No. 15, 1949
43. „Europe", Paris, No. 112–113, Avril-Mai 1955
44. „Les Nouvelles Littéraires", Paris, No. 2012, 24 Mars 1966
45. „Arts et Loisirs", Paris, No. 27, 30 Mars-5 Avril 1966

46. „L'Arc", Aix-en-Provence, No. 29, 2e trimèstre 1966
47. „Bulletin de la Société Jules Verne", Nouvelle Serie, Janvier 1967
48. „L'Herne", Paris. No. 25, 1974
49. „Secolul XX", Bucureşti, No. 171 – 4. 1975
50. „Magazine littéraire", Paris, No. 110, Décembre 1976
51. „L'Education", Paris, No. 343, 9 Fevrier 1978
52. „Les Nouvelles Litteraires", Paris, No. 2622, 9–16 Février 1978
53. „Secolul XX", Bucureşti, No. 207 – 4. 1978
54. „Europe", Paris, No. 595–596, Novembre-Décembre 1978
55. „Bulletin de la Société Jules Verne", *Trente six lettres inédites,* 1983

III. Capitole, studii, prefeţe, postfeţe, articole, interviuri

56. Aldani, Lino, *Verne e Wells* în *La Fantascienza,* Editrice La Tribuna, Piacenza, 1962
57. Amicis, Edmondo de, *Una visita a Jules Verne e a Victorien Sardou,* „Nuova Antologia", Anno XXXI, Quarta Seria, Volume LXVI, Fascicolo XXI, 1 Novembre 1896
58. Andreev, Kiril, *Preface aux Ouevres complètes en URSS,* „Europe" ', Paris, No. 595–596, Novembre-Décembre 1978
59. Angenot, Marc, *Jules Verne and French Literary Criticism,* „Science-Fiction Studies", Volume 3, Part 1, March 1976
60. Angenot, Marc, *New Books on Jules Verne,* „Science-Fiction Studies", 18, Volume 6, Part 2, July 1979
61. Balotă, Nicolae, *Jules Verne, vizionarul,* „România literară", 6 septembrie 1973
62. Barthes, Roland, *Nautilus et Bateau ivre* în *Mythologies,* Editions du Seuil, 1957
63. Bastard, Georges, *Célébrite contemporaine: Jules Verne*

en 1883, „Gazette ilustrée”, 8 Septembre 1883
64. Belloc, Marie A., *Jules Verne at home,* „Strand Magazine”, February 1895
65. Boringe, Bernard, *Jules Verne sur orbite,* „Misteria”, Fevrier 1978
66. Bridenne, Jean-Jacques, *Jules Verne* în *La littérature française d'imagination scientifique.* Paris, Gustave Arthur Dassonville, 1950
67. Brion, Marcel, *Le Voyage initiatique,* „L'Arc”, No. 29, 1966
68. Brisson, Adolphe, *Promenades et visites – M. Jules Verne, „Le* Temps”, 29 décembre 1897
69. Butor, Michel, *Le Point suprême et l'âge d'or à travers quelques oeuvres de Jules Verne* în *Repertoire I,* Paris, Editions de Minuit, 1962
70. Călinescu, George, *Jules Verne şi literatura pentru copii,* „Contemporanul”, 14 noiembrie 1958
71. Cluzel, Etienne, *Les anticipations de Jules Verne et celles... d'Albert Robida,* „Bulletin du Bibliophile et du Bibliothécaire”, No. 1, 1961
72. Compère, Cécile, *À propos du Great Eastern: la correspondance de Jules Verne,* în *Géants des mers,* „Revue Jules Verne”, No. 1, Revue du Centre de Documentation Jules Verne d'Amiens, Nouvelle série: 1er semestre 1996
73. Compère, Daniel, *La de-production littéraire ou: Le cas Jules Verne,* „Europe”, No. 523–524, Novembre-Décembre 1972
74. Courville, Luce, *Quatre-vingt-douze,* „Bulletin de la Société Jules Verne”, Nouvelle Serie, 3 et 4ème trimèstres 1976
75. Coutrix-Gouaux, Mireille, *L'Etoile du Sud ou la machination de la nature,* în *Jules Verne 3. Machines et imaginaire,* „La revue des lettres modernes”, Editions Lettres Modernes, Minard, Paris, 1980

76. Dawbam, Charles, *The Prophecies of Romance. Jules Verne on Scientific Progress,* „Pall Mall Magazine", May 1904
77. Day, Hem, *Louise Michel, Jules Verne: de qui est „20.000 lieues sous les mers"?,* „Les cahiers Pensée et Action", No; 9, Janvier-Mars 1959
78. Dehs, Volker, *Les Cinq cents millions de la Begum. Historique du roman,* în *L'argent.* „Revue Jules Verne", No. 2, Revue du Centre de Documentation Jules Verne d'Amiens, Nouvelle séries: 2e semetre 1996
79. Dumas, O., *Coup de filet dans „Le Musée des Familles".* „Bulletin de la Société Jules Verne", Nouvelle Série, 3 et 4ème trimèstres 1975
80. Dumas, Olivier, *Le secret du „Village aerien",* „Bulletin de la Société Jules Verne", Nouvelle Série, 1er trimèstre 1980
81. Dumas, Olivier, *Préface,* „Bulletin de la Société Jules Verne", Nouvelle Série, 1er trimèstre 1984, Spécial Lettres No. 2
82. Dumas, Olivier, *Verne à coeur ouvert,* „Bulletin de la Société Jules Verne", Nouvelle Série, 2e trimèstre 1995
83. Durand-Dessert, Liliane et René Guise, *Le voyage dans la Lune en France au début du XIXe siècle,* Colloque d'Amiens I, *Nouvelles recherches sur Jules Verne et le voyage,* Librairie Minard, 1978
84. Duranteau, Josane, *Depespoir à la désillusion,* „L'Education", 9 février 1978
85. Evans, Arthur B., *Le „Franglais" vernien (père et fils)* în *Modernités de Jules Verne,* Editions Jean Bessière, 1988
86. Evans, Arthur B., *The „New" Jules Verne,* „Science-Fiction Studies", 65, Volume 22, Part 1, March 1995
87. Fedi, Roberto, *Salgari e Verne,* „Antologia Vieusseux", 30–31, Aprile-Settembre 1973
88. Forbes, Franklin J., *The Materialization of Jules Verne's*

Dreams, „Success”, May 1902
89. Gaigneron, Axelle de, *Jules Verne cet inconnu,* „Connaissance des arts”, No. 314, Avril 1978
90. Gautier, Théophile, *Les Voyages imaginaires de M. Jules Verne,* „L’Herne”, No. 25, 1974
91. Gondolo della Riva, Piero, *L’affaire „Pilote du Danube”.* „Bulletin de la Société Jules Verne”, Nouvelle Serie, 4e trimèstre 1977
92. Gondolo della Riva, Piero, *À propos des oeuvres posthumes de Jules Verne,* „Europe”, No. 595–596, Novembre-Décembre 1978
93. Gondolo della Riva, Piero, *Prefaţă* la *Parisul în secolul XX,* Editura Nemira, 1995
94. Gondolo della Riva, Piero, *Paris au XXe siècle: réflexions du prefacier,* „Bulletin de la Société Jules Verne”, Nouvelle Série, 2e trimèstre 1995
95. Gondolo della Riva, Piero, *Du nouveau sur Jules Verne grâce à un manuscrit inedit et inconnu,* „Revue Jules Verne”, No. 3, Revue du Centre de Documentation Jules Verne d’Amiens, Nouvelle série: 1er semestre 1997
96. Gondolo della Riva, Piero, *De qui est „France-Ville”?,* în *Jules Verne et la cité,* „Revue Jules Verne”, No. 7, Revue du Centre de Documentation Jules Verne d’Amiens, Nouvelle série: 1er semestre 1999
97. Gondolo della Riva, Piero, *Paris au XXe siècle... cinq ans après,* în *Jules Verne et la cité,* „Revue Jules Verne”, No. 7, Revue du Centre de Documentation Jules Verne. D’Amiens, Nouvelle série: 1er semestre 1999
98. Gouzil, M., *Jules Verne,* „Bibliothèque de Travail”, nr. 502, 10 octobre 1961
99. Grimm, Thomas, *Le merveilleux instructif,* „Le Petit Journal”, Mardi 3 Août 1875
100. Guignes, Louis-Paul, *Baroquisme de Jules Verne,* „Arts et Lettres”, No. 15, 1949

101. Helling, Cornelis, *Le capitaine Nemo, ce grand inconnu,* „Bulletin de la Société Jules Verne", Nouvelle Série, 3e trimestre 1971
102. Herp, Jacques van, *Alexandre Dumas et le „Voyage au centre de la Terre,* „L'Herne", No. 25, 1974
103. Hobana, Ion, *Cele 9 erori ale lui Jules Verne,* „România literară", 9 octombrie 1969
104. Hobana, Ion, *Jules Verne, acest necunoscut,* „Secolul XX", No. 4, 1975
105. Hobana, Ion, *Intangibila tinereţe,* „România literară", 9 februarie 1978
106. Hobana, Ion, *À la recherche de Jules Verne,* „Cahiers roumains d'études littéraires", I, 1978
107. Hobana, Ion, *Trei simboluri ale anticipaţiei clasice: Robur, „Albatrosul", „Groaza",* în *Literatura de anticipaţie. Autori, cărţi, idei* II, Editura Eminescu, Bucureşti, 1986
108. Hobana, Ion, *Postfaţă,* la *Parisul în secolul XX.* Editura Nemira, 1995
109. Iosifescu, Silvian, *Jules Verne,* în *Reverberaţii,* Editura Eminescu, Bucureşti, 1981
110. Juin, Hubert, *Jules Verne et ses mythologies,* „Magazine littéraire", No. 119, Décembre 1976
111. Klein, Gérard, *Pentru a-l citi pe Jules Verne,* „Viaţa românească", No. 1, ianuarie 1974
112. Laissus, Joseph, *À propos de l'„Albatros",* Bulletin de la Société Jules Verne", Nouvelle Série, No. 7–8, 1968
113. Lanthony, Philippe, *Compléments sur Storitz,* „Bulletin de la Société Jules Verne", Nouvelle Série, 4e trimèstre 1984
114. Lanthony, Philippe, *En lisant le vrai „Storitz",* „Bulletin de la Société Jules Verne", Nouvelle Serie, 1er trimèstre 1986
115. Lassée, Marie-Thérèse de, *L'origine des Allotte de la Fuÿe,* „Bulletin de la Société Jules Verne", Nouvelle Série, 3e trimèstre 1969

116. Lubin, Georges, *George Sand et „Vingimille lieues sous les mers”,* „Bulletin de la Société Jules Verne”, Nouvelle Serie, 1–2 trimèstre 1974
117. Macherey, Pierre, *Jules Verne, ou le récit en défaut,* în *Pour une theorie de la production littéraire,* Paris, François Maspero, 1966
118. Martin, Charles-Noël, *Preface* la *L’Etoile du Sud* et *L’Epave du „Cynthia”.* Lausanne, Editions Rencontre, 1967
119. Martin, Charles-Noël, *Les 9 erreurs de Jules Verne ou les jeux de la mécanique celeste,* „Science et Vie”, mars 1969
120. Martin, Charles-Noël, *George Sand et „Nautilus”,* „Bulletin de la Société Jules Verne”, 2–3 trimèstres 1973
121. Martin, Charles-Noël, *Les amours de jeunesse de Jules Verne,* „Bulletin de la Société Jules Verne”, Nouvelle Série, 4e trimèstre 1973 şi 1–2 trimèstres 1974
122. Miller, Walter James ed., *The Annotated Jules Verne. Twenty Thousand Leagues under the Sea. The Only Completely Restored and Annotated Edition,* New York and Scarborough, Ont.; New American Library, Meridian, 1976
123. Moré, Marcel, *Un révolutionnaire souterrain,* „L’Arc”, No. 29, 1966
124. Moskowitz, Sam, *Around the Worlds with Jules Verne,* în *Explorers of the Infinite,* Meridian Books, 1963
125. Ocagne, Maurice de, *Jules Verne raconté par le fils d’un de ses amis, în Hommes et choses de la Science*, Paris, Librariie Vuibert, 1930
126. Ozanne, Henriette, *De quelques sources verniennes,* Colloque d’Amiens, I, *Nouvelles recherches sur Jules Verne etles voyages,* Librairie Minard, 1978
127. Pichois, Claude, *Edgar Poe, Baudelaire, Jules Verne,* „Avantpropos” *la Aventures d’Arthur Gordon Pym,* Paris, Club des Librairies de France, f.d.
128. Pourvoyeur, Robert, *Reflexionx sur l’esprit scientifique*

de Jules Verne, „Bulletin de la Société Jules Verne", 3ème et 4ème trimèstre 1975
129. Pourvoyeur, Robert, *De l'extraordinare à l'impossible,* în Jules Verne et Adolphe d'Ennery, *Voyage à travers l'impossible,* Jean-Jacques Pauvert, Paris, 1981
130. Pourvoyeur, Robert, *Pégase chez Vulcain,* în *Jules Verne 6, La Science en question,* „La revue des lettres modernes", Editions Lettres Modernes, Minard, Paris, 1992
131. Ralea, Mihail, *Actualitatea lui Jules Verne,* „Secolul XX", No. 2, 1964
132. Raymond, Charles, *Les Célébrites contemporaines. Jules Verne,* „Musée des familles", Septembre 1875
133. Raymond, François, „Avant-propos" la Jules Verne et Adolphe d'Ennery, *Voyage à travers l'impossible.* Jean-Jacques Pauvert. Paris, 1981
134. Robin, Christian, *Modernité de Jules Verne.* „Europe", No. 580–581, Août-Septembre 1977
135. Rottensteiner, Franz, *Jules Verne* în *The Science Fiction Book. An Illustratedhistory,* Thames and Hudson, London, 1975
136. Sadoul, Georges, *Notes sur Jules Verne et le cinéma.* „Europe", No. 112–113, Avril-Mai 1955
137. Sherard, Robert H., *Jules Verile at Home,* „MeClure's Magazine", January 1894
138. Sherard, Robert H., *Jules Verne Re-Visited.* „T. P.'s Weeky", October 9, 1903
139. Soriano, Marc, *Qui était le vrai Jules Verne?,* „L'Express", No. 1402 du 22 au 28 Mai 1978
140. Soriano, Marc, *Vernir/devernir*; „Europe", No. 595–596, Novembre-Décembre 1978
141. Sprout, Monique, *The influence of Poe on Jules Verne",* „Revue de littérature comparée", No. 1, Janvier-Mars 1967
142. Suvin, Darko, *Communication dans un espace quantifié: La science-fiction de Jules Verne et son*

libéralisme utopique, în *Pour une poétique de la science-fiction,* Les Presses de l'Université du Quebec, 1977
143. Taussat, Robert, *L'Epave du „Cynthia". Bref essai d'analyse structurale,* „Bulletin de la Société Jules Verne", Nouvelle Série, 1er trimèstre 1971
144. Taves, Brian, *Jules Verne's Newly Discovered Novel Paris in the Twentieth Century,* „Science-Fiction Studies", 71, Volume 24, Part 1, March 1997
145. Topin, Marius, *M. Jules Verne,* în *Romanciers contemporains.* Paris, G. Chaipentier, Editeur, 1876
146. Verne, Jean Jules – *Souvenirs demon grand-père,* „L'Herne", No. 25, 1974
147. Verne, Jules, *À propos du „Geant",* „Musée des familles", Avril 1864
149. Versins, Pierre, *Jules Verne, în Encyclopédie de l'utopie, des voyages extraordinaires et de la science-fiction,* Editions de l'Age de PHomme, Lausanne, 1972
150. Vierne, Simone, *L'authenticité de quelques oeuvres de Jules Verne,* „Annales de Bretagne", Rennes-Nantes, tome 73, no. 3, sept. 1966
151. Wollheim, Donald, *Verne ou Wells?,* în *Les faiseurs d'univers,* Robert Laffont, Paris, 1974

IV. Varia

152. Aldiss, Brian W. (With David Wingrove) *Trillion Year Spree. The History of Science Fiction,* London, Victor Gollancz Ltd, 1986
153. Amis, Kingsley, *New Maps of Hell,* The Science Fiction Book Club, London, 1962
154. B., L. De, *Un nouveau bateau sous-marin,* „Le Monde illustré", No. 164–2 Juin 1860
155. Bethleem, Abbe Louis, *Romans à lire et Romans à proscrire,* Cambrai, 1905

156. Bibescu, Martha, *Jurnal politic,* 1939–1941, Editura Politică, Bucureşti, 1979
157. Caillois, Roger, *Remarque sur le récit iréel,* introducere la *Echec au temps de Marcel Thiry,* „La Renaissance du Livre", Bruxelles, 1962
158. Eliade, Mircea, *Jurnal,* Volumul I, Humanitas, Bucureşti, 1993
159. Fonvielle, W. De, *Les toqués de la navigation aérienne,* „Journal des voyages et des aventures de terre et de mer", No. 474, 8 Août 1886
160. Fourier, Charles, *Oeuvres compibtes.* Bureaux de la Phalange, Paris, 1841
161. France, Anatole, *Le livre de mon ami.* Paris, Calman Lévy, Editeur, 1885
162. Gattegno, Jean, *La science fiction,* Presses Universitaires de France, 1971
163. Girault, Ernest, *La Bonne Louise,* Paris, Bibliothèque des Auteurs Modernes, 1906
164. Herp, Jacques van, *Panorama de la Science fiction.* André Gérard Marabout, 1973
165. Hobana, Ion, *Viitorul a început ieri.* Editura Tineretului, Bucureşti, 1966
166. Hugo, Victor, *Avant l'exil,* Paris, Nelson f. d.
167. Humboldt, Alexandre de, *Cosmos: essai d'une description physique du monde,* Tome I, Paris, Gide et Cie, 1846
168. Langer, Marie, *Fantasias eternas à la luz del psicoanálisis,* Ediciones Home SAE, Buenos Aires, 1966
169. Lundwall, Sam J., *Science Fiction's: What it's all about,* Ace Books, New York, 1971
170. Montanari, Gianni, *Ieri, il futuro,* Editrice Nord, Milano, 1977
171. Mortier, Arnold, *Les Soirées parisiènnes de 1882 par un monsieur de l'orchestre,* Paris, E. Dentu, Editeur, 1883

172. Moskowitz, Sam, *Ghosts of Prophecies Past, or, Frank Reade, Jr., and „Forgotten Chapters în American History”,* în *Explorers of the Infinite,* The World Publishing Company, Cleveland and New York, 1963
173. Pagetti, Carlo, *Il senso del futuro,* Edizioni di Storia e Letteratura, Roma, 1970
174. Parménie, A. et. C. Bonnier dela Chapelle, *Histoire d’un éditeur et de ses auteurs,* P. J. Hetzel (Stahl), Paris, Albin Michel, 1953
175. Pesce, G. L., *La Navigation Sous-Marine,* Paris, Vuibert et Nony, Editeurs, 1906
176. Pichois, Claude, *Littérature et progrès. Vitesse et Vision du monde,* Editions de la Baconnière, Neuchâtel, 1973
177. Prédal, René, *Le cinéma fantastique,* Editions Seghers, Paris, 1970
178. Rambosson, Jean, *Histoires des substances précieuses,* Paris, Librairie française et etrangère, 1859
179. Vax, Louis, *La séduction de l’étrange,* Paris, Presses Universitaires de France, 1965
180. *** *Dictionnaire de sexologie,* Paris, Jean-Jacques Pauvert, 1962
181 *** *Paris de 1800 à 1900,* Tome III, Librairie Pion, 1901

SINTEZE
DOCUMENTE
ESEURI

Cunoscut ca exeget și traducător al „Călătoriilor extraordinare", Ion Hobana oferă cititorilor săi ediția a doua, substanțial revăzută și adăugită, a monografiei *Douăzeci de mii de pagini în căutarea lui Jules Verne,* distinsă cu Premiul Uniunii Scriitorilor (1979) și Premiul „Europa Special" (Stresa, 1980). Fructificând cercetările întreprinse în ultimele două decenii în bibliotecile din țară și din străinătate, lucrarea cuprinde numeroase capitole noi, consacrate unor opere importante și unor momente de cumpănă din viața marelui scriitor.
Scrisă cu limpezime și expresivitate, noua carte a lui Ion Hobana ne invită la o pasionantă explorare a universului celui care continuă să fascineze, peste timp, perpetua noastră adolescență.